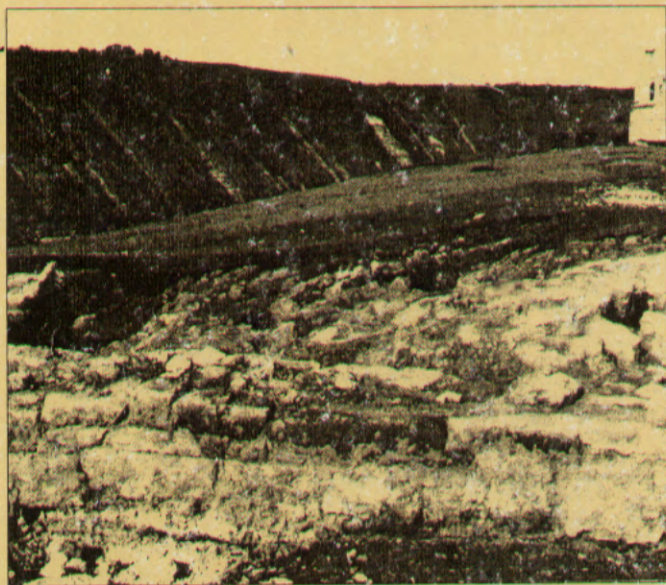

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

INSTITUTUL ROMÂN DE TRACOLOGIE
BIBLIOTHECA THRACOLOGICA
XXXVI

Ion Niculiță, Silvia Teodor, Aurel Zanoci

BUTUCENI
MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ

BUCUREȘTI 2002

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

INSTITUTUL ROMÂN DE TRACOLOGIE
BIBLIOTHECA THRACOLOGICA
XXXVI

Ion Niculiță, Silvia Teodor, Aurel Zanoci

BUTUCENI

MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ

Editat: VAVILA EDINF SRL
Tipar: SEMNE '94
ISBN: 973-8155-13-4

BUCUREȘTI 2002

CUPRINS

Prefață.....	9
1. Introducere.....	11
1.1. Cadrul geografic.....	12
1.2. Istoricul cercetărilor.....	13
1.3. Descrierea săpăturilor.....	15
2. Așezarea hallstattiană (tip Saharna-Solonceni).....	27
2.1. Locuințe.....	27
2.2. Inventarul arheologic.....	28
3. Așezarea traco-getică.....	31
3.1. Elemente de fortificație.....	31
3.2. Locuințe și construcții de cult.....	38
3.3. Inventarul arheologic.....	42
3.3.1. Unelte.....	42
3.3.2. Arme.....	45
3.3.3. Piese de harnașament.....	46
3.3.4. Podoabe și piese vestimentare.....	47
3.3.5. Monede.....	47
3.3.6. Ceramică.....	48
4. Cronologie și periodizare.....	61
4.1. Așezarea hallstattiană.....	61
4.2. Așezarea traco-getică.....	62
4.3. Cetatea getică din secolele IV-III a. Chr.	63
4.4. Locuirea getică de la sfârșitul secolului III - începutul secolului II a. Chr.	65
4.5. Incinta traco-getică din partea de est a promontoriului....	65
5. Concluzii.....	67
Bibliografie.....	71
Abrevieri.....	79
Résumé.....	81
Peziome.....	105
Ilustrații.....	127

SOMMAIRE

Préface.....	9
1. Introduction.....	11
1.1. Cadre géographique.....	12
1.2. Historique des recherches.....	13
1.3. Description des fouilles.....	15
2. L'établissement hallstattien (Saharna-Solonceni).....	27
2.1. Habitations.....	27
2.2. L'inventaire archéologique.....	28
3. L'établissement thraco-gétique.....	31
3.1. Eléments de fortification.....	31
3.2. Les habitations et constructions sacrées.....	38
3.3. L'inventaire archéologique.....	42
3.3.1. Outils.....	42
3.3.2. Armes.....	45
3.3.3. Pièces de harnachement.....	46
3.3.4. Objets de parure et vestimentaires.....	47
3.3.5. Découvertes monétaires.....	47
3.3.6. La céramique.....	48
4. La chronologie et périodisation.....	61
4.1. L'établissement hallstattien.....	61
4.2. L'établissement thraco-gétique.....	62
4.3. L'établissement gétique de IV ^e -III ^e siècles av. J.-C.	63
4.4. L'établissement gétique de la fin du III ^e siècle et le début du II ^e siècle av. J.-C.	65
4.5. L'enceinte thraco-gétique de l'est de promontoire.....	65
5. Conclusions.....	67
Bibliographie.....	71
Abréviations.....	79
Résumé.....	81
Резюме.....	105
Illustrations.....	127

СОДЕРЖАНИЕ

Prefață.....	9
1. Введение.....	11
1.1 Краткий географический очерк.....	12
1.2 История исследования.....	13
1.3 Описание раскопок.....	15
2. Гальштатское (Сахарна-Солонченское) поселение.....	27
2.1 Жилища.....	27
2.2 Археологический инвентарь.....	28
3. Фрако-гетское поселение.....	31
3.1 Оборонительные сооружения.....	31
3.2 Жилища и культовые сооружения.....	38
3.3 Археологический инвентарь.....	42
3.3.1 Орудия.....	42
3.3.2 Оружие.....	45
3.3.3 Детали конской сбруи.....	46
3.3.4 Украшения.....	47
3.3.5 Монеты.....	47
3.3.6 Керамика.....	48
4. Хронология и периодизация.....	61
4.1 Гальштатское поселение.....	61
4.2 Фрако-гетское поселение.....	62
4.3 Гетское городище IV-III вв. до н. э.	63
4.4 Гетское городище конца III- начала II в. до н. э.	65
4.5 Фрако-гетское городище восточной части мыса.....	65
5. Заключение.....	67
Библиография.....	71
Сокращения.....	79
Резюме.....	81
Резюме.....	105
Иллюстрации.....	127

Prefață

După apariția unor monografii dedicate hallstattului tracic la răsărit de Carpați (Attila László, *Începuturile apocii fierului la est de Carpați. Culturile Gáva - Holihady și Corlăteni - Chișinău pe teritoriul Moldovei*, Bibliotheca Thracologica VI, 1994; Oleg Levițki, *Cultura Hallstattului canelat la răsărit de Carpați*, Bibliotheca Thracologica VII, 1994) sau fortificațiilor geto-dacice (Aurel Zanoci, *Fortificațiile geto-dacice din spațiul extracarpatic în sec. VI - III a.Chr.*, Bibliotheca Thracologica XXV, 1998; Silvia Teodor, *Regiunile est-carpătice ale României în secolele V-II î.d.Chr.*, Bibliotheca Thracologica XXVII, 1999) și evidențierea unor descoperiri datorate săpăturilor efectuate pe Nistrul Mijlociu de către G. Smirnov (M. Kašuba, V. Haheu, O. Levițki, *Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu*, Bibliotheca Thracologica XXXI, 2000) a început să fie tot mai evident că ținuturile dintre Prut și Nistru au fost spații de locuire îndelungată pentru lumea traco-getică.

La Butuceni (jud. Orhei) s-au efectuat ani în șir cercetări de teren într-un sit fortificat. Cele dintre 1940-1952 au rămas inedite, cu documentarul pierdut (?). Cele realizate de Catedra de arheologie a Universității din Chișinău după 1983 au fost incluse fie în rapoarte preliminare, fie în studii speciale.

Din 1993 până în 2001, săpăturile au fost reluate și definitivare de către un colectiv de la Chișinău (Universitatea de Stat) și Iași (Filiala pentru Moldova a Institutului Român de Tracologie) fiind finanțate prin Institutul de Tracologie de către Ministerul Învățământului și Guvernul României.

La Butuceni, resturilor de locuire tracice ale culturii Saharna - Solonceni din prima jumătate a mileniului I a.Chr., le urmează așezarea traco-getică, puternic fortificată, din veacurile V-III î.d.Chr.

Rapoarte preliminare asupra săpăturilor arheologice , cititorul poate lectura și în seria "Cercetări arheologice în aria nord-tracă" editată de Institutul Român de Tracologie.

De această dată, autorii cercetărilor ne oferă un raport monografic, nu prea voluminos, asupra săpăturilor efectuate de către colectivul moldovenesc de la Chișinău și Iași.

Cu speranța că se vor găsi modalități de recuperare și a datelor obținute în intervalul 1940-1990, rugăm colectivele care au colaborat cu noi la cercetările din R. Moldova să ne ofere noi dovezi de valorificare a acestora prin publicare. Doar scrisul rămâne!

Petre Roman

Directorul Institutului Național Român de Tracologie

1. INTRODUCERE

Cu circa 50 de ani în urmă, pe teritoriul pruto-nistrean, au fost organizate expediții arheologice de către Institutul de Arheologie din Moscova conduse de cunoscuți specialiști, printre care Tatiana Passek, G. Fedorov, A. I. Meliukova, T. D. Zlatkovskaia, Galina Smirnova - de la Sankt Petersburg și alții, alături de care au participat și specialiști de la Institutul de Arheologie și Universitatea de Stat din Chișinău. Cu aceste ocazii s-au depistat numeroase complexe arheologice – așezări și necropole – care au fost incluse în hărți sau repertorii, fără rapoarte detaliate. Puține din punctele cercetate au beneficiat de săpături sistematice sau măcar de mici sondaje, astfel că datarea celor mai multe obiective s-a făcut pe baza fragmentelor ceramice găsite la suprafața solului sau prin analogii cu așezări similare din republicile vecine sau din România.

Un merit deosebit în depistarea unor așezări din această zonă, în special fortificații, îi revine lui G. Smirnov, care, în perioada anilor 1946-1947, a descoperit cetățile de la Butuceni, Furceni-Cot, Trebujeni-Scoc, Hârtopul Mare și Potârca, din județul Orhei, toate pe malurile înalte ale râului Răut, apoi cetățile din dreapta Nistrului, grupate în fostul raion Rezina, acelea de la Saharna, Horodiștea, Parcani și Stahnoia, precum și cetatea de la Ofatinți, în stânga Nistrului. El are meritul și de a fi efectuat primele sondaje în unele obiective.

Alte așezări fortificate au fost depistate de Ion Hâncu, printre care cele de la Țareuca și Tăhănești din județul Rezina, Horodiștea de lângă Râșcani, Păhășești-Străteni; V. I. Marchevici a descoperit cetatea de la Olișcani iar N. A. Chetaru pe acelea de la Lipnic, Mășcăuți și Rașcov etc.

Prin aceste cercetări s-au depistat, în spațiul pruto-nistrean numeroase așezări getice fortificate amplasate, cele mai multe, de-a lungul Nistrului și a Răutului și mai multe așezări civile. Dintre acestea au fost săpate sistematic așezările de la Hansca, Rudi și Butuceni și au fost începute săpăturile de la Mășcăuți, Potârca și Saharna, toate fiind fortificații din a doua jumătate a mileniului I a. Chr.

În funcție de zonă, așezările fortificate dintre Prut și Nistru au forme și dimensiuni diferite. În general, ele sunt situate pe forme de relief dominante fiind integral sau parțial apărate de elemente defensive. Cele amplasate pe promontorii, între versanți înalți, sunt barate cu valuri și șanțuri, precum și palisade, iar în zona intrării unele au avut și bastioane exterioare, cum sunt cele care au fost identificate la cetățile de la Rudi, Saharna Mare, Saharna Mică și Butuceni. Ziduri de piatră s-au construit numai în zone în care aceasta exista din abundență, cum este cazul cetăților de la Butuceni, Durlști, Trebujeni-Scoc, Furceni-Cot și Silitra, toate aflate pe platoul de stâncă tăiat de defileul râului Răut, înainte de confluența sa cu Nistrul.

Așezarea fortificată de la Butuceni a fost integral cercetată pe parcursul mai multor ani, primele sondaje fiind făcute de G. Smirnov, care o considera scitică. El a antrenat și alți cercetători de la Academia din Chișinău, pentru cercetarea întregului complex arheologic de la Orheiul Vechi în care, în afară de cetatea getică este cuprinsă o așezare din secolele III-II a. Chr., o locuire străromânească, obiective din perioada Hoardei de Aur ca băile și caravanseraiurile, vestigiile orașului medieval și altele. În unele din aceste obiective cercetările arheologice continuă și în prezent, întreaga zonă fiind rezervație arheologică. Cu materialele descoperite an de an a fost organizat un interesant muzeu, chiar în incinta complexului, care cuprinde cele mai importante descoperiri din toate aceste obiective.

1.1 Cadrul geografic

Cetatea de la Butuceni a fost amenajată pe un promontoriu înalt și stâncos, format de curbura râului Răut, la nord de satul eponim din Codrii Orheiului din zona centrală a interfluviului pruto-nistean. Promontoriul a apărut acum 800-700 mii de ani în urmă în perioada cuaternară ca rezultat al depunerilor aluvionare de nisip, prundiș, scoici și mâl ce au format straturi de grosimi diferite.

Depunerile cuaternare s-au produs într-o perioadă lungă de timp, pe parcursul pleistocenului inferior, mediu și superior. În pleistocenul inferior s-au constituit terasele VI și V ale râurilor Prut, Nistru și Răut, în curbura căruia s-a format un promontoriu lung de câțiva kilometri, amplasat actualmente între satele Butuceni și Morovaia. În pleistocenul mediu s-au format terasele IV și III, iar în pleistocenul superior – terasele II și I. Depunerile care au constituit ultimele terase au avut loc în perioada înrăutățirii condițiilor climaterice. Ele prezentau straturi de nisip, prundiș, moluște și mâl, cu grosimea de circa 5-6 metri, acoperite cu pământ argilo-nisipos.

La începutul holocenului se constituie sistemul contemporan pedologic, care – cu unele schimbări provocate de procesele tectonice ce s-au petrecut în decursul secolelor – dăinuiește până în prezent cu flora și fauna actuală (Moldavskaja SSR 1979, 18-19).

La finele mileniului II – începutul mileniului I a. Chr. regiunea Codrilor Orheiului prezenta un spațiu cu sol fertil brăzdat de râuri și râulețe bogate în apă, printre care și Răutul – în acea vreme navigabil. Pământul bogat în cernoziom de cea mai bună calitate a favorizat apariția florei și faunei excelente prezentate prin pășuni și lunci cu iarbă mănoasă, diverse specii de animale sălbatice și domestice, păsări și alte viețuitoare, dintre care unele mai persistă și în prezent, transformând această zonă într-o rezervație biologică cu caracter de unicat.

Condițiile geografice și climaterice favorabile au contribuit efectiv la intensificarea proceselor demografice, mai ales, pe parcursul mileniului I a. Chr., care s-au concretizat în cele 12 monumente arheologice descoperite în această

zonă, pe ambele maluri ale râului Răut. Au fost relativ bine cercetate șapte așezări bine întărite – Butuceni, Măscăuți “Poiana Ciucului” (Niculiță 1987, 85-105), Măscăuți “Dealul cel Mare” (Zanoci, Matveev 2002, 85-98), Potârca (Niculiță, Matveev, Potângă 1999, 279-343), Cot, Selitra, Scoc (Lapușnjă, Niculiță, Romanovskaja 1974, 45) și câteva așezări nefortificate precum cele de la Furceni I, Furceni II, Trebujeni II, Trebujeni III și Cot (Lapușnjă, Niculiță, Romanovskaja 1974, 53-55), amplasate în preajma cetăților (Niculiță 1991, 201, fig. 3).

Atât așezările fortificate, cât și cele deschise erau amplasate pe promontorii, pe malurile abrupte și stâncoase ale Răutului, ori pe locuri pardosite, greu de utilizat în agricultură – particularitate caracteristică populației sedentare ce se îngrijește de fondurile pământului arabil.

1.2 Istoricul cercetărilor

Așezarea fortificată de la Butuceni este cunoscută încă din secolul al XVIII-lea, grație relatărilor prestigiosului cărturar al vremii și domnitor al Moldovei Dimitrie Cantemir. Trecând în revistă în cunoscuta sa lucrare *Descrierea Moldovei* “... ținuturile și târgurile Țării de Jos” autorul menționa că “... În malul bălții dinspre apus să văd urmele unui oraș foarte vechiu, în mijlocul pădurilor celor dese pre care îl numesc lăcuiitorii Orheiul cel vechiu, și de pe starea lui se aseamănă cu orașul Petrodava, în Dacia cea veche” (Cantemir 1988, 26). Deși marele istoriograf al Țării Moldovei a confundat ruinele orașului medieval cu cele ale davei de la Butuceni, amplasată vizavi pe malul stâng al Răutului, el este primul care a identificat acest sit getic cu Petrodava menționată în “Îndreptarul geografic” al lui Claudius Ptolemaeus, autor din secolul al II-lea p. Chr. (Ptolemaeus, III, 8, 4).

În pofida faptului că antichitățile din preajma satelor Butuceni și Trebujeni sunt menționate și în lucrările altor cunoscători ai plaiului moldav, un interes științific deosebit pentru specialiști au început să prezinte numai în secolul XX.

Conform mărturisirilor unor locuitori din satul Butuceni, în perioada interbelică ar fi fost întreprinse unele cercetări perieghetice la cetatea de pe promontoriu, însă rezultatele acestora, ca de altfel și identitatea acelei echipe au rămas în anonimat.

Între anii 1946-1953 Filiala din Moldova a Academiei de Științe a URSS organizează, sub conducerea lui G. D. Smirnov, cercetări arheologice de amploare la Orheiul Vechi și Butuceni. Rezultatele au depășit așteptările. Pe promontoriul de la Butuceni au fost descoperite fundații din piatră ale mai multor construcții de locuit și auxiliare, ale zidului de apărare ce întretaia promontoriul de la nord la sud, urmele palisadei săpate în roca nativă, cât și un bogat și variat inventar în care predomină materialul ceramic. Cele mai reprezentative materiale descoperite în timpul săpăturilor, ilustrate în câteva publicații, au încadrat dava de la Butuceni în rândul celor mai importante monumente ale lumii „barbare” din spațiul de la nord de Balcani.

Meritul lui G. D. Smirnov în descoperirea acestui obiectiv extraordinar rămâne incontestabil. Publicațiile sale (Smirnov 1954, 24-29; idem 1964, 32), deși sumare, nu și-au pierdut valoarea științifico-informativă nici până în prezent. Însă, dat fiind faptul că G. D. Smirnov și-a concentrat eforturile la cercetarea orașului medieval "Orheiul Vechi", săpăturile la cetatea de la Butuceni au fost stopate, iar cele mai multe din materialele recoltate au rămas nevalorificate. Încercările lui I. Niculiță la finele anilor '60 ai secolului al XX-lea de a studia colecțiile de materiale de la Butuceni - pe atunci păstrate în fondurile Muzeului Plaiului Natal - n-au dat nici un rezultat, ele fiind deja bulversate iar documentația respectivă, în mare parte, distrusă sau pierdută. Din arhiva personală a lui G. D. Smirnov s-au păstrat manuscrise ale viitoarelor sale publicații, dar care n-au văzut lumina tiparului, cât și câteva planșe și fotografii, care au fost puse la dispoziția unor specialiști, la sfârșitul secolului XX (Arnăut 1996, 275-281).

Deși materialul respectiv n-a fost pus în circuitul științific, sau poate anume din această cauză, faima acestui sit a avut un răsunet atât de larg încât a devenit un monument-etalon, după care se racordau celelalte așezări geto-dacice. În perioada anilor 1960-1980 n-a apărut nici o lucrare de sinteză, care să nu fi abordat și antichitățile de la cetatea Butuceni cum ar fi: *Istoria RSSM* (1967, I, 30-31), *Gorodišča Pruto-Dnestrovskogo mejdurečja IV-III vv. do n.e. i voprosy političeskoj istorii getov* (Zlatkovskaja, Polevoj 1969, 49), *Istoria Moldavskoj SSR* (1987, I, 126), *Arheologija SSSR. Stepi evropejskoj časti SSSR v skifo-sarmatskoe vremja* (1989, 84-85), ca să ne limităm doar la câteva dintre acestea. Însă date concrete care ar fi demonstrat semnificația deosebită a acestui monument lipseau cu desăvârșire. Era evident că o reluare a investigațiilor în așezarea traco-getică, pentru clarificarea numeroaselor probleme pe care le ridică un asemenea obiectiv, devenise un imperativ al cercetării arheologice moldovenești.

La insistențele conducerii "Rezervației Naturale Orheiul Vechi", care timp de doi ani a dus tratative cu Universitatea de Stat din Moldova, de a întreprinde cercetări la obiectivul de la Butuceni și în pofida opunerii unor colaboratori de la Academia de Științe a Republicii Moldova - participanți la săpăturile de sub conducerea lui G. D. Smirnov - în anul 1983 cercetările au fost reluate. Din această vreme, cu o întrerupere de patru ani, săpăturile s-au prelungit până în anul 2000. Începând din anul 1990 în cercetările de la cetatea getică s-a implicat și Institutul Român de Tracologie, care nu numai că a finanțat lucrările până la finalizarea lor, dar a contribuit cu specialiști și a asigurat materialele necesare bunei desfășurări a lucrărilor.

Săpăturile au cuprins atât liniile de fortificație cunoscute cât și cele noi, mai ales spațiul din incinta cetății rămas intact după săpăturile din anii 1949-1953, precum și teritoriile limitrofe.

În decursul acestei perioade o parte din materialele descoperite au fost puse deja în circuitul științific (Niculiță 1987, 88-104; Niculiță, Teodor, Zanoci 1995,

472-490; Niculiță 1996, 139-167; Niculiță, Teodor, Zanoci 1997, 292-339; Niculiță, Zanoci 1999, 135-142; Mateevici 1999, 177-195). O înmănunchere amplă, dar compactă a tuturor descoperirilor, însoțită de o descriere amănunțită a complexelor arheologice și o statistică detaliată a materialului recuperat, pe care semnatarii acestei lucrări o pun la dispoziția specialiștilor, sperăm că va contribui pe cât posibil, la elaborarea unor noi lucrări de sinteză referitoare la așezările fortificate getice și va înlesni cercetările viitoare ale diverselor aspecte din istoria traco-geto-dacilor.

1.3 Descrierea săpăturilor

Dat fiind faptul că documentația de șantier a săpăturilor din anii 1949-1953 nu s-a păstrat, iar din cauză că grosimea stratului cultural pe promontoriu este nesemnificativă (circa 0,30-0,40 cm) încât nu s-a putut stabili locul fostelor săpături arheologice, în cele ce urmează se va face o trecere în revistă numai a secțiunilor săpate începând cu anul 1983 și până în 2000, când s-au încheiat cercetările la acest obiectiv arheologic.

Secțiunea 1/1983 (fig. 5) avea forma unui patrulater neregulat cu o suprafață totală de 208 m², orientat cu latura lungă est-vest. Ea a fost trasată în partea de nord-vest a promontoriului, la 76 m sud-est de biserica Sf. Maria, construită în anul 1921, aproximativ în centrul promontoriului și care a constituit un reper pentru amplasarea multor secțiuni. Săpăturile au fost efectuate până la adâncimea de 20 cm, unde s-a ajuns la stratul steril, reprezentat de roca nativă a promontoriului. Ca urmare a cercetărilor din această secțiune au fost recuperate: trei fragmente de vase hallstattiene tip Saharna-Solonceni, din care două fragmente de oală, cu decor ștanțat și un fragment de ceașcă cu ornament incizat (fig. 77/1) și 93 fragmente de vase getice, unele cu ornamente în relief în formă de "trident" (fig. 84/3). Din fragmentele getice recuperate a fost posibilă reîntregirea grafică a unui vas cu corpul bombat (fig. 81/2). De asemenea, au mai fost descoperite și 54 fragmente de amfore grecești: 2 fragmente de buză, 48 fragmente de pereți, 2 fragmente de mâner și un fragment de picior.

Secțiunea 2/1983 (fig. 6) a fost trasată la 10 m est de biserica Sf. Maria, întretinând perpendicular valul și șanțul de apărare. Avea forma rectangulară cu dimensiunile de 20x2 m, orientată est-vest. Scopul cercetărilor arheologice pe această porțiune a fost de a se studia stratigrafia construcției valului și a umpluturii șanțului de apărare. S-a stabilit că valul a fost ridicat din bucăți de piatră de calcar, pietriș și cernoziom, iar șanțul a fost săpat în roca nativă până la adâncimea de 1,9 m și era umplut, la momentul cercetărilor, cu cernoziom și pietriș.

Secțiunea 3/1983, 1984 (fig. 7) a fost efectuată pe marginea de nord a promontoriului, la 60 m est de biserică, având forma unui patrulater neregulat cu suprafața totală de 464 m², orientat cu latura lungă nord-sud. În această secțiune au

fost descoperite rămășițele unei construcții de cult (fig. 59), o locuință de suprafață (fig. 55), urmele unui șanț de apărare, cât și un bogat și variat material arheologic, reprezentat de: o aplică cruciformă din bronz (fig. 68/9), două vârfuri de săgeată din bronz cu trei aripioare (fig. 68/2,5), o brățară din fier (fig. 69/2), o mărgică de sticlă (fig. 69/3), un fragment de creuzet (fig. 63/5), 3 fusaiole (fig. 61/1; 62/1,2) și ceramică de tip Saharna-Solonceni, getică și grecească. Ceramica hallstattiană este reprezentată de 379 fragmente de la oale, străchini și cești, unele cu decor ștanțat (fig. 70/2), altele – incizat (fig. 77/11). Sortimentul recipientelor getice este reprezentat de 5805 fragmente de la vase lucrate cu mâna și 30 fragmente de vase lucrate la roata olarului. Din categoria celor confecționate cu mâna a fost posibilă reconstituirea grafică a unui vas bitronconic (fig. 80/1), a două străchini (fig. 90/4; 92/1) și a unui capac (fig. 99/6). De asemenea, din această categorie se evidențiază o serie de fragmente, decorate în relief cu ornament de tip “trunchi de arbore” (fig. 83/3), “trident” (fig. 84/9), riton schematic în forma virgulei (fig. 82/5,6) etc. Ceramica grecească este reprezentată de 2 fragmente de la un *luteriu* (fig. 121/11), 2 fragmente de *lekytos* (fig. 121/13,14), 3 fragmente de vase acoperite cu firnis negru (fig. 120/4,7,8) și 1208 fragmente de amfore. Din ultimele s-a reîntregit grafic o amforă de tip Soloha I (fig. 111/9) și una rhodosiană (fig. 114/1).

Secțiunea 3a/1984 (fig. 8), trasată la 80 m est de biserică și 10 m sud față de secțiunea 3, avea forma unui patrulater cu dimensiunile de 10×6 m, orientat cu axa lungă est-vest. Cercetările au avut drept scop studierea formei, dimensiunilor și umpluturii șanțului descoperit în secțiunea precedentă. S-a stabilit că pe această porțiune lățimea șanțului, în partea superioară varia de la 2,8 m la 5,0 m, iar în cea inferioară era de 2,5-3,2 m. Pereții lui erau oblici, adâncindu-se până la 2,8-3,0 m. Din umplutura șanțului și a stratului cultural s-a recoltat un variat material printre care: o cute (fig. 64/4), 2 fusaiole (fig. 62/4,6), 16 fragmente de ceramică de tip Saharna-Solonceni, ornamentate prin ștanțare, 1636 fragmente de ceramică getică și 290 fragmente de amfore grecești. Fragmentele de ceramică getică, în exclusivitate făceau parte de la recipiente confecționate cu mâna, ornamentate cu proeminențe aplatizate (fig. 87/5), butoni (88/4) sau brăie alveolate.

Secțiunea 3b/1993 (fig. 9) a fost amplasată la sud de secțiunea 3a, făcând joncțiune cu ea prin latura de nord. Avea forma unui patrulater cu suprafața de 120 m², orientată cu axa lungă est-vest. Săpăturile arheologice în această secțiune au avut același scop – cercetarea în continuare a șanțului de apărare. În umplutura acestuia au fost descoperite: un inel de la o zăbală (fig. 68/10), o cute (fig. 64/10), două rășnițe de mână (fig. 65/1,1), trei fusaiole (fig. 61/14,15; 62/8), 12 fragmente de vase de tip Saharna-Solonceni (fig. 73/6,8) ornamentate prin imprimare, 1417 fragmente de ceramică getică lucrată cu mâna și 347 fragmente de ceramică grecească. Ceramica getică este reprezentată de fragmente de oale (fig. 83/6; 84/6,7; 87/7), străchini (fig. 92/5; 93/4), cești (95/7; 96/1) și capace (fig. 101/4). Din sortimentul recipientelor grecești se disting: un fragment de vas acoperit cu

firnis negru (fig. 120/14), fragmente de buze (fig. 112/1), de mânere (fig. 118/8-10) și pereți de amfore.

Secțiunea 4/1983 (fig. 10) a fost trasată în apropierea peretelui de sud-est al bisericii Sf. Maria pentru a se cerceta stratul cultural din preajma edificiului de cult ridicat pe teritoriul monumentului. Avea forma patrulateră cu suprafața de 104 m², orientată cu latura lungă est-vest. În stratul cultural gros de circa 80 cm s-au descoperit: o fibulă de tip tracic (fig. 69/1), o cute (fig. 64/2), două fusaiole (fig. 62/5,12), 47 fragmente de oale, străchini și cești, ornamentate cu decor incizat sau șampilat (fig. 72/1; 74/6; 75/7; 77/3,4,5-7), atribuite faciesului cultural Saharna-Solonceni, 967 fragmente de ceramică getică lucrată cu mâna, 70 fragmente de ceramică grecească, câteva fragmente de lut ars și oase de animale.

Secțiunea 5/1985 (fig. 11) cu suprafața totală de 208 m² se afla la 58 m est de biserică Sf. Maria și la 2 m sud-est față de secțiunea 3a. Investigațiile arheologice, efectuate până la adâncimea de 50-60 cm au scos la iveală urmele unei locuințe de suprafață de la care s-au păstrat gropile de la bârnele verticale din carcasa de lemn a pereților, cât și numeroase fragmente de lipitură din lut cu amprente de nuiile. Din stratul de cultură și din interiorul locuinței au fost recoltate: două vârfuri de săgeți din bronz cu trei aripioare (fig. 68/4,6), o fusaiolă (fig. 62/17), 16 fragmente de la vase hallstattiene, unele ornamentate cu decor ștanțat (fig. 71/1; 76/2) altele cu incizii (fig. 77/1; 78/2), 1492 fragmente de ceramică getică și 124 fragmente de ceramică grecească. Din fragmentele getice confecționate cu mâna a fost posibilă reconstituirea grafică a unei oale, ornamentată cu “butoni” și proeminențe aplatizate (fig. 80/5), a trei străchini (fig. 90/1,3) și a două cești (fig. 97/6; 98/7). Ceramica grecească este reprezentată, în exclusivitate, de amfore, dintre care menționăm un fragment de toartă șampilată atribuit amforelor de Thasos (fig. 104/1).

Secțiunea 6/1985 (fig. 12) a fost amplasată perpendicular pe valul și șanțul N. 5, întretinând această linie de fortificație ca și secțiunea 2, care se afla la distanța de 10 m spre sud. Secțiunea 6 avea forma unui patrulater cu dimensiunile de 20×2 m, orientat cu axa lungă est-vest. S-a stabilit că valul în această zonă suprapunea parțial o construcție de suprafață, ale cărei urme constau din pietre, bucăți de lut ars, unele cu amprente de la bârne sau nuiile. De sub această aglomerație au fost adunate: o fusaiolă (fig. 62/16), 15 fragmente de ceramică getică și 16 fragmente de amfore elenistice. În mantaua valului, care consta din straturi alternative de pietriș, pietre și pământ, au fost recuperate 42 fragmente de ceramică getică și 20 fragmente de amfore grecești.

Secțiunea 7/1985 (fig. 13) avea forma unui patrulater neregulat cu o suprafață totală de 140 m², orientat cu latura lungă est-vest. Ea a fost trasată la 150 m est față de biserică. Săpăturile, efectuate până la adâncimea de circa 40 cm unde s-a ajuns la roca nativă, au scos la iveală rămășițele unei locuințe de suprafață construită din lemn și lut pe o fundație din bucăți nefasonate din piatră (fig. 58).

După conturul ruinelor, locuința avea formă rectangulară. Atât din incinta sa, cât și din stratul cultural s-au adunat: un vârf de săgeată din bronz cu trei aripioare (fig. 68/7), două fragmente de râșniță din tuf vulcanic (fig. 66), 889 fragmente de ceramică getică și 675 fragmente de ceramică grecească. Vasele getice lucrate cu mâna sunt reprezentate de cioburi de diferite tipuri, dintre care se evidențiază fragmentele unei străchini, reconstituite grafic (fig. 90/3). Fragmentele de amfore, deși multe la număr, sunt reprezentate, în special, de pereți și numai de 12 fragmente de buze, patru fragmente de mânere și trei funduri. Aceasta ne dă posibilitatea să presupunem că la momentul distrugerii locuinței, în ea se aflau nu mai mult de trei amfore.

Secțiunea 8/1987 (fig. 14) avea suprafața de 280 m² și a fost amplasată pe marginea de sud a promontoriului, la 87 m est față de biserică. Ea era de formă patrulateră, fiind orientată est-vest. În această secțiune au fost depistate urmele unei linii defensive în formă de palisadă ale cărei urme constau dintr-un șir de șanțulețe întrerupte de gropi, în care au fost fixați pereții laterali ai palisadei care apăra așezarea din partea de sud. Atât din zona palisadei, cât și din stratul cultural din preajmă a fost recuperat un bogat și variat material arheologic, printre care: un vârf de săgeată din bronz cu trei aripioare (fig. 68/3), două fusaiole (fig. 62/11,15), 1911 fragmente de vase getice și 903 fragmente de pereți de amfore grecești. Ceramica getică, în totalitate confecționată cu mâna, provenea de la oale (fig. 86/1; 88/7; 89/2) și străchini (fig. 91/1; 92/5; 94/4).

Secțiunea 9/1987 (fig. 15) a fost trasată în partea de sud-est a promontoriului, la 77 m vest față de biserică Sf. Maria. Ea avea forma unui pătrat cu dimensiunile de 6×6 m, orientat după punctele cardinale. În stratul cultural au fost descoperite: 257 fragmente de ceramică getică, 328 fragmente grecești și multiple fragmente de lut ars de dimensiuni diferite, unele cu amprente de nuiele.

Secțiunea 10/1987 (fig. 16) a fost amplasată perpendicular pe valul și șanțul de apărare amplasat în nord-estul promontoriului Butuceni-Morovaia. Ea avea forma unui patrulater cu dimensiunile de 28×2 m, orientat cu latura lungă nord-vest – sud-est. Secțiunea întretăia linia de apărare la depărtarea de 50 m de la capătul de sud-est al valului. Cercetarea arheologică în acest sector a avut drept scop studierea metodei de construcție a valului, a materialului utilizat, cât și stabilirea dimensiunilor șanțului și a conținutului său. S-a stabilit că valul avea înălțimea de 1,8 m și a fost ridicat din pământ acoperit cu un strat de pietre. Șanțul adiacent avea lățimea de 6 m și se adâncea în roca nativă până la 1,6 m.

Secțiunea 11/1987 (fig. 17) cu suprafața de 64 m² a fost trasată la 16 m est față de secțiunea 10. Avea forma unui dreptunghi cu dimensiunile de 32×2 m, orientat cu axa lungă nord-vest – sud-est. Investigațiile arheologice pe această porțiune au stabilit aceeași structură a valului și aceeași compoziție a umpluturii șanțului adiacent ca și în secțiunea precedentă.

Secțiunea 12/1988 (fig. 18) a fost amplasată între secțiunile 10 și 11 și avea forma unui patrulater cu dimensiunile 16×8 m, orientat cu latura lungă est-vest. Prin această secțiune s-a observat că pe parcursul funcționării sale valul a fost reamenajat, folosindu-se pentru aceasta o zidărie din piatră.

Secțiunea 13/1988 (fig. 19) a fost trasată pe marginea de sud a promontoriului, la 92 m est față de biserică. Ea avea formă rectangulară cu dimensiunile de 42×6 m, orientată cu axa lungă est-vest și jonționa în partea de est cu secțiunea 8. În această secțiune s-au descoperit urmele palisadei, atestate și în secțiunea 8, cât și urmele unei locuințe de suprafață (fig. 56/2), care suprapunea palisada în partea de est a secțiunii. Din locuință au fost recuperate 195 fragmente de oale, străchini, ulcioare (fig. 97/2) și cești (fig. 98/8) de factură getică și 30 fragmente de amfore elenistice. În stratul de cultură au mai fost descoperite: o fusaiolă (fig. 61/17), 698 fragmente de ceramică getică și 465 fragmente de amfore grecești, dintre care menționăm câteva de la gâtul unei amfore de Chersones (fig. 109/7).

Secțiunea 14/1988 (fig. 20) a fost amplasată pe marginea de sud a promontoriului, la est de secțiunea 8, având o suprafață totală de 168 m² și formă poligonală, orientată cu latura lungă est-vest. La -0,20m s-au depistat urmele șanțulețelor de la palisada identificată în secțiunea 8. Printre ruinele ei și în stratul de cultură adiacent s-a descoperit un valoros material arheologic reprezentat de: o fusaiolă (fig. 62/9), 131 fragmente de ceramică getică lucrată cu mâna și 121 fragmente de amfore elenistice. Printre cioburile getice recuperate, se evidențiază fragmente de la două vase cu corpul bombat (fig. 81/1,3), cât și de la o cană cu toarta supraînălțată (fig. 95/2). Dintre fragmentele de amfore menționăm o toartă cu șampilă, atribuită orașului Sinope (fig. 108/2) și un fragment de gât cu șampilă de Heraclea Pontică (fig. 105/6).

Secțiunea 15/1989 (fig. 21) a fost trasată la nord de secțiunea 14, cu care jonționează prin latura de sud. Ea avea forma unui patrulater neregulat cu suprafața 96 m², orientat cu latura lungă nord-est – sud-vest. Prin această secțiune a fost descoperită partea de est a palisadei, unde se afla și intrarea în cetate. În stratul cultural și printre ruinele palisadei au fost depistate: o piatră de gresie (fig. 64/7), 174 fragmente de ceramică getică și 37 fragmente de amfore elenistice. Din sortimentul vaselor getice se evidențiază fragmente de oale (fig. 86/2-5), străchini (fig. 90/6; 91/3; 92/6) și căni (fig. 95/1).

Secțiunea 16/1989 (fig. 22) cu o suprafață de 120 m², amplasată pe marginea de sud a promontoriului, la o distanță de 82 m est față de biserică, avea forma unui patrulater neregulat, orientat cu axa lungă est-vest. Ea a fost trasată cu scopul de a cerceta palisada din partea de sud a cetății și de a se stabili corelarea și modul de jonționare cu șanțul cercetat prin secțiunile 3, 3a și 3b. Pe lângă urmele palisadei și ale șanțului defensiv, în acest sector au fost descoperite și numeroase materiale arheologice: o cute (fig. 64/3), 19 fragmente de ceramică tip Saharna-Solonceni reprezentate, în special, de fragmente de cești ornamentate cu incizii, 487 fragmente de

ceramică getică, unele cu ornament în relief în formă de ove (fig. 82/1,2) și 228 fragmente de amfore grecești. Din categoria acestora se evidențiază trei fragmente ce poartă urme de ștampile: un fragment de toartă de la o amforă de Thasos (fig. 103/10), altul de amforă de Sinope (fig. 108/3) și un fragment de gât cu ștampilă de Heraclea Pontică (fig. 105/4).

Secțiunea 17/1989 (fig. 23) a fost trasată în partea de nord-est a promontoriului, întretinând perpendicular valul și șanțul cercetat și prin secțiunile 10, 11 și 12, la 10 m nord-vest de secțiunea 10 și 240 m sud-est față de versantul de nord-vest al promontoriului. Ea avea forma unui patrulater cu dimensiunile 36×4 m, orientat cu latura lungă nord-est – sud-vest. Prin săpăturile din această secțiune s-a precizat, încă odată, modul de construcție a valului și dimensiunile șanțului.

Secțiunea 18/1990 (fig. 24) avea forma unui patrulater cu suprafața de 192 m², orientat cu axa lungă nord-vest – sud-est. Ea a fost amplasată pe marginea de sud a promontoriului, la o distanță de 66 m est față de biserica Sf. Maria. Cercetările efectuate până la adâncimea de 60 cm, când s-a ajuns la roca nativă, au demonstrat că și în această porțiune se prelungesc urmele palisadei, reprezentată prin două șiruri de gropi. La fel, a fost recoltat un variat material arheologic: o lustruitoare din lut (fig. 63/4), două cute (fig. 64/1,5), 37 fragmente ceramice de tip Saharna-Solonceni, 518 fragmente getice și 124 amfore grecești, în special de la pereții vaselor. Printre fragmentele de ceramică hallstattiană se disting unele de la oale (fig. 70/1) și străchini (fig. 76/3,4), ornamentate cu decor ștanțat, sau de la cupe și cești (fig. 78/2,3,6,7) acoperite cu ornament incizat. Recipientele getice sunt reprezentate de fragmente de la oale (fig. 81/4) și străchini (fig. 92/5; 93/7), modelate în exclusivitate cu mâna.

Secțiunea 19/1993 (fig. 25) avea forma unui patrulater cu suprafața de 56 m², orientat cu latura lungă est-vest. Ea a fost trasată la 18 m sud față de biserică. Din stratul cultural al secțiunii au fost recuperate: o lamă de cuțit din fier (fig. 60/2), o fusaiolă (fig. 62/3), o râșniță de mână (fig. 65/3), 11 fragmente de ceramică tip Saharna-Solonceni, 450 fragmente de ceramică getică și 50 fragmente de amfore grecești. Recipientele de tip Saharna-Solonceni sunt reprezentate de fragmente de oale (fig. 73/1,4), ornamentate prin ștanțare și de cești (fig. 79/1,3) cu decor incizat. Din categoria ceramicii getice se evidențiază câteva fragmente cu ornament în relief sub forma unor brăie orizontale și verticale (fig. 83/8; 84/8), sau de *rhyton* (fig. 82/8). Amforele grecești sunt prezentate, de regulă, de fragmente de pereți la care se adaugă și două fragmente de piciorușe (fig. 112/7,8).

Secțiunea 20/1993 (fig. 26) întretăia perpendicular valul și șanțul de apărare amplasat pe extrema estică a promontoriului. Ea avea forma unui patrulater cu dimensiunile de 50×2 m, orientat cu axa lungă nord-vest – sud-est și se găsea la 70 m distanță față de capătul de nord-vest al liniei defensive. Prin cercetările efectuate s-a constatat modalitatea de construcție a valului, forma și dimensiunile șanțului adiacent.

Secțiunea 21/1994 (fig. 27) cu suprafața totală de 140 m², se afla la distanța de 50 m vest față de biserica Sf. Maria. Ea avea forma unui patrulater neregulat, orientat cu latura lungă nord-est – sud-vest, întretinând perpendicular promontoriul. Săpăturile în acest sector al cetății au evidențiat latura de vest a palisadei, cât și urmele unui șanț de apărare, amplasat la est de aceasta. Printre rămășițele palisadei și în umplutura șanțului au fost descoperite 92 fragmente de ceramică getică (fig. 88/8; 89/9; 96/4) și nouă fragmente de amfore elenistice (fig. 106/1).

Secțiunea 22/1994 (fig. 28) a fost trasată la distanța de 0,7 m nord de biserică. Ea avea forma unui patrulater cu dimensiunile 48×2 m, orientat cu axa lungă est-vest. În săpătură s-au evidențiat urmele unui șanț defensiv, ce întretăia promontoriul de la nord la sud. Din stratul cultural și din umplutura șanțului au fost recoltate: 3 fusaiole (fig. 61/6,11,19), 327 fragmente de ceramică getică și 93 fragmente de amfore grecești. Dintre fragmentele de vase getice se disting unele de la o oală bitronconică (fig. 80/2) și de la 3 străchini (fig. 93/2,4,10). Fragmentele de amforă, printre care un mâner ștampilat, aparțineau unui recipient produs în orașul Chersones (fig. 109/2).

Secțiunea 23/1994 (fig. 29) a fost amplasată la 16 m sud de biserică, având formă rectangulară cu dimensiunile de 20×4 m, orientată cu latura lungă est-vest. În cadrul săpăturii s-a putut urmări capătul de sud al șanțului atestat în secțiunea precedentă, cât și joncțiunea acestuia cu palisada din partea de sud a cetății. În timpul cercetărilor, în strat și în emplectonul șanțului au fost descoperite: un fragment de brătară din bronz (fig. 69/4), două fusaiole (fig. 61/5,12), 523 fragmente de ceramică getică și 87 fragmente de amfore grecești. Vasele getice sunt reprezentate prin fragmente de oale, ornamentate cu proeminențe aplatizate (fig. 87/4) sau sub forma unor "butoni" (fig. 88/5), fragmente de străchini (fig. 94/4,6) și capace (fig. 100/2). Amforele constau din fragmente de buze (fig. 116/2-4) și pereți.

Secțiunea 24/1995 (fig. 30) cu suprafața de 152 m² a fost trasată la vest de secțiunea 23. Ea avea forma unui patrulater, orientat cu latura lungă est-vest. Săpăturile aveau scopul de a evidenția în continuare urmele palisadei, prelungită și în această parte a promontoriului. Lângă urmele sale au mai fost descoperite: un vârf de săgeată din bronz cu trei aripioare (fig. 68/8), o fusaiolă (fig. 61/10), o cute (fig. 64/9), 507 fragmente de oale getice cu ornament în relief (fig. 87/7; 88/6), străchini (fig. 92/2,7) etc. și 262 fragmente de amfore grecești, reprezentate de buze (fig. 116/9-11), torți, printre care una ștampilată de la o amforă de Thasos (fig. 104/3) și pereți.

Secțiunea 25/1995 (fig. 31) cu o suprafață de 172 m², prezenta o prelungire a secțiunilor 21 și 24. Ea avea forma unui patrulater, orientat cu latura lungă nord-vest – sud-est și a fost trasată cu scopul de a evidenția în continuare urmele palisadei și ale șanțului defensiv de pe sectorul de sud-vest al promontoriului. Din stratul cultural și din umplutura șanțului au fost adunate mai multe obiecte

arheologice: două fusaiole (fig. 61/4,12), 325 fragmente de ceramică getică (fig. 85/2,3; 105/5) și 61 fragmente grecești, dintre care se remarcă un fragment de la un vas acoperit cu firnis negru (fig. 120/10).

Secțiunea 26/1995 (fig. 32) a fost trasată la 25 m sud față de biserica Sf. Maria, în paralel cu secțiunea 19. Ea avea forma unui patruleter cu dimensiunile de 8×4 m, orientat cu latura lungă nord-sud. Investigațiile arheologice efectuate până la adâncimea 80-90 cm, când s-a ajuns la roca nativă, au evidențiat puțin material, din care: un fragment de cute (fig. 64/8), 10 fragmente de ceramică tip Saharna-Solonceni, 303 fragmente de ceramică getică și 30 fragmente de amfore grecești. Ceramica hallstattiană este reprezentată de fragmente de oale (fig. 75/1-3) și străchini (fig. 76/1), ornamentate cu decor ștanțat, cât și fragmente de cești (fig. 78/8,9), decorate cu incizii. Din fragmentele de ceramică getică a fost posibilă reîntregirea grafică a două vase mici cu corpul bombat (fig. 98/4,5), cât și a unei străchini (fig. 94/8).

Secțiunea 27/1995 (fig. 33), în formă de patruleter cu dimensiunile 6×4 m, orientată cu axa lungă nord-sud, a fost amplasată la 8 m sud-est de biserică și la 0,4 m nord de secțiunea 19. Din stratul de cultură au fost recoltate: 2 fragmente de ceramică cu ornament ștanțat (fig. 75/4,5) de tip Saharna-Solonceni, 70 fragmente de ceramică getică și 33 fragmente de pereți de amfore grecești.

Secțiunea 28/1995 (fig. 34) a fost trasată în partea de est a cetății cu scopul de a studia porțiunea de teren dintre poarta de intrare și zidul de piatră. Ea se afla la 0,2 m est față de secțiunea 15 și avea forma unui patruleter cu dimensiunile de 12×8 m, orientat cu axa lungă nord-sud. În acest sector a fost descoperit un șanț ce întretăia perpendicular promontoriul, fiind paralel cu palisada. Din stratul de cultură și din emplectonul șanțului au fost scoase: 108 fragmente de ceramică getică și 21 fragmente de ceramică grecească, reprezentată de un fragment de vas de lux, acoperit cu firnis negru (fig. 120/2) și de bucăți de la pereții amforelor.

Secțiunea 29/1995 (fig. 35) a fost amplasată la 58 m est față de biserică având formă pătrată cu laturile de 8 m, joncționând la nord cu secțiunea 5 iar la est cu secțiunea 18. În acest sector s-a sesizat continuarea liniei defensive de pe latura de sud a promontoriului, recoltându-se și un variat material arheologic, reprezentat de: un fragment de seceră (fig. 60/1), două fusaiole (fig. 61/3; 62/7), 210 fragmente de ceramică getică și 16 fragmente de ceramică grecească, dintre care 3 de la vase de lux, acoperite cu firnis negru (fig. 120/6,12,13), restul fiind pereți de la amfore. Din fragmentele de ceramică getică recuperate, s-a reîntregit grafic: un ulcior (fig. 81/6), două străchini (fig. 94/4,9) și două capace (fig. 101/2,3).

Secțiunea 30/1996 (fig. 36) a fost trasată perpendicular pe valul și șanțul N.5 la 10 m est de biserică. Ea avea formă rectangulară cu dimensiunile de 20×6 m, orientată cu axa lungă est-vest. În această porțiune a fost evidențiat valul cu șanțul adiacent și palisada de pe latura de sud a cetății. Din mantaua valului și din umplutura șanțului au fost extrase 419 fragmente de la oale (fig. 83/10; 86/6; 88/1)

și străchini (fig. 91/2,4) de factură getică, cât și 38 fragmente de amfore grecești, dintre care două mânere șampilate, unul de la o amforă de Sinope (fig. 108/4), iar celălalt – de la una de Chersones (fig. 110/7).

Secțiunea 31/1996 (fig. 37), în formă de patruleter cu suprafața de 176 m², orientat cu axa lungă est-vest, a fost amplasată pe marginea de nord a promontoriului, la 32 m spre vest față de biserica Sf. Maria. În partea de vest a secțiunii a fost cercetată extremitatea de nord a șanțului defensiv, cunoscut din secțiunile 21 și 25. În partea centrală au fost dezvelite vestigiile palisadei, iar în partea de est a secțiunii a fost descoperită o locuință de suprafață (fig. 57/2). S-au mai descoperit: o sulă din fier (fig. 60/4), o cute (fig. 64/6), patru fusaiole (fig. 61/2,18; 62/13,18), 382 cioburi getice, dintre care se evidențiază fragmente de oale (fig. 85/5,7), străchini (fig. 92/4), cești (fig. 95/5,6; 97/1) și capace (fig. 101/5,6), cât și 27 fragmente de amfore grecești, printre care și unul provenit de la gâtul vasului cu șampilă (fig. 117/2).

Secțiunea 32/1996 (fig. 38) a fost trasată pe porțiunea cuprinsă între secțiunile 25 și 31 cu scopul de a cerceta urmele palisadei. Ea se afla la 45 m spre vest față de biserica Sf. Maria și avea forma unui patruleter cu dimensiunile de 14×4 m, orientat cu axa lungă nord-sud. În urma săpăturilor s-a recoltat: o bilă din lut (fig. 63/3), 441 fragmente de oale (fig. 81/5; 82/3; 85/6) și străchini (fig. 91/5) de factură getică, două fragmente de la vase de lux grecești, acoperite cu firnis negru (fig. 120/11,12) și 33 fragmente de amfore elenistice.

Secțiunea 33/1999 (fig. 39) a fost trasată la 5 m de la marginea de nord a promontoriului și la 90 m spre est față de biserică cu scopul de a cerceta incinta cetății, în partea de nord-est. Ea avea forma unui patruleter cu dimensiunile 20×2 m, orientat cu latura mică 12° est față de axa nord-sud. La 40 cm adâncime s-a ajuns la roca nativă și au fost descoperite: o fusaiolă (fig. 61/16), 162 fragmente de ceramică getică (fig. 83/7; 85/8; 89/6,7) și 17 amfore elenistice (fig. 102/1).

Secțiunea 34/1999 (fig. 40) a fost amplasată în partea de sud-est a incintei, la distanța de 116 m spre est față de biserică. Ea avea forma pătrată cu dimensiunile 10×10 m, orientată după punctele cardinale. În urma cercetărilor până la adâncimea de circa 40 cm când s-a ajuns la roca nativă, au fost scoase la iveală rămășițele unei locuințe de suprafață (fig. 57/1), constând din 21 gropi de pari și multiple fragmente de lipitură cu amprente de nuiele. Atât din locuință cât și din stratul cultural au fost recoltate: o fusaiolă (fig. 61/8), 128 fragmente de ceramică getică și 95 fragmente de amfore elenistice (fig. 106/4; 107/9).

Secțiunea 35/1999 (fig. 41) a fost trasată cu scopul de a se cerceta linia defensivă evidențiată pe latura de sud a promontoriului Butuceni-Morovaia. Ea a fost efectuată pe marginea de sud a dealului la distanța de 1020 m est față de biserică. Secțiunea avea forma unui patruleter cu dimensiunile 8×4 m, orientat cu latura lungă în direcția nord-sud. Ca urmare a cercetărilor arheologice la secțiunea 35, s-au evidențiat urmele unei linii defensive în formă de palisadă, care a fost

construită probabil din două garduri situate la distanța de 0,8-1,0 m unul față de altul, întărite cu bârne transversale, ale căror urme constând din două șiruri de gropi de par s-au observat foarte clar. Spațiul dintre ele a fost umplut desigur cu piatră, pietriș și pământ bine tasat.

Secțiunea 36/1999 (fig. 42) a fost amplasată la 250 m est față de secțiunea 35 cu scopul de a urmări traseul liniei defensive de pe latura de sud a promontoriului. Cercetările efectuate au confirmat prelungirea urmelor de la palisada construită pe marginea de sud a promontoriului Butuceni-Morovaia.

Secțiunea 37/1999 (fig. 43) a fost trasată cu scopul de a cerceta stratul de cultură în partea centrală a incintei. Ea se afla în curtea bisericii, la 4 m sud față de aceasta. Secțiunea avea forma unui patruleter cu dimensiunile de 10×2 m orientat cu latura lungă est-vest. În această secțiune au fost descoperite 136 fragmente de la oale (fig. 87/8; 89/7,8) și străchini (fig. 92/3; 93/6) getice, cât și 36 fragmente de ceramică grecească, reprezentate de mânere (fig. 118/11-14) și pereți de la amfore.

Secțiunea 38/1999 (fig. 44) a avut drept obiectiv de cercetare palisada, descoperită pe latura de sud a promontoriului Butuceni-Morovaia. Ea a fost amplasată la distanța de 520 m est față de secțiunea 36 și avea forma unui patruleter cu dimensiunile 8×4 m, orientat cu latura lungă 23° est față de axa nord-sud. S-au urmărit în continuare urmele palisadei descoperite prin secțiunile 35 și 36. Acestea constau tot din două șiruri de gropi paralele de la parii care formau două parapete, unite pe alocuri cu bârne transversale. Spațiul, astfel format, era umplut cu pietriș, piatră și pământ bine tasat.

Secțiunea 39/1999 (fig. 45) a fost amplasată pe latura de est a promontoriului Butuceni-Morovaia, la distanța de 375 m sud față de marginea de nord a sa, cu scopul de a stabili dacă construcția defensivă, descoperită pe latura de sud, continuă și pe cea de est. Cercetările în această zonă a promontoriului au demonstrat lipsa totală atât a stratului cultural antic, cât și a altor construcții.

Secțiunea 40/1999 (fig. 46) se afla la distanța de 270 m est față de biserica Sf. Maria și avea forma unui patruleter cu dimensiunile 8×4 m, orientat cu latura lungă 8° vest față de axa nord-sud. Scopul trasării secțiunii a fost de a urmări existența unor legături dintre construcția defensivă, descoperită în secțiunile 35, 36 și 38 și urmele de palisadă de pe latura de sud-vest a promontoriului. Cercetările de pe această porțiune de teren au demonstrat lipsa completă a urmelor de locuire sau de construcții defensive.

Secțiunea 41/2000 (fig. 47) a fost trasată cu scopul de a urmări prelungirea palisadei de pe latura de sud a promontoriului Butuceni-Morovaia, cercetată prin secțiunile 35, 36 și 38. Ea se afla la distanța de 20 m est față de secțiunea 35 și avea forma unui patruleter cu dimensiunile 10×8 m, orientat cu latura lungă 12° est față de axa nord-sud. Cercetările arheologice întreprinse la această secțiune au contribuit la clarificarea sistemului de construcție a palisadei de pe latura de sud a promontoriului.

Secțiunea 42/2000 (fig. 48) a fost amplasată la 1 m spre vest de secțiunea 41. Ea avea forma unui patruleter cu dimensiunile de 18×10 m, orientat cu latura mică 12° est față de axa nord-sud. Ca urmare a investigațiilor arheologice s-a stabilit că linia defensivă de pe latura de sud a promontoriului Butuceni-Morovaia a fost distrusă parțial de un incendiu violent, care a afectat anumite porțiuni mai vulnerabile ale palisadei.

În cele 13 campanii de săpături arheologice efectuate în ultimii ani pe promontoriul din preajma satelor Butuceni și Morovaia, județul Orhei, s-a cercetat o suprafață totală de 4864 m², obținându-se informații prețioase, privitoare atât la organizarea așezării în general, cât și referitoare la sistemul de apărare.

Suprafața promontoriului de la Butuceni, populată din secolul al IX-lea și până la începutul secolului II a. Chr., a fost studiată, practic, în întregime. Dat fiind faptul că promontoriul stâncos de la Butuceni ocupă o poziție dominantă, stratul cultural a fost în permanență spălat de ploile torențiale. Din acest motiv grosimea lui variază de la 10/15 cm până la 40/50 cm și prin urmare în stabilirea stratigrafiei s-au întâmpinat unele greutăți.

2. AȘEZAREA HALLSTATTIANĂ (TIP SAHARNA-SOLONCENI)

Cercetările efectuate ani la rând în cetatea traco-getică de la Butuceni au scos la lumină un bogat și variat material arheologic care ilustrează mai multe perioade istorice.

Analiza atentă a vestigiilor descoperite ne indică existența pe promontoriul din sud-estul satului a unor așezări care se succed pe tot parcursul mileniului I a.Chr. Începând cu perioada hallstattiană timpurie din secolele IX-VIII a.Chr. cele mai timpurii materiale sunt cele aparținând faciesului cultural Saharna-Solonceni, care erau concentrate, cu preponderență, în partea centrală a promontoriului (fig. 4), evidențiate prin intermediul secțiunilor 1, 3, 3a, 3b, 4, 5, 16, 18, 19, 23, 26 și 27. Deși situl a fost în mare parte distrus la începutul secolului al XX-lea, când s-a construit biserica Sfânta Maria, care a ocupat o bună parte a promontoriului, totuși după unele calcule se poate determina că așezarea ocupă aproximativ o suprafață de 120 m lungime și 50 m lățime. Anume în acest perimetru a fost descoperit un număr considerabil de fragmente ceramice cu decor ștanțat sau incizat caracteristic acestei culturi, precum și rămășițele unei locuințe de suprafață.

2.1 Locuința 1

Ruinele sale (fig. 55) au fost sesizate în partea de sud-est a secțiunii 3, la adâncimea de 0,05-0,10 m de la nivelul actual de călcare. Urmele locuinței constau dintr-o aglomerație din bucăți de lut ars și pietre de calcar de diferite dimensiuni. Împreună ele alcătuiau un strat, care pe alocuri atingea grosimea de 0,20 m, aranjat în paralel cu roca nativă pe care se găsea. Dărâmătura avea în plan formă rectangulară cu suprafața de 3,20×3,20 m, orientată de la nord-est la sud-vest, mai densă pe o porțiune de 3,20 m lungime și 1,00-1,45 m lățime. Bucățile de lipitură din ruinele locuinței variau de la 15×14×4 cm până la 14×10×5 cm și au fost confecționate din lut în amestec cu nisip, piatră de calcar mărunțită și pleavă. De regulă ele aveau culoarea roșie și duritatea cărămizii, majoritatea fragmentelor fiind arse pe o parte netedă, iar pe cealaltă cu amprente de nuiele cu diametrul de 1,0-4,5 cm.

La 0,50 m est și sud-est de această dărâmătură a fost sesizată o aglomerare densă de bucăți de pietre de calcar. Aceasta avea formă rectangulară cu dimensiunile de 2,40×1,30 m, orientată la fel nord-est – sud-vest și ieșea parțial în afara ruinelor locuinței. Nu este exclus ca pietrele respective să fi provenit de la o construcție auxiliară alăturată locuinței. Sub ruinele locuinței au fost descoperite două gropi, săpate în roca nativă. Prima groapă a fost descoperită în partea de sud-vest și avea în plan forma rotundă, cu diametrul de 0,4 m, iar în secțiune - cilindrică, adâncă de 0,65 cm. În jurul gropii, a mai fost sesizată o adâncitură rectangulară cu

dimensiunile de 0,9×0,7 m, săpată în rocă până la 0,48 m. Probabil că această adâncitură avea menirea de a consolida baza stâlpului din construcția locuinței, pus în această groapă. Cea de a doua groapă a fost depistată în centrul locuinței. Ea avea în plan forma cifrei opt, ceea ce înseamnă că era folosită pentru doi stâlpi. Lungimea gropii era de 1,3 m, lățimea minimă de 0,2 m iar cea maximă de 0,6-0,7 m. Pereții erau verticali, adâncindu-se în rocă până la 0,86 m. Dat fiind faptul că groapa dublă se afla în centru, putem considera că în ea au fost îngropați doi stâlpi care protejau acoperișul.

În partea de nord-est a locuinței s-a dat peste ruinele unui cuptor, construit din bucăți de piatră, cu dimensiuni ce variau între 45×30×25 cm; 35×20×20 cm și 30×18×15 cm. Forma cuptorului în plan era rectangulară cu suprafața de 1,50×1,00 m, orientat cu axa lungă nord-sud. Gura cuptorului era în partea de sud și avea lățimea de 0,80 m. Pereții și bolta cuptorului, care s-au păstrat mai bine în partea posterioară, au fost construiți din bucăți mari de piatră nefasonată (20×20×30 cm) fără mortar. Crăpăturile și locurile goale dintre ele au fost umplute cu pietricele. Grosimea pereților era de 0,20-0,30 m, iar înălțimea bolții nu depășea 0,30 m, înălțimea reală a cuptorului. Vatra a fost amenajată direct pe suprafața rocii native, care în acest segment este arsă până la roșu pe ea aflându-se un strat de cenușă gros de 0,10-0,15 m. Urme ale acțiunii focului se aflau și pe pietrele din construcția cuptorului.

Locuința avea pereții construiți din bârne de lemn și împletitură din nuiele și lut pe ambele părți. La temelie se afla o fundație din bucăți de piatră de calcar nefasonată. Locuința se încălzea cu un cuptor construit, la fel, din bucăți nefasonate de piatră de calcar. Cuptoare similare cu boltă sunt cunoscute și la alte monumente din perioada hallstattiană, și în primul rând la așezarea fortificată de la Saharna Mare (Smirnov 1949, 93).

Printre ruinele locuinței și din preajma ei au fost recuperate circa 375 fragmente de ceramică, majoritatea ornamentate cu decor ștanțat sau incizat, ce permit atribuirea acestui orizont cultural fațetului Saharna-Solonceni (fig. 71/4; 72/5; 73/8; 74/3,5,8; 77/11).

2.2 Inventarul arheologic

Inventarul recoltat din sectorul central al promontoriului, cât și din locuință este reprezentat prin 554 fragmente* de la diferite forme de vase. Deși starea fragmentară a majorității pieselor nu permite o clasificare detaliată și o analiză corectă a formelor ceramice, totuși cu o anumită probabilitate se poate constata că ele provin de la trei categorii de recipiente: oale, străchini și cești.

* Statistica este alcătuită numai pe baza fragmentelor cu ornament specific culturii Saharna-Solonceni.

Oalele (fig. 70-75) sunt reprezentate de majoritatea fragmentelor recoltate (circa 70%). De regulă, această categorie de vase a fost confecționată din pastă de lut cu impurități de șamotă. Arderea este neuniformă, culoarea variind de la cafeniu deschis la negru. Au putut fi întregite grafic doar două vase. Primul (fig. 70/1) are buza evazată, gâtul evidențiat și corpul globular. Înălțimea vasului este aproximativ de 43 cm, diametrul gurii – de 24 cm, diametrul maxim – 36,3 cm și diametrul fundului în jur de 23 cm. Cel de al doilea (fig. 70/2) are la fel buza puternic răsfrântă în exterior, gâtul scund realizat printr-o curbura ce unește buza cu trunchiul globular. Înălțimea vasului este aproximativ de 26 cm, diametrul gurii de 19 cm, diametrul maxim de 21,8 cm, diametrul fundului de 13,6 cm. După forma buzei și a gâtului acest tip de vas are analogii apropiate în ceramica descoperită la Cozia (Hänsel 1976, Taf. 53/2,3), Hlinjeni (Gol'ceva, Kašuba 1995, tab. LVIII/2), Neporotovo (Krušelnic'ka 1998, fig. 8/5, 22/1) și în alte așezări contemporane.

La acest tip de vase în cele mai frecvente cazuri decorul se află numai pe umăr, care este prevăzut și cu câte două sau patru suporturi mici aplatizate, ridicate în sus (fig. 70/2; 73/5; 75/1). Începând cu linia de joncțiune a gâtului cu umărul și până în partea lui de jos se găsește zona acoperită cu decor. El constă din două sau trei linii paralele, imprimate în formă de șnur răsucit, dispus orizontal, iar mai jos un rând de cerulețe cu tangente, apoi alte două linii orizontale paralele, care sunt întretăiate de mici proeminențe. Unele exemplare (fig. 70/1; 74/2; 75/6) în loc de aceste proeminențe se află câte un brâu în relief crestă. Sub acesta urmează a doua zonă cu un decor în formă de zigzaguri din câte patru linii. Pe vârful fiecărui umăr se găsește câte un cerc cu un punct în mijloc (fig. 70/1; 73/6, 8). La unele vase (fig. 71/1, 3, 5; 72/1; 73/2, 3) partea superioară este decorată cu două fâșii paralele cu câte trei linii fiecare. Spațiul dintre ele este ornamentat cu linii oblice sau cerulețe cu tangente. Deducem se află o altă secțiune, cu un decor alcătuit din zigzaguri și puncte sau cerulețe. După modul în care au fost realizate aceste ornamente vasele de la Butuceni au analogii la Cozia, unde s-a găsit o strachină cu un decor asemănător (Hänsel 1976, Taf. 52/3) și la Solonceni-Hlinaja, unde se afla un recipient cu elemente decorative asemănătoare (Kašuba 2000, fig. LXXXII/3).

Străchinile (fig. 76) reprezintă cea de a doua categorie de vase care alcătuiesc circa 16% din totalul descoperirilor. Ele sunt modelate din pastă relativ fină cu degresanți mărunți din ceramică pisată. Arderea este neuniformă, culoarea în exterior este cafenie, iar în interior neagră. Pe baza fragmentelor recuperate s-a restabilit forma și dimensiunile inițiale a două străchini. Una (fig. 76/1) avea formă tronconică cu pereții ușor arcuiți și buza invazată. Ea avea diametrul gurii de 45 cm, a fundului de 15,5 cm și înălțimea de 12,5 cm. Pe umăr și pe marginea buzei se afla un ornament format din linii oblice imprimate. Tot pe umăr se aflau și două mici proeminențe simetrice aplatizate. Cea de a doua strachină (fig. 76/2) avea, la fel, forma tronconică cu buza invazată. Diametrul gurii era de 20,6 cm. Buza străchinii era ornamentată cu linii oblice imprimate. Același ornament compus din linii oblice a

fost atestat și pe restul fragmentelor de străchini (fig. 76/3, 4). Străchinile cu corpul tronconic și buza puțin arcuită în interior sunt cele mai răspândite în perioada hallstattiană timpurie. Exemplare ce aveau partea de sus a buzei acoperită cu decor ștanțat sau incizat sunt bine date prin analogie cu piesele descoperite la Neporotovo în Ucraina (Krušelnic'ka 1998, fig. 12/5,8), Hlinjeni în Basarabia (Gol'ceva, Kašuba 1995, tab. LXI/4), Rabiša-Höhle în Bulgaria (Hänsel 1976, Taf. 60/16).

A treia categorie de vase o constituie *cupele* și *ceștile* (fig. 77; 78; 79). Ele au fost confecționate din pastă de lut bine prelucrată, cu degresanți de nisip și șamotă mărunță. Arderea este incompletă, culoarea variind între cenușie și cafenie deschisă. Dintre acestea menționăm o cupă cu profilul în formă de S (fig. 77/1) care s-a păstrat aproape integral. Ea avea înălțimea de 6,7 cm, diametrul gurii – de 5,8 cm, diametrul trunchiului – de 7,5 cm și diametrul fundului – de 3 cm. Pe linia diametrului maxim al trunchiului, cupa avea incizat un decor din două linii orizontale paralele, de la care porneau linii oblice. Ceștile aveau toarta supraînălțată, în formă de panglică, prevăzute la partea superioară cu un buton (fig. 78/1,2; 79/1). Cupele și ceștile se deosebesc de restul vaselor după modul de aplicare a ornamentului. Pentru ele este caracteristic ornamentul incizat în formă de triunghiuri hașurate (fig. 77/11; 78/5), în formă de zigzag (fig. 77/7, 8; 78/7), combinații din linii orizontale și oblice (fig. 77/1-6, 9, 10, 12, 13; 78/4, 8) sau pur și simplu linii oblice (fig. 78/9). Cupe cu profil în formă de S sau bitronconice cu fundul rotunjit, ornamentate cu două sau mai multe linii paralele incizate în zona diametrului maxim al trunchiului, la care le sunt asociate caneluri scurte oblice puse pe ele, formând un decor în forma frunzei de brad au mai fost descoperite la Hansca (Niculiță 1981, fig. 7), Babadag (Morintz 1987, fig. 7/14,16) și la Neporotovo (Krušelnic'ka 1998, fig. 12/5,8).

Analiza ornamentului de pe fragmentele de vase descoperite la situl de la Butuceni pune în evidență folosirea frecventă a trei tipuri de decor: ștanțat, incizat și combinarea celui ștanțat cu cel incizat.

Decorul incizat caracteristic pentru ambele perioade, timpurie și mijlocie ale hallstattului, se aplică mai frecvent la recipientele de dimensiuni mici și mijlocii, redând frunza de brad (fig. 77/1,5,6), triunghiuri hașurate (fig. 77/3,13; 78/5; 79/3), zone cu linii oblice (fig. 77/9,10; 78/3,4,6,8,9), zigzaguri din linii paralele (fig. 77/8; 78/7). În unele cazuri acest ornament se aplică și la vasele de dimensiuni mari.

Cel mai răspândit este însă decorul ștanțat aplicat la toate categoriile de ceramică. El este prezentat prin zone de linii oblice ce se unesc sub un unghi limitat de trei și mai multe linii orizontale (fig. 79/1), cerculețe cu tangente (fig. 71/3; 72/2,4,5; 73/5,7), triunghiuri care au pe vârf un cerculeț (fig. 73/2,4,8), triunghiuri simple (fig. 74/3-5), zigzaguri din linii paralele cu câte un cerculeț pe vârf (fig. 73/4,6,8).

Sistemul ornamental de pe vasele de la Butuceni se încadrează organic în decorul ceramic caracteristic vaselor din faciesul cultural Saharna-Solonceni, Cozia-Brad, care se încadrează cronologic în perioada secolelor IX-VIII a. Chr.

3. AȘEZAREA TRACO-GETICĂ

3.1 Elemente de fortificație

Investigațiile arheologice de proporții întreprinse pe promontoriul de la Butuceni au demonstrat existența a două așezări fortificate: una în capătul de vest, iar a doua în partea de est – amplasată la sud de satele Butuceni și Morovaia.

Incinta de vest

Partea de vest a promontoriului s-a dovedit a fi cea mai dens populată pe o perioadă lungă de timp. Deși stratul cultural surprins nu este prea gros, el conține multiple vestigii, urme de locuințe, construcții cu caracter sacru, fortificații etc. În acest sector al promontoriului a fost sesizat un sistem defensiv complex, care, ca formă și complexitate, nu s-a mai constatat la un alt sit cunoscut până în prezent în zona respectivă. Această parte a promontoriului prezintă o fâșie neregulată de pământ ce se întinde de la est la vest pe o lungime de 2760 m și o lățime ce variază de la 33 la 60/70 m. Luând în considerație că partea de nord o formează malul abrupt al râului Răut, care se înalță cu circa 60 m față de nivelul apei și prin urmare nu necesită o fortificație specială, elementele defensive au fost construite numai pe laturile de est, vest și sud – care erau în ușoară pantă și mai vulnerabile în cazul unor invazii.

Dat fiind faptul că liniile de apărare ce se află în partea de vest a promontoriului au fost construite în perioade diferite, iar materialele descoperite în aceste complexe nu întotdeauna pot fi considerate ca elemente ce ar putea oferi o datare absolută, descrierea fortificațiilor se va face nu în ordine cronologică, cum ar fi normal, ci după ordinea amplasării lor în spațiul promontoriului de la vest la est.

Linia defensivă N. 1 (fig. 1). Prin cercetările de teren și prin mici sondaje efectuate de G. D. Smirnov în anii 1946-1953, la capătul de vest al promontoriului a fost descoperită o linie de apărare, dispusă perpendicular pe promontoriu, întretăindu-l de la o margine la alta. Ea era alcătuită dintr-un val de pământ, evidențiat numai pe alocuri și un șanț adiacent spre vest (Smirnov 1954, 24-25). Această linie defensivă nu s-a păstrat, fiind distrusă în timpul construirii podului peste râul Răut.

Linia defensivă N. 2 constă dintr-o puternică palisadă (fig. 1; 50-52), ale cărei urme au fost cercetate prin 14 secțiuni (fig. 14; 19-22; 27; 29-31; 33; 35-38). Ca urmare a cercetărilor arheologice repetate s-a constatat că această palisadă se întindea pe o lungime totală de 285 m, înconjurând cetatea pe laturile de est, sud și vest. În partea de sud ea fortifica promontoriul pe o distanță de circa 215 m la ambele capete ale sale, cotind spre nord sub un unghi de 90°. În partea de est, ea (fig. 52) întretaie promontoriul în cel mai îngust segment al său, unde are lățimea

doar de 33 m. Secțiunea de vest lungă de 28,5 m este alcătuită din două palisade, situate la o distanță de 8 m una față de alta, fiind separate de un șanț (fig. 51). Urmele palisadei apar sub forma unor șanțuri și gropi săpate în stânca promontoriului, dispuse în două șiruri aproximativ paralele. Șanțurile erau întrerupte de gropile pentru stâlpii relativ groși, care consolidau palisada. Mici gropi se aflau și în șanțuri, întărind până la maximum părțile laterale ale palisadei. În total au fost descoperite 123 de șanțuri și 84 gropi. Șanțurile au lungimea cuprinsă între 0,9 m și 20 m, lățimea între ele fiind de 0,25 m și 0,6 m, iar adâncimea, între 0,15 m și 0,9 m. Gropile, rotunde sau ovale în plan, au diametrele variind între 0,15 m și 0,4 m, cu adâncimea de 0,1-0,4 m. Distanța dintre șirurile de șanțuri și gropi variază de la 1,3 m la 2,5 m. Pe porțiunile de sud-est și sud-vest, unde palisada cotea spre nord, la colțuri, urmele ei apar dispuse în trei rânduri paralele, pentru a consolida și mai mult palisada în aceste locuri mai vulnerabile. Pe latura de sud, unde terenul este în pantă, au fost sesizate urme de șanțuri și gropi situate perpendicular pe palisadă. Este posibil ca în această zonă să fi existat și contraforturi, menite să susțină palisada în locurile mai înclinate.

Se presupune că în gropile și șanțurile descoperite au fost fixate bârne în poziție verticală, întărite cu altele așezate orizontal, printre care erau împletite nuiele, ale căror amprente au fost observate pe bucățile de lut ars descoperite pe tot traseul palisadei. În felul acesta se ridicau două garduri, iar în sectorul de sud-est și sud-vest, trei. Acestea puteau fi legate între ele prin intermediul unor bârne transversale. Spațiul format era umplut cu bucăți de piatră, prundiș și pământ bine tasat. Pietre cu dimensiuni ce variau între 0,20×0,15×0,10 m și 1,30×0,80×0,40 m au fost depistate pe toată întinderea palisadei, atât în spațiul dintre șanțuri, cât și în imediata apropiere a lor. Dublarea palisadei în sectoarele de sud-vest și sud-est poate fi explicată prin faptul că aici panta era mai lină, deci mai lesnicioasă pentru inamic. Din acest considerent, în aceste sectoare ea a trebuit să fie mai bine consolidată.

În sectorul de est, palisada avea o poartă dublă (fig. 21; 52), de la care s-au păstrat patru gropi, fiecare având în plan forma cifrei opt, ceea ce presupune că stâlpii porții erau puși în pereche, pentru o rezistență mai mare. Diametrul gropilor variază între 1,00×0,65 m și 1,10×0,65 m, iar adâncimea - între 0,35 și 0,53 m. Poarta din afară era largă de 2,62 m, cea interioară - de 3,30 m. Distanța dintre porți în partea de sud era de 1,45 m, iar în partea de nord - de 1,88 m. Poarta din afară alcătuia un întreg cu palisada.

Linia defensivă N. 3 constă dintr-un șanț de apărare (fig. 1; 51) cu lungimea de 32 m, orientat aproximativ nord-sud, ce întretăia perpendicular promontoriul. El a fost săpat între cele două palisade, de pe sectorul de vest al fortificației, la o distanță de circa 3 m, atât de una, cât și de cealaltă. Șanțul a fost cercetat prin intermediul a 3 secțiuni (fig. 27; 31; 37) pe o lungime totală de 14 m. Ca urmare, s-a stabilit că el avea pereții oblici. Din această cauză lățimea lui în partea

superioară era cuprinsă între 2,2 și 3,0 m, iar în cea inferioară între 0,6 - 0,7 m. Adâncimea șanțului de la nivelul antic de călcare varia de la 1,6 la 2,4 m. În momentul cercetării, în umplutura șanțului se aflau două straturi: cel de jos alcătuit din pietriș, iar cel superior - din pământ de culoare cenușie în amestec cu pietriș. În acest șanț au fost descoperite: o fusaiolă (fig. 61/19), 85 fragmente de vase lucrate cu mâna (fig. 83/10; 95/4; 101/6) și 14 fragmente de amfore (fig. 108/12; 117/2).

Linia defensivă N. 4 este reprezentată de un șanț (fig. 1) cu lungimea de 39 m, amplasat la 48,6 m spre est de șanțul N. 3 orientat, de asemenea, nord-sud. În partea de nord, șanțul se termina în malul înalt și abrupt al promontoriului, iar capătul de sud cotea ușor spre est. Această linie defensivă a fost cercetată prin două secțiuni (fig. 28; 29) pe o lungime totală de 6 m. După degajarea sa s-a observat că șanțul avea o deschidere în partea superioară de 4,3 - 5,6 m, în cea inferioară - de 1,3-1,8 m. Pereții au fost săpați în trepte, slab pronunțate, până la adâncimea de 2,1-2,5 m. Partea inferioară a șanțului a fost umplută cu pietriș în amestec cu pietre, ale căror dimensiuni variau de la 0,20×0,10×0,07 m până la 0,44×0,25×0,13 m, iar cea superioară - cu pământ de consistență diferită. Din șanț au fost recuperate: 136 fragmente de vase lucrate manual și 71 fragmente de amfore. O parte considerabilă a acestor fragmente (43 fragmente de vase lucrate cu mâna și 67 fragmente de amfore au fost descoperite la adâncimea de 0,4 m de la marginea șanțului, pe o rază de 0,7 m. Din fragmentele lucrate cu mâna a fost posibilă restaurarea unui vas (fig. 80/2) cu corpul bombat ce avea înălțimea de circa 48 cm, diametrul maxim de 39 cm, iar al fundului de 16 cm. În partea de mijloc, vasul era prevăzut cu proeminente aplatizate. Fragmentele lucrate la roata olarului făceau parte de la o amforă (fig. 109/2), ce avea gâtul lung, buza inelară și torțile lipite perpendicular pe gât. Trunchiul zvelt în formă de ou alungit se termina cu un picioruș cu inel. Pe una din torți a fost imprimată o șampilă, parțial ștearsă, de la care s-au mai păstrat literele ΝΩΝΟΣ. Amfore cu ștampile similare sunt considerate ca provenind din Chersones și sunt datate la sfârșitul secolului IV și începutul secolului III a. Chr. (Katz 1994, tabl. XXXIV 1-80/1-4; XXXVIII 1-90/1). În secțiunea 22 la est de șanț au fost descoperite două gropi, situate pe o linie, orientată est-vest. Prima groapă se afla la distanța de 1,9 m de la malul șanțului. Ea avea forma ovală în plan cu diametrele de 0,4×0,6 m, pereții verticali și adâncimea de 0,3 m. Cea de a doua a fost amplasată la 2,0 m est față de cea precedentă și avea forma cilindrică cu diametrul de 0,4 m și adâncimea de 0,2 m. Prezența acestor gropi, cât și stratigrafia șanțului (straturile de umplutură au o înclinare de la est spre vest), ne permit să presupunem că la est de șanț se mai aflau și alte elemente defensive (val sau palisadă), care încă din antichitate au fost desființate.

Linia defensivă N. 5 a fost trasată la distanța de 17 m spre est de la șanțul precedent și la 11 m la est de biserica Sf. Maria. Ea prezenta un sistem defensiv constituit dintr-un val cu șanț adiacent spre est (fig. 1). Această linie de apărare, cu o lungime de 108 m, a fost dispusă perpendicular pe promontoriu. Ea începea de la

marginea lui de nord și continua spre sud până jos la poalele dealului. Valul și șanțul au fost studiate pe o lungime de 10 m prin 3 casete trasate perpendicular (fig. 6; 12; 36). În prezent valul are lățimea la bază de 10-11 m și înălțimea de 1,1-1,8 m. El a fost construit pe un strat de pământ de culoare cenușie spre brun în amestec cu pietriș și fragmente de lut ars, ceea ce reprezintă nivelul antic de călcare. Prin cercetările din secțiunea 6 s-a observat că valul acoperea parțial urmele unei construcții de la care s-a păstrat un strat subțire de dărâmătură, alcătuit din bucăți de lut ars cu amprente de nuiele și pietre, printre care se aflau o fusaiolă (fig. 62/16), 15 fragmente de ceramică getică lucrată cu mâna și 16 fragmente de amfore grecești. Prin cercetările din acest sector al valului s-a observat că el a fost construit peste rămășițele palisadei de pe latura de sud a cetății, reprezentată de 12 gropi săpate în stânca nativă.

Stratigrafia valului demonstrează că la temelie el avea un strat de pietre neprelucrate cu dimensiuni ce variau de la 0,30×0,25×0,15 m până la 0,70×0,40×0,20 m, aranjate uniform, stratul atingând grosimea de 0,40-0,45 m, peste care s-a depus un alt strat de pământ bine tasat, suprapus din nou de un strat de pietriș. Printre materialele de construcție au fost sesizate, de asemenea, fragmente de lut ars și bucăți de lemn carbonizat, ce indică prezența unui schelet lemnos. În embletonul valului au fost descoperite 231 fragmente de ceramică lucrată cu mâna (fig. 86/6; 88/1) și 15 fragmente de amfore grecești.

La est de acest val, în imediata lui apropiere, în roca nativă a stâncii a fost săpat un șanț cu deschiderea în partea superioară, de 6,6-7,8 m, iar în cea inferioară de 1,0-1,4 m. Pereții oblici în partea de sus, deveneau verticali spre fund, care era aproximativ plat. Adâncimea, de la nivelul antic de călcare, varia între 2,5-2,8 m. Umplutura șanțului era alcătuită din pământ în amestec cu pietriș. În partea inferioară a șanțului au fost descoperite 30 fragmente de vase getice (fig. 91/2, 3; 93/7) și 16 fragmente de amfore grecești, printre care și două torți șampilate (fig. 108/4, 5) ce le încadrează în grupul amforelor provenite din Sinope (Canache 1957, 106-107). În partea superioară a umpluturii șanțului au fost depistate 37 fragmente de la vase din perioada Hoardei de Aur, a căror existență se explică prin faptul că o lungă perioadă de timp șanțul a rămas neacoperit, situație care s-a păstrat parțial, până în zilele noastre.

Linia defensivă N. 6 a fost construită în zona de mijloc a promontoriului, la numai 30 m est de șanțul celei precedente (fig. 1). Fortificația formată din val cu șanț adiacent, cu lungimea de 62 m, orientată nord-sud, întretăia transversal promontoriul de la o margine la alta. Capătul de nord începea direct de la malul abrupt al stâncii, iar partea de sud la marginea promontoriului cotea ușor spre vest. Această linie defensivă a fost studiată pe o lungime totală de 42 m, prin intermediul a 4 casete (fig. 7-9; 22) care includeau limitele de nord și sud, cât și o porțiune din centrul sistemului defensiv. Valul nu s-a păstrat, fiind demolat încă în antichitate și aruncat în șanțul adiacent. Ca urmare a cercetărilor arheologice sistematice s-a

stabilit că pe locul unde cândva a fost valul, s-au păstrat doar urmele unor gropi cu diametrul de 0,15-0,30 m, săpate în roca nativă până la adâncimea de 0,25-0,30 m. Ele erau aranjate în două rânduri paralele la o depărtare de 1,00-3,45 m una față de alta, distanța dintre rânduri fiind de 7,2 m. Se poate constata că gropile nu reprezintă altceva, decât locul unde au fost îngropate bârnele ce intrau în scheletul lemnos al valului. Aceste bârne formau două garduri paralele, legate între ele prin intermediul unor bârne transversale. Spațiul format de acești stâlpi, după cum reiese din conținutul șanțului, a fost umplut la bază cu bucăți de pietre mari neprelucrate, cu dimensiuni ce variau între 0,60×0,45×0,30 m și 0,25×0,20×0,10 m peste care s-a depus în straturi pământ și pietriș. Pentru protejarea acestei construcții de un eventual incendiu, în partea dinspre șanț, ea putea fi acoperită și cu un strat de pământ bine bătătorit.

Șanțul de lângă valul N.6 a fost săpat în stânca nativă până la adâncimea de 2,8-3,6 m. El avea pereții oblici cu o deschidere cuprinsă între 4,6 m și 6,8 m, iar în partea inferioară de 2,4-3,2 m. Datorită faptului că porțiunea de teren unde se afla capătul de sud al șanțului era în pantă, fundul lui a fost săpat în cinci trepte ce coborau de la nord-est spre sud-vest (fig. 9). Umplutura șanțului nu este altceva decât valul inversat. La fundul șanțului se găsea creasta valului, alcătuită din prundiș în amestec cu pământ, care era urmat de un strat de pietre de la temelia valului, apoi de un strat de sol în amestec cu cenușă și bucăți de lut ars. Din conținutul șanțului au fost recuperate: o aplică cruciformă din bronz (fig. 68/9), piesă de hamașament asemănătoare cu aplicile descoperite la Emciha și Luki, datate la sfârșitul sec. VII și sec. VI a. Chr. (Illins'ka 1961, 55-60, fig. 14/4; idem, 1968, 153-154, fig. 3/3), o brățară din fier (fig. 69/2), un creuzet (fig. 63/5), o mărgică din sticlă (fig. 69/3), un vârf de săgeată din bronz cu trei aripioare (fig. 68/2), două pietre de râșniță (fig. 65/1, 2), o cute (fig. 64/10), obiecte din os (fig. 67), fusaiole (fig. 62/7, 11), precum și un bogat și variat material ceramic, reprezentat de fragmente de la vase modelate cu mâna și grecești. Ceramica autohtonă este reprezentată prin fragmente de vase ornamentate cu motive ștanțate, de tipul Saharna-Solonceni (fig. 71/3; 77/10, 11) și fragmente de vase rudimentare ornamentate cu brăie sau decor în formă de "bident", "trident", "ove" și "trunchi de arbore" (fig. 82/1, 2; 83/3; 84/9). Vase asemănătoare cu ornamente în relief sunt cunoscute în ceramica tracică din a doua jumătate a sec. VII și în sec. VI a. Chr. de la Berezani și Olbia (Marčenko 1968, p. 91-92, fig. 22-23). Ceramica grecească este reprezentată de fragmente de amfore de Chios (fig. 102/3, 8), Chersones (fig. 110/6), Sinope (fig. 108/9) și mici fragmente de la vase de lux (fig. 120/4, 7, 8, 15; 121/12).

Linia defensivă N. 7 a fost descoperită la distanța de 105 m est de la fortificația N.6 și la circa 3 m est față de sectorul de est al palisadei. Ea era formată dintr-un șanț de apărare paralel cu zidul de la intrarea în cetate (fig. 1), pentru cercetarea căruia a fost trasată secțiunea 28 (fig. 34). Și acest șanț avea pereții oblici cu o deschidere în partea superioară de 2,4-2,5 m, în cea inferioară de circa

0,8 m, iar adâncimea de la nivelul antic de călcare varia între 1,4 și 2,0 m. În dreptul porții vizavi de sectorul de est al palisadei, șanțul era întrerupt pe o distanță de 4,6 m de drumul de acces în cetate. Umplutura șanțului era formată din pământ de consistență diferită în amestec cu pietriș. Din el au fost recuperate 102 fragmente de vase getice (fig. 85/1, 2; 88/4, 5; 98/5; 99/4) și 13 fragmente de amfore (fig. 120/1).

Linia defensivă N. 8 o constituie un zid clădit din piatră de calcar, care se afla la 13 m spre est față de șanțul descris anterior (fig. 52; 53). Ruinele zidului au fost cercetate de G. D. Smirnov, de la care s-au păstrat doar informații fragmentare. El a observat că zidul întretăia de la nord-nord-est la sud-sud-vest sectorul cel mai îngust al promontoriului care nu depășea 24-26 m. Din zid s-a păstrat doar fundația sa cu înălțimea de 0,7 până la 1,1 m pe o distanță de 18 m. Desigur că în perioada funcționării, lungimea zidului ar fi fost, după cum considera G. D. Smirnov, mai mare, atingând circa 21-22 m. Zidul consta din doi pereți de piatră, paraleli. Primele două rânduri ale fundației au fost construite din blocuri de piatră, de formă dreptunghiulară, neglijent cioplite, aranjate cu grijă și lipite cu mortar din lut amestecat cu nisip. Dimensiunile acestor blocuri variază între 0,3×0,5×0,8 m și 0,4×0,5×1,5 m. Rândurile de sus sunt zidite din pietre mai mici și cărămidă, care era confecționată din lut amestecat cu iarbă și paie și avea o ardere incompletă și neuniformă. S-a păstrat doar un singur bloc de piatră aproximativ întreg, care avea o formă rectangulară cu dimensiunile de 0,12×0,30×0,37 m. Cărămizile sunt de același tip cu cele descoperite în așezările geto-dacice de la Coșofenii din Dos (Zirra și colab. 1993, 92-98) și Băzdâna-Cetate (Tătulea 1984, 92-98) din sud-vestul României. Spațiul dintre cei doi pereți a fost umplut cu bucăți mici de piatră, prundiș și pământ bine tasat, lățimea totală fiind de 1,6 m. Capătul de sud al zidului avea lipit un alt perete din piatră clădit în aceeași manieră, cu lungimea de 7,25 m, dispus perpendicular pe el, formând astfel un bastion care flanca cetatea, atât din partea de sud, cât și din est. Ținând cont de ruina versantului stâncos de nord și nord-est al promontoriului, este greu de apreciat cum a fost construit celălalt capăt al zidului și cum s-a făcut intrarea în cetate prin acest sector.

Incinta de est

Fortificația de pe promontoriul amplasat între satele Butuceni și Morovaia (fig. 3) se afla la depărtare de 700 m spre est de zidul de piatră. Ea are o formă trapezoidală, încadrând o suprafață de aproximativ 50 ha. Laturile de nord și est erau fortificate natural prin versanți abrupti, practic inaccesibili, formați de defileul Morovaia. Pe laturile de vest, sud și nord-est au fost amenajate elemente defensive artificiale, care se observă sub forma unei ridicături cu baza lată de 3,2-3,6 m și înălțimea de circa 0,5 m. Acestea sunt urmele unui val care începea din malul de

nord al promontoriului pe care îl intersecta de-a curmezișul pe o lungime de 18 m, apoi cotea spre est continuând pe malul de sud pe o distanță de circa 1500 m și se termina în defileul de deasupra satului Morovaia. Această construcție defensivă a fost cercetată prin intermediul a cinci secțiuni (fig. 41; 42; 44; 47; 48) pe o lungime totală de 34 m. Ca rezultat, pe porțiunea cercetată, au fost descoperite 40 de gropi, săpate în stânca nativă a promontoriului. Gropile erau aranjate în două, iar pe alocuri (secțiunea 41) în trei șiruri paralele, distanța dintre rândurile de gropi variind de la 0,6 m la 1,2 m, iar depărtarea dintre ele de la 0,8 m la 2,0 m. Gropile aveau o formă rotundă sau ovală în plan, cu diametrele cuprinse între 0,15 m și 0,35 m, cu pereții verticali sau oblici și fundul plat sau ușor albiat. Adâncimea gropilor variază de la 0,1 până la 0,3 m. Între aceste șiruri de gropi, cât și în afara lor au fost sesizate pietre cu dimensiuni variabile de la 0,10×0,08×0,05 m până la 1,2×0,6×0,4 m, aranjate compact sub forma unei aglomerări, care se întindea de la vest la est. Printre pietre, în unele sectoare, a fost descoperit sol ars până la roșu în amestec cu cenușă și fragmente de bărne carbonizate. Situația atestată în timpul cercetărilor arheologice permite constatarea că acest sistem defensiv era alcătuit din două șiruri de pari, iar pe unele porțiuni din trei șiruri, care formau niște garduri, dispuse paralel la distanța de 0,60-1,2 m unul de altul. Prezența acestora se demonstrează atât prin gropile cercetate, cât și prin fragmentele de bărne carbonizate, descoperite în timpul săpăturilor în diverse locuri ale liniei defensive. Spațiul dintre paramenții din lemn era umplut cu pietre, pietriș și pământ bine tasat. Pe alocuri construcția de lemn a palisadei a ars, urmele sale constând din porțiuni de sol ars, uneori până la roșu, în amestec cu fragmente de bărne carbonizate, descoperite *in situ*, depuse transversal și longitudinal.

Urmele de arsură au apărut ca rezultat al unor incendii violente, dar care au afectat numai anumite porțiuni ale palisadei, pe când alte porțiuni, mult mai mari, au rămas intacte.

Partea de nord-est a incintei a fost apărată de un val cu șanț adiacent. Această linie defensivă avea lungimea de 364 m și întretăia porțiunea de teren ce lega promontoriul de la Butuceni cu lumea înconjurătoare. Capătul de est se oprea în malul invulnerabil al defileului Morovaia, cel de vest, în malul înalt și abrupt al râului Răut. Valul și șanțul au fost cercetate prin intermediul a 5 casete (fig. 16-18; 23; 26) pe o lungime totală de 26 m. Ca urmare a acestor cercetări s-a stabilit că valul are în prezent lățimea la bază de 18-21 m și înălțimea de 2,5 până la 3,0 m. El era construit dintr-un schelet de lemn, de la care s-au păstrat bărnele carbonizate, dispuse longitudinal și transversal, ce formau niște casete care au fost umplute apoi cu pământ, pietriș și nisip. Peste acestea a fost depus un strat de pământ, pe alocuri placat cu bucăți de piatră de calcar. În urma unor intervenții violente, pe unele porțiuni valul a fost distrus și ars. Însă în scurt timp după aceasta, el a fost refăcut prin amenajarea unor construcții din piatră de calcar. O asemenea refacere a fost observată în secțiunea 12, unde la adâncimea de 0,5-0,6 m de la suprafața actuală a

crestei valului, a fost depistat un zid de formă rectangulară. Lungimea laturii de nord a sa era de 5,25 m, cea de sud de 3,35 m lățimea construcției fiind de circa 2,3 m. Zidul a fost ridicat din 4 rânduri de bucăți de piatră (unele din ele fiind fasonate), ale căror dimensiuni variază de la 0,20×0,15×0,10 m până la 0,60×0,40×0,20 m. Înălțimea lui în partea de vest era de circa 0,4 m, iar în cea de est de 0,8 m. Sub zid a fost descoperit un strat de cenușă cu grosimea de 0,45 m. deasupra căruia a fost găsită o bucată de barmă carbonizată cu lungimea de 0,62 m și diametrul de 0,18 m. La est și vest de zid au fost depistate, de asemenea, bucăți de barmă carbonizate, dispuse perpendicular unele față de altele, ca o dovadă a existenței unui schelet lemnos în construcția valului.

Șanțul situat la nord-est de val a fost săpat în stânca nativă până la adâncimea de 1,0-2,5 m. Pereții lui erau oblici, iar fundul plat. Lățimea șanțului în partea superioară este de 3,0-5,0 m, iar în cea inferioară de 1,7-3,5 m. În umplutură se afla un amestec de pământ, pietriș și pietre.

În timpul investigațiilor arheologice atât la val, cât și la palisadă nu au fost descoperite materiale arheologice, care să permită încadrarea cronologică a incintei de est. Însă, având în vedere dimensiunile acesteia și metoda de construcție a sistemului defensiv, se poate aprecia că incinta de pe sectorul de est a funcționat simultan cu cea din partea de vest a promontoriului și a servit atât ca loc de refugiu pentru populația din teritoriile limitrofe, cât și pentru numeroasele turme de vite care erau aduse aici de populația din așezările rurale din jur.

3.2 Locuințe și construcții de cult

Investigațiile arheologice de pe promontoriul de la Butuceni au pus în evidență cinci construcții de suprafață, considerate locuințe, cât și o construcție de cult, toate atribuite nivelului getic. Patru din locuințele cercetate au fost construite în partea de sud a promontoriului și numai una în cea de nord. După modul de construire și a materialului folosit, pot fi distinse două variante: locuințe construite din lemn direct pe sol și locuințe cu fundație de piatră.

Varianța I

*Locuința 2** (fig. 11; 56/1) a fost amplasată pe marginea de sud a promontoriului, fiind cercetată prin secțiunea 5. Ruinele ei au fost descoperite la adâncimea de 20-25 cm de la nivelul actual de călcare sub forma unui strat ce consta din fragmente de lut ars cu amprente de nuiele, fragmente ceramice și fragmente de oase de animale. După degajarea acestui strat pe suprafața secțiunii au fost descoperite 46 gropi săpate în roca nativă, dispuse sub forma unui patrulater cu lungimea de 6,1 m și lățimea de 4,2 m, orientat cu latura lungă nord-vest – sud-

* Locuința 1 aparține nivelului hallstattian de tip Saharna-Solonceni

est. Gropile aveau formă ovală în plan cu diametrele de 20×12 cm și adâncimea de la 25 la 82 cm. După felul cum au fost amplasate este evident că aceste gropi erau făcute pentru fixarea bânelor ce făceau parte din scheletul lemnos al construcției. Faptul că în partea de nord a locuinței gropile erau pe două rânduri paralele se explică prin dublarea peretelui de aici care în permanență iarna era expus vânturilor reci. În interiorul locuinței au fost descoperite două vârfuri de săgeată din bronz (fig. 68/4,6), două fusaiole (fig. 62/5,17) și șapte aglomerații de fragmente din care au fost recuperate: două vase cu corpul bombat (fig. 80/5; 97/5), patru străchini (fig. 90/1,2,3; 93/1) și o ceașcă (fig. 98/7).

Locuința 3 (fig. 19; 56/2), descoperită tot pe marginea de sud a promontoriului, se afla deasupra resturilor palisadei descoperite în această zonă. Resturile ei prezentau în plan un patrulater cu suprafața de circa 22 m², orientat cu latura lungă est-vest și formau un strat compus din pietre, bucăți de lut ars și fragmente ceramice. Printre bucățile de lipitură se evidențiază și fragmente cu dimensiuni ce variază de la 6,5×5,7×3,7 cm la 4,7×3,5×2,1 cm. Pe suprafața unora din ele s-au păstrat amprente de nuiele cu diametrul de 1,0-1,5 cm. După curățarea ruinelor construcției a fost descoperită o parte din podea amenajată din lut bine bătătorit. Rămășițele podelei aveau în plan forma unui oval cu diametrele de 3,30×1,26 m, aranjate pe un strat de cernoziom în amestec cu pietre cu grosimea de 10-15 cm. Acest strat separa podeaua locuinței de ruinele palisadei, ceea ce demonstrează că locuința a fost construită cu mult mai târziu după ruina sistemului defensiv. Din construcție au fost recoltate 195 fragmente de vase getice (fig. 81/3; 97/2) și 30 fragmente de amfore, printre care și un fragment de gât (fig. 115/3), atribuit amforelor de Cos, datate în a doua jumătate a secolului III și începutul secolului II a. Chr. (Mateevici 1999, 181).

Locuința 4 (fig. 40; 57/1) a fost evidențiată în partea de sud-est a incintei. Rămășițele sale au fost descoperite la adâncimea de circa 20 cm de la nivelul actual de călcare sub forma unui strat compact compus din fragmente de lipitură de lut ars cu amprente de nuiele, pietre și fragmente de ceramică. În urma degajării stratului au fost sesizate urmele a 21 gropi, săpate în stânca nativă a promontoriului. Ele aveau în plan formă aproape ovală cu diametrele între 24×20 cm și 36×25 cm, iar adâncimea de 15-65 cm. Gropile au fost dispuse în șiruri, formând un patrulater cu laturile de 8,0×3,2 m, orientate de la sud-vest spre nord-est. Două din aceste gropi erau plasate pe o linie ce întretaie de-a curmezișul construcția, formând două încăperi cu dimensiunile de 4,2×3,2 m și 3,8×3,2 m. Din interiorul locuinței au fost recoltate: o fusaiolă (fig. 62/8), 40 fragmente de vase modelate cu mâna (fig. 88/4,6; 93/8,10) și 32 fragmente de amfore, printre care un fragment de buză de amforă din Heraclea Pontică (fig. 106/4) și un fragment de amforă de Sinope (fig. 107/9). Importurile de amfore heracleote și de Sinope se datează la Butuceni între sfârșitul secolului IV și secolul III a. Chr. (Mateevici 1999, 178-179).

Acest tip de locuințe este larg răspândit în lumea getică, fiind cunoscut la Hansca-“Limbari” (Niculiță 1977, 47), Stăncesti (Florescu, Rață 1969, 13), Bunești (Bazarciuc 1983-1984, 169), Bragadiru (Turcu 1979, 83), Coțofenii din Dos (Zirra și colab. 1993, 104) etc.

Varianta II

Locuința 5 (fig. 37; 57/2) a fost descoperită în partea de nord-vest a cetății. Rămășițele construcției prezentau un strat de pietre de calcar cu dimensiunile de 30×15×10 cm, 50×30×20 cm și bucăți de lut ars cu amprente de pari și nuiiele. Stratul avea grosimea de 15-25 cm, răspândindu-se pe o suprafață de 10×5 m. După degajarea acestuia s-au evidențiat urmele a 13 gropi, care formau, în plan, un patrulater cu suprafața de 8,0×4,4 m. Gropile aveau formă rotundă sau ovală cu diametre ce variau între 20 și 35 cm. Adâncimea lor nu depășea 10-15 cm. Depărtarea dintre ele varia de la 0,6 până la 1 m. Gropile erau de la bârnele de lemn ce făceau parte din scheletul locuinței. Baza construcției a fost întărită cu pietre, până la o anumită înălțime, elevația fiind din pari împlețiți cu nuiiele și unsă cu lut. Pe centrul locuinței, în sens longitudinal, au mai fost descoperite încă 5 gropi, dispuse la distanța de 1,6-2,0 m una față de alta. În ele erau fixați stâlpii pentru susținerea acoperișului. Din interiorul construcției au fost recuperate: trei fusaiole (fig. 62/2, 13, 18), o cute (fig. 64/6), o sulă din fier (fig. 60/4), 40 fragmente de vase modelate cu mâna (fig. 92/4; 101/5) și 14 fragmente de amfore (fig. 118/1; 119/4).

Locuința 6 (fig. 13; 58) a fost construită în partea de sud-est a incintei, în apropierea palisadei. Rămășițele ei formau un strat cu grosimea de 10-20 cm, alcătuit din pietre, bucăți de lipitură de lut și ceramică, toate ocupând o suprafață de 6×4 m. După degajarea stratului, la adâncimea de 15-18 cm s-a conturat planul construcției. Pentru ridicarea pereților, în stânca promontoriului s-a săpat un șanțuleț cu lățimea de 20-40 cm și adâncimea de 35-40 cm. Conturul locuinței, format de acest șanț, are o formă rectangulară cu dimensiunile de 6,0×3,8 m. În șanț a fost clădită piatră de calcar, care pe alocuri se ridică cu 10-20 cm față de roca nativă. Printre pietrele fundației erau și unele fasonate în formă patrulateră, cu dimensiunile de 40×40×20 cm și 40×25×15 cm. La fundul șanțului au fost descoperite patru gropi de la parii structurii din lemn. Gropi asemănătoare au fost depistate și pe mijlocul locuinței, care au fost considerate ca gropi de la stâlpii ce susțineau acoperișul casei. Gropile aveau forma ovală în plan cu diametrul de 10-20 cm și 14-18 cm, adâncimea variind de la 40 la 60 cm. În locuință au fost descoperite: un vârf de săgeată din bronz (fig. 68/7), două pietre de râșniță de tip grecesc (fig. 66), 869 fragmente de ceramică modelate cu mâna (fig. 82/6; 87/8; 89/7; 90/2) și 529 fragmente lucrate la roata olarului (fig. 119/7, 12).

În timpul săpăturilor din anii 1949-1953, G. D. Smirnov a descoperit două fundamente din piatră de la locuințe, care au fost interpretate drept construcții

zidite numai din piatră, asemenea aceloră din orașele-polis din nord-vestul Pontului Euxin. Nu dispunem însă de alte detalii, în afară de mențiunea că în una din acestea a fost atestat un beci, săpat în stânca nativă* (Niculiță 1987, 101).

Locuințe similare, cu fundament de piatră, au fost cercetate în așezările fortificate de la Alcedar-“La Cordon” (Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 51), Pivdenoe (Sal’nikov 1966, 179-192), Sborjanovo în nord-estul Bulgariei (Gergova 1992, 13), în așezarea deschisă de la Hansca “Căprăria” (Niculiță 1977, 53) și altele.

Construcția de cult (fig. 7; 59) a fost amplasată în interiorul incintei, în zona de nord-est a promontoriului. Ea era alcătuită dintr-un altar clădit din piatră, ce se ridica cu 20-30 cm față de nivelul antic de călcare. Altarul avea forma ovală în plan, cu diametrul de 1,3×2,0 m. Axa longitudinală era orientată de la nord-vest spre sud-est. Pe suprafața lui s-au păstrat urme de arsură, provenite, probabil, de la rugul sacru, ce ardea în timpul procesiunilor religioase. În jurul altarului, în trei semicercuri concentrice, au fost identificate 21 gropi de formă rotundă sau ovală. Diametrul lor variază de la 24-30 până la 30-48 cm, iar adâncimea între 40-50 și 60-65 cm. În ele au fost îngropați pilonii din lemn, care intrau în construcția sanctuarului. În imediata apropiere a altarului se găseau trei gropi, după care, în formă de potcoavă, urmează încă șase. Distanța dintre gropi variază de la 1,3 până la 3 m. Toată construcția a fost înconjurată de alte 12 gropi, ce se aflau la o distanță de 1,0-2,5 m una față de alta. Diametrul sanctuarului era de circa 9 m. Astfel, altarul împreună cu gropile constituiau un complex unic, ce reprezenta un sanctuar legat probabil de cultul soarelui.

La nord de sanctuar, în imediata apropiere a acestuia, au fost cercetate vestigiile unei construcții de suprafață, de la care s-au păstrat fragmente de lut ars cu amprente de nuiiele, ceramică și pietre. După degajarea acestui strat, au apărut urmele gropilor de la stâlpii edificiului. El avea o formă rectangulară cu dimensiunile de 6,4×2,4 m și consta din două încăperi. Probabil că această construcție era legată de sanctuar, având un rol auxiliar.

Pe lângă funcția sa sacră, este posibil ca această construcție să fi servit și drept calendar. Pe baza unor analogii cu calendarul egiptean, se poate presupune că cele trei gropi din apropierea altarului au reprezentat numărul săptămânilor mari, care avea fiecare câte 10 zile, alcătuind astfel luna din 30 de zile, al doilea semicerc; compus din șase stâlpi reprezenta săptămânile mici, ce aveau câte 5 zile, care la fel formau o lună iar cei 12 stâlpi de pe margine - 12 luni a câte 30 zile. Astfel, anul la geți avea 360 de zile. Dar, întrucât anul era indispensabil legat de începutul solstițiului de vară, probabil, cu timpul, s-a observat că apare un decalaj de 5 zile. Această situație a impus populația să reglementeze această diferență prin adăugarea

* Din informațiile furnizate de G. Smirnov și L. Polevoj lui I. Niculiță, în anii 1949-1953 au fost sesizate ruinele a 6 locuințe, dintre care două din piatră.

la finele anului, a încă 5 zile de sărbători sfinte cum era de exemplu și la egipteni, sau poate ca și grecii "supraanualele", lăsând lunile cu câte 30 de zile (Sebešnikov 1972, 46). Astfel de sanctuare, după modul de amplasare a stâlpilor au fost considerate sanctuare-calendar (Daicoviciu 1972, 235-260). Construcții similare, sau care au elemente comune cu cel de la Butuceni, au fost descoperite la Dolineani, unde a fost cercetată o platformă de lut galben, înconjurată de 36 de gropi cu urme de la stâlpi (Smirnova 1976, 309-317, fig. 13) și în dăva de la Brad (Ursachi 1995, 62-70). Dar aceste sanctuare-calendar deși sunt foarte apropiate ca mod de construcție sunt însă dintr-o perioadă mult mai târzie. În concluzie sanctuarul-calendar de pe promontoriu este cel mai timpuriu edificiu de cult, care împreună cu construcția rectangulară adiacentă formau zona sacră a davei traco-getice de la Butuceni.

3.3 Inventarul arheologic

3.3.1 Unelte

Această categorie de vestigii reprezintă un interes deosebit, dat fiind faptul că studierea lor permite stabilirea ocupațiilor principale ale locuitorilor cetății Butuceni. Pe parcursul secolelor ei au realizat uneltele de muncă din diferite materii prime ca fierul, bronzul, lutul, piatra, cornul și osul.

Uneltele din fier sunt reprezentate de un fragment de seceră, un cuțit și o sulă.

Fragmentul de *seceră* (fig. 60/1) a fost descoperit în secțiunea 29, în stratul de cultură și facea parte dintr-o piesă care avea curbura larg deschisă și lamă îngustă de 1,7-2,0 cm, triunghiulară în secțiune. Grosimea muchiei este de 0,3 cm, iar a tăișului de 0,1 cm.

Cuțitul (fig. 60/2) a fost depistat în secțiunea 19 și este de la un exemplar ce are tăișul drept, orizontal, muchia ușor curbată și vârful ascuțit. El era prevăzut cu peduncul de înmănușare, de la care s-a păstrat numai un fragment. Piesa avea lama lungă de 7,7 cm și lată, în partea centrală, de 1,2 cm. Grosimea muchiei este de 0,2 cm, grosimea tăișului - 0,1 cm. Cuțite similare cu muchia curbă sunt cunoscute în așezările getice de la Brad (Ursachi 1995, 509, pl. 224/26), Albești (Berciu, Moscalu 1972, 635, fig. 2/7), Poiana și altele, fiind larg răspândite în toată lumea traco-getică în această perioadă.

Sula (fig. 60/4) a fost descoperită în locuința nr. 5. Avea lungimea de 6,5 cm, iar grosimea maximă de 0,5 cm. În secțiune, la un capăt este rotundă, la cel opus - dreptunghiulară. Un exemplar similar este cunoscut prin descoperirile de la Saharna Mare (Smirnov 1949, 94).

Uneltele din lut alcătuiesc o gamă restrânsă de tipuri, reprezentate de fusaiiole, lustruitoare și creuzete.

Fusaiiolele sunt mai numeroase și variate ca formă și au fost descoperite atât în stratul de cultură, cât și în locuințe. Majoritatea lor au fost lucrate cu mâna din pastă de lut cu impurități de șamotă. Ele au fost arse neuniform, având culoarea ce variază de la brun la cenușiu. După formă, fusaiiolele, indiferent de dimensiunile lor absolute, pot fi grupate în trei tipuri:

Tipul I - fusaiiole de formă bitronconică (fig. 61; 62/1-7), din care s-au descoperit 27 exemplare. De regulă înălțimea lor este cuprinsă între 1,4 și 3,6 cm, diametrul - de 2,0-4,0 cm, iar diametrul orificiului - de 0,4-1,0 cm.

Tipul II - fusaiiole de formă sferică (fig. 62/8-12) care sunt reprezentate de cinci piese cu diametrul ce variază între 2,0 și 2,7 cm.

Tipul III - șase fusaiiole de formă cilindrică (fig. 62/13-18) din care una (fig. 62/16) a fost confecționată din peretele unui vas getic, iar două (fig. 62/17,18) - din pereți de amfore grecești. Înălțimea acestora este de la 0,6 la 1,7 cm, iar diametrul, de la 2,8 la 3,6 cm.

Fusaiiole similare sunt cunoscute în majoritatea așezărilor din această perioadă, fiind răspândite în întreaga arie de locuire a triburilor getice (Zanoci 1998, 81).

Lustruitoarea (fig. 63/4) a fost atestată în secțiunea 18. Ea avea formă tronconică cu înălțimea de 2,8 cm, iar diametrul bazelor de 0,8 și 2,8 cm. Lustruitoarele de acest gen sunt pe larg răspândite în așezările geto-dacice de la Bunești (Bazarciuc 1983, fig. 15/9), Brad (Ursachi 1995, pl. 41), Albești (Berciu, Moscalu 1972, fig. 2/6), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, fig. 30/3) și altele.

Fragmentul de *creuzet* (fig. 63/5) folosit la topirea metalelor pentru piese mici a fost depistat în secțiunea 3, în umplutura șanțului de apărare. Piesa avea pereții verticali, iar fundul plat. Lungimea fragmentului este de 8 cm, lățimea la bază - de 4,6 cm, lățimea internă a cavității - de 1,8 cm, adâncimea cavității - de 1,7 cm. Ustensile cu aceeași predestinație, dar de forme și dimensiuni diferite, sunt cunoscute la mai multe monumente getice din această perioadă: Isacovo (Niculiță 1987, 186), Stănțești (Teodor 1989, 67), Cucorâni (Teodor 1999, 237, fig. 51/9), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1990, 84), Hârtopul Mare (Cebotarenco 1997, 213, fig. 5/4) etc.

Uneltele din piatră în cele mai frecvente cazuri sunt reprezentate de pietre de gresii pentru ascuțit (cute) și râșnițe de mână.

Cutele, descoperite în locuințe și în stratul de cultură, au forme și dimensiuni diferite, practic variind de la un exemplar la altul.

Cutea nr. 1 (fig. 64/1) a fost descoperită în secțiunea 18. Ea era plată, având formă patrulateră în plan cu dimensiunile de 10,8x5,0 cm. Grosimea maximă a piesei era de 1 cm.

Cutea nr. 2 (fig. 64/2), la fel, făcea parte din categoria ascuțitoarelor plate și avea în plan formă trapezoidală, cu lungimea maximă de 12 cm, lățimea de 4 cm și grosimea - de 1,2 cm. Ea a fost evidențiată în secțiunea 4.

Cutea nr. 3 (fig. 64/3) a fost depistată în secțiunea 16. Ea avea trunchiul alungit, semioval în secțiune, cu lungimea de 10,4 cm, iar diametrul – de 1,8 cm.

Cutea nr. 4 (fig. 64/4), descoperită în secțiunea 3, avea în plan formă patrulateră, iar în secțiune – ovală. Lungimea ei era de 8,6 cm, lățimea – 3,4 cm, grosimea – 1,8 cm.

Cutea nr. 5 (fig. 64/5) de formă tronconică, cu lungimea de 7,6 cm și diametrul de 2,4 cm a fost atestată în secțiunea 18.

Cutea nr. 6 (fig. 64/6), descoperită în locuința 5, era de formă tronconică, având lungimea de 11 cm. Diametrul ei la un capăt era de 1,6 cm, iar la celălalt de 0,6 cm. Cutea era prevăzută cu un orificiu pentru agățat, cu diametrul de 0,3 cm.

Fragmentul de cute (nr. 7) (fig. 64/7), atestat în secțiunea 15, aparținea unui exemplar similar. Lungimea fragmentului este de 6,4 cm, diametrul – de 1,4 cm. În partea superioară cutea a fost înzestrată, la fel, cu un orificiu pentru agățare cu diametrul de 0,3 cm.

Fragmentul de cute (nr. 8) (fig. 64/8) a fost descoperit în secțiunea 26 și a aparținut unei piese în formă tronconică. Lungimea fragmentului este de 5,2 cm, diametrul unei baze fiind de 1,6 cm, iar al alteia de 0,8 cm.

Fragmentul de cute (nr. 9) (fig. 64/9), depistat în secțiunea 24, reprezintă partea superioară a unei ascuțitori de formă tronconică. Lungimea fragmentului era de 3,6 cm, diametrul – de 1,5 cm. Cutea era prevăzută cu un orificiu cu diametrul de 0,4 cm.

Cutea nr. 10 (fig. 64/10) a fost descoperită în secțiunea 3b și avea forma unui paralelipiped. Lungimea ei este de 6,2 cm, lățimea de 1,4 cm, iar grosimea de 1,1 cm. În partea superioară cutea avea un orificiu pentru agățare cu diametrul de 0,25 cm.

Piese din această categorie de unelte își găsesc largi analogii la așezările de la Brad (Ursachi 1995, pl. 229/1-26), Hârtoșul Mare (Cebotarenco 1997, pl. 4/1-4), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1990, fig. 4/6) etc.

Râșnițele de mână folosite la măcinatul gramineelor sunt documentate prin două tipuri – pietre de râșnițe plate, prevăzute cu percutor și râșnițe de tip grecesc.

Râșnițele plate sunt ilustrate de trei exemplare.

Râșnița nr. 1 (fig. 65/1), descoperită în secțiunea 3b, era confecționată din piatră de calcar. Ea avea în plan formă ovală cu diametrele de 22×35 cm, grosimea fiind de 6 cm.

Râșnița nr. 2 (fig. 65/2) a fost atestată în secțiunea 3b și era prelucrată din piatră de calcar. Piesa avea formă ovală în plan cu diametrele de 30,5×19,0 cm, grosimea – 6 cm.

Râșnița nr. 3 (fig. 65/3) a fost descoperită în secțiunea 19 și consta din două părți: percutor și piatră de râșniță propriu-zisă. Percutorul în formă de bilă, cu diametrul de 5,5 cm, a fost prelucrat din piatră de râu. Partea lucrativă a bilei era teșită - rezultat al folosirii îndelungate. Cea de a doua parte componentă reprezenta

o placă de formă concav-patrulateră din piatră de gresie. Lungimea ei era de 13 cm, lățimea – de 9 cm, iar grosimea varia de la 1 cm la 2,7 cm.

Astfel de râșnițe sunt întâlnite frecvent în așezările getice, fiind cunoscute la Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 148, fig. 30/1), Poiana (Teodor 1999, 79), Brad (Ursachi 1995, 133) etc.

Râșnițele de tip grecesc (fig. 66) sunt cunoscute în cetate doar prin două fragmente, dintre care unul mai expresiv avea dimensiunile de 15×16×18 cm, iar al doilea cu mărimea de 14×15×17 cm. Analiza geologică efectuată în laboratorul USM* a demonstrat că după componență această specie de andezitobazalt se găsește cu prisosință în bazinul egeean. Acest tip de râșnițe sunt bine cunoscute în orașele *polis* din nordul și vestul Pontului Euxin, ca "mori de mână" (Antičnye gosudarstva ... 1984, 243, tabl. LVI/8) de unde au pătruns și în lumea getică.

Uneltele din os sunt reprezentate de două "instrumente", descoperite în secțiunea 3a. Unul din ele (fig. 67/1) a fost confecționat dintr-un femur de bovină și avea lungimea de 22 cm. Suprafața piesei era bine șlefuită și acoperită cu creștături orizontale, care în rânduri transversale întretaiau femurul. Cel de al doilea exemplar (fig. 67/2) a fost lucrat dintr-un femur de cal, având lungimea de 19,5 cm. El avea suprafața lustruită și acoperită cu rânduri paralele de creștături. Astfel de instrumente, dar din lemn, erau folosite în evul mediu la prelucrarea postavurilor din lână după vopsire, pentru a le da o înfățișare mai atrăgătoare. În perioada getică aceste ustensile se confecționau, după cum s-a constatat, și din os.

3.3.2 Arme

Armele descoperite la cetatea Butuceni sunt reprezentate de un fragment de spadă și de 7 vârfuri de săgeată.

Spada cu vârful rupt (fig. 68/1), descoperită de G. D. Smirnov, avea în partea de sus o gardină în formă de paralelipiped cu unghiurile rotunjite, mânerul în formă de bară lată, iar garda în formă de fluture. Lama în secțiune era romboidală. Această spadă are analogii în armamentul scitic și poate fi atribuită tipului II după clasificarea realizată de A. I. Meljukova care le-a datat în secolele VI -V a. Chr. (Meljukova 1964, 52, tab. 9, 16/4).

Vârfurile de săgeată au fost descoperite în apropierea construcțiilor defensive, în locuințe, precum și în stratul de cultură din incinta cetății. Ele au diferite dimensiuni, însă toate aparțin tipului de săgeți din bronz cu trei aripioare și duliie scurtă.

Vârful de săgeată nr. 1 (fig. 68/2) a fost descoperit în embletonul șanțului de apărare nr. 6, secțiunea 3. El avea lungimea de 4,5 cm, cea a pedunculului fiind de 1,4 cm. Diametrul pedunculului era de 0,6 cm.

* Autorii aduc și pe această cale sincerele lor mulțumiri regretatului coleg Marcel Bulat.

Vârful de săgeată nr. 2 (fig. 68/3) a fost atestat în secțiunea 8, printre ruinele palisadei. Lungimea lui era de 4,1 cm. Pedunculul avea lungimea de 1 cm și diametrul de 0,4 cm. Lateral pe peduncul a fost sesizată o adâncitură de 0,2 cm, ovală în plan, cu dimensiunile de 1,1×0,2 cm.

Vârful de săgeată nr. 3 (fig. 68/4) avea lungimea de 3,8 cm și a fost recuperat din locuința 2. Pedunculul cu lungimea de 1,1 cm și diametrul de 0,5 cm are un orificiu de formă ovală cu diametrele de 0,3×0,6 cm.

Vârful de săgeată nr. 4 (fig. 68/5) a fost descoperit în șanțul de apărare nr. 6, secțiunea 3. Lungimea lui cu tot cu peduncul este de 3,7 cm.

Vârful de săgeată nr. 5 (fig. 68/6), atestat printre ruinele locuinței 2, avea lungimea de 3 cm, cea a pedunculului fiind de 0,8 cm, iar diametrul de 0,4 cm.

Vârful de săgeată nr. 6 (fig. 68/7) a fost recuperat din locuința 6 și avea lungimea de 3 cm. Pedunculul cu lungimea de 0,9 cm și diametrul de 0,4 cm, a fost prevăzut în partea superioară cu un orificiu cu diametrul de 0,2 cm.

Vârful de săgeată nr. 7 (fig. 68/8) a fost descoperit în secțiunea 24, în dărâmtura palisadei și avea lungimea de 3 cm. Dulia de înmănușare avea lungimea de 0,8 cm și diametrul de 0,4 cm.

Vârfurile de săgeată de acest tip sunt frecvente la monumentele getice, contemporane cu cetatea Butuceni, și sunt cunoscute pe un areal destul de vast, cum ar fi: în Moldova la Mateuți (Zlatkovskaja 1965, fig. 2/6), Stolniceni (Sirbu, Arnăuț 1995, fig. 4/4), Stâncești (Florescu, Rață 1969, fig. 4/1-4) etc.; în Muntenia la Zimnicea (Alexandrescu 1980, fig. 66); în Oltenia la Coțofenii din Dos (Zirra VI. V. 1994, fig. 7/3), Bâzdâna-Cetate (Tăulea 1988-1989, fig. 1/3) etc; în Dobrogea la Agighiol (Berciu 1969, 68, fig. 18/1,2,4,5) etc.

3.3.3 Piese de harnașament

Piese de harnașament, descoperite în cetatea de la Butuceni, sunt restrânse la număr și sunt reprezentate de un inel de la zăbală și o aplică.

Inelul de la *zăbală* (fig. 68/10) cu diametrul de 4,5 cm descoperit în umplutura șanțului nr. 6, a fost confecționat dintr-o bară de fier cu secțiune rotundă, cu o nodozitate exterioară în formă de ciupercă înaltă de 0,6 cm și cu diametrul de 0,5-0,8 cm.

Aplica se afla în umplutura aceluiași șanț. Ea avea formă de cruce (fig. 68/9) cu patru petale și avea pe partea dorsală un inel pentru fixare. Diametrul aplicii este de 2,9 cm, iar al inelului – de 1,8 cm. Suprafața ei a fost ornamentată cu cinci cerculețe cu diametrul de 0,6 cm dispuse în cruce. Astfel de aplici s-au descoperit frecvent în tumulii scitici de la Emciha (Illins'ka 1961, 55-60, fig. 14/4) și Luki (Illins'ka 1968, 153-154, fig. 3/3) și alții unde au fost datate la sfârșitul sec. VII și în sec. VI a. Chr.

3.3.4 Podoabe și piese vestimentare

Această categorie de descoperiri o alcătuiesc o fibulă, o brățară din fier, un fragment de brățară din bronz și o mărgică din sticlă.

Fibula (fig. 69/1) descoperită în secțiunea 4 era confecționată dintr-o bară de bronz de secțiune rotundă. Piciorul de secțiune pătrată are formă de S și se termină cu buton conic. Acul lung de 4,2 cm și grosimea de 0,2 cm era unit de piciorul printr-un arc cu o singură spirală. Astfel de fibule, conform clasificării lui Vl. V. Zirra sunt incluse în seria IIIc a fibulelor traco-getice având analogii la Poiana, Bunești, Orșova, Coțofenii din Dos, Epureni etc., fiind datate în prima jumătate și mijlocul secolului III a. Chr. (Alexandrescu, 1980; Teodor, 1996; Zirra VI. V., 1996-1998, 42, 46, fig. 6/1-14).

Brățara (fig. 69/2) a fost atestată în secțiunea 3 și era confecționată dintr-o bară de fier rotundă în secțiune cu diametrul de 0,4 cm. Capetele ei erau libere, formând un cerc cu diametrul de 4,2 cm.

Brățara fragmentară (fig. 69/4) a fost descoperită în secțiunea 23 și făcea parte dintr-o piesă lucrată dintr-o bară din bronz. Fragmentul are lungimea de 4,2 cm. În secțiune la un capăt este rotund cu diametrul de 0,4 cm, celălalt capăt are formă pătrată cu dimensiunile de 0,4×0,4 cm. La capătul rotund al fragmentului, pe o porțiune de 1 cm sunt incizate 4 linii, ce se află la distanța de 0,2 cm una față de alta. Restul fragmentului e decorat prin incizare cu o linie ce descrie un zigzag. În mijlocul unghiurilor formate de acest zigzag este imprimat câte un punct. Brățări similare sunt cunoscute la Poiana (Teodor 1997, 392, fig. 1/2,6,8,9), Enisala (Simion 1971, 126, fig. 32), Zimnicea (Alexandrescu A. D. 1980, 119, fig. 71/3) etc.,

Mărgica (fig. 69/3) a fost recuperată din umplutura șanțului de apărare nr. 6. Ea era confecționată din pastă sticloasă de culoare albicioasă și avea formă paralelipipedică cu înălțimea de 1,3 cm. Piesa era prevăzută cu un orificiu cu diametrul de 0,6 cm și decor alcătuit din patru linii ondulate de lățimi diferite de culoare galben-brună.

3.3.5 Monede

În timpul cercetărilor arheologice efectuate de G. D. Smirnov, printre ruinele unei locuințe a fost depistată o monedă din aramă emisă de orașul Tyras. Pe avers este reprezentat profilul Demetrei cu cunună de spice, iar pe revers, partea din față a unui cal. Moneda este datată la sfârșitul secolului IV a. Chr. (Polevoj 1962, 290-291, fig. 2/1; Nudel'man 1976, 45-47). O altă monedă de același tip a fost descoperită în imediata apropiere a cetății, în satul Trebujeni, fiind datată la mijlocul secolului III a. Chr. (Polevoj 1962, 291, fig. 2/2; Nudel'man 1976, 45-47).

3.3.6 Ceramica

Ceramica reprezintă cea mai numeroasă categorie de descoperiri din cetatea Butuceni. Ca urmare a cercetărilor arheologice atât în locuințe, printre ruinele sistemului defensiv, cât și în stratul cultural au fost descoperite 51 de vase întregi sau întregibile și 27297 fragmente (tabelul 1).

După modul cum a fost realizată, olăria descoperită la Butuceni poate fi împărțită în două mari categorii: ceramică modelată cu mâna și ceramică lucrată la roata olarului constituită în cea mai mare parte din amfore grecești.

Ceramica modelată cu mâna conține pastă de lut cu degresant de cioburi pisate în compoziție fiind arsă neuniform. Culoarea variază de la gri la brun. Uneori suprafața este lustruită. Această categorie este reprezentată de mai multe tipuri de vase.

Vase cu corpul bombat. La acest tip au fost încadrate exemplarele cu gâtul scurt vertical sau arcuit și buza profilată în exterior. În funcție de proporțiile lor aceste vase au putut fi grupate în trei variante:

Varianta I - include vasele de dimensiuni mari, cu două sau patru proeminențe plate pe linia diametrului maxim sau în jumătatea inferioară a corpului. Partea superioară este ornamentată cu elemente plastice în formă de riton sau cu butoni. Dintre fragmentele recuperate în timpul săpăturilor, a fost posibilă întregirea grafică a șase exemplare. Dat fiind faptul că fiecare vas prin detaliile părților componente prezintă o subvariantă aparte, procedăm la o descriere a fiecărui recipient în parte.

Vasul nr. 1 (fig. 80/1) cu înălțimea de 51 cm, avea corpul globular cu diametrul maxim de 49 cm, gâtul scurt și buza arcuită spre exterior. Diametrul gurii era de 24 cm, iar al fundului - de 16 cm. În jumătatea inferioară, se află două proeminențe conice.

Vasul nr. 2 (fig. 80/2) avea înălțimea de circa 48 cm, corpul oval cu diametrul de 39 cm, gâtul scurt abia evidențiat și buza arcuită în exterior. Diametrul gurii vasului era de circa 24 cm, iar al fundului - de 16 cm. Pe linia diametrului maxim au fost aplicate două proeminențe conice.

Vasul nr. 3 (fig. 80/3) cu înălțimea de 42 cm, are corpul globular cu diametrul maxim de 28 cm, gât înalt în formă cilindrică și buza răsfrântă în exterior, tăiată oblic. Între gât și corp se află o linie incizată. Vasul avea diametrul gurii de 21 cm și al fundului - de 11 cm. Pe linia diametrului maxim se află patru proeminențe alungite îndreptate în jos.

Vasul nr. 4 (fig. 80/4) avea corpul bombat, gâtul înalt ce se lărgea spre gură și marginea tăiată orizontal. Înălțimea este de 34 cm, diametrul maxim - de 26 cm, diametrul gurii - de 17 cm, iar al fundului - de 10 cm. Umerii vasului sunt ornamentați cu ritoane schematizate, iar partea inferioară sub linia diametrului maxim, cu patru proeminențe conice aplatizate.

Vasul nr. 5 (fig. 80/5) avea forma corpului ovală cu înălțimea de 42 cm, gâtul scurt și marginea evazată. Diametrul maxim al vasului era de 32 cm, diametrul gurii de 24 cm și al fundului de 14 cm. Pe linia diametrului maxim se află patru proeminențe conice aplatizate, iar în zona gâtului patru butoni mici.

Vasul nr. 6 (fig. 80/6) avea corpul globular, gâtul înalt tronconic și buza tăiată orizontal. Înălțimea lui era de 40 cm, diametrul maxim al trunchiului - de 32 cm, diametrul gurii de 24 cm, iar al fundului de 12 cm. Sub linia diametrului maxim vasul era ornamentat cu două apucători conice aplatizate, pe umăr cu patru butoane și sub acestea care cu ritoane schematizate.

Această variantă, mai este reprezentată și de numeroase fragmente (fig. 82-84; 85/1-3; 87/6) descoperite aproape în toate secțiunile săpate.

Astfel de vase corespund variantelor II/a-e după clasificarea elaborată de Em. Moscalu (Moscalu 1983, 31-37) și au numeroase analogii în așezările getice de la Bunești (Bazarciuc 1983, 250, fig. 8/1,2), Rudii "La șanț" (Lapușnjă, Niculiță, Romanovskaja 1974, 88, fig. 27/7), Stănțești (Florescu, Rață 1969, 12, fig. 3/5), Hansca (Lapușnjă, Niculiță, Romanovskaja 1974, 61, fig. 17/8) etc., cât și în necropolele de la Hansca-Lutărie (Lapușnjă, Niculiță, Romanovskaja 1974, 61, fig. 17/4), Enisala (Simion 1971, 123, fig. 22/6), Murighiol (Bujor 1955, 577, pl. II/7,8) etc.

În varianta II se încadrează trei vase neornamentate cu trunchiul bombat sau globular de dimensiuni medii (fig. 81/1-3). Înălțimea lor este cuprinsă între 21 și 27 cm, diametrul gurii - de 9-12 cm, diametrul maxim al trunchiului variază între 16-24 cm, iar al fundului - între 7-11 cm. Vasele acestei variante pot fi incluse în varianta II/f, după Em. Moscalu (Moscalu 1983, 36), fiind cunoscute la Pârjolteni (Arnăut, Ursu-Naniu 1996, 85/5), Hotin (Moscalu 1983, 36, pl. XXVI/5) și în alte așezări și necropole traco-getice est-carpatice.

Variantei III îi aparțin vasele de proporții mici, neornamentate (fig. 97; 98/1). Ele sunt reprezentate de șapte recipiente întregi sau grafic întregibile, cu dimensiunile: înălțimea - de 8-11 cm, diametrul gurii - de 6-8 cm, diametrul trunchiului - de 8-10 cm, iar al fundului - de 4-5 cm. Astfel de vase sunt incluse în varianta II/f¹, conform clasificării lui Em. Moscalu (Moscalu 1983, 36-37), fiind întâlnite și la Potârca (Niculiță, Zanoci 2001, fig. 51), Poiana (Moscalu 1983, pl. XXVI/3) etc.

Vase în formă de clopot. Acestea au dimensiuni mijlocii, gura largă, pereții arcuiți, iar fundul îngust și plat. Decorul îl constituie proeminențele aplatizate sau conice, unite cu un brâu alveolat, sau butonii rotunzi dispuși imediat sub buza vasului. Pe baza fragmentelor recuperate a fost posibilă reconstituirea parțială a două recipiente de acest tip. Unul din ele (fig. 81/4) avea pereții arcuiți, buza ușor arcuită spre exterior cu maguea rotunjită. Diametrul gurii vasului era de 21 cm, iar al trunchiului - de 22 cm. La distanța de 7 cm sub buză, era decorat cu un brâu alveolat orizontal. Cel de al doilea exemplar (fig. 81/5) avea marginea arcuită spre

interior și buza tăiată oblic. Gura vasului era largă cu diametrul de 19 cm, iar diametrul trunchiului ajungea până la 20,5 cm. Vasul este decorat cu proeminente conice aplatizate unite printr-un brâu alveolat, amplasat în partea de sus a corpului. Acestui tip de vas îi pot fi atribuite și o serie de fragmente (fig. 87/1-4; 88/1,2; 89/3,79), ornamentate cu proeminente aplatizate, butoni, brăuri alveolate sau șiruri de alveole. Astfel de vase pot fi atribuite tipului III, după clasificarea lui Em. Moscalu (Moscalu 1983, 37-51) și au o răspândire largă în așezările și necropolele getice: Ofatinți (Meljukova 1954, 66, fig. 31/1-3,6,7), Ibănești (Șadurschi, Moscalu 1989, 196, fig. 5/1), Huși-Corni (Teodor 1981, 176, fig. 6/1), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sîrbu și colab. 1996, fig. 3/4), Hansca-Lutărie (Lapușnjă, Niculiță, Romanovskaja 1974, 64, fig. 17/5,7,9), Bugeac (Irimia 1968, 203, fig. 8) etc.

Străchini. Acest tip de vase este cunoscut prin exemplare întregi și fragmentare. Forma lor, de regulă, este tronconică, cu fundul bine profilat. În funcție de curbura marginii și de forma umărului se pot deosebi trei variante:

Varianta I o alcătuiesc străchinile cu corpul tronconic, buza arcuită în interior și fundul bine profilat (fig. 90/5; 91/1,2,4). Înălțimea recipientelor din această categorie variază între 7-11 cm, diametrul gurii e cuprins între 15-28 cm, iar al fundului nu depășește 12 cm. Unele exemplare au câte patru proeminente conice îndreptate în sus, aplicate simetric sub buză (fig. 92/4; 94/9). După clasificarea lui Em. Moscalu, astfel de vase sunt incluse în variantele XI/a și XI/b (Moscalu 1983, 72-74) și își găsesc analogii perfecte la Hlinjeni "La șanț" (Gol'ceva, Kašuba 1995, 42), Cotu-Copălău (Șadurschi, Șovan 1994, 178, fig. 9/a-c), Poiana (Teodor 1999, 219, fig. 33/8), Hârtoșul Mare (Cebotarenco 1997, 217, pl. 9/1,3,6,9), Huși-Corni (Teodor 1999, 218-219, fig. 32/2; 33/12) etc. fiind datate peste tot în perioada secolelor IV-III a. Chr.

Varianta II este reprezentată de străchini cu corpul tronconic, buza verticală, tăiată oblic sau drept, uneori îngroșată și lătită în forma literei T. Din această variantă fac parte două străchini întregi (fig. 90/1,3), cât și mai multe fragmente, care permit întregirea grafică a formei (fig. 90/6; 93/1,5; 94/1). Diametrul acestor recipiente variază de la 18 la 39 cm, înălțimea fiind cuprinsă între 7 și 12 cm. Unele străchini au fost prevăzute cu două torți plate perforate (fig. 90/1) sau cu brăie alveolate (fig. 92/1), amplasate sub buză. Conform clasificării lui Em. Moscalu, străchinile descrise sunt atribuite variantelor XI/c și XI/d (Moscalu 1983, 74-75), fiind pe larg răspândite la monumentele getice de la Hansca-Limbari (Niculiță 1987, fig. 40), Huși-Corni (Teodor 1981, 182, fig. 20/1,3), Brăhășești (Brudiu, Păltănea 1972, 231, fig. 3/3), Slobozia (Buzdugan 1968, 88, 92, fig. 2/5; 4/5), Enisala (Simion 1977, 69, pl. IX/c), Zimnicea (Alexandrescu 1980, 77, fig. 23/11,24) și altele.

Varianta III include străchinile cu corpul tronconic, gură largă și buza evazată. În această categorie se încadrează unele fragmente, ce au permis restabilirea parțială a vaselor (fig. 93/2,4,10; 94/1,2). Ele aveau diametrul de 15-30 cm și

înălțimea de circa 6-8 cm. Astfel de străchini sunt cunoscute într-un număr mai mic la monumentele getice, fiind încadrate de Em. Moscalu la castroane în varianta X/f (Moscalu 1983, 72), remarcându-se totuși cele de la Botoșana (Teodor 1999, 221, fig. 35/1), Cucorâni (Teodor 1975, 161, fig. 22/5,10), Trivalea Moșteni (Moscalu, Beda 1979, 363, fig. 1/7), Hansca-Lutărie (Lapușnjă, Niculiță, Romanovskaja 1974, 64, fig. 17/12), Brad (Ursachi 1995, 426, pl. 57/6) și în numeroase alte așezări și necropole geto-dacice.

Cănille sunt reprezentate de recipiente întregi sau fragmentare. În funcție de formă ele se împart în două variante:

Varianta I cuprinde cănille globulare cu gâtul bine profilat arcuit spre exterior și toartă supraînălțată, ce se prindea de corp pe linia diametrului maxim și de buză (fig. 81/6; 95/1-3,5-7; 96/1,2,4). Înălțimea lor variază de la 12 la 21 cm, diametrul gurii – 7-10 cm, diametrul trunchiului – 8-16 cm, diametrul fundului – 4-8 cm. Dintre ele se evidențiază un exemplar ornamentat pe gât cu șase linii orizontale paralele executate prin incizare, iar pe umăr cu un șir de pătrate incizate, în mijlocul cărora era imprimat un punct (fig. 81/6). Acest tip de căni este inclus în varianta XVII/a, după clasificarea lui Em. Moscalu (Moscalu 1983, 80-81) și au analogii la Alcedar (Haheu 1998, 135, fig. 12/1), Orbeasca de Sus (Moscalu, Beda 1979, 366, fig. 4/2), Bunești (Bazarciuc 1983, 264, fig. 16/1-5), Brad (Ursachi 1995, 425, pl. 56/3,12), Huși-Corni (Teodor 1981, 181-182, fig. 30/4,5), Vlădiceasca (Trohani 1987, 57, fig. 5/4), Hansca-Lutărie (Niculiță 1972, 119, fig. 4) etc.

Varianta II este reprezentată printr-un singur exemplar cu trunchiul globular, marginea arcuită spre interior și toarta supraînălțată (fig. 96/3). Înălțimea vasului este de 9 cm, diametrul gurii – de 7 cm, diametrul maxim al trunchiului – de 11 cm iar diametrul fundului – de 7 cm. Astfel de căni fac parte din varianta XIV/d după Em. Moscalu (Moscalu 1983, 79) și au mai fost descoperite la Hansca-Lutărie (Niculiță 1972, 112, fig. 5), Brad (Ursachi 1995, 424, pl. 54/3), Sanislău (Moscalu 1983, pl. LVIII/16) precum și în alte așezări traco-getice de la sud și est de Carpați.

În categoria cănilor descoperite în cetatea de la Butuceni nu s-au întâlnit și exemplare cu gâtul înalt și marginea evazată, frecvente în alte așezări contemporane din zona est-carpatică, fenomen ce se poate explica prin puținele relații avute cu așezări similare din jur în special cu cele nefortificate, unde repertoriul ceramic este mai diversificat, prin existența mai multor ateliere de olari (Crișan, 1969).

Ceștile descoperite la Butuceni sunt fără toartă și au pereții ușor arcuiți iar altele sunt de formă tronconică (fig. 98/5-7), amintind ceștile dacice larg răspândite în complexele geto-dacice târzii (fig. 98/2,4,8). Înălțimea lor este cuprinsă între 4 și 7 cm, diametrul gurii – de 6-10 cm, iar al fundului – de 2,5-7,0 cm. Cești similare sunt cunoscute la așezările: Măscăuți (Niculiță 1987, 105, fig. 27/6), Ofatinți (Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 184, pl. XXIII/7), Alcedar (Haheu 1998, 130, fig. 7/8) și în numeroase obiective est-carpatică (Teodor, 1999).

Capacele de căni sau alte vase de dimensiuni mijlocii sunt reprezentate de exemplare întregi sau fragmentare. După forma lor, pot fi deosebite mai multe variante:

Varianta I include capacele plate cu marginea tăiată drept sau rotunjită (fig. 99; 100), prevăzute cu mânere de formă cilindrică (fig. 99/2), conică (fig. 99/3) sau în formă de bandă (fig. 99/5). Diametrul lor era cuprins între 12 și 22,5 cm, grosimea fiind de 1,2-1,8 cm. Unele capace aveau suprafața ornamentată cu decor incizat în forma crenguței de brad (fig. 99/2), sau cu caneluri paralele (fig. 100/5), gropițe dispuse în șiruri (fig. 100/4) sau triunghiuri (fig. 99/1). Astfel de capace au fost incluse de Em. Moscalu în variantele XXIII/b și XXIII/c, fiind cunoscute în spațiul traco-getic la Orbeasca de Sus (Moscalu 1983, 87-88, pl. LXV/1), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 141, fig. 17/3), Trivalea Moșteni (Moscalu 1983, 87-88, pl. LXV/2), Hlinjeni "La șanț" (Golțeva, Cașuba 1995, 43), Cernica (Moscalu 1983, 88, pl. LXV/5), Cucorâni (Teodor 1975, 134, fig. 23/5,6; 25/4), Brad (Ursachi 1995, 435, pl. 76), Căscioarele-Șuvița Hotarului (Sîrbu și colab. 1996, 16, fig. 34/12,13) și în alte așezări.

Varianta II cuprinde capacele de formă concavă cu marginea tăiată oblic (fig. 101/1) sau rotunjită (fig. 101/2-4) unele prevăzute cu mânere. Diametrul lor variază de la 13 cm la 21 cm, grosimea fiind de 1,3-1,8 cm. Unul din fragmente (fig. 101/1) a fost ornamentat cu linii incizate. Capacele cu astfel de profil au fost încadrate de către Em. Moscalu în varianta XXIII/d (Moscalu 1983, 88), mai fiind cunoscute în așezările getice de la Bunești (Bazarciuc 1983, 261, fig. 13/6,7), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 141, fig. 17/2) etc.

Varianta III este reprezentată de două fragmente de capace plate cu marginea ridicată în sus. Unul din ele (fig. 101/5) avea diametrul aproximativ de 12 cm, grosimea în partea centrală – de 1,2 cm, iar la margine – de 1,8 cm. Cel de al doilea capac (fig. 105/6) avea diametrul de 17 cm, grosimea la mijloc – de 1,3 cm și la margine – de 1,9 cm. Acest tip de capace este inclus în varianta XXIII/a după Em. Moscalu (Moscalu 1983, 87) cu analogii în așezările de la Băiceni (László 1969, 84, fig. 18/5,6), Cotu-Copălău (Șadurschi, Șovan 1994, 179, fig. 11/b), Orbeasca de Sus (Moscalu 1983, 87, pl. LXIV/1,2) etc.

Ceramica lucrată la roată, după proveniența sa, este de două tipuri: de factură autohtonă și de import.

Ceramica autohtonă lucrată la roată este prezentă printr-o cantitate relativ mică (0,4%) față de ceramica lucrată cu mâna și provine, în special, de la străchini. Acestea s-au lucrat din pastă fină cu degresanți mărunți de cioburi pisate. Culoarea lor este roșie-cărămizie sau cenușie. Vasele acestui tip sunt modelate, de regulă, după forma celor lucrate cu mâna sau după prototipul celor grecești. Străchinile lucrate la roată sunt cunoscute după două exemplare întregi descoperite în săpăturile efectuate de G. D. Smirnov (Lapușnjă, Niculiță, Romanovskaja 1974, 56, fig. 16/3,4), cât și din puține fragmente descoperite în săpăturile noastre (fig.

92/6). Străchini lucrate la roată cu forme similare au fost descoperite în așezările de la Hansca-Toloacă (Lapușnjă, Niculiță, Romanovskaja 1974, 56, fig. 16/1,2), Huși-Corni (Teodor 1981, fig. 25; 27/4), Coșofenii din Dos (Zirra și colab. 1993, 123, fig. 31/1-16), Satu Nou "Valea lui Voicu" (Irimia, Conovici 1989, 143, fig. 22/1-7) etc. și în necropolele de la Zimnicea (Alexandrescu 1980, 87-88, fig. 33; 34/1-16), Bugeac (Irimia 1968, 206, fig. 11) și altele.

Ceramica de import. Pe întreaga suprafață a promontoriului, atât în stratul de cultură, cât și în complexele închise, a fost recoltat un valoros material ceramic de import, alcătuit din recipiente întregibile și fragmentare de amfore, vase de lux și de uz comun din Grecia continentală și insulară.

Ceramica de import, deși în majoritatea sa fragmentară, și prin urmare stabilirea numărului de exemplare în cele mai frecvente cazuri e imposibilă, este prezentată în situl de la Butuceni în proporții considerabile, constituind circa 22% (tabelul 1) din tot materialul ceramic. Din această categorie cele mai răspândite sunt amforele.

Amforele, în antichitate, erau cel mai potrivit material de ambalaj pentru produsele lichide exportate din diferite orașe-polis. Dat fiind faptul că amforele nu erau obiecte de marfă ci numai ambalaj ele puteau fi utilizate de diferite centre care exportau tot felul de produse, mai ales vin dulce din sud, ulei de măsline, coloranți și alte produse, care nu se aflau în zonă. Prezența lor nu indică existența obligatorie a legăturilor comerciale directe ale sitului de la Butuceni cu orașele eponime, în atelierele cărora au fost confecționate, dar nu exclude și această posibilitate.

Analiza materialului amforistic permite stabilirea nu numai a tipurilor de amfore și a centrelor de producție ci și stabilirea anumitor etape cronologice de pătrundere a mărfurilor grecești în masa "barbaricum"-ului traco-getic. Cele mai timpurii amfore atestate prin săpăturile din anii 1949-1953 și 1983-2000 sunt de Chios.

Amforele de Chios cu trunchiul în formă de ou, gâtul scurt și bombat, buza inelară și fundul conic au fost confecționate din pastă de lut bine prelucrată cu ingrediente de calcar și mică. Arderea a fost completă și uniformă, având culoarea cafenie deschisă. În situl de la Butuceni amforele de Chios sunt prezentate numai prin fragmente de buză (fig. 102/2-8) și de picioare (Mateevici 1999, 186, fig. 1/9). Amforele chiote au apărut în nordul și vestul Pontului Euxin ca material de ambalat a vinurilor de calitate superioară aduse în primul rând din orașul eponim, cât și din alte centre comerciale grecești. Ele au fost descoperite în complexe arheologice închise în asociere cu alte materiale datate în secolul VI și începutul secolului V a. Chr. (Zeest 1960, 75, tabl. III; IV/10,13). Tot în Chios se produceau și amforele cu gâtul cilindric și piciorul în formă de manșon, ilustrate la Butuceni prin fragmente de gâturi și buze (fig. 102/2,4,5). Acest tip de amfore s-a documentat mai târziu în regiunile Bosporului și nord-vestul pontic, începând cu a doua jumătate a secolului V și începutul secolului IV a. Chr. (Zeest 1960, 140, tabl. IV/12,13).

Amforele de pe insula Lesbos, confecționate din pastă bine prelucrată cu ingrediente de mică, cu trunchiul în formă de ou și buza inelară, ajung în nordul și vestul Pontului Euxin către secolele VI-V a. Chr. (Zeest 1960, 72, tabl. II/7,8). Pe promontoriul de la Butuceni prezența lor a fost atestată doar printr-un fragment de gât (fig. 103/8).

Amforele de Thasos sunt reprezentate, mult mai frecvent decât din alte centre, prin fragmente de buze, torți, din care unele cu ștampile, pereți și funduri. Amforele thasiene erau confecționate din argilă bine prelucrată în amestec cu mică. De regulă aveau gâtul înalt, buza inelară masivă, trunchiul bitronconic ce se subția în partea de jos, transformându-se într-un picior masiv în formă cilindrică. Torțile aveau în secțiune formă ovală. În situl de la Butuceni au fost descoperite fragmente de gâturi (fig. 103/1-3, 7,9), de torți, unele din ele cu ștampile pe umăr (fig. 103/10; 104/1-4), picioare (fig. 104/5,6) și un număr considerabil de fragmente de la pereți. Analiza materialului amforistic permite atribuirea fragmentelor recuperate la două grupe cronologice succesive. În prima grupă se încadrează amforele de la finele secolului al V-lea a. Chr. (fig. 104/5), iar în a doua, cea mai numeroasă, exemplarele din secolele IV-III a. Chr. (fig. 103/1-7, 9,10; 104/1-4,6). Ștampilele au fost aplicate pe umerii a șapte torți și au formă dreptunghiulară, în interior fiind gravate în relief înscricții și unele reprezentări, adâncite în lutul crud înainte de ardere. Unele ștampile au fost deplasate sau slab imprimate, altele au fost roase în timp și din această cauză imprimarea în momentul de față nu este de cea mai bună calitate, deși pot fi reconstituite, după cum urmează:

1. ΘΑΣΙΩΝ

șopârlă

[ME] ΝΕΛΛΗΜ[ΟΣ]

asemănător la Avram 1996, șt. 364 cu astynomul ΚΡΑΤΙΝΟΣ, astynomul ΜΕΝΕΛΛΗΜΟΣ apare și cu alte simboluri, ștampila 347-353.

cca. 294-275 a. Chr.

2. [ΘΑΣΙΩΝ]

trident ←

AINEΑΣ

întocmai la Avram 1996, șt. 382.

cca. 286-274 a. Chr.

3. [ΘΑΣΙΩΝ]

roată

ΠΥΘΙΩΝ

același simbol se întâlnește la astynomul ΠΟΥΛΥΣ și ΚΛΕΟΦΩΝ, cca.

310-295 a. Chr., aceeași datare o are și astynomul ΠΥΘΙΩΝ II cu alte

simboluri, Avram 1996, șt. 345, 346.

4. [Θ]ΑΣΙΩΝ

delfin (pește)?

.....

cca. 280 a. Chr.

5. [Θ]ΑΣΙ[ΩΝ]

amforă ←

.....IX.....

asemănător la Avram 1996, șt. 383 cu astynomul AINEΑΣ.

cca. 286-274 a. Chr.

6. Θ[A]ΣΙΩΝ

roată aplatizată cu spițe

[ΧΑΙΠΕΑΣ]

asemănător la Sîrbu, Oprea, Rădulescu 1997, fig. 16/12.

cca. 273-267 a. Chr.

sau

Θ[A]ΣΙΩΝ

roată

ΑΡΙΣΤΟΦΩΝ – scris răsturnat, la Bărbulescu, Buzoianu, Cheluță-

Georgescu 1986, 63, pl. 1/8.

cca. 300-290 a. Chr.

7. ...ΩΝ

Amforele produse în orașul Amastris sunt o raritate în regiunile nord-vest pontice, dat fiind faptul că relațiile comerciale ale orașului cu populația din această zonă întâlneau anumite dificultăți. La Butuceni acestea sunt reprezentate prin două fragmente de buză (fig. 112/10,11). Amforele de Amastris au fost vehiculate concomitent cu cele de tip "târziu" thasiene (Mateevici 1999, 180-181).

Amforele de Heraclea Pontică. Cele mai frecvent întâlnite recipiente din acest centru sunt cu trunchiul tronconic, gâtul nu prea înalt, buza masivă în formă de inel, bine profilată. Piciorul este masiv, rotund în plan, răsfrânt în partea de jos și cu adâncitură pronunțată în interior (fig. 105/1-3,5-10). Acest tip de amfore heracleote erau larg răspândite în secolele IV-III a. Chr. în stepele din nordul și vestul Pontului Euxin (Zeest 1960, 100, tabl. XXII/42-46). Printre resturile de amfore de Heraclea sesizate la Butuceni se întâlnesc fragmente de la gât cu ștampile englifice (fig. 105/4,6). Amforele cu ștampile englifice au făcut obiectul unor discuții serioase pe parcursul secolului XX. Astfel, încă la finele anilor '20 ai secolului trecut, B. Grakov studiind ștampilele englifice a evidențiat două grupe cronologice (Grakov 1926). Către sfârșitul anilor '40 I. Zeest în baza cercetării cronologiei ștampilelor englifice a stabilit câteva tipuri de amfore heracleote (Zeest 1948, 48). În ultima vreme au fost introduse în circuitul științific noi materiale, din

analiza cărora a reieșit că folosirea lor a început la sfârșitul secolului al V-lea și primul sfert al secolului III a. Chr., perioadă în care s-au vehiculat amforele heracleote (Katz 1997, 216-217). Probabil că în secolul al V-lea a. Chr. încep relațiile comerciale ale populației traco-getice din Codrii Moldovei cu Heraclea Pontică (Niculiță 1991, 200-201), relații care s-au intensificat în secolele IV-III a. Chr. (Mateevici 1999, 181). Dintre fragmentele de amfore din Heracleia Pontică descoperite la Butuceni se evidențiază două fragmente cu stampile pe gât:

1. 1. ETY

MOY

2. ETY

MO[Y]

Cf. Canarache 1957, 169, șt. 453.

sfârșitul sec. IV și primul sfert al sec. III a. Chr.

Amforele de Sinope cu untdelemn și vin pătrundeau într-un număr destul de considerabil în regiunile din nord-vestul Pontului Euxin, dat fiind faptul că ele prezentau principala piață de desfacere a acestor produse. De regulă ele erau confecționate din pastă de lut bine prelucrată cu ingrediente de mică. Cele mai timpurii exemplare aveau trunchiul în formă de ou cu diametrul maxim în zona umerilor, gâtul scurt și larg cu buza puțin profilată. Piciorușul scurt orizontal, retezat în formă de cilindru, sau cu talpa rotunjită. În situl de la Butuceni amforele de Sinope sunt prezentate prin câteva piese întregibile (fig. 107/1) și 10 fragmente de la gât și buze, 5 torți și 9 funduri (fig. 107; 108). Pe umărul torților s-au păstrat stampilele a căror studiere a permis specialiștilor să observe că cele mai timpurii exemplare de amfore sinopeene pătrund în spațiul nord-vest pontic începând cu al doilea sfert al secolului IV a. Chr. (Conovici 1998, 51) deși unii cercetători înclină să dateze începutul penetrării lor în primul sfert al secolului al IV-lea a. Chr. (Samojlova 1997, 221-222). Stampilele sinopeene de la Butuceni sunt următoarele:

1. [ΑΣΤΥΝΟ]ΜΟΥΝΤΟΣ

[ΑΠΟΛΛΟ]ΝΙΔΟΥΤΟΥ

[ΠΟΣΙ]ΔΩΝΟΥ

strugure (lipsă)

întocmai la Conovici 1998, 150, șt. 573; Rădulescu, Bărbulescu, Buzoianu,

Cheluță-Georgescu 1988-1989, pl. III, șt. 20,21.

cca. 280-190 a. Chr.

2. ΑΙΞΙΝΟΥ

...[Σ]ΤΕΙΟΣ

simbol lipsă astynomul ΑΙΞΙΝΟΣ, întâlnit la Conovici 1998, șt. 190-208.

cca. 279-258 a. Chr.

3. elefant spre dreapta [ΙΚΕΣΙΟΥ

ΑΣΤΥΝΟΜ

ΟΥ ΠΡΥΤΑΝΙΟ/Σ]

asemănător la Conovici 1998, 61, șt. 40.

cca. 295-280 a. Chr.

4.X

.....

ΠΣΙ.....

indescifrabilă

Amforele de Chersones în majoritatea lor erau confecționate din pastă de lut cu impurități de calcar și piroxen. Dacă ultimul ingredient nu se întâlnește la toate tipurile de amfore, utilizarea calcarului e obligatorie (Zeest 1960, 98, tabl. XXI/38-41). Amforele de Chersones au formă tronconică cu partea de jos a trunchiului alungită ce se termină cu un picior cilindric-inelar cu o adâncitură în interior. Gâtul bine pronunțat la unele exemplare (fig. 109/2), la altele este scund și mai larg, buza fiind inelară. Torțile încep sub buză și sub unghi drept se lasă pe umerii vasului (fig. 109/1-3; 110/2,3,5). Partea de sus a torților la unele exemplare era șampilată (fig. 109/1; 110/2,3,5-8). Amforele de Chersones în situl de la Butuceni sunt reprezentate prin 3 exemplare întregibile (fig. 109/1-3), 9 fragmente de la gât (fig. 109/4-7; 110/1-5), 6 torți șampilate (fig. 110/2,3,5,6-8) și 5 funduri (fig. 111/1-5). Studiarea materialului amforistic produs în atelierele de olărie din Chersones a permis specialiștilor să evidențieze 5 tipuri de amfore (Zeest 1960, 98-100). Pieseile descoperite la Butuceni în majoritatea lor se încadrează în perioada secolelor IV-III a. Chr. (Mateevici 1999, 179-180), perioadă când Chersonesul producea intens acest tip de material de ambalat (Monahov 1989, 94). Stampilele de Chersones descoperite la Butuceni se prezintă astfel:

1. 1. [Π]ΟΛΥΣΤ[ΡΑΤΟΣ]

monograma (ΣΤΡ)

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ

2. ΠΟΛΥΣΤ[ΡΑΤΟΣ]

monograma

ΑΣΤΥΝΟΜ[ΟΥ]

3. [ΠΟ]ΛΥΣ[ΤΡΑΤΟΣ]

monograma

ΑΣΤΥ[ΝΟΜΟΥ]

4. [Π]ΟΛΥΣ[ΤΡΑΤΟΣ]

monograma

[ΑΣΤΥΝ]ΟΜΟΥ

5. [ΠΟΛΥΣΤΡΑΤΟΣ]

monograma

ΑΣΤΥ[NOMOY]

întocmai la Katz 1994, tabl. XC, 1-95/1-7.

cca. 300-285 a. Chr.

6. [NA]NΩNOΣ sau [ΞE]NΩNOΣ

ΑΣΤΥNOMOY ΑΣΤΥNOMOY

ambele întocmai la Katz 1994, prima - tabl. XXXIV, 1-80/1-4, cca. 315-300

a. Chr.; a doua - tabl. XXXVIII, 1-90/1, cca. 300-285 a. Chr.

7. HP – retrograd

asemănător la Katz 1994, tabl. CII, 2A-16, 1.

cca. 285-272 a. Chr.

Amforele de tip Soloha (Parapet II) sunt bine cunoscute în regiunile din nordul și vestul Mării Negre. De regulă ele erau confecționate din pastă de lut bine prelucrată cu impurități de mică, arse complet și uniform. Aveau trunchiul bombat, pe care era pus gâtul nu prea înalt ce se termina cu buza profilată ce se subția în exterior. Torțile nu prea mari, ovale în secțiune, erau lipite vertical pe umerii trunchiului, unindu-se cu gâtul puțin mai jos de buză. Piciorul era lat și scund, fiind în stare să suporte greutatea substanțială. În situl de la Butuceni acest tip de amfore a fost surprins printr-un exemplar aproape întregibil (fig. 111/9), 11 fragmente de la gâturi (fig. 111/7,8,10-14; 112/1-3) și 6 fragmente de picioare (fig. 112/4-9). Amforele de Soloha, de diverse proporții, fiind larg vehiculate, au fost descoperite în complexe închise în asociere cu materiale care cu certitudine se datează cu secolele IV-III a. Chr. (Zeest 1960, 92).

Amforele de tip Usti-Laba erau confecționate din pastă de lut de culoare cafenie deschisă cu impurități de mică. După unele detalii ele sunt similare acelor de tip Soloha având la fel gâtul scund, lărgit spre gură, buza lată subțiată și răsfrântă în jos. Torțile bifide și piciorul în formă de cupă le fac asemănătoare cu amforele de Cos. Pe promontoriul de la Butuceni amforele de tipul Usti-Laba sunt prezentate numai în fragmente: 6 de la gât și buză (fig. 113/1-6) și 2 de la picioare (fig. 113/7,8). Cele mai timpurii amfore de tip Usti-Laba au fost sesizate în complexe închise în asociere cu materiale ce se datează la finele secolului al IV-lea, sau în secolul al III-lea a. Chr. (Zeest 1960, 93).

Amforele de Rhodos se răspândesc, în proporții nu prea mari, în a doua jumătate a secolului IV și secolul al III-lea a. Chr. (Zeest 1960, 102-103). De regulă se modelau din pastă de lut de culoare deschisă cafeniu-roză cu impurități invizibile. Aveau trunchiul larg în zona umerilor, gâtul înalt cu buza profilată în formă de inel, torțile începeau puțin mai jos de buză și se terminau în partea de sus a umerilor în zona joncțiunii trunchiului cu gâtul, piciorul fiind cilindric sau conic. La Butuceni au fost descoperite un număr relativ mic de fragmente rhodiene din

care s-a putut restaura un exemplar relativ întreg (fig. 114/1) și șase fragmente de gâturi (fig. 114/2-7) fiind date la sfârșitul secolului al IV-lea și a doua jumătate a secolului al III-lea a. Chr. (Tudor, 1954; Teodor, 1987)

Amforele de Cos sunt cunoscute grație faptului că în secolele III-II a. Chr. vinul pregătit în această urbe avea o răspândire destul de largă. Acest "vinisor" (ο'ινωριον), cum îl numește Demostene (Demosthenes, XXXV, 31), accentuând prin aceasta calitatea lui mai inferioară față de vinurile nobile grecești, cât și costul lui relativ ieftin, motive pentru care era căutat pe piața lumii barbare din nordul și vestul Pontului Euxin. Amforele de Cos în care el era exportat se confecționau din pastă de lut de culoare roșie deschisă-roză cu impurități de mică. Suprafața netezită era acoperită cu un slip verziu deschis. Studiarea recipientelor descoperite demonstrează că nu toate piesele cunoscute erau modelate din lut de aceeași calitate. De regulă, amforele de Cos au formă de sigară și torțile bifide. Se întâlnesc și exemplare cu trunchiul tronconic, umerii largi, gâtul scund ce se termină cu buza în formă de inel. Torțile bifide se încep sub buză și se termină în partea de sus a umerilor. Piciorul are forma tronconică sau bitronconică. Acest tip de amfore este cunoscut după descoperirile de pe agora ateniană, date de către autorul cercetărilor în jurul anului 200 a. Chr. (Grace 1949, 186, pl.19/8). O piesă similară a fost reconstituită la situl Butuceni unde amforele de Cos sunt reprezentate printr-un exemplar întregibil, două fragmente de gât, două torți și două de picioare (fig. 115). Perioada de vehiculare a amforelor de Cos, după cum au demonstrat specialiștii, se încadrează în secolele III-II a. Chr. (Maiuri 1925, 246-248; Zeest 1960, 105).

În cadrul materialului amforistic mai există un mare număr de fragmente, a căror identificare cât și atribuirea lor anumitor tipuri de amfore grecești este incertă. Din această categorie mai semnificative sunt 14 fragmente de buze (fig. 116), șase fragmente de la gât (fig. 117/1-6), 26 de torți (fig. 118; 119), din care una cu ștampilă SPAIN (fig. 119/1) și două picioare (fig. 117/7,8).

Analiza materialului amforistic, descoperit pe promontoriul de la Butuceni, demonstrează că vehicularea importurilor grecești s-a început în a doua jumătate a secolului al VI-lea a. Chr., a atins gradul cel mai mare de intensitate în secolele IV-III a. Chr., ca spre sfârșitul secolului III și începutul sau prima jumătate a secolului II a. Chr. să intre în declin, indiferent de faptul dacă aceste relații comerciale au fost directe sau prin intermediul orașelor grecești din vestul și nordul Pontului Euxin precum Histria în secolele VI-V a. Chr. (Conovici 1980, 43-45), Tyras ori Niconium și altele în secolele IV-III a. Chr. (Banaru 1997, 177).

Din categoria importurilor grecești fac parte și alte grupe de vase, care la Butuceni sunt de două feluri.

Prima grupă o constituie vasele acoperite cu firnis negru, ce se încadrează în categoria ceramicii de lux. Ceramica de lux este reprezentată numai de fragmente de la diferite recipiente confecționate din pastă de argilă cu slabe urme de impurități de mică. Ele sunt arse complet și uniform, având culoarea roză-cenușie.

Din acestea fac parte: fragmente de cupe de la care s-a păstrat numai o parte a fundului inelar (fig. 120/14), partea de jos a unor vâscioare, probabil de tip *lagynos* cu pereții curbi și piciorul de susținere foarte scund și puțin profilat (fig. 120/1-9). Aceste vase sunt similare cu cele descoperite la Histria. Prin ornamentul de caneluri adânci, aplicate vertical pe corp, decor bine cunoscut în lumea elenistică, se datează începând cu secolul al IV-lea a. Chr. (Histria 1954, 445).

A doua grupă se deosebește de prima, deși pasta din care s-au modelat este de aceeași calitate și arderea e la același nivel. Firmisul cu care sunt acoperite aceste vase nu este atât de strălucitor, sau pe unele exemplare lipsește complet. Din ele se evidențiază fragmente de la boluri (fig. 120/10, 12, 13), străchini mici (fig. 120/11) și flacoane cu pereții curbi și fundul îngust pus pe un suport inelar (fig. 120/15). Flacoane similare cu corpul alungit sunt bine cunoscute prin descoperirile de la Luzanovo și Olbia unde probabil se și produceau (Diamant 1987, 83-88). Probabil acestui tip de vase aparțin și gâturile lungi arcuite descoperite la Butuceni (fig. 121/13, 14).

Din această grupă fac parte și fragmentele de luterii cu trunchiul tronconic, cu diametrul larg până la 18-20 cm și nu prea adânci, având pe marginea buzei un decor în formă de "feson" aplicat prin apăsarea cu degetul pe pasta crudă (fig. 121/11). Luterii similare au fost sesizate în diverse orașe din nordul și vestul Mării Negre, care au fost date în secolele IV-III a. Chr. Exemplarele ornamentate cu "feson" sunt atestate la sfârșitul secolului IV și în secolul III a. Chr. (Histria 1954, 450).

Un interes deosebit îl prezintă străchinile, unele întregibile (fig. 121/3), confecționate din aceeași pastă fină de culoare cafenie, cu corpul, care printr-o curbura lină trece în buza arcuită în interior. Fundul este lat înălțat pe un suport inelar bine pronunțat (fig. 121/3, 12). Se întâlnesc unele exemplare cu înălțimea de 9 cm și diametrul gurii de 14-16 cm, cu buza evazată și fundul inelar (fig. 121/1, 2, 4, 5). Străchini asemănătoare s-au descoperit în mai multe orașe din nord-vestul Mării Negre (Histria 1954, 438, fig. 337-342; 353) fiind larg utilizate în secolele IV-III a. Chr.

Din cele relatate rezultă că ceramica de lux, cât și cea de uz comun, se încadrează în perioada secolelor IV-III a. Chr. – perioadă când așezarea de la Butuceni a atins apogeul dezvoltării sale. Din acest punct de vedere obiectivul are analogii în alte zone est-carpatice unde s-au dezvoltat așezări geto-dacice fortificate sau deschise practicând relații comerciale cu diferite centre sudice. Printre acestea, menționăm pe cele intens cercetate și puse în circuitul științific de la Stănțești, jud. Botoșani, Cotnari, Răducăneni și Moșna, jud. Iași, Arsura, Bunești, Fedești, Târzii, Crețești și altele, jud. Vaslui, Poiana și Brăhășești, jud. Galați precum și unele răspândite pe aproape întreg spațiul dintre Carpați și Prut (Teodor, 1999).

4. CRONOLOGIE ȘI PERIODIZARE

Cercetările arheologice întreprinse pe parcursul a 13 campanii de săpături s-au soldat cu explorarea exhaustivă a așezărilor ce s-au succedat în mileniul I a. Chr. pe promontoriul situat între satele Butuceni și Morovaia, prin degajarea unei suprafețe de 4864 m². S-au cercetat astfel 10 linii defensive, șapte construcții de suprafață și zona sacră, și s-a recoltat un bogat și variat material arheologic alcătuit din: arme, podoabe, piese de harnașament din bronz și fier, ustensile din fier, lut, piatră și os și un semnificativ sortiment ceramic din care 21.894 fragmente de vase modelate cu mâna și 5.957 fragmente de ceramică grecească. Aceste vestigii încadrează așezarea fortificată de la Butuceni în rândul celor mai importante monumente ale mileniului I a. Chr. din Europa de Sud-Est.

Sistemul defensiv și cel al construcțiilor de locuit și de cult, cât și setul de materiale recuperate prezintă argumente solide în reconstituirea așezărilor. Orișice încercare de acest gen este relativă, are un caracter condițional și din start e însoțită de anumite presupuneri nu întotdeauna argumentate. Materialele care servesc drept repere cronologice: amforele, fibulele, monedele, piesele de harnașament, ceramica grecească de lux etc. indică o dată convențională pentru monumentul respectiv. S-a insistat în acest sens și cu altă ocazie (Niculiță 1996a, 63-64), încercând să demonstrăm că prezența importului grecesc din secolul VI a. Chr., în cazul de față amforele de Chios, nicidecum nu înseamnă că situl n-a existat până atunci, aceasta în primul rând. În rândul al doilea amforele din secolul VI a. Chr. puteau ajunge în aceste locuri îndepărtate mult mai târziu, ori întrucât ele erau scumpe se păstrau ca material de ambalat timp de câteva generații.

În baza acestor realități, periodizarea siturilor ce s-au perindat pe promontoriul dintre satele Butuceni și Morovaia din Codrii Orheiului, deși însoțită de argumente solide, bazate pe materiale concrete, poartă totuși pecetea convenționalului. Ținând cont de aceste realități, autorii acestui studiu, analizând pe cât a fost posibil vestigiile arheologice, propun versiunea lor asupra evoluției așezărilor de pe promontoriul amplasat între Butuceni și Morovaia, care nu e deloc lipsită de anumite situații convenționale, presupuneri etc. Fiind conștienți de acest deziderat, considerăm că cititorul cointeresat, având la dispoziție tot materialul descoperit, va fi în stare să-și formeze propria sa viziune asupra derulării evenimentelor istorice în această zonă.

4.1 Așezarea hallstattiană

Săpăturile efectuate în regiunea centrală a promontoriului (fig. 4) s-au soldat cu descoperiri remarcabile și semnificative. Au fost evidențiate urmele unei locuințe și ale cuptorului din ea. Locuințe de suprafață construite din carcasă de lemn unsă cu lut sunt semnalate și la Solonceni-Hlinaja, Cozia, Mateuți-La Bașnă (Kašuba 2000, 260-261), singura inovație fiind doar fundamentul din bucăți nefa-

sonate de piatră de calcar, ridicat pentru consolidarea pereților. Cuptoarele construite din piatră ruptă cu boltă au fost sesizate la un șir de monumente din faciesul Saharna-Solonceni, Cozia-Brad (Meljukova 1958, 76; Kašuba 2000, 261). Rămășițe de locuințe similare au fost descoperite și la sud de Balcani în Bulgaria (Čičikova 1972, 86-88, fig. 7).

Printre ruinele locuinței, în apropierea ei, cât și pe teritoriul din jurul bisericii Sf. Maria conturat prin intermediul secțiunilor 2, 3, 4, 22 (fig. 4) s-a recoltat un material considerabil prezentat prin fragmente de la vase mari, străchini și cupe acoperite cu un decor ștanțat sau incizat (fig. 70-79). Sistemul ornamental de pe ceramica de la Butuceni are similitudini în sortimentul vaselor din faciesul cultural Pšeničevo-Razkopenica, datat cu secolele XII-VIII a. Chr., din sudul, nord-estul și nord-vestul Bulgariei (Čičikova 1972, 79-100). La nord vase ornamentate cu același decor sunt cunoscute în grupul de monumente Neporotovo de pe cursul superior al Nistrului (Krušel'nicka 1998, 179-200, fig. 84/1), datat în secolele IX-VIII a. Chr.

În studiul monografic elaborat de Maja Kašuba, în care sunt analizate materialele din toate monumentele cunoscute până în prezent, autoarea ajunge la concluzia că monumentele cu ceramică ștanțată și incizată ce alcătuiesc faciesul Cozia-Saharna se încadrează în perioada de la finele secolului X și secolul VIII a. Chr. (Kašuba 2000, 351) deși perioada de dezvoltare se referă la secolele IX-VIII a. Chr. (Kašuba 2000, 352). Probabil că în această perioadă a funcționat prima așezare întemeiată pe promontoriul de la Butuceni. Ea nu era mare și ocupa un spațiu limitat din centrul promontoriului. Întrucât promontoriul scăldat din trei părți: nord, vest și sud de apele Răutului, în acea perioadă destul de adânci, avea singura parte vulnerabilă - cea de nord-est, aici, pe segmentul cel mai îngust dintre defileul Morovaia și malul înalt și abrupt al Răutului, a fost trasată cea mai veche linie defensivă pe o lungime de 364 m, alcătuită din val de pământ și șanț adiacent (fig. 1), care mai apoi, în a doua jumătate a mileniului I a. Chr., a fost încadrată în sistemul defensiv al incintei de est. Când a fost întemeiată și care a fost soarta acestei așezări hallstattiene de tip Saharna-Solonceni e greu de stabilit. Clar este că în secolele IX-VIII a. Chr., după cum mărturisesc vestigiile arheologice, ea a funcționat în toată plinătatea sa, deși ar fi putut apărea chiar la mijlocul secolului X a. Chr., sau în prima jumătate a secolului IX, dar și-a încetat existența pe parcursul celei de a doua jumătăți a secolului al VIII-lea a. Chr.

4.2 Așezarea traco-getică (secolele VII-V a. Chr.)

Cercetările de teren au demonstrat că în regiunea de centru a promontoriului, care actualmente ar ocupa jumătatea de nord-est a curții bisericii Sf. Maria și spațiul din imediata apropiere, au fost sesizate cele mai timpurii vestigii care pot fi atribuite cronologic sfârșitului primei și începutul celei de a doua epoci a fierului. Partea de est a acestei zone e limitată de linia a 6-a de fortificare, iar cea de vest de

linia a 4-a. Acest sistem defensiv încadra o incintă (fig. 49) de formă poligonală cu dimensiunile de 70×50/60 m. Ambele linii defensive au fost sesizate numai prin șanțurile adiacente, valurile fiind aruncate în șanț încă în antichitate. După cum deja s-a relatat, în conținutul liniei defensive N. 6 a fost descoperită o piesă de harnașament cruciformă din bronz, larg răspândită în secolele VII-VI a. Chr. (Ilins'ka 1961, 55-60, fig. 14/4; idem, 1968, 153-154, fig. 3/3), fragmente de vase rudimentare trace timpurii, pentru care este caracteristic decorul în formă de "bident", "trident", "ove", "trunchi de arbore" etc. (fig. 82/1; 83/3; 84/9), care la fel indică perioada secolelor VII-VI a. Chr. (Marčenko 1988, 114). Aceste materiale demonstrează că în secolele VII-VI a. Chr. a existat o așezare traco-getică fortificată, care în secolele VI-V a. Chr. nu mai satisfăcea necesitățile unei populații mai numeroasă. Din aceste considerente liniile defensive au fost demolate, cum s-a observat în umplutura șanțului liniei defensive N. 6 unde se afla valul inversat. Faptul că situl traco-getic a fost fondat în aceeași zonă a promontoriului, ca și cel din secolele IX-VIII a. Chr., presupune o continuitate între aceste două locuri din prima jumătate a mileniului I a. Chr.

4.3 Cetatea getică din secolele IV-III a. Chr.

Începutul celei de a doua epoci a fierului s-a manifestat printr-o creștere considerabilă a populației sitului de la Butuceni, care a determinat lărgirea substanțială a așezării, ocupând toată regiunea centrală a promontoriului. În acest spațiu s-au descoperit principalele construcții defensive, locative și de cult, însoțite de un bogat inventar de origine autohtonă și de import.

Sistemul defensiv era alcătuit dintr-o palisadă care înconjura promontoriul din părțile de est, vest și sud, încadrând o incintă cu lungimea de 215 m și lățimea ce varia între 30-60 m, în funcție de configurația promontoriului (fig. 50). Întrucât partea de vest a promontoriului era mai vulnerabilă, capătul lui de vest trecând lin într-o vâioagă formată de curbura Răutului și devenea astfel accesibilă unui eventual asalt, palisada în acest sector a fost dublată, fiind întărită și cu un șanț în interiorul ei (fig. 51). Tot cu scopul de a optimiza apărarea cetății, partea de nord, reprezentată de malul înalt și abrupt al Răutului care nu avea nevoie de o fortificare artificială, a fost întărită cu o palisadă doar pe o lungime de 4 m, iar cea de sud cu un contrafort ridicat după același sistem ca și palisada (fig. 51).

Partea de est unde era intrarea în cetate, formată din poartă dublă, după cum indică gropile - și ele duble - de la stâlpii pe care s-au fixat porțile, prezenta segmentul cel mai vulnerabil. Aici a fost săpat un șanț ce întretaia promontoriul de la nord la sud, care se întrerupea în fața porții (fig. 52). La 13 m spre est de șanț a fost ridicat un zid din bucăți de piatră de calcar și cărămidă de formă rectangulară cu dimensiunile 12×30×37 cm asemănătoare cu acelea folosite la zidul cetății geto-dacice de la Băzdăna, într-un complex din secolul III a. Chr. (Tătulea 1988-1989,

15). Zidul ce traversea promontoriul de la sud la nord în partea cea mai îngustă a lui, care era doar de 24/26 m, bloca intrarea în cetate, apărând-o din partea de est, dar și din cea de sud prin bastionul în forma literei "T", amplasat la capătul de sud al zidului (fig. 52; 53). La acest sistem defensiv se adaugă și apa Răutului, pe atunci mult mai adâncă deoarece râul era navigabil, după cum se poate aprecia pe baza numeroaselor amfore descoperite, circa 22% din totalul ceramicii găsită în așezare, rezultat al dezvoltării schimburilor comerciale.

În incinta cetății au fost descoperite rămășițele a patru locuințe construite la suprafață* și urmele unui sanctuar-calendar cu o construcție aferentă.

În unele din aceste complexe au fost surprinse *in situ*, materiale care indică perioada utilizării lor, ceea ce fără nici un dubiu demonstrează că în această vreme dava funcționa din plin.

În interiorul locuinței de suprafață N. 4, cu un bogat inventar, au fost găsite și două fragmente de amfore: unul de Sinope (fig. 107/9), amfore care au apărut în această zonă începând cu primul sfert (Samojlova 1997, 222) sau a doua jumătate a secolului IV a. Chr. până la sfârșitul secolului al III-lea a. Chr. (Fedoseev 1993, 159), și altul din Heraclea Pontică (fig. 106/4), de la amfore larg utilizate în comerțul cu nord-vestul Pontului Euxin la sfârșitul secolului al V-lea și începutul celui de al IV-lea și până în primul sfert al secolului al III-lea a. Chr. (Katz 1997, 215).

Printre rămășițele locuinței N. 6 se afla și un vârf de săgeată de bronz cu trei aripioare și bucsă pentru înmănușare (fig. 68/7). Acest tip de săgeți, ca și cele cu trei muchii, se întâlnesc frecvent în monumentele traco-getice, fiind datate în secolele IV-III a. Chr. (Meljukova 1979, 139).

Într-una din locuințele de suprafață cercetată în 1949 de G. Smirnov a fost descoperită și o monedă de aramă emisă de orașul Tyras la sfârșitul secolului IV a. Chr. (Nudel'man 1976, 47) care ilustrează relații ale cetății și cu orașe din zona nord-pontică.

De asemenea, în stratul cultural au fost descoperite vârfuri de săgeți din bronz cu trei aripioare și bucsă (fig. 68/2-6,8,9), amfore întregibile de Sinope (fig. 107/1), Chersones (fig. 109/1-3), cât și fragmente de amfore de Thasos (fig. 103, 104), Soloha (fig. 111/6-14; 112/1-9), Usti-Laba (fig. 113), Rhodos (fig. 114) etc. care indică aceeași perioadă de utilizare, anume secolele IV-III a. Chr. Prin cercetările de suprafață mai vechi în incinta cetății au mai fost descoperite un fragment de akinakai (fig. 68/1), din aceeași perioadă (Niculiță 1987, 101), o monedă de aramă a orașului Tyras din secolul al III-lea (Polevoj 1962, 290-291, fig. 2/1-2) etc., mai multe fragmente ceramice. Cea mai mare parte a materialului recoltat în incinta cetății, cât și din imediata sa apropiere, se referă la secolele IV-III a. Chr. Prin urmare, dava de la Butuceni a funcționat cel mai intens în a doua jumătate a

* Din informațiile furnizate de G. Smirnov și L. Polevoj lui I. Niculiță, în anul 1953 au mai fost sesizate încă 6 locuințe a căror descriere s-a pierdut.

mileniului I a. Chr, atingând apogeul său de dezvoltare economică, comercială, militară, religioasă și administrativă în secolele IV-III a. Chr.

Analiza inventarului arheologic și în primul rând cel mai numeros – sortimentul ceramic modelat cu mâna –, cât și sistemul defensiv și arhitectonica construcțiilor locative și de cult, demonstrează fără echivoc că are similitudini în toată lumea nord-tracică, mai concret în civilizația getică de la sud și nord de Dunăre. Dava de la Butuceni este una din cele mai complexe centre fortificate cunoscute în lumea getică.

4.4 Locuirea getică de la sfârșitul secolului III - începutul secolului II a. Chr.

Începând din a doua jumătate a secolului al III-lea a. Chr. se observă că dava de la Butuceni ajunge în declin considerabil, se micșorează importul, se ruinează sau se distruge splendidul sistem defensiv, care făcea cândva dava invulnerabilă. Faptul că urmele palisadei s-au păstrat relativ bine vizibile până în prezent, înseamnă că fortificațiile din secolul IV și prima jumătate a secolului III a. Chr. n-au suferit din cauza unor atacuri sau invazii distrugătoare. Nu au fost sesizate urme de violență, ceea ce demonstrează că o bună parte a cetății a fost abandonată împreună cu palisada și cu toate construcțiile defensive. Un exemplu elocvent în acest sens este faptul că locuința N. 3 (fig. 19; 56) a fost construită deasupra temeliei palisadei de pe acest sector, care era deja abandonată și chiar ruinată. Fragmentul de gât de amforă de Cos descoperit între rămășițele locuinței, permite presupunerea că ea a fost ridicată în a doua jumătate a secolului III a. Chr. În această vreme se construiește alt sistem defensiv, alcătuit din două linii de apărare. Una, în formă de val cu șanț adiacent spre est – linia N. 5 care traversea partea centrală a promontoriului de la nord la sud (fig. 54) și a doua – linia N. 1 – constituită tot din val de pământ cu șanțul spre vest a fost ridicată în extremitatea de vest a promontoriului (fig. 54). Incinta cuprinsă între aceste linii avea formă poligonală cu lungimea de circa 800 m, iar lățimea depindea de forma promontoriului ce varia între 40-60 m. Materialele recoltate din această incintă în majoritatea lor nu se deosebesc de cele din perioada precedentă, numai că aici au fost sesizate fragmente de amfore de Sinope și Cos care le datează în a doua jumătate a secolului III și începutul secolului II a. Chr. (Mateevici 1999, 181), perioadă când dava de la Butuceni este părăsită pentru totdeauna.

4.5 Incinta traco-getică din estul promontoriului.

La o distanță apreciabilă de ultima linie defensivă a fortificației din partea centrală a promontoriului Butuceni se află o incintă de aproximativ 50 ha, care deși lipsită de oricare material arheologic, după modul de construire a sistemului defensiv din jurul său se încadrează între obiectivele fortificate. Probabil că ea a

fost amenajată în secolele IV-III a. Chr. – perioada de înflorire a davei din partea de vest a promontoriului –, ca un loc de refugiu pentru oameni și animale. Folosind cu iscusință configurația promontoriului (fig. 3), a fost fortificată numai partea de vest și sud cu o palisadă din bârne de lemn, în interiorul căreia s-au tasat pietre, pietriș și pământ. Probabil că pe parcursul vremii acest loc a fost invadat iar palisada de est a fost devastată, după cum se observă în resturile de bârne carbonizate descoperite în mai multe sectoare ale sale. Partea de est a promontoriului nu avea nevoie de fortificare specială acolo fiind malul abrupt al defileului Morovaia. În partea de nord-est a fost utilizată linia defensivă construită încă în secolele IX-VIII a. Chr., care probabil a fost amenajată și folosită până la abandonare. Lipsa oricărui material arheologic ne determină să considerăm că incinta de est a fost utilizată ca adăpost pentru vite iar în caz de pericol și pentru locuitorii din așezările civile din jur când se puteau adăposti aici, într-un loc relativ mai ușor de apărat decât în câmp deschis.

5. CONCLUZII

Cercetările arheologice pun la dispoziție materiale variate și semnificative, a căror analiză ne permite stabilirea unei continuități în evoluția așezărilor omenești ce s-au perindat pe promontoriul de la Butuceni în decursul mileniului I a. Chr.

Pentru prima dată promontoriul a fost populat în a doua jumătate a secolului al X-lea. Vestigiile arheologice din această perioadă aparțin grupului de monumente Saharna-Solonceni, Cozia-Stoicani descoperite în regiunea centrală a promontoriului, și demonstrează că în perioada secolelor IX-VIII a. Chr. – vreme în care majoritatea specialiștilor datează acest facies – aici a existat o mică așezare ce ocupa un spațiu de circa 6000 m². Pentru a-și asigura securitatea locuitorii au întărit-o cu o linie defensivă în partea de nord-est a promontoriului unde se unea cu lumea înconjurătoare, dat fiind faptul că celelalte laturi ale lui erau scăldate de apele Răutului, iar cea de est prezenta malul abrupt și inaccesibil al defileului Morovaia. Care a fost soarta populației acestui cătun, este greu de stabilit, cert este că el a dăinuit până în secolul VIII a. Chr. inclusiv. Urmele de distrugeri violente ale așezării n-au fost sesizate arheologic deși acestea nu se exclud.

În secolele VII-V a. Chr., după cum reiese din analiza materialului arheologic, aproximativ în aceeași regiune a promontoriului a existat un alt sit, care a fost fortificat cu două linii de apărare (fig. 49), incluzând o suprafață de 4200 m². Deși *dava* era relativ mică, ea reprezenta deja un centru comercial cunoscut, după cum o demonstrează prezența amforelor de Chios, piesele de harnașament importate etc. fiind prima fază a cetății de la Butuceni. Către secolul V a. Chr. situl se lărgeste determinând anihilarea liniilor defensive care împedicau extinderea așezării. Valurile sunt aruncate în șanțuri și locul ocupat de ele este nivelat.

În secolul IV a. Chr. regiunea centrală a promontoriului este ocupată de o *davă* cu suprafața de aproximativ 12.900 m², puternic întărită cu palisadă, iar intrarea blocată cu șanț și zid. Vremea când au fost ridicate aceste fortificații e imposibil de stabilit. Probabil că la început a fost construită palisada, la care cu timpul s-au adăugat șanțul apoi zidul, cert este însă că situl astfel fortificat a devenit invulnerabil. Tot în această perioadă în incintă se construiesc locuințe cu fundamentul din piatră, zidit după sistemul celor din orașele pontice, precum și sanctuarul-calendar din zona sacră. Cetatea întreținea relații comerciale permanente cu lumea greacă. Importul grecesc este reprezentat de amforele de Thasos, Sinope, Chersones, Rhodos, Soloha, Usti-Laba în care se aduceau vinuri dulci din sud, ulei, coloranți etc., și prin vase mici de lux printre care și flacoane în care se aduceau diferite parfumuri etc. Prezența masivă a importului, până și a rășnițelor grecești, demonstrează că relațiile comerciale erau directe și numai incidental, prin intermediari. Corăbiile grecești ridicându-se în sus pe Nistru, treceau în Răut și ancorau la Butuceni, unde se afla o importantă piață de desfacere, cu atât mai mult

cu cât ea aproviziona cu articole de comerț atât cetățile Potârca, Măscăuți “Poiana Ciucului”, Măscăuți “Dealul cel Mare”, Scoc, Cot, cât și așezările deschise din jur.

Prezența locuințelor cu fundație din piatră, utilizarea cărămizii și a pietrei fasonate în construcție, folosirea rășnițelor grecești, a parfumurilor, a ceramicii de lux, preferința pentru vinuri, uleiuri și alte mărfuri arată că cea mai mare parte a locuitorilor cetății erau oameni înstăriți: aristocrația, sacerdoții, negustori etc. Sistemul defensiv complicat, cât și armamentul demonstrează că în *davă*, o bună parte a populației o formau și militarii. Descoperirea monedelor din Tyras ilustrează de asemenea că acest oraș avea probabil o pondere importantă în relațiile cu *dava* de la Butuceni. Tot în această perioadă a fost amenajată și incinta de est, care avea un rol auxiliar important.

Din cele relatate se poate aprecia că în secolul IV și prima jumătate a secolului III a. Chr. situl de la Butuceni reprezenta un centru administrativ, militar, religios și comercial de o importanță primordială pentru lumea getică și nu este exclus să fi fost chiar una din cetățile de scaun ale regelui Dromichaites.

În a doua jumătate a secolului III a. Chr., după cum arată vestigiile arheologice, cetatea se află în declin. Cauzele ce au provocat această situație au fost diferite, printre care și reducerea substanțială a comerțului cu civilizația greacă și lumea barbară. În consecință *dava* își pierde însemnătatea și ca urmare sunt abandonate vechile linii defensive, iar incinta cetății se transferă din centru în zona de vest a promontoriului și este fortificată din nou cu două linii de apărare formate din valuri de pământ și șanțuri adiacente, care închideau o suprafață mult mai mică și mult mai puțin populată (fig. 54).

Cât a dăinuit această nouă așezare este greu de stabilit cu certitudine. Probabil la începutul sau în prima jumătate a secolului al II-lea a. Chr. ea fost pentru totdeauna abandonată. Unele vestigii sporadice descoperite pe promontoriul Butuceni aparțin evului mediu când, în imediata apropiere s-a dezvoltat orașul medieval Orheiul Vechi.

Materialele arheologice descoperite prin săpături nu pot elucida toate aspectele vieții comunităților ce s-au perindat pe promontoriul de la Butuceni. Arheologic se pot constata doar câteva etape: prima, care a durat din secolul IX până în secolul VIII a. Chr., a doua din secolele VII/VI-V a. Chr., a treia și cea mai semnificativă a fost în secolul IV și prima jumătate a secolului III a. Chr. și ultima, a patra, din a doua jumătate a secolului III până la începutul sau prima jumătate a secolului II a. Chr. Prin urmare, se observă unele decalaje cronologice între secolele VIII și VII/VI, între VI/V și IV, care presupun anumite *hiatus*-uri demografice – idee frecvent vehiculată în istoriografia contemporană.

De fapt situația este cu totul alta. Perioadele cronologice stabilite sunt relative. În privința faciesului Saharna-Solonceni descoperit la Butuceni granița lui cronologică este a doua jumătate-sfârșitul secolului X (Kašuba 2000, 348) – secolul VII a. Chr. (Meljukova 1979, 30). Lăsând în umbră multiplele discuții pe marginea

acestei probleme ținem să atragem atenția că în afară de decorul ștanțat de pe vasele atribuite grupului de monumente Saharna-Solonceni, în cadrul inventarului ceramic, asemănările cu ceramica decorată cu caneluri din hallstattul mijlociu sunt mai numeroase decât deosebiriile. Aceeași situație s-a sesizat și la cetatea Saharna Mare prin săpăturile din anii 2001 și 2002, unde s-a stabilit că în partea de sud-est a incintei se concentrează materialul de tip Saharna-Solonceni, iar în centru și partea de est cel traco-getic, fiind imposibilă delimitarea teritorială și cronologică între ele. În cetatea de la Butuceni, după cum am încercat să demonstrăm, se poate bine urmări evoluția comunităților traco-getice din a doua jumătate a secolului al X-lea a. Chr. și până în prima jumătate a secolului al II-lea a. Chr. fără decalaje cronologice și *hiatus*-uri demografice.

BIBLIOGRAFIE

- Alexandrescu, A. D. 1980: *La nécropole géte de Zimnicea*, Dacia N.S., XXIV, p.19-126.
- Alexandrescu, P. 1956: *Necropola tumulară*, Histria, II.
- Andronic, Alex. 1981-1982: *Descoperirile traco-geto-dacice de la Vaslui*, Cercetări Istorice, 12-13.
- Arheologija SSSR 1984: *Antičnye gosudarstva Severnogo Pričernomor'ja*, Moskva.
- Arheologija SSSR 1989: *Stepi evropejskoj časti SSSR v skifo-sarmatskoe vremja*, Moskva.
- Arnăut, T. 1996: *Arheologul G. D. Smirnov și unele probleme de concepție privind istoria mil. I f.e.n.*, Tyragetia, III, p.275-281.
- Arnăut, T., Ursu-Naniu, R. 1996: *Vestigii getice din cea de a doua epocă a fierului în interfluviul pruto-nistrean*, Iași.
- Avram, A. 1996: *Les timbres amphoriques, 1. Thasos*, Histria, VIII, București.
- Banaru, V. 1997: *K voprosu ob ekonomičeskih svjzjah naselenija Pruto-Dnestrovskogo mezhdureč'ja s grečeskim mirom (po dannym grečeskogo importa s gorodišča Butuceni)*, Nikonij i antičnyj mir Severnogo Pričernomor'ja, Odessa, p.174-179.
- Bazarciuc, V. V. 1983: *Cetatea geto-dacică de la Bunești, jud. Vaslui*, SCIVA, 34, 3, p.249-273.
- Bazarciuc, V. V. 1983-1984: *O nouă descoperire geto-dacică în Podișul Central Moldovenesc*, Acta Moldaviae Meridionalis, V-VI, p.169-175.
- Bărbulescu, M., Buzoianu, L., Cheluță-Georgescu, N. 1986: *Importuri amforice la Albești: Thasos, Pontica*, XIX, p.61-74.
- Berciu, D. 1943: *Ein Problem aus der Frühgeschichte – Sudosteuropas. Die thrakischen Fibeln*, Balcania, 6.
- 1969: *Arta traco-getică*, București, 234 p.
- Berciu, D., Moscalu, Em. 1972: *Cercetări în cetatea de la Albești (jud. Teleorman)*, SCIV, 23, 4, p.633-640.
- Brudiu, M., Păltănea, P. 1972: *Cetatea daco-getică de la Brăhășești (jud. Galați)*, Arheologia Moldovei, VII, București, p.225-239.
- Bujor, E. 1955: *Săpăturile de salvare de la Murighiol*, SCIV, 6, 3-4, p.571-580.
- Buzdugan, C. 1968: *Necropola getică de la Slobozia*, Carpica, I, p.77-93.
- Canarache, V. 1957: *Importul amforelor ștampilate la Istria*, București.
- Cantemir, D. 1988: *Descrierea Moldovei*, Chișinău.
- Căpitanu, V. 1976: *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcățiu, com. Horgești, jud. Bacău*, Carpica, 8.
- Cebotarenco, Gh. Th. 1997: *Cetatea hallstattiană târzie de la Hârtopul Mare*, Vestigii arheologice din Moldova, Chișinău, p.211-220.

- Čičikova, M. 1972: *Nouvelles données sur la culture thrace de l'époque du hallstatt en Bulgarie du Sud*, Thracia, I, Serdicae.
- Conovici, N. 1980: *Les relations entre les Gètes des deux rives du Bas-Danube à la lumière de données archéologiques et numismatiques (V^e-I^e siècles av. n. é.)*, Actes du IIe Congrès International de Thracologie, II, Bucarest.
- 1998: *Les timbres amphoriques. 2. Sinope*, Histria, VIII, București.
- Crișan, I. H. 1969: *Ceramica geto-dacică. Cu privire specială la Transilvania*, București.
- Daicoviciu, H. 1972: *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj.
- Diamant, E. I. 1987: *O datirovke Luzanovskogo poselenija*, Novye arheologičeskie issledovanija na Odessovščine, Kiev.
- Fedoseev, N. F. 1993: *Utočnenij spisok magistratov kontrolirovavših keramičeskoe proizvodstvo v Sinope*, VDI, 2, Moskva.
- Florescu, A., Rață, S. 1969: *Complexul de cetăți traco-getice (sec. VI-III î.e.n.) de la Stănțești-Botoșani*, Suceava. Studii și materiale, I, p.9-20.
- Florescu, A. 1971: *Unele considerații asupra cetăților traco-getice (hallstattiene) din mileniul I î. H. de pe teritoriul Moldovei*, Cercetări Istorice, II.
- Florescu, A., Florescu M. 1983: *Aspecte ale civilizației traco-getice în zona de curbură a Carpaților Răsăriteni*, Studia Antiqua et Archaeologica, I.
- Gergova, D. 1992: *Deset godini proučvanija v "Sborjanovo"*, Helis, I, Sofia, p.9-27.
- Gol'ceva, N. V., Kašuba, M. T. 1995: *Glinjeni II. Mnogoslojni pamjatnik Srednego Podnestrov'ja*, Tiraspol, 279 p.
- Grace, V. 1949: *Standart pottery containers of the ancient greck world*, Hesperia, Supplement, VIII.
- Grakov, B. N. 1926: *Engliščeskie klejma na gorlah nekotoryh elinističeskikh ostrodonyh amfor*, Trudy GIM, vyp. I. Razrjad arheologija, Moskva.
- Haheu, V. 1998: *Cercetări arheologice la cetatea traco-getică Alcedar-La Cordon din raionul Șoldănești*, Revista Arheologică, 2, Chișinău, p.111-135
- Hänsel, B. 1976: *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gledung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Teil II, Bonn.
- Histria. Monografie arheologică. 1954: I, București.
- Iconomu, C. 1981-1982 *Cercetările arheologice de la Curteni – Dealul Viei și Dealul Pietrăriei, jud. Iași*, Cercetări Istorice, 12-13.
- 1983-1984 *Descoperirile arheologice de la Brădicești – Iași*, Cercetări Istorice, 14-15.
- Iftimie, V. 1959: *Imports of stamped amphorae in the Lower Danubian regions and a draft rumanian Corpus of Amphora stamps*, Dacia, NS, 3.
- Illins'ka, V. A. 1961: *Skifs'ka vuzda VI st. do n.e.*, Arheologija, XIII, Kiiv, p.38-61.
- Illins'ka, V. A. 1968: *Iz neopublikovinnih materialiv skifs'kogo Času v livoberežnomu lisostepu*, Arheologija, XXI, Kiiv, p.147-163.

- Irimia, M. 1968: *Cimitirele de incinerare geto-dacice de la Bugeac-Ostrov, Pontica*, I, p.193-234.
- Irimia, M., Conovici, N. 1989: *Așezarea getică fortificată de la Satu Nou - "Valea lui Voicu" (com.Oltina, jud.Constanța)*, Thraco-Dacica, X, 1-2, p.115-154.
- 1990: *Săpăturile arheologice în așezarea getică fortificată de la Satu Nou, com. Oltina, jud. Constanța-campania 1989*, Pontica, XXIII, p.81-96.
- Istoria RSSM. 1967: Chișinău.
- Istoria Moldavskoj SSR. 1987: I, Kișinev.
- Kašuba, M. T. 2000: *Ranee železo v lesostepi meždu Dnestrom i Siretom (Kul'tura Cozia-Saharna)*, Stratum plus, 3, Chișinău, p.241-488.
- Kašuba, M., Haheu, V., Levițki, O. 2000: *Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu*, București, 222 p.
- Katz, V. I. 1994: *Keramičeskie klejma Hersonesa Tavričeskogo. Katalog-opredelitel'*, Saratov.
- Katz, V. I. 1997: *Hronologija klejm Geraklei Pontijskoj (Sostojanie i perspektivy izučenija)*, Nikonij i antičnyj mir Severnogo Pričernomor'ja, Odessa, p.212-220.
- Krušelnic'ka, L. I. 1998: *Černolis'ka kul'tura Sredn'ogo Podnistrov'ja (za materialami neporotivs'koi grupi pam'jatok)*, L'viv.
- Lapușnjani, V. L., Niculiță, I. T., Romanovskaja, M. A. 1974: *Pamjatniki rannego železnogo veka*, AKM, 4, Kișinev, 100 p.
- László, A. 1969: *Așezarea daco-getică de la Băiceni*, Arheologia Moldovei, VI, București, p.65-90.
- Maiuri, A. 1925: *Nuova silloge epigrafica di Rhode e Cos*, Firenze.
- Marčenko, K. K. 1968: *Varvary v sostave naselenija Berezani i Ol'vii*, Leningrad.
- 1975: *Lepnaja keramika Berezani i Ol'vii vtoroi poloviny VII-VI v do. n. e. (po materialam raskopok 1953-1970 gg.)*, Hudojestvennaja kul'tura i arheologija, Leningrad.
- Mateevici, N. 1999: *Contribuții la cercetarea și studierea materialului ceramic grecesc de la cetatea getică de la Butuceni*, Studia in honorem Ion Niculiță, Chișinău.
- Meljukova, A. I. 1954: *Rezultaty raskopok na dvuh poselenijah skifskogo vremeni v Moldavii*, KSIIMK, 56, p.59-69.
- 1958: *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, MIA SSSR, 64, Moskva, p.5-102.
- 1964: *Vooruženie skifov*, Sbornik Arheologičeskikh Istočnikov, D 1-4, Moskva, p.14-77.
- 1979: *Skifija i frakijskij mir*, Moskva.
- Mihăilescu-Bîrliiba, V. 1990: *Dacia răsăriteană în sec. VI-I î. H., economie și monedă*, Iași.
- Moldavskaja SSR 1979: *Moldavskaja Sovetskaja enciklopedija*, Kișinev.

- Monahov, I. Iu. 1989: *Amfory Kersonesa Tavričeskogo IV-II vv do n. e.*, Saratov.
- Morintz, S. 1957: *Novaja Galstaskaia grupa v Moldave*, Materiale, 6.
- 1987: *Noi date și probleme privind perioadele hallstattiană timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (cercetările de la Babadag)*, Thraco-Dacica, VIII, 1-2, p.39-71.
- Moscalu, Em. 1983: *Ceramica traco-getică*, București, 514 p.
- Moscalu, Em., Beda, C. 1979: *Noi cetăți traco-getice*, Cercetări arheologice, III, București, p.361-374.
- Moscalu, E. 1990: *Piese de podoabă din mediul traco-geto-scitic. Inele și brățări ornamentate cu butoni*, Arheologia Moldovei, 13.
- Nicorescu, P. 1933 *Fouilles de Tyras*, Dacia, 3-4.
- Niculiță, I. T. 1972: *Issledovanie getskogo mogil'nika Hansca-Luterija*, AIM, Kișinev.
- 1977: *Gety IV-III vv do n.e. v Dnestrovsko-Karpatskih zemljah*, Kișinev, 168 p.
- 1981: *Gal'statskoe poselenie v Hanskom mikrorajone*, Arheologičeskie issledovanija v Moldavii v 1974-1976 g., Kișinev.
- 1987: *Severnye frakijcy VI-I vv do n.e.*, Kișinev, 269 p.
- 1991: *Gety i ellinskie polisy v VI-III vv. do n. e.*, Thracia Pontica, IV, Sofia, p.197-204.
- 1996: *Habitatul traco-getic de la Butuceni*, Thraco-Dacica, XVII, 1-2, p.139-167.
- 1996a: *Les Thraces septentrionaux dans l'historiographie des Etats de l'Europe de l'Est: la Moldova, l'Ukraine, la Russie*, in The 7th International Congress of Thracology – 1996, The Thracian World at the Crossroads of Civilisations, Reports and Summaries, Bucharest, p.46-71.
- Niculiță, I., Teodor, S., Zanoci, A. 1995: *Săpăturile arheologice de la Butuceni, raionul Orhei, 1993-1994*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă, I, București, p.472-490.
- Niculiță, I., Teodor, S., Zanoci, A. 1997: *Săpăturile arheologice de la Butuceni, raionul Orhei, 1995-1996*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă, II, București, p.292-339.
- Niculiță, I., Matveev, S., Potângă E. 1999: *Cetatea traco-getică Potârca*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă, III, București, p. 279-343.
- Niculiță, I., Zanoci, A. 1999: *Les vestiges du type Saharna-Solonceni découverts sur le promontoire de Butuceni*, Thraco-Dacica, XX, p.135-142.
- Niculiță, I., Zanoci, A. 2001: *Raport preliminar despre rezultatele cercetărilor arheologice la cetățile getice Butuceni, Potârca și Mășcăuți din Codrii Moldovei. Campania 2000*, Chișinău.
- Nudel'man, A. A. 1976: *Topografia kladov i nachodok ediničnyh monet*, AKM, 8, Chișinău, 196 p.

- Pârvan, V. 1927: *Getica. O protoistorie a Daciei*, București.
- Petrescu-Dîmbovița, M. 1953: *Descoperirea arheologică de la Frumușița*, Studii și Cercetări Științifice, Iași, IV, 1-2.
- 1972-1973: *Elemente cu caracter iliric în mediul tracic*, Memoria Antiquitatis, 4-5.
- Polevoj, L. L. 1962: *Novye nahodki antičnyh monet v Moldavskoj SSR*, SA, 1, p.289-291.
- Popușoi, E. 1969: *Un mormânt hallstattian descoperit la Trestiana – Bârlad*, Carpica, 2.
- Rădulescu, A. 1975: *Contribuții la cunoașterea ceramicii de uz comun din Dobrogea*, Pontica, 8.
- Rădulescu, A., Bărbulescu, M., Buzoianu, L., Cheluță-Georgescu, N. 1988-1989: *Importuri amforice la Albești (jud. Constanța): Sinope*, Pontica, XXI-XXII, p.23-90.
- Sal'nikov, A. G. 1963: *Zdanie "A" na poselenii u s. Pivdennoe (1961)*, KSOGAM, Odessa, p.20-26.
- 1966: *Itogi polevyh issledovanij u s. Pivdennoe (1960-1962)*, MASP, V, p.176-225.
- Samojlova, T. L. 1997: *Sinopskij import v Nižnee Podnestrov'e (Po danym keramičeskoj epigrafiki)*, Nikonij i antičnyj mir Severnogo Pričernomor'ja, Odessa, p.220-223.
- Sebeșnikov, S. I. 1972: *Istoria kalendarja i hronologija*, Moskva.
- Simion, G. 1971: *Despre cultura geto-dacă din nordul Dobrogei, în lumina descoperirilor de la Enisala, Peuce*, II, p.63-129.
- 1992: *Getii de la Dunărea de Jos și civilizația lor*, Probleme actuale ale istoriei naționale și universale, Chișinău, p.18-47.
- Sîrbu, V., Arnăut, T. 1995: *Incinta fortificată de la Stolniceni, Raionul Hâncești-Rep. Moldova*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă, I, București, p.378-400.
- Sîrbu, V., Damian, P., Damian, O. și colab. 1996: *Așezări din zona Căscioarele - Greaca - Prundu, milenii I î. Hr. - I p. Hr.*, Brăila, 366 p.
- Sîrbu, V., Oprea, V., Rădulescu, V. 1997: *Așezarea getică din zona Gâldău-Pietroiu, jud. Călărași*, Istros, VIII, Brăila.
- Smirnov, G. D. 1949: *Skifskoe gorodišče i selișče "Bol'shaja Saharna"*, KSIIMK, XXVI, Moskva, p.93-96.
- 1954: *Arheologičeskie issledovanija Starogo Orheja*, KSIA, 56, Moskva, p.24-39.
- 1964: *Arheologičeskie razvedki v nižnem tečenii r. Reut*, MIAEM, Kișinev.
- Smirnova, G. I. 1976: *Sanctuarul de lângă s. Dolinean din regiunea Nistrului Mijlociu*, SCIVA, 27, 3, p.309-317.

- 1991: *Kul'tovoe sooruzenie u s. Dolinjany na Bukovine*, ASGE, 31, p.77-82.
- Șadurschi, P. 1992: *Necropola getică de la Strahotin, jud. Botoșani*, Materiale, Ploiești
- Șadurschi, P., Moscalu, Em. 1989: *O nouă cetate getică aparținând aspectului cultural Canlia la Ibănești (jud. Botoșani)*, Hierasus, VII-VIII, p.183-199.
- Șadurschi, P., Șovan, O. L. 1994: *Așezarea getică întărită de la Cotu-Copălău*, Arheologia Moldovei, XVII, p.169-181.
- Tătulea, C. M. 1984: *Așezarea geto-dacică fortificată de la Bâzdâna, jud. Dolj. Considerații preliminare*, Thraco-Dacica, V, 1-2, p.92-110.
- 1988-1989: *Preocupări în domeniul metalurgiei bronzului și fierului în așezarea geto-dacă de la Bâzdâna, județul Dolj, Oltenia*. Studii și comunicări, VII-VIII, p.15-28.
- Teodor, S. 1973: *Cetatea traco-getică de la Arsura, jud. Vaslui*, Materiale, 10.
- 1975: *Săpăturile de la Cucorăni (jud. Botoșani)*, Arheologia Moldovei, VIII, București, p.121-201.
- 1981: *Așezarea geto-dacică de la Huși-Corni*, Thraco-Dacica, II, p.169-195.
- 1987: *Cercetările arheologice de la Ciurea, jud. Iași*, Arheologia Moldovei, 11.
- 1989: *Civilizația geto-dacică la est de Carpați. Considerații topografice*. Symposia Thracologica, 7.
- 1989: *Considerații asupra metalurgiei fierului în epoca Latène la est de Carpați*, Thraco-Dacica, X, 1-2, p.67-73.
- 1993: *L'espace est carpatique aux V-III siècle av. n. è.* Actes du XII Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Bratislava, 2.
- 1997: *Objets de parure de Piroboridava (Poiana, dép. de Galați)*, The Thracian World at the Crossroads of Civilisations, I, Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology, Constanța-Mangalia-Tulcea, 20-26 May 1996, Bucharest, p.391-400.
- 1999: *Regiunile Est-Carpatice ale României în secolele V-II î. d. Hr., Considerații generale și repertoriu arheologic*, București.
- Teodor, S., Țau, S. 1996: *Așezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galați. Obiecte de port și podoabe, I. Fibule*, Arheologia Moldovei, 19.
- Trohani, G. 1987: *Săpături arheologice pe Gergălăul Mare, satul Vlădiceasca, comuna Valea Argovei, jud. Călărași*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, III-IV, p.53-61.
- Tudor, D. 1967: *Răspândirea amforelor grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, Arheologia Moldovei, 5.
- 1968: *Importul de vin și untdelemn în provincia Dacia*, Apulum, 7, 1.
- Turcu, M. 1979: *Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, București.
- Ungureanu, C. 2002: *Descoperiri de amfore la Poiana, jud. Galați (Campania 1968)*, Cercetări Istorice, XVIII-XX, p. 105-137.

- Ursachi, V. 1995: *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București.
- Vulpe, A. 1970: *Cercetări arheologice și interpretări istorice privind secolele VII-V î. H. în spațiul carpato-dunărean*, Memoria Antiquitatis, 2.
- Vulpe, R. 1975: *Noi contribuții la identificarea toponimelor lui Ptolemeu din regiunile noastre*. Institutul de geografie. Lucrările simposionului de toponime, București.
- Zanoci, A. 1998: *Fortificațiile geto-dacice din spațiul extracarpatic în secolele VI-III a. Chr.*, București.
- Zanoci, A., Matveev, S. 2002: *Situl traco-getic Măscăuți-Dealul cel Mare*, Carpatica, 15, Użgorod.
- Zeest, I. B. 1960: *Keramičeskaja tara Bospora*, Moskva.
- 1984: *O tipah geraklejskih amfor*, KSIIMK, XXII, Moskva.
- Zirra, V., Conovici, N., Trohani, G. și colab. 1993: *La station gétique fortifiée de "Cetatea Jidovilor" (Coțofenii din Dos, dép. de Dolj)*, Dacia N.S., XXXVII, p.73-157.
- Zirra, Vl. V. 1994: *Cronologia obiectelor mărunte din așezarea întărită de la Coțofenii din Dos - Dolj*, Mousaios, IV, 1, Buzău, p.71-90.
- 1996-1998: *Bemerkungen zu den thraco-getischen Fibeln*, Dacia N.S., XL-XLII, p.29-53.
- Zlatkovskaja, T. D. 1965: *Gorodišče Mateucy*, Novoe v Sovetskoj arheologii, Moskva, p.220-225.
- Zlatkovskaja, T. D., Polevoj, L. L. 1969: *Gorodišča Pruto-Dnestrovskogo meždureč'ja IV-III vv do n.e. i voprosy političeskoj istorii getov*, Drevnie frakijcy v Severnom Pričernomorii, Moskva, p.35-53.

ABREVIERI

AKM	Arheologičeskaja Karta Moldavii
Apulum	Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.
Arheologia Moldovei	Institutul de arheologie, Iași.
ASGE	Arheologičeskij Sbornik Gossudarstvennogo Ermitaža
Carpica	Muzeul Județean de Istorie „Iulian Antonescu”, Bacău.
Cercetări Istorice	Complexul muzeistic, Iași, S.n.
Dacia	Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, I-XII, 1924-1947. N.S. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, I, 1957 sqq.
KSIA	Kratkie soobščenia Instituta Arheologii SSSR
KSIIMK	Kratkie soobščenia Instituta Istorii Material'noj Kul'tury
KSOGAM	Kratkie soobščenia Odesskogo Gossudarstvennogo Arheologičeskogo Muzeja
Materiale	Materiale și cercetări arheologice, București, Ed. Academiei.
MASP	Materialy po Arheologii Severnogo Pričernomor'ja
MIA	Materialy i issledovanija po arheologii SSSR
MIAEM	Materialy i issledovanija po arheologii i etnografii Moldavskoj SSR, Chișinău.
Peuce	Muzeul Delta Dunării, Tulcea.
Pontica	Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța.
SA	Sovetskaja arheologija
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)
SAI	Svod arheologičeskich istočnikov
Symposia Thracologica	Institutul Român de Tracologie, București.
TGIKMM	Trudy Gossudarstvennogo Istoriko-Kraevedčeskogo Muzeja Moldavskoj SSSR, Chișinău.
Thraco-Dacica	Academia Română, Institutul Român de Tracologie, București.
VDI	Vestnik drevnej istorii

L'ÉTABLISSEMENT THRACO – GÈTIQUE DE BUTUCENI

Résumé

1. Introduction

La cité de Butuceni a été bâtie sur un promontoire haut et rocheux, formé par la courbure de la rivière Răut, au nord du village éponyme de Codrii Orheiului, de la région centrale de l'interfluve du Prout et du Dniestr. Le promontoire est apparu il y a 800 - 700 milliers d'années, pendant le Quaternaire, résultant des dépôts alluviaux de sable, gravier, coquillages et vase, qui ont formé des couches de diverses épaisseurs. A la fin du 2e millénaire et au début du premier millénaire av. J.-C. la région de Codrii Orheiului présentait un espace au sol fertile traversé par des rivières au débit abondant, parmi lesquelles on trouvait aussi le Răut - navigable à l'époque. Le sol, riche en tchernozioms, a mené à l'apparition de la flore et de la faune, représentées par les pâturages et les vallées couvertes d'herbe, diverses espèces d'animaux sauvages et domestiques, oiseaux et d'autres animaux, quelques-unes se conservant jusqu'à présent.

La cité fortifiée de Butuceni est connue dès le XVIIIe siècle, grâce aux récits du chroniqueur de l'époque et au prince régnant de la Moldavie, Dimitrie Cantemir, dans son œuvre *Descriptio Moldaviae*. Bien que les vestiges antiques des alentours du village de Butuceni et de Trebujeni soient mentionnés dans d'autres œuvres des connaisseurs de la région de Moldavie, elles ont commencé à présenter de l'intérêt scientifique pour les spécialistes à partir du XXe siècle.

Pendant la période 1946 - 1953 la filiale de Moldavie de l'Académie de Science de l'URSS organise, sous la direction de G. D. Smirnov, des fouilles archéologiques amples à Orheiul Vechi et Butuceni. Sur le promontoire de Butuceni on a découvert les fondations en pierre de plusieurs habitations et annexes, du mur de défense qui traversait le promontoire du nord au sud, les traces de la palissade creusée dans la roche du promontoire, et aussi un riche et varié inventaire, dans lequel prédomine le matériau céramique. Le mérite de G.D. Smirnov, dans la découverte de ce site extraordinaire, est incontestable.

En 1983 les recherches ont été reprises par l'expédition de l'Université de l'Etat de la République de Moldavie. A partir de cette année, et avec une interruption de quatre années, les fouilles se sont prolongées jusqu'à l'année 2000. A partir des années '90, aux fouilles de la cite gétique a participé aussi l'Institut Roumain de Thracologie, qui a financé les travaux jusqu'à la finalisation et qui, en plus, a contribué au déploiement de ceux - ci, y impliquant les spécialistes et les matériaux nécessaires.

À partir de l'année 1983 et jusqu'en 2000, dans la cité de Butuceni ont été tracées 42 sections par l'intermédiaire desquelles on a analysé une superficie totale de 4864 mètres carrés, en obtenant des informations précieuses concernant l'organisation de l'habitat, le système des fortifications, les occupations etc.

2. Le site hallstattien du type Saharna - Soloncenii

L'analyse des vestiges archéologiques récupérées de l'entière surface du promontoire de Butuceni a mis en lumière le fait qu'à partir du 3e millénaire, quand y est apparu l'habitat hallstattien du type Saharna - Soloncenii (siècles IXe - VIIIe av. J.-C.), cet espace a été habité de façon ininterrompue jusqu'à la fin du IIIe siècle av. J.-C. Les matériaux archéologiques appartenant à ce premier habitat étaient concentrés spécialement dans la zone centrale du promontoire (fig. 4), occupant une surface d'environ 120 mètres de longueur sur 50 mètres de largeur, où on a découvert une quantité considérable de fragments céramiques à décor poinçonné ou incisé, spécifique à cette culture, mais aussi les vestiges d'une habitation de surface.

Ses traces consistaient d'une agglomération de pièces en terre cuite et morceaux de calcaire de diverses dimensions, agglomération qui avait, dans le plan, une forme rectangulaire ayant une surface de 3,20 sur 3,20 mètres, orientée du nord-est au sud-ouest. Sous les ruines de cette habitation on a découvert deux fosses, creusées dans le lit rocheux, anciennes fosses où étaient enfoncés les piliers de support du toit. Dans la partie nord-est de l'habitation on a découvert les ruines d'un four, bâti en pierre, sans mortier, ayant une forme rectangulaire et une surface de 1,5 sur 1,0 mètres, orienté sur l'axe nord - sud, et à l'intérieur un autre four, ayant la même structure, bâti avec des morceaux de calcaire qui n'avaient pas été façonnés. Des ruines de l'habitation et de ses alentours on a récupéré environ 375 fragments céramiques qui proviennent des divers types de vases, spécialement des pots, des terrines et des tasses.

Les pots (fig. 70 - 75) représentent un 70% de la quantité totale de céramique de cette période. Elles ont été réalisées en pâte d'argile à impuretés de chamotte, qui n'ont pas été cuites uniformément, dans une variété de couleurs, du café clair au noir. Dans le cas de ce type de vases, dans les plus fréquents des cas, le décor est placé sur l'épaule et est formé de deux ou trois lignes parallèles horizontales imprimées, ayant la forme d'une corde tordue, la panse principale des pots étant décorée d'une série de petits cercles à tangentes, suivies d'autres lignes horizontales parallèles, croisées par des petites proéminences (fig. 70 / 2; 73/5; 75/1).

Les terrines (fig. 76) représentent la seconde catégories de vases, qui représentent approximativement un 16% de la quantité totale de pièces en céramique. Celles - ci sont modelées en pâte d'argile à dégraissants en céramique pilée. La cuisson manque, comme dans le cas susmentionné, d'uniformité, les vases étant couleur café à l'extérieur et noir à l'intérieur. D'habitude, les terrines ont les bords

ornés de lignes obliques imprimées, et latéralement on peut y trouver deux anses aplaties.

La troisième catégorie de vases est formée par les coupes et tasses (fig. 77, 78 et 79). Celles-ci ont été confectionnées de pâte d'argile très bien travaillée, avec des dégraissants de sable et de chamotte fine. La cuisson est, comme dans les cas antérieurs, incomplète, prédominant, pour ce qui est de la couleur des vases, le gris ou le café clair. L'anse des vases était surhaussée, ayant la forme d'un ruban, et dans la partie supérieure on pouvait y trouver un bouton (fig. 78/1, 79/1). Les coupes et les tasses se détachent du reste des catégories de vases par la modalité d'application des ornements. Les ornements caractéristiques de ces vases sont soit celui incisé ayant la forme de triangles hachurés (fig. 77/11; 78/5) en forme de zigzags (fig. 77/7, 78/7), soit avec des combinaisons de lignes horizontales et obliques (fig. 77/1-6, 9, 10, 11, 12, 13; 78/4, 8), ou tout simplement des lignes obliques (fig. 78/9).

Le système ornemental des vases de Butuceni s'encadre de façon organique dans le décor céramique caractéristique à l'assortiment des vases du faciès culturel de Saharna-Soloncenii et de Cozia-Brad, qui remonte aux siècles IXe - VIIIe av. J.-C.

3. L'habitat thraco-gétique

3.1. Éléments de fortification

Les fouilles archéologiques du promontoire de Butuceni ont démontré l'existence de deux habitats fortifiés: un dans la zone occidentale et l'autre dans la zone orientale - situé entre les villages de Butuceni et de Morovaia.

L'enceinte de la zone occidentale

La partie occidentale du promontoire présente un lopin de terre qui s'étend de l'Est à l'Ouest, longue de 2760 mètres et ayant une largeur qui varie des 33 mètres aux 60 - 70 mètre. La partie nordique du promontoire est délimitée par la rive abrupte de la rivière Răut, qui s'élève aux 50 - 60 mètres d'altitude par rapport au niveau de l'eau et qui par conséquent ne nécessitait d'autres fortifications. Les éléments défensifs ont été bâtis cotés d'est, d'ouest et de sud, et étaient un peu plus vulnérables.

Vu que les lignes de défense de la partie occidentale du promontoire ont été bâties pendant des périodes diverses, et que les matériaux découverts dans ces complexes ne permettent toujours de les dater adéquatement du point de vue chronologique, la description des fortifications a été faite non pas en observant l'ordre chronologique, mais compte tenant de leur emplacement dans l'espace du promontoire, de l'Ouest à l'Est.

La ligne défensive N1 (fig. 1). Suite aux fouilles archéologiques effectuées par G. D. Smirnov dans les années 1946 - 1953, à l'extrémité occidentale du promontoire, on a découvert une ligne de défense, disposée perpendiculairement sur le promontoire, qui le traversait d'un bord à l'autre, composée d'une vallum de terre au fossé adjacent à l'Ouest (Smirnov 1954, 24-25). Cette ligne défensive ne s'est pas conservée, étant détruite pendant la construction du pont sur la rivière de Răut.

La ligne défensive N2 est formée des vestiges d'une palissade (fig. 1; 50-52) qui s'étendait sur une longueur totale de 285 mètres et qui défendait la cité côtés est, sud et ouest. Les traces de la palissade se présentent sous la forme de fossés et fosses creusés dans la roche du promontoire, rangées dans deux files approximativement parallèles. La longueur des fossés varie des 0,90 mètres aux 20 mètres, la largeur entre les 0,25 et les 0,6 mètres, et la profondeur, entre les 0,15 et les 0,9 mètres. Les fosses, rondes ou ovales, ont des diamètres qui varient entre les 0,15 et les 0,4 mètres, et ont une profondeur de 0,1 - 0,4 mètres. La distance entre les files de fossés et de fosses varie des 1,3 aux 2,5 mètres. Entre les fosses et les fossés respectifs on a mis des poutres, en position verticale, renforcées de poutres rangées horizontalement. L'espace entre les poutres était rempli de pierres, gravier et terre bien tassée. Dans la zone occidentale la palissade était double; la porte du secteur oriental était double aussi (fig. 21; 25), de laquelle on a conservé quatre fosses. La distance entre les portes était de 1,45 mètres, et à l'extrémité nordique elle était de 1,88 mètres. La porte extérieure forme un tout entier avec la palissade.

La ligne défensive N3 est formée d'un fossé de défense (fig. 1, 27, 31, 51) long de 32 mètres, orienté Nord-Sud, et qui traversait perpendiculairement le promontoire. Il a été creusé entre les deux palissades, dans le secteur occidental de la fortification, à une distance d'environ 3 mètres qui les séparait. La largeur du fossé, dans la partie supérieure est de 2,2 - 3,0 mètres, et dans la partie inférieure, de 0,6 - 0,7 m. Sa profondeur au niveau correspondant à l'époque antique variait des 1,6 mètres aux 2,4 mètres.

La ligne défensive N4 est représentée par un fossé ayant la longueur de 39 mètres (fig. 1; 28; 29), situé à 48,6 mètres vers l'est, par rapport au fossé N3 orienté nord-sud. Dans la partie Nord, le fossé s'achève par le bord haut et abrupt du promontoire, et à l'extrémité sud il vire un peu vers l'est. L'ouverture du fossé dans sa partie supérieure est de 4,3 - 5,6 mètres, et dans la partie inférieure de 1,3 - 1,8 mètres. Les parois ont été creusés par étages, à peine visibles, jusqu'à la profondeur de 2,1 - 2,5 mètres.

La ligne défensive N5 a été tracée à une distance de 17 mètres vers l'est du fossé précédent et est constituée d'une vallum de terre au fossé adjacent (fig. 1; 6; 12; 36). Cette ligne défensive, ayant une longueur de 108 mètres, a été réalisée perpendiculairement sur le promontoire, et commence de sa limite nordique, continuant vers le sud, jusqu'aux pieds de la colline. La vallum de terre a à présent la largeur de 10 - 11 mètres et une hauteur de 1,1 - 1,8 mètres. La stratigraphie de la

vallum démontre que sa base est formée de pierres non-façonnées, distribuées uniformément, jusqu'à la hauteur de 0,40 - 0,45 mètres, sur lesquelles on a déposé une couche de terre tassée, superposée sur une couche de gravier. A l'est de la vallum de terre et très proche de celle-ci, creusé dans le rocher, on trouve un fossé qui a une largeur, dans sa partie supérieure, de 6,6 - 7,8 mètres, et dans la partie inférieure de 1,0 - 1,4 mètres. Les parois sont obliques à l'extrémité supérieure, mais au fur et à mesure qu'on avance en profondeur, elles deviennent verticales. Le fond du fossé était plat. Sa profondeur, au niveau correspondant à l'époque antique, variait entre les 2,5 et 2,8 mètres.

La ligne défensive N6 a été bâtie à 30 mètres de distance du fossé de la précédente ligne défensive (fig. 1; 7-9; 22). La fortification formée par le vallum au fossé adjacent, ayant une longueur de 62 mètres, orientée sur l'axe nord-sud, traversait transversalement le promontoire d'un bord à l'autre. La levée de terre ne s'est pas conservée, étant démolie pendant la période antique, puis jetée dans le fossé précédent. Suite aux fouilles archéologiques systématiques on a établi que sur le lieu où il y avait le vallum, se sont conservés seulement des vestiges des fosses rangées dans deux files parallèles, séparées par une distance de 1,00 - 3,45 mètres. La distance entre les files était de 78,2 mètres. De cette manière, on a pu constater que les fosses représentent le lieu où étaient enfoncées les poutres qui formaient le squelette en bois de vallum. Les poutres formaient deux haies parallèles, liées entre elles par l'intermédiaire d'autres poutres disposées transversalement. L'espace formé par ces piliers, comme il s'ensuit de l'emplecton du fossé, a été rempli à la base avec des pierres sur lesquelles on a déposé des couches de terre et de gravier.

Le fossé a été creusé dans le rocher jusqu'à la profondeur de 2,8 - 3,6 mètres. Les parois étaient obliques, la largeur dans sa partie supérieure variant entre les 4,6 et 6,8 mètres, et dans la partie inférieure entre les 2,4 et 3,2 mètres. De l'emplecton du fossé on a récupéré: une applique cruciforme en bronze (fig. 68/9) - pièce de harnais, identique aux appliques d'Emčiha et de Luki, qui dataient de la fin du VIIe - VIe siècles av. J.-C. (Illin'ska 1961 - 55-60; idem, 1968, 153-154, fig. 3/3), un bracelet en fer (fig. 69/2), un creuset (fig. 63/5), une perle en verre (fig. 69/3), une pointe de flèche en bronze, à trois ailettes (fig. 68/2), deux pierres de moulin (fig. 65/1,2), un queue (fig. 64/10), des objets en os (fig. 67), des fusaïoles (fig. 62/7, 11) et un riche et varié matériel céramique.

La ligne défensive N7 a été découverte à une distance d'environ 3 mètres par rapport au secteur est de la palissade. Elle était pourvue d'un fossé de défense (fig. 1, 34), qui avait une largeur, dans la partie supérieure, de 2,4 - 2,5 mètres, et dans la partie inférieure de 0,8 mètres. Sa profondeur, du niveau de la couche correspondant à l'époque antique, variait entre les 1,4 et les 2,0 mètres.

La ligne défensive N8, ayant la forme de fondation d'un mur, bâti en calcaire, se trouvait à 13 mètres vers l'est, par rapport au fossé précédent (fig. 52, 53). Ses ruines ont été analysées par G. D. Smirnov, mais de ses fouilles on n'a conservé que

des informations fragmentaires. Le mur traversait le promontoire du nord-nord-est au sud-sud-ouest, dans le secteur le plus étroit, où sa largeur ne dépassait les 24-26 mètres. De ce mur on a conservé la fondation seulement, qui a une hauteur de 0,7 - 1,0 mètres, sur une distance de 18 mètres. Le mur présente deux parois en pierre, parallèles. Les premières deux filées de la fondation ont été bâties de blocs en pierre, ayant une forme rectangulaire, dégrossis très superficiellement, rangées et jointes avec du mortier d'argile combiné avec du sable. Les filées supérieures sont faites en pierres de dimensions réduites et en brique. L'espace entre les parois a été rempli de pierres à dimensions plus réduites, avec du gravier et avec de la terre bien tassée. La largeur du mur était de 1,6 mètres. L'extrémité supérieure du mur présente une paroi en pierre, bâtie de la même manière, ayant une longueur de 7,25 mètres, perpendiculairement axé sur le mur, et formant de la sorte un bastion qui flanquait la cité, tant dans sa partie sud que d'autant dans la partie est.

L'enceinte orientale

La fortification du promontoire situé entre les villages de Butuceni et de Morovaia (fig. 3) se trouvait aux 700 mètres est du mur en pierre mentionné. La forme de la fortification est trapézoïdale, s'étendant sur une surface d'environ 50 ha. Les cotés de nord et d'est étaient fortifiés naturellement par des pentes abrupts, pratiquement inaccessibles, formés par la rivière Răut et le défilé Morovaia. Les cotés occidentale et de sud sont pourvus d'une palissade, dont les traces sont représentées par plusieurs fosses qui se sont conservées suite à l'enfoncement de piliers (fig. 41, 42, 44, 47, 48), creusées dans le lit rocheux du promontoire, rangées dans deux filées parallèles. La distance entre les deux filées de fosses varie des 0,6 mètres à 1,2 mètre, et entre les filées, de 0,8 mètres aux 2,0 mètres. Les fosses étaient rondes ou ovales, dans le plan, au diamètre entre les 0,15 mètres et les 0,35 mètres, leur profondeur variant du 0,1 à 0,3 mètres. Dans ces fosses étaient placés les piliers en bois qui formaient deux parements. L'espace entre eux était rempli de pierres, gravier et terre bien tassée.

La partie nord-est de l'enceinte était pourvue d'une vallum au fossé adjacent. Cette construction défensive avait une longueur de 364 mètres et traversait le terrain qui liait le promontoire de Butuceni avec les alentours. L'extrémité Est s'achevait avec le bord invulnérable du défilé Morovaia, l'extrémité Ouest - dans la rive haute et abrupte du Răut. Suite aux fouilles archéologiques menées dans cette zone (fig. 16, 18; 23, 26), on a établi que la largeur de vallum, à la base, était de 18 - 21 mètres, atteignant une hauteur de 2,5 - 3,0 mètres. Il était bâti sur un squelette en bois, duquel on a conservé les poutres carbonisées, rangées longitudinalement et transversalement, l'espace étant rempli de terre, gravier et sable. Sur cette structure on a déposé une couche de terre, plaquée ci et là avec des pièces de calcaire. Le fossé situé au Nord-Est a été creusé dans la roche du promontoire, et avait une profondeur de 1,0 - 2,5 mètres. Ses parois étaient obliques, et le fond était plat. La

largeur du fossé dans sa partie supérieure est de 3,0 - 5,0 mètres, et dans la partie inférieure de 1,7 à 3,5 mètres.

Tant dans la zone de cette vallum, que d'autant dans la zone de la palissade on n'a pu découvrir des matériaux archéologiques qui puissent permettre d'encadrer du point de vue chronologique cette enceinte. Mais, au vu des dimensions de celle-ci et la méthode de construction du système défensif, on peut considérer que l'enceinte du secteur Est a fonctionné simultanément à celle du secteur Ouest du promontoire, servant de refuge à la population des territoires limitrophes et aux troupes qu'on y amenait à l'abri.

3.2. Habitations et lieux de culte

Les fouilles menées dans la partie occidentale du promontoire ont mis en lumière cinq constructions de surface, considérées comme étant des habitations, et une construction de culte, toutes attribuées au niveau gétique.

D'après leur caractéristiques et compte tenant du matériau de construction utilisé, on peut identifier deux variantes: des habitations construites en bois et des habitations à fondation en pierre.

Variante I

L'habitation 2 (fig. 11; 56/1) a été construite dans l'extrémité sud du promontoire. Les ruines forment une couche de pièces en terre cuite à empreintes de verges, fragments de céramique et os d'animaux. Suite à l'écartement de cette couche on a découvert 46 fosses creusées dans la roche, rangées sous la forme d'un quadrilatère ayant les dimensions 6,1x4,2 mètres, orienté nord-ouest - sud-est. Les fosses étaient ovales dans le plan, aux diamètres de 20x12 cm, leur profondeur variant des 25 aux 85 cm. Selon la manière dans laquelle elles étaient localisées, il est évident que ces fosses étaient destinées à fixer les poutres qui formaient le squelette en bois de la construction. A l'intérieur de l'habitation on a découvert deux pointes de flèches en bronze (fig. 68/4,6), deux fusaïoles (fig. 62/5, 17) et sept agglomérations de céramique desquelles on a récupéré: deux vases au corps cintré (fig. 80/5; 97/5), quatre terrines (fig. 90/1, 2, 3; 93/1) et une tasse (fig. 98/7).

L'habitation 3 (fig. 19; 56/2), découverte près de la limite sud du promontoire, se superposait sur les traces de la palissade identifiée dans cette zone. Les vestiges de l'habitation présentaient une couche qui occupait une surface de 22 mètres carrés, composée de pierres, fragments de terre cuite et fragments de céramique. Suite au nettoyage des ruines de la construction, on a découvert une partie du plancher aménagée, en très bien foulée. On a récupéré de la construction 195 fragments de céramique gétique (fig. 81/3; 97/2) et 30 fragments de céramique hellénistique, parmi lesquels on a pu trouver un fragment de col (fig. 115/3) qu'on a attribué aux amphores de Cos, qui remontaient à la deuxième moitié du IIIe siècle et au début du IIe siècle av. J.-C.

L'habitation 4 (fig. 40; 57/1) a été découverte dans la zone sud-est de l'enceinte. Ses vestiges se présentent sous la forme d'une couche compacte composée de fragments de terre cuite de collage, avec des empreintes de verges, de pierres et des fragments de céramique. Suite à l'écartement de cette couche on a découvert les traces de 21 fosses, creusées dans le rocher du promontoire. Dans le plan, elles avaient une forme ovale, ayant les diamètres entre les 24 cm sur 20 cm et 36 cm sur 25 cm, et une profondeur de 15 - 65 cm. Les fosses étaient rangées dans des filées, formant un quadrilatère ayant les dimensions de 8,0 sur 3,2 mètres, orienté du sud-ouest vers le nord-est. De l'intérieur de l'habitation on a récupéré: une fusaïlle (fig. 62/8), 40 fragments de vases modelés à la main (fig. 88/4,6; 93/8, 10) et 32 fragments travaillés à la roue du potier, desquels on a remarqué un fragment d'amphore provenant de l'Héraclée Pontique (fig. 106/4) et un fragment d'amphore provenant de Sinope (fig. 107/9).

Variante II

L'habitation 5 (fig. 37; 57/2) a été découverte dans la région nord-ouest de la citadelle. Ses vestiges consistaient en une couche de morceaux de calcaire et de pièces de terre cuite à empreintes de piliers et de verges. Suite à l'écartement de cette couche on a remarqué les traces de 13 fosses, qui formaient, dans le plan, un quadrilatère ayant une surface de 8,0 sur 4,4 mètres. Les fosses provenaient des poutres en bois qui formaient le squelette de l'habitation. La fondation de la construction a été renforcée avec des pierres, jusqu'à une certaine hauteur, son élévation étant formée de piliers entrecroisés avec des verges et recouverte d'. De l'intérieur de l'habitation on a récupéré: trois fusaïoles (fig. 62/2, 13, 18), un queueux (fig. 64/6), un poinçon en fer (fig. 60/4), 40 fragments de vases modelés à la main (fig. 92/4, 101/5) et 14 fragments travaillés à la roue du potier (fig. 118/1; 119/4).

L'habitation 5 (fig. 13, 58) a été bâtie dans la partie de sud-est de l'enceinte, près de la palissade. Ses vestiges consistent en une couche de pierres, avec des morceaux de matériau de collage en argile et des fragments de céramique. En vue d'élever les murs, on a creusé dans la roche du promontoire un petit fossé, ayant la largeur de 20 - 40 cm et une profondeur de 35 - 40 cm. Le contour de l'habitation, forme par ce petit fossé, a une forme rectangulaire ayant les dimensions de 6,0 mètres sur 3,8 mètres. Dans le fossé on a placé des morceaux de calcaire qui parfois s'élèvent à une hauteur de 10 - 20 cm par rapport au niveau du lit rocheux. Au fond du fossé on a découvert quatre fosses, provenant des piliers de la structure en bois. Dans l'habitation on a découvert: une pointe de flèche en bronze (fig. 68/7), deux pierres de moulin du type grec (fig. 66), 869 fragments de céramique modelés à la main (fig. 82/6, 87/8; 89/7; 90/2) et 529 fragments de céramique travaillés à la roue du potier (fig. 119/7, 12).

La construction de culte (fig. 7, 59) a été placée au centre de l'enceinte, sur le bord nord-est du promontoire. Elle était formée d'un autel en pierre, qui s'élevait

à 20 - 30 cm par rapport à la couche antique. L'autel avait, dans le plan, la forme ovale, ayant un diamètre de 1,3x2,0 mètres. L'axe longitudinal était orienté du nord-ouest au sud-est. Sur la surface de l'autel se sont conservés des traces de brûlures, qui provenaient probablement du bûcher sacré, qui brûlait durant les procès religieux. Autour de l'autel, dans trois demi-cercles concentriques, on a identifié 21 fosses. Dans ces fosses étaient enfoncés les piliers en bois qui formaient la construction de l'autel. Tout près de l'autel se trouvaient trois fosses, suivies d'autres six fosses, rangées en forme de fer à cheval. L'entière construction est entourée de 12 fosses, qui se trouvaient à une distance de 1,0 - 2,5 mètres l'une de l'autre. Le diamètre du sanctuaire est d'environ 9 mètres. De cette manière l'autel, ensemble avec les fosses, constituait un complexe unique, qui représentait un sanctuaire, probablement lié au culte du soleil.

Au nord du sanctuaire, on a analysé les vestiges d'une construction de surface, ayant une forme rectangulaire, aux dimensions de 6,4x2,4 mètres, qui avait deux pièces. Il se présente la possibilité que cette construction soit annexée au sanctuaire, ayant un rôle auxiliaire. A part sa fonction sacrée, ledit sanctuaire aurait pu être utilisé en tant que calendrier.

3.3. L'inventaire archéologique

3.3.1. Outils

Le long des siècles, les habitants de la citadelle de Butuceni ont réalisé leurs outils à l'aide des matières premières diverses, comme, par exemple: le bronze, le fer, l'argile, la pierre, le corne ou bien l'os.

Les outils en fer sont: un fragment de faucille (fig. 60/1), un couteau (fig. 60/2) et un poinçon (fig. 60/4).

Les outils en argile étaient représentés par des fusaïoles ayant une forme bitronconique (fig. 61; 62/1-7), sphérique (fig. 62/8-12) et cylindrique (fig. 62/13-18), un polisseur pour la céramique (fig. 63/4) et un fragment de creuset pour la coulée du métal liquide (fig. 63/5).

Les outils en pierre, dans les cas les plus fréquents, sont des fragments de grès - queueux plats ou tronconiques (fig. 64) et des moulins à main. Les moulins découverts à Butuceni sont de deux types: plats, ayant une forme ovale ou quadrilatère (fig. 65) et du type grec (fig. 66), comportant deux pièces.

Les outils en os sont: deux spatules (fig. 67), confectionnées des fémurs d'animaux, et qui probablement étaient utilisées au traitement des cuirs.

3.3.2. Armes

Les armes découvertes dans la citadelle sont représentées par un fragment d'épée et 7 pointes de flèche.

L'épée à la pointe cassée (fig. 68/1), découverte par G.D. Smirnov, avait le jable en forme de parallépipède aux angles arrondis, la poignée ayant la forme de barre large, la garde en forme d'un papillon, et la lame à section rhomboïdale.

Les pointes de flèche (fig. 68/2-8) appartiennent au type de flèches en bronze à trois ailettes et à la douille courte. Leur longueur varie des 3 aux 4,5 cm.

3.3.3. Pièces de harnachement

Les pièces de harnachement, découvertes dans la cité de Butuceni ne sont trop fréquentes et sont représentées par un anneau de mors (fig. 68/10) et une applique cruciforme (fig. 68/9) à quatre pétales, pourvue, dans la partie supérieure, d'un anneau pour la fixation. Celle-ci présente des parfaites analogies avec les tumulus Scythes d'Emciha (Illin'ska 1961, 55-60, fig. 14/4) et Luki (Illin'ska 1968, 153-154, fig. 3/3) et datent du fin du VIIe et VIe siècles av. J.-C.

3.3.4. Bijoux et pièces vestimentaires

Cette catégorie de découvertes est formée par une fibule, un bracelet en fer (fig. 69/2), un fragment de bracelet en bronze (fig. 69/3) et une perle en verre (fig. 69/4). La fibule du type Thrace (fig. 69/1) était confectionnée d'une barre en bronze. Le pied, à section carrée, avait la forme de la lettre «S» et se terminait avec un bouton. Des telles fibules, conformément à la classification de Vl. I. Zirra, sont incluses dans la série IIIc, étant datées de la première moitié et de la moitié du IIIe siècle av. J.-C. (Zirra Vl. I, 1996 - 1998, 42, 46, fig. 6/1-4).

3.3.5. Monnaies

Durant les fouilles archéologiques menées par G. D. Smirnov, parmi les ruines d'une habitation on a identifié une monnaie en cuivre provenant de la ville de Thyras. Dans l'avvers on peut identifier le profil de Démétrios avec une couronne d'épis, et sur le revers la partie frontale d'un cheval. La monnaie est datée de la fin du IVe siècle av. J.-C. (Polevoj 1962, 290 - 191, fig. 2/1; Nudel'man 1976, 45 - 47).

3.3.6. Céramique

Parmi les ruines du système défensif, dans les habitations et dans la couche culturelle on a découvert 51 vases entiers ou qui peuvent être reconstitués graphiquement, et 27297 fragments (table 1).

D'après la technique de fabrication, on identifie deux catégories distinctes de céramique: céramique modelée à la main et céramique tournée.

La céramique modelée à la main est représentée par plusieurs types de vases:

Vases au corp voûté. Dans cette catégorie on peut identifier les vases au tronc cintré, au col vertical ou courbé et au bord rabattu vers l'extérieur. En fonction des dimensions, ces vases ont été groupés dans trois variantes.

La variante I comprend les vases aux larges dimensions (fig. 80), ayant une hauteur de 34 - 51 cm, qui ont deux ou quatre anses placés sur la ligne du diamètre maximal ou dans la moitié inférieure du corp. Dans la partie supérieure ils sont ornés de rython schématisés ou de boutons.

La variante II comprend trois vases non-ornés, au corp voûté, ayant des dimensions moyennes (fig. 81/1-3). La hauteur de ceux-ci se situe entre les 21 et les 27 cm.

La variante III comprend les vases de petites dimensions, sans ornements (fig. 97, 98/1), représentés par sept récipients entiers ou qui peuvent être reconstitués, ayant une hauteur de 8-11 cm.

Les vases ayant la forme de cloche. Ceux-ci ont des dimensions moyennes, à l'ouverture large et aux parois courbées et au fond étroit et plat. Le décor était composé de proéminences aplaties ou coniques, unies par une bande à alvéoles, ou de boutons ronds qui se trouvaient immédiatement sous le bord du vase (fig. 81/4, 5; 87/1-4; 88/1,2; 89/3,79).

Les terrines. Leur forme est d'habitude tronconique, au fond bien profilé. En fonction de la courbure du bord et de la forme de l'épaule, on peut distinguer trois variantes:

- la variante I - terrines au bord arrondi ou large, courbé vers l'intérieur (fig. 90/5; 91/1,2,4,6,8; 92/4; 94/9);

- la variante II - terrines aux bords verticaux, coupée droit ou oblique, avec les bords grossis ou arrondi ou imitant la forme de la lettre «T» (fig. 90/1,3,6; 93/1,5; 94/1);

- la variante III - terrines au tronc tronconique ou arrondi qui avaient le bord évasé (fig. 93/2,4,10; 94/1,2).

Les cruches avaient le tronc bi-conique, voûté ou bien globulaire, au bord évasé et l'anse surhaussée, qui s'attachait au corps sur la ligne du diamètre maximal (fig. 81/6; 95/1-3, 5-7; 96/1-4).

Les tasses découvertes à Butuceni ne présentent pas d'anse et ont une forme tronconique (fig. 98/5-7) ou avec les parois du corps un peu courbées (fig. 98/2,4,8).

Les couvercles, en fonction de la forme, appartiennent à 3 variantes: 1 - couvercles plats au bord coupé droit ou arrondi (fig. 99, 10-0), prévus avec des anses cylindriques (fig. 99/2), aplatis (fig. 99/3) ou qui ont la forme d'une bande (fig. 99/5,6); 2 - couvercles ayant une forme concave au bord coupé oblique (fig. 101/1) ou arrondi (fig. 101/2-4); 3 - couvercles plats au bord surhaussé (fig. 101/5,6).

La céramique tournée est présente dans la cité de Butuceni, spécialement par la céramique importée, composée de récipients qui peuvent être reconstitués ou bien des récipients fragmentaires d'amphores, de vases de luxe et à usage commun, provenant de la Grèce continentale et insulaire. La céramique importée, bien que fragmentaire dans la plupart des cas, a été découverte dans des quantités considérables,

constituant presque 22% (table 1) du matériau céramique. Les éléments les plus répandus appartenant à cette catégorie sont les amphores.

Les amphores de Chios sont présentes par les fragments de bord (fig. 102/2-8) et de pieds et proviennent de la zone de nord-est du Pont Euxin, VIe siècle et Ve siècle av. J.-C. (Zeest 1960, table III; IV/10, 13)

Les amphores de Lesbos arrivent dans le nord et l'Ouest du Pont Euxine vers les VIe - Ve siècles av. J.-C. (Zeest 1960, tables II/7, 8), étant connues à Butuceni seulement par un fragment de col (fig. 103/8).

Les amphores de Thassos sont représentées par des fragments de bords (fig. 103/1-2, 7-9), d'anses, certaines d'entre elles avec des sceaux dans la partie supérieure (fig. 103/10; 104/1-4), des fond (fig. 104/5-6) et une quantité impressionnante de fragments provenant des parois. Ceux-ci appartiennent à deux groupes chronologiques successifs: des amphores de la fin du Ve siècle av. J.-C. (fig. 104/5) et des récipients des IVe - IIIe siècles av. J.-C. (fig. 103/1-7, 9, 10; 104/1-4, 6).

Les amphores fabriquées dans la ville d'Amastris sont représentées par deux fragments de bord (fig. 112/10, 11). Ces amphores ont circulé à la même époque que les amphores thassiennes du type «tard».

Les amphores provenant de l'Héraclée pontique sont présentes par les fragments de col avec des timbre englyphiques (fig. 105/4,6) et des pieds (fig. 105/1-3, 5-10), qui datent de la fin du Ve siècle - premier quart du IIIe siècle av. J.-C. (Katz 1997, 216 - 217).

Les amphores de Sinope sont représentées par des récipients qui peuvent être reconstitués graphiquement (fig. 107/1) ou par des fragments du col et des bords, des anses et des fonds (fig. 107 et 108). Dans la partie supérieure des anses les timbres se sont conservés, et à l'aide de ceux-ci on a pu les identifier comme appartenant à l'époque de la pénétration dans l'espace pontique du nord-ouest pendant le deuxième quart du IVe siècle av. J.-C. (Conovici 1998, 51) ou pendant le premier quart du IVe siècle av. J.-C. (Samojlova 1997, 221-222).

Les amphores de Chersonèse sont représentées par trois exemplaires qui peuvent être reconstitués (fig. 109/4-7; 110/1-5), six anses à cachets (fig. 110/2,3 5, 6-8) et cinq fonds (fig. 111/1-5), qui peuvent être datés des siècles IVe - IIe av. J.-C. (Mateevici 1999, 179 - 180).

Les amphores du type Soloha (Parapet II) sont représentées par un exemplaire qui peut être reconstitué (fig. 111/9), 11 fragments de col (fig. 111/7,8,10-14; 112/1-3) et 6 fragments de pieds (fig. 112/4-9), et qui ont été caractérisés comme appartenant aux IVe - IIIe siècles av. J.-C. (Zeest 1960, 92).

Les amphores du type Usti-Laba sont représentées par des fragments seulement: six fragments du col et du bord (fig. 113/1-6) et deux fonds (fig. 113/7,8) et datent du IVe ou IIIe siècle av. J.-C. (Zeest 1960, 93).

Les amphores de Rhodes sont présentes dans des quantités réduites: un exemplaire restauré (fig. 114/1) et six fragments de cols (fig. 114/2-7). Les pièces

provenant de Rhodes remontent à la fin du IVe siècle - la deuxième moitié du IIIe siècle av. J.-C. (Zeest 1960, 102 - 103).

Les amphores de Cos y sont représentées par un exemplaire qui peut être reconstitué, deux fragments de cols, deux fragments d'anses et deux fonds (fig. 115). La période de circulation des amphores de Cos, comme il en a été démontré par les spécialistes, se trouve limitée entre les siècles IIe - IIIe av. J.-C. (Maiuri 1925, 246-248; Zeest 1960, 105).

L'analyse du lot des amphores découvertes sur le promontoire de Butuceni, démontrent le fait que la circulation des importations grecques a commencé pendant la deuxième moitié du VIe siècle av. J.-C., atteignant degré d'intensité le plus grand pendant les siècles IVe - IIIe av. J.-C., pour que, vers la fin du IIIe siècle - le début ou la première moitié du IIe siècle av. J.-C., connaissent dans la période de déclin.

Toujours à la catégorie des importations grecques appartient une autre catégorie de vases, qui à Butuceni peuvent être divisées dans deux groupes:

Le premier groupe est formé par les vases recouverts de vernis noir, qui appartiennent à la catégorie de la céramique de luxe, à savoir: des fragments de coupes desquelles s'est conservé seulement une partie du fond annulaire (fig. 120/14), la partie inférieure de certains vases de dimensions réduites, probablement du type lagyneux, aux parois courbes et au pied de support très bas et peu profilé (fig. 120/1-9).

Dans le deuxième groupe s'encadrent les vases recouverts de vernis mat ou qui ne sont pas recouverts de vernis. On y distingue des fragments de bols (fig. 120/10,12,13), des terrines de dimensions réduites (fig. 120/11) et des flacons aux parois courbes et au fond étroit, soutenu par un support annulaire (fig. 120/15), luterya (fig. 121/11) et des fragments de terrines (fig. 121/1-5).

La céramique de luxe, tout comme celle à usage commun, remontent à la période des siècles IVe - IIIe av. J.-C., quand l'habitat de Butuceni avait atteint l'apogée du développement économique.

4. Chronologie et périodisation

4.1. La cité hallstattienne

Les fouilles effectuées dans la région centrale du promontoire ont tiré au clair les traces d'une demeure, chauffée par four, ainsi qu'un matériau considérable représenté par des fragments de grands vases, de terrines et de coupes couvertes d'un décor poinçonné ou incisé (fig. 70-79), attribué au faciès Cozia-Saharna, qui s'encadre dans la période de fin du Xe siècle - VIIIe siècle av. J.-C. (Kašuba 2000, 351) bien que la période de développement se rapporte aux siècles IXe - VIIIe av. J.-C. (Kašuba 2000, 352). Pendant cette période a fonctionné aussi le premier habitat érigé sur le

promontoire de Butuceni. Celui-ci n'était pas grand et s'étendait sur un espace limité du centre du promontoire. Étant donné que le promontoire était borné de trois côtés par les eaux du Răut, dans l'unique partie vulnérable, celle de NE, comprise entre le défilé de Morovaia et la rive haute et abrupte de la rivière, on a tracé la plus ancienne ligne défensive, sur une longueur de 364 mètres, formée d'un vallum avec fossé adjacent (fig.1).

4.2. L'habitat thraco-gétique (VIIe-V^e av. J.-C.)

Dans la région centrale du promontoire on a observé les plus anciens vestiges qui peuvent être attribués du point de vue chronologique à la fin de la première et de la deuxième époque du fer. La partie orientale de cette zone est limitée par la 6e ligne de fortifications, et la partie d'ouest par la 4e ligne. Ce système défensif encadrait une enceinte (fig. 49) de forme polygonale ayant les dimensions de 70x50/60 mètres. Les deux lignes défensives ont été observées uniquement à travers les fossés adjacents, les vallums étant jetées dans le fossé dès l'antiquité. Dans l'emplecton de la ligne défensive no. 6 on a découvert une pièce de harnachement cruciforme en bronze, type largement répandu pendant les VIIe - VIe siècles av. J.-C. (Ilins'ka 1961, 55-60, fig. 14/4; idem, 1968, 153-154, fig.3/3), fragments de vases rudimentaires traces remontant au début de l'époque, pour lesquels est caractéristique le décor à forme de "bident", "trident", "ove", "tronc d'arbre", etc. (fig. 82/1; 83/3; 84/9) qui, lui aussi, indique la période des siècles VIIe - VIe av. J.-C. (Marcenko 1988, 114). Ces matériaux démontrent que pendant les siècles VIIe - VIe av. J.-C. a commencé l'habitation thraco-gétique dans un espace fortifié.

4.3. La cité gétique des siècles IVe-IIIe av. J.-C.

Au début de la deuxième époque du fer on a connu une croissance remarquable de la population de la cité, qui a déterminé un important largement de l'habitat, occupant toute la région centrale et d'ouest du promontoire.

Pendant cette période a été construite une palissade qui entourait le promontoire des côtés d'est, d'ouest et de sud, encadrant une enceinte ayant une longueur de 215 mètres et une largeur qui variait de 30 à 60 m, en fonction de la configuration du promontoire (fig. 50). Dans la partie d'ouest la palissade était double, étant associée à un fossé à leur intérieur (fig. 51). Dans la partie orientale où il y avait l'entrée dans la cité, formée d'une porte double, on a creusé un fossé qui coupait le promontoire du nord au sud, qui s'interrompait devant la porte (fig. 52). A 13 mètres vers l'est de ce fossé a été érigé un mur de pierre de calcaire et brique.

Dans l'enceinte ainsi délimitée ont été découverts les vestiges de quatre constructions locatives de surface, les traces d'un sanctuaire-calendrier et une construction afférente.

Toujours ici, dans les demeures et dans la couche culturelle on a découvert des pointes de traits en bronze à trois ailettes et douilles (fig. 68/2-6,8,9), amphores de Sinope qui peuvent être reconstituées (fig. 107/1), Chersonèse (fig. 109/1-3), ainsi que des fragments d'amphores de Thassos (fig. 103; 104), Soloha (fig. 111/6-14; 112/1-9), Usti-Laba (fig. 113), Rhodes (fig. 114) etc. qui, du point de vue chronologique, indiquent les siècles IVe-IIIe av. J.-C.

4.4. La cité gétique de la fin du IIIe siècle et le début du IIe siècle av. J.-C.

A partir de la seconde moitié du IIIe siècle av. J.-C., on observe que la cité de Butuceni connaît un déclin considérable, l'importation est réduite, le système défensif se ruine ou se détruit, bien qu'on n'eût pas observé de traces de violence. Une partie importante de la cité a été abandonnée, la palissade avec toutes les constructions défensives auxiliaires étant négligées. Pendant ce temps on construit un autre système défensif, formé de deux lignes de défense. La première, à forme de vallum avec fossé adjacent vers l'est - ligne no. 5 et la seconde - la ligne no. 1 - formé toujours de vallum avec fossé adjacent dans l'extrémité d'ouest du promontoire (fig. 54). L'enceinte comprise entre ces lignes avait une forme polygonale avec la longueur d'environ 800 m, la largeur du promontoire ayant entre 40 et 60 m. Les matériaux recueillis en cet espace ne se distinguent pas de ceux de la période précédente, ici étant découverts des fragments d'amphores de Sinope et Cos, datés dans la deuxième moitié du IIIe siècle - début du IIe av. J.-C. (Mateevici 1999, 181), la période où le promontoire de Butuceni cesse d'être habité.

4.5. L'enceinte thraco-gétique de la zone orientale du promontoire

Celle-ci est une surface d'environ 50 ha, dépourvue de tout matériau archéologique, mais à juger d'après le système défensif, elle s'encadre sans doute entre les cités gétiques fortifiées. Il est probable qu'elle fût aménagée dans les siècles IVe-IIIe av. J.-C., période d'épanouissement de la cité de la partie occidentale du promontoire, comme un lieu de refuge. Celle-ci a été fortifiée dans la partie orientale et méridionale avec une palissade de poutre, au milieu de laquelle il y avait du gravier et de la terre tassée. Dans la partie de nord-est on a utilisé la ligne défensive construite dès les siècles IXe-VIIIe av. J.-C. qui, probablement, a été réaménagée et utilisée jusqu'à l'abandon. L'enceinte orientale a été utilisée comme étable, mais également comme abri pour les habitants des cités rurales circonvoisins pendant les temps difficiles, quand ils s'abritaient contre certains envahisseurs.

5. Conclusions

Pour la première fois le promontoire a été peuplé dans la seconde moitié du Xe siècle - le début du IXe siècle av. J.-C. Les vestiges archéologiques qui appartiennent au groupe de monuments de Saharna-Solonceni, Cozia-Stoicani, découverts dans la région centrale du promontoire, démontrent que pendant la période des siècles IXe-VIIIe av. J.-C. - l'époque où les spécialistes placent ce faciès - ici a existé un habitat qui s'entendait sur environ 600 m².

Dans les siècles VIIe-V^e av. J.-C., à ce qu'il résulte du matériel archéologique, approximativement dans la même région du promontoire, il y a eu une autre cité qui a été fortifiée avec deux lignes de défense (fig. 49), qui encadraient une surface de 4200 m². Bien que la cité fût relativement petite, elle représentait déjà un centre commercial connu, tout comme le démontre la présence des amphores de Chios, des pièces de harnachement importées, etc. Vers le Ve siècle av. J.-C., la cité s'élargit, motif pour lequel les anciennes lignes défensives sont annihilées. Les vallums sont jetées dans les fossés et la place se nivelle.

Pendant le IVe siècle av. J.-C., la région centrale du promontoire est occupée par une cité ayant une surface de 12.900 m², fortement consolidée avec palissade, et l'entrée bloquée avec fossé et mur. Toujours à cette époque-ci on construit dans l'enceinte des habitations avec la fondation en pierre, érigées d'après le modèle de celles des villes pontiques, ainsi que le sanctuaire - calendrier de la zone sacrée. La cité avait des relations commerciales permanentes avec le monde grecque. L'importation grecque est représentée par les amphores de Thassos, Sinope, Chersonèse, Rhodes, Soloha, Usti-Laba, dans lesquelles on portait du vin, huile, ainsi que par des vases de luxe grecs et des flacons dans lesquels on importait divers parfums, etc. La présence massive de l'importation, même des moulins à bras grecs, démontre qu'elle a pénétré directement la cité et non pas à travers les intermédiaires. Les bateaux grecques, en montant sur le Dniestr, passaient par le Răut et ancrèrent à Butuceni, qui présentait un important marché de vente, d'autant plus qu'il approvisionnait autant les cités Potârca, Mășcăuți "Poiana Ciucului", Mășcăuți "Dealul cel Mare", Scoc, Cot que les cités rurales circonvoisines.

La présence des habitations avec fondations en pierre, l'utilisation de la brique et de la pierre façonnée pour les constructions, l'utilisation des moulins à bras grecs, des parfums, de la céramique de luxe, l'importation dans de grandes proportions du vin, de l'huile, etc., avouent sans équivoque que la plupart des habitants de la cité était représentée par des gens aisés: l'aristocratie, les sacerdotesses, les commerçants, etc. Le système défensif compliqué et l'armement démontrent que dans la cité une partie importante de la population était formée par les militaires. La découverte des monnaies de Tyras tire au clair que cette ville avait probablement une importance particulière dans ses relations avec la cité de Butuceni. Toujours pendant cette période a été construite l'enceinte orientale, qui jouait un rôle auxiliaire.

De ce qu'on a montré ci-dessus on peut tirer la conclusion que pendant le IVe siècle - la première moitié du IIIe siècle av. J.-C. la cité de Butuceni présentait un centre administratif, militaire, religieux et commercial, d'une importance primordiale pour le monde gétique et on n'exclue pas la possibilité qu'elle fût une des résidences de Dromichaites.

Pendant la seconde moitié du IIIe siècle av. J.-C., à ce qu'il résulte des découvertes archéologiques, la cité se trouvait en déclin. Les causes qui ont provoqué cette situation ont été diverses, parmi lesquelles le mouvement substantiel du commerce avec la civilisation grecque et le monde barbare. Par conséquent, la cité perd son importance et, d'ici sont abandonnées les anciennes lignes défensives, et l'enceinte de la cité se transfère du centre vers la partie occidentale du promontoire et est fortifiée avec deux lignes de défense sous forme de vallum de terre et fossés adjacents, encadrant une surface de 800 m longueur et 40-60 m largeur (fig. 54).

Il est difficile à établir avec précision combien de temps cette cité fortifiée a duré. Vers le début ou pendant la première moitié du IIe siècle av. J.-C. elle a été abandonnée pour toujours.

Les matériaux archéologiques ne peuvent pas élucider tous les aspects de la vie des communautés qui se sont succédées sur le promontoire de Butuceni. Du point de vue archéologique, on peut constater seulement quelques étapes: la première, qui a duré du IXe jusqu'au VIIIe siècle av. J.-C., la deuxième des siècles VII/VI-V av. J.-C., la troisième, la plus significative, a été au IVe siècle - la première moitié du IIIe siècle av. J.-C., et la dernière, la quatrième, de la seconde moitié du IIIe - jusqu'au début ou la première moitié du IIe siècle av. J.-C. Concrètement, sur le promontoire de Butuceni on peut suivre l'évolution des communautés thraco-gétiques depuis la seconde moitié du Xe siècle av. J.-C. jusqu'à la première moitié du IIe siècle av. J.-C. sans décalages chronologiques et hiatus démographiques.

Explication des figures

- Fig. 1. Plan général de l'établissement.
 Fig. 2. Plan général des fouilles (secteur de l'ouest).
 Fig. 3. Plan général des fouilles (secteur de l'est).
 Fig. 4. L'établissement hallstattien (Saharna-Solonceni).
 Fig. 5. Plan de section 1.
 Fig. 6. Plan et profil de section 2: 1, sol végétal; 2, tchernoziom; 3, tchernoziom mélangé avec pierre; 4, pierres; 5, gravier; 6, niveau steril.
 Fig. 7. Plan de section 3.
 Fig. 8. Plan et profil de section 3a: 1, sol végétal; 2, tchernoziom; 3, tchernoziom avec cendre; 4, tchernoziom mélangé avec des pierres; 5, pierres; 6, pierres gros; 7, gravier; 8, sable; 9, cendre avec torchis; 10 niveau vierge.
 Fig. 9. Plan et profil de section 3b: sol végétal; 2, tchernoziom; 3, tchernoziom et gravier; 4, sol cendré avec gravier; 5, gravier; 6, pierres; 7, sol avec cendre; 8, sol avec gravois; 9, gravois; 10, sol avec gravier et gravois; 11, niveau steril.
 Fig. 10. Plan de section 4: 1, terre brûlé; 2, pierres; 3, fragments céramiques.
 Fig. 11. Plan de section 5: 1, fragments céramiques; 2, pierres; 3, terre brûlé.
 Fig. 12. Plan et profil de section 6: 1, sol brun avec gravier et terre brûlé; 2, tchernoziom; 3, tchernoziom avec gravier; 4, gravier; 5, tchernoziom mélangé avec gravier et gravois; 6, niveau steril; 7, tchernoziom avec gravois; 8, sol cendré avec gravier; 9, pierres.
 Fig. 13. Plan de section 7.
 Fig. 14. Plan et profil de section 8: 1, tchernoziom mélangé avec pierres; 2, terre avec gravier; 3, niveau végétal; 4, glaise brûlé; 5, fragments céramiques; 6, pierres; 7, tranchées; 8, niveau steril.
 Fig. 15. Plan de section 9: 1, pierres; 2, fragments céramiques; 3, glaise brûlé.
 Fig. 16. Plan et profil de section 10: 1, tchernoziom; 2, sol argileux; 3, terre brûlé; 4, gravier brûlé; 5, gravier; 6, glaise; 7, pierres; 8, torchis; 9, niveau steril; 10, roche.
 Fig. 17. Plan et profil de section 11: 1, tchernoziom; 2, sol argileux; 3, tchernoziom brûlé; 4, gravier brûlé; 5, gravier; 6, glaise; 7, sable; 8, pierres; 9, bois carbonisé; 10, niveau steril.
 Fig. 18. Plan et profil de section 12: 1, sol végétal; 2, tchernoziom; 3, terre grisâtre mélangé avec gravier; 4, sol cendré; 5, pierres; 6, sol cendré mélangé avec gravier; 7, poutre carbonisé; 8, terre avec cendre; 9, gravier; 10, niveau steril.
 Fig. 19. Plan et profil de section 13: 1, sol végétal; 2, glaise brûlé; 3, fragments céramiques; 4, tranchées; 5, tchernoziom; 6, pierres; 7, plancher de glaise brûlé; 8, tchernoziom avec gravier; 9, niveau steril.

- Fig. 20. Plan et profil de section 14: 1, sol végétal; 2, tchernoziom; 3, gravier; 4, fragments céramiques; 5, pierres; 6, berme; 7, tchernoziom mélangé avec sable; 8, sable mélangé avec glaise brûlé; 9, tranchée; 10, niveau steril.
 Fig. 21. Plan et profil de section 15: 1, sol végétal; 2, berme; 3, tchernoziom mélangé avec gravier; 4, sol cendré avec gravier; 5, pierres; 6, niveau steril.
 Fig. 22. Plan et profil de section 16: 1, sol végétal; 2, berme; 3, sol cendré mélangé avec gravier; 4, tchernoziom; 5, gravier; 6, pierres; 7, fragments céramiques; 8, âtre; 9, glaise brûlé; 10, niveau steril.
 Fig. 23. Plan et profil de section 17: 1, sol végétal; 2, tchernoziom; 3, sol argileux; 4, pierres; 5, tchernoziom avec gravier et pierres; 6, tchernoziom mélangé avec cendre; 7, sable brun-rougeâtre; 8, gravier avec le trace de brûlure; 13 gravier mélangé avec cendre; 14, terre mélangé avec cendre; 15, gravier brûlé; 16, gravier avec cendre; 17, sable jaune; 18, niveau steril.
 Fig. 24. Plan et profil de section 18: 1, tchernoziom; 2, glaise; 3, pierres; 4, gravier; 5, glaise brûlé; 6, niveau steril; 7, fossé; 8, fragments céramiques; 9, sol végétal.
 Fig. 25. Plan et profil de section 19: 1, sol végétal; 2, tchernoziom; 3, tchernoziom mélangé avec gravier; 4, sol cendré mélangé avec gravier; 5, gravier; 6, pierres; 7, niveau steril.
 Fig. 26. Plan et profil de section 20: 1, sol végétal; 2, tchernoziom mélangé avec gravier; 3, gravier; 4, sol cendré; 5, pierres; 6, poutre carbonisé; 7, tchernoziom; 8, gravier et cendre; 9, glaise mélangé avec pierres; 10, tchernoziom mélangé avec pierres; 11, niveau steril.
 Fig. 27. Plan et profil de section 21: 1, sol végétal; 2, tchernoziom mélangé avec gravier; 3, tchernoziom; 4, sol cendré granulé mélangé avec gravier; 5, gravier; 6, niveau steril; 7, pierres.
 Fig. 28. Plan et profil de section 22: 1, sol végétal; 2, tchernoziom; 3, gravier; 4, sol cendré mélangé avec gravier; 5, gravier; 6, sol granulé avec gravier et cendre; 7, pierres; 8, niveau steril.
 Fig. 29. Plan et profil de section 23: 1, sol végétal; 2, tchernoziom mélangé avec gravier; 3, tchernoziom; 4, sol cendré granulé avec gravier; 5, gravier; 6, pierres; 7, sol cendré; 8, sol avec traces de brûlure et gravier; 9, poutre carbonisé; 10, niveau steril.
 Fig. 30. Plan et profil de section 24: 1, sol végétal; 2, sol cendré mélangé avec gravier et gravois; 3, tchernoziom avec gravier; 4, sol cendré mélangé avec gravois; 5, pierres; 6, ossements humaines; 7, niveau steril.
 Fig. 31. Plan et profil de section 25: 1, sol végétal; 2, tchernoziom mélangé avec gravier; 3, tchernoziom avec gravier et végétation; 4, sol cendré mélangé avec gravier; 5, pierres; 6, sol mélangé avec gravier et cendre; 7, gravier; 8, sol cendré; 9, niveau steril.

Fig. 32. Plan et profil de section 26: 1, sol végétal; 2, tchernoziom; 3, sol cendré mélangé avec gravier; 4, pierres; 5, niveau steril.

Fig. 33. Plan et profil de section 27: 1, sol végétal; 2, tchernoziom; 3, tchernoziom mélangé avec gravier; 4, sol avec trace de glaise brûlé; 5, pierres; 6, poutre carbonisé; 7, sol cendré avec gravier; 8, niveau steril; 9, terre avec de trace de brûlure, fragments de glaise brûlé et ceramiques.

Fig. 34. Plan et profil de section 28: 1, sol végétal; 2, tchernoziom mélangé avec végétation; 3, tchernoziom; 4, sol avec cendre et gravier; 5, tchernoziom mélangé avec gravier; 6, niveau steril.

Fig. 35. Plan et profil de section 29: 1, sol végétal; 2, tchernoziom avec gravier; 3, sol cendré mélangé avec gravier; 4, niveau steril.

Fig. 36. Plan et profil de section 30: 1, sol végétal; 2, tchernoziom mélangé avec végétation; 3, tchernoziom avec gravois; 4, gravier; 5, pierres; 6, tchernoziom mélangé avec gravier et gravois; 7, tchernoziom; 8, sol cendré avec gravier et glaise brûlé; 9, tchernoziom avec gravier; 10, sol cendré; 11, niveau steril.

Fig. 37. Plan et profil de section 31: 1, sol végétal; 2, tchernoziom avec gravier et végétation; 3, sol cendré avec gravier; 4, pierres; 5, gravier; 6, tchernoziom avec gravier; 7, niveau steril.

Fig. 38. Plan et profil de section 32: 1, sol végétal; 2, tchernoziom mélangé avec gravier et végétation; 3, sol grise avec gravier; 4, tchernoziom avec gravier; 5, niveau steril.

Fig. 39. Plan et profil de section 33: 1, sol végétal; 2, tchernoziom mélangé avec gravier et végétation; 3, sol gris avec gravois; 4, pierres; 5, niveau steril; 6, fragments ceramiques.

Fig. 40. Plan et profil de section 34: sol végétal; 2, fragments ceramiques; 3, niveau steril; 4, tchernoziom avec gravier et végétation; 5, glaise brûlé.

Fig. 41. Plan et profil de section 35: 1, sol végétal; 2, gravier; 3, pierres; 4, sol mélangé avec gravois; 5, niveau steril; 6, tchernoziom mélangé avec gravier et végétation; 7, sol mélangé avec cendre; 8, glaise brûlé; 9, poutre carbonisé.

Fig. 42. Plan et profil de section 36: 1, sol végétal; 2, tchernoziom mélangé avec gravier et végétation; 3, tchernoziom avec gravier; 4, sol grise avec gravois; 5, terre brûlé avec cendre; 6, gravier; 7, pierres; 8, glaise brûlé; 9, poutre carbonisé; 10, niveau steril.

Fig. 43. Plan et profil de section 37: sol végétal; 2, dépôt de déchets contemporaine; 3, tchernoziom mélangé avec gravier; 4, pierres; 5, niveau steril.

Fig. 44. Plan et profil de section 38: 1, sol végétal; 2, tchernoziom avec gravier et végétation; 3, tchernoziom; 4, gravier; 5, terre avec cendre; 6, pierres; 7, poutre carbonisé; 8, sol cendré avec gravois; 9, tchernoziom avec gravois; 10, niveau steril.

Fig. 45. Plan et profil de section 39: 1, sol végétal; 2, tchernoziom avec gravier et végétation; 3, pierres; 4, niveau steril.

Fig. 46. Plan et profil de section 40: 1, sol végétal; 2, tchernoziom avec gravier et végétation; 3, pierres; 4, niveau steril.

Fig. 47. Plan et profil de section 41: 1, sol végétal; 2, tchernoziom avec végétation; 3, tchernoziom avec gravier et végétation; 4, pierres; 5, sol cendré mélangé avec gravier; 6, niveau steril.

Fig. 48. Plan et profil de section 42: 1, sol végétal; 2, tchernoziom avec végétation et gravier; 3, sol cendré avec gravier; 4, pierres; 5, niveau steril.

Fig. 49. Plan de l'établissement de l'ouest (phase 1): 1, fosse de rempart; 2, fosse de rempart (nonfouille); 3, fosses des poutres.

Fig. 50. Plan de l'établissement de l'ouest (phase 2): 1, palissade recherche; 2, palissade non recherche; 3, fosse de rempart; 4, fosse de rempart nonrecherche; 5, mur de pierres.

Fig. 51. Sistem de défence de l'ouest (détaille): 1, palissade; 2, fosse de rempart; 3, profondeur.

Fig. 52. Phase II. Sistem de défence de l'est (détaille): 1, palissade; 2, fosse de rempart; 3, mur de pierre; 4, profondeur.

Fig. 53. Phase II. Mur de pierre (reconstruction graphique).

Fig. 54. Plan de l'établissement - secteur de l'ouest (phase III).

Fig. 55. Plan de l'habitation 1: 1, glaise brûlé; 2, pierres; 3, cendre.

Fig. 56. Habitations de surface nr. 2 et 3.

Fig. 57. Habitations de surface nr. 4 et 5.

Fig. 58. Plan de l'habitation 6.

Fig. 59. Construction de cult: restauration grafiques; 2, plan.

Fig. 60. Outils en fer.

Fig. 61. Fusaïoles.

Fig. 62. Fusaïoles.

Fig. 63. Objets de terre cuite.

Fig. 64. Objets de pierre.

Fig. 65. Moulin a bras.

Fig. 66. Moulin greq.

Fig. 67. Objets en os.

Fig. 68. Armes et pièces d'harnachement.

Fig. 69. Objets de parure.

Fig. 70. La ceramique Saharna-Solonceni.

Fig. 71. La ceramique Saharna-Solonceni.

Fig. 72. La ceramique Saharna-Solonceni.

Fig. 73. La ceramique Saharna-Solonceni.

Fig. 74. La ceramique Saharna-Solonceni.

Fig. 75. La ceramique Saharna-Solonceni.

Fig. 76. La ceramique Saharna-Solonceni.

Fig. 77. La ceramique Saharna-Solonceni.

- Fig. 78. La céramique Saharna-Solonceni.
- Fig. 79. La céramique Saharna-Solonceni.
- Fig. 80. Vases gétiques travaillés à la main.
- Fig. 81. Vases gétiques travaillés à la main.
- Fig. 82. Fragments des vases travaillés à la main.
- Fig. 83. Fragments des vases travaillés à la main.
- Fig. 84. Fragments des vases travaillés à la main.
- Fig. 85. Fragments des vases travaillés à la main.
- Fig. 86. Fragments des vases travaillés à la main.
- Fig. 87. Fragments des vases travaillés à la main.
- Fig. 88. Fragments des vases travaillés à la main.
- Fig. 89. Fragments des vases travaillés à la main.
- Fig. 90. Écuellenes.
- Fig. 91. Écuellenes.
- Fig. 92. Écuellenes.
- Fig. 93. Écuellenes.
- Fig. 94. Écuellenes.
- Fig. 95. Cruches.
- Fig. 96. Cruches.
- Fig. 97. Vases gétiques travaillés à la main.
- Fig. 98. Tasse.
- Fig. 99. Couvercles.
- Fig. 100. Couvercles.
- Fig. 101. Couvercles.
- Fig. 102. Amphore de Chios.
- Fig. 103. Amphore de Thasos.
- Fig. 104. Amphore de Thasos.
- Fig. 105. Amphore de Herakleia Pontique.
- Fig. 106. Amphore de Herakleia Pontique.
- Fig. 107. Amphore de Sinope.
- Fig. 108. Amphore de Sinope.
- Fig. 109. Amphore de Chersones.
- Fig. 110. Amphore de Chersones.
- Fig. 111. Amphores des Chersones (1-5) et Soloha (6-14).
- Fig. 112. Amphores des Soloha I (1-9) et Amastris (10-11).
- Fig. 113. Amphore de tip Usti-Laba.
- Fig. 114. Amphore de tip rhodienne.
- Fig. 115. Amphores de Cos.
- Fig. 116. Fragments des amphores.
- Fig. 117. Fragments des amphores.
- Fig. 118. Fragments des amphores.

- Fig. 119. Fragments des amphores.
- Fig. 120. Céramiques fine.
- Fig. 121. Céramique tourné.
- Foto 1. Microzone de Butuceni.
- Foto 2. Ruine de mur (vu de l'est).
- Foto 3. Fragments de palissade.

БУТУЧЕНЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ МОНОГРАФИЯ

РЕЗЮМЕ

1. ВВЕДЕНИЕ

Городище Бутучень было построено в центральной части Прото-Днестровского междуречья, в Оргеевских Кодрах на высоком скалистом мысу, образованном излучиной реки Реут. Мыс появился около 800-700 тыс. лет назад в четвертичном периоде в результате аллювиальных напластований песка, щебня, ракушек и ила. В конце II-го начале I-го тысячелетия до н. э. регион Оргеевских Кодр представлял собой территорию с плодородной почвой и полноводными ручьями и реками, среди которых и река Реут – судоходная в то время. Черноземные почвы способствовали появлению богатых пастбищ и лугов, разных видов домашних и диких животных и птиц, многие из которых встречаются до наших дней.

Городище Бутучень известно еще с XVIII-го столетия, благодаря изложениям просветителя и господаря Молдовы Дмитрия Кантемира в работе *Дескриеря Молдовей*. Несмотря на то, что античные памятники вблизи сел Бутучень и Требужены упомянуты и в работах других авторов, научный интерес для специалистов они приобрели только в XX-ом столетии.

В 1946-1953 годах Молдавский Филиал Академии Наук СССР организывает археологические исследования под руководством Г. Д. Смирнова на памятниках Старый Оргеев и Бутучень. На Бутученском мысу были обнаружены каменные фундаменты жилищ, хозяйственных построек, оборонительной стены, следы частокола, а также богатый инвентарь, представленный, в частности, керамикой. Заслуга Г. Д. Смирнова в открытии этого памятника остается неоспоримой.

В 1983 году исследования были возобновлены экспедицией Молдавского Госуниверситета и продолжались до 2000 года. С 90-х годов в изучении городища Бутучень принимает активное участие Румынский Институт Фракологии, который не только финансировал исследование, но и помогал специалистами.

В период 1983-2000 годах на городище Бутучень посредством 42 раскопов была исследована площадь в 4864 м², в результате чего получена информация об основании поселения, строительстве оборонительных сооружений, занятиях и др.

2. ГАЛЬШТАТСКОЕ (САХАРНА-СОЛОНЧЕНСКОЕ) ПОСЕЛЕНИЕ

В результате анализа обнаруженного материала было установлено, что Бутученский мыс был заселен, начиная с I-ого тыс. до н. э., когда было построено гальштатское поселение типа Сахарна-Солончены, датированное IX-VIII вв. до н. э. Исследования показали, что материалы типа Сахарна-Солончены были концентрированы в частности в центральной части мыса (рис. 4). По некоторым подсчетам установлено, что поселение занимало площадь в 120 м в длину и 50 м в ширину, где было обнаружено значительное количество штампованной и прочерченной керамики и также остатки наземного жилища.

Остатки жилища 1 (рис. 55) представляли скопление глиняной обмазки, известнякового камня разных размеров, среди которых встречаются и обработанные. Под руинами жилища были обнаружены две ямы, предназначенные для поддержания крыши. В северо-восточной части строения были исследованы остатки каменной печи прямоугольной формы размерами 1,5×1,0 м, ориентированной север-юг. Было установлено, что стены жилища состояли из деревянного каркаса, укрепленного в нижней части каменным фундаментом и обмазанного глиной. Отапливалось жилище каменной печкой.

Среди руин и в непосредственной близости жилища было найдено 375 фрагментов прочерченной и штампованной керамики (рис. 71/4; 72/5; 73/8; 74/3,5,8; 77/11), что позволяет определить ее отношение к горизонту Сахарна-Солончены.

Керамика, обнаруженная на поселении, включая жилище, представлена 554 фрагментами разных типов сосудов: горшков, мисок и чашек.

Фрагменты *горшков* (рис. 70-75) представляют большинство (около 70%) найденной керамики. Как правило, эта категория сосудов изготовлялась из глиняного теста с примесью шамота. Обжиг неравномерный, цвет варьирует от светло-коричневого к черному. Орнамент расположен только на плечиках сосуда и представляет две или три горизонтальные параллельные линии, нанесенные штампом в виде прокрученного шнура. Ниже расположены кружочки, соединенные касательными линиями, после чего следуют другие две горизонтальные линии, прерванные ручками-упорами (рис. 70/2; 73/5; 75/1).

Миски (рис. 76), составляющие около 17%, были изготовлены из глиняной пасты с примесью толченой керамики. Обжиг неравномерный, цвет снаружи – коричневый, а внутри – черный. Миски, как правило, имели венчик, орнаментированный косыми штампованными линиями.

Кубки и чашки (рис. 77; 78; 79) изготовлялись из тщательно отмученного теста с примесью песка и мелкозернистого шамота. Обжиг

неравномерный, цвет серый или светло-коричневый. Чашки, как правило, имели возвышающуюся ручку, орнаментированную в верхней части сосковидным налепом (рис. 78/1,2; 79/1). Для кубков и чашек характерен прочерченный орнамент в виде заштрихованных треугольников (рис. 77/11; 78/5), зигзагов (рис. 77/7,8; 78/7), комбинированных горизонтальных и косых линий (рис. 77/1-6,9,10,12,13; 78/4,8) или просто косых линий (рис. 78/9).

Орнаментация керамики с поселения Бутучень характерна для культуры Сахарна-Солончены, Козия-Брад, датируемой IX-VIII вв. до н. э.

3. ФРАКО-ГЕТСКОЕ ПОСЕЛЕНИЕ

3.1 Оборонительные сооружения

Археологические исследования проведенные, на Бутученском мысу, доказали существование двух укреплений: одно - в западной части и второе - в восточной части: между селами Бутучень и Моравая.

Западное укрепление

Западная часть мыса представляет собой полосу земли вытянутую с востока на запад в 2760 м длиной и 33-60/70 м в ширину. Северная сторона мыса завершается крутым скалистым обрывом, вертикально возвышающимся над уровнем реки на 50-60 м и, следовательно, она не нуждалась в фортификационных сооружениях. Укрепления были воздвигнуты с запада, востока и юга.

Ввиду того, что оборонительные линии, которые чередовались на западной части мыса, были построены в разных периодах, а материалы обнаруженные в этих комплексах не всегда дают четкую датировку, их описание дается не в хронологическом порядке, а придерживаясь их расположению на мысе, с запада на восток.

Оборонительная линия N. 1 (рис. 1) была выявлена на западной окраине мыса в результате разведок Г. Д. Смирнова, проведенных в 1946-1953 годах. Она состояла из земляного вала и рва, которые были расположены перпендикулярно мысу (Смирнов 1954, 24-25).

Оборонительная линия N. 2 представляла остатки частокола, (рис. 1; 50-52) защищавшего городище с запада, востока и юга, общей длиной в 285 м. Они представлены двумя параллельными траншеями, состоящими из разрывных каналов и ям. Ширина сооружения варьирует от 1,3 до 2,5 м. Ширина канав варьирует от 0,25 до 0,6 м, глубина – от 0,1 до 0,9 м. В этих канавах и ямах были вкопаны деревянные столбы, образуя таким образом два параллельных забора. Материалом для их крепления служили многочисленные куски камня, найденные в углублениях. Между собой оба забора для прочности скреплялись поперечными балками. Пространство

между ними забутовывалось камнями, щебнем и землей. В восточном секторе частокола находились двойные ворота, от которых сохранились четыре ямы.

Оборонительная линия N. 3 состояла из рва (рис. 1; 27; 31; 37; 51), пересекающего перпендикулярно мыс с севера на юг. Он был выкопан между частоколами западного сектора, в 3 м от каждой. Ширина рва варьирует от 2,2 до 3,0 м, а глубина – 1,6-2,4 м.

Оборонительная линия N. 4 (рис. 1; 28; 29) длиною в 39 м была расположена на расстоянии 48,6 м восточнее оборонительной линии N. 3. Она представляла ров, выкопанный в скальную породу, ориентированный с севера на юг. Ров в верхней части имел ширину 4,3-5,6 м, а в нижней – 1,3-1,8 м. Его глубина составляла 2,1-2,5 м.

Оборонительная линия N. 5 (рис. 1; 6; 12; 36), расположенная в 17 м восточнее предыдущей, пересекала мыс с севера на юг и состояла из вала и рва. Ширина основания вала, в настоящее время, составляет 10-11 м, а его высота – 1,1-1,8 м. Изучение стратиграфии вала показало, что его основание было построено из необработанного камня до высоты 0,40-0,45 м. Над ним располагался хорошо утрамбованный слой земли, а затем пласт щебня. Ров был выкопан к востоку от вала и имел ширину 6,6-7,8 м и глубину 2,5-2,8 м.

Оборонительная линия N. 6 (рис. 1; 7-9; 22), построенная в 30 м восточнее предыдущей, пересекала мыс перпендикулярно. Она состояла из вала и рва и имела 62 м в длину. В настоящее время вал на территории городища не сохранился, он был снесен в ров еще в древности. На месте вала выявлены вырытые в скальную породу ямы от столбов, входивших в его деревянную конструкцию. Расположенные в два ряда на расстоянии 7,2 м, столбовые ямы пересекали мыс поперек. Вал был сооружен из двух параллельных рядов вертикальных столбов, забитых в скальную породу. Между рядами у основания были уложены большие куски необработанного камня, сверху они были покрыты хорошо утрамбованным слоем щебня и земли. Ров был вырыт в скальную породу до глубины 2,8-3,6 м. Ширина устья рва составляет 4,6-6,8 м, а дна – 2,4-3,2 м. В заполнении рва, которое представляет перевернутый вал, было обнаружено значительное количество археологического материала: крестовидная бляха (рис. 68/9), тигелек (рис. 63/5), стеклянная бусинка (рис. 69/3), бронзовый трехлопастной наконечник стрелы (рис. 68/2), две каменные зернотерки (рис. 65/1,2) и множество фрагментов керамики.

Оборонительная линия N. 7 (рис. 1; 34), представляющая ров, была исследована в 3 м восточнее частокола. Ширина рва составляла 2,4-2,5 м, а глубина – 1,4-2,0 м.

Оборонительная линия N. 8 (рис. 52; 53) находилась в 13 м восточнее рва и представляла остатки каменной стены, пересекающей поперек мыс в

самом узком месте. От стены сохранился лишь фундамент до высоты 0,7-1,1 м. Длина сохранившейся части стены 18 м, ширина 1,6 м. Она состояла из двух параллельных заборов, построенных из прямоугольных каменных блоков. Верхние ряды стены были сооружены из кирпича. Пространство между заборами заполнялось кусками камня, щебнем и землей. Перпендикулярно южной части стены была построена аналогичная стена, имеющая длину 7,25 м, образующая бастион, защищающий подступы, как с востока, так и с юга.

Восточное укрепление

Укрепление, расположенное на мысу между селами Бутучень и Моравая (рис. 3), находилась на расстоянии 700 м восточнее каменной стены. Оно имело трапециевидную форму, площадью около 50 га. С востока и севера городище защищено крутыми склонами, образованными рекой Реут и ущельем Моравая. Западная и южная часть укреплены частоколом, следы которой представлены ямами, вырытыми в скальную породу (рис. 41; 42; 44; 47; 48). Ямы расположены в два параллельных ряда на расстоянии 0,6-1,2 м друг от друга. Они имели круглую или овальную форму диаметром 0,15-0,35 м и глубиной 0,1-0,3 м. В этих ямах вертикально были закреплены деревянные балки, образующая два забора. Пространство между ними забутовывалось камнями, щебнем и землей.

Северо-восточная сторона городища была защищена валом и рвом (рис. 3; 16-18; 23; 26) длиною в 364 м. В результате археологических исследований было установлено, что ширина подошвы вала в настоящее время составляет 18-21 м, а его высота – 2,5-3,0 м. Он состоял из деревянного каркаса, от которого сохранились обугленные балки, расположенные по длине и ширине вала. Клетки, образованные таким способом, забутовывались камнем, щебнем и песком. Сверху эта конструкция покрывалась слоем земли, а местами была вымощена известняковым камнем. Ров был вырыт в скальную породу до глубины 1,0-2,5 м. Ширина устья рва 3-5 м, дна – 1,7-3,5 м.

Во время исследования вала, рва и частокола не было обнаружено никакого археологического материала, который позволил бы датировку данных укреплений. Но, судя по размерам и технике строительства, можно предположить, что восточное укрепление функционировало одновременно с западным и служило убежищем для населения близлежащих селищ, а также для их скота.

3.2 Жилища и культовые сооружения

Археологические исследования на западном городище выявили пять наземных жилищ и одно культовое сооружение, отнесенные к гетскому горизонту. Жилища в зависимости от используемого строительного

материала подразделяются на два типа: жилища из деревянного каркаса, обмазанного глиной и жилища на каменном фундаменте.

I тип

Жилище 2 (рис. 11; 56/1) было построено на южной окраине мыса. Его руины представляют собой слой, состоящий из глиняной обмазки с отпечатками жердей, фрагментов керамики и костей. После снятия этого слоя было обнаружено 46 ям, вырытых в скальную породу, расположенных в форме прямоугольника размерами 6,1×4,2 м. Ямы имели овальную форму диаметром 0,20×0,12 м и глубиной 0,25-0,82 м. В них были укреплены столбы, входящие в деревянный каркас строения. В жилище были найдены: 2 бронзовых наконечника трехлопастных стрел (рис. 68/4,6), 2 пряслица и 7 скоплений керамики, из которых удалось восстановить два сосуда с профилированным туловом (рис. 80/5; 97/5), 4 миски (рис. 90/1-3; 93/1) и чашку (рис. 98/7).

Жилище 3 (рис. 19; 56/2) было расположено на южной окраине мыса, где оно перекрывало руины частокола. Ее остатки представляли собой площадку 22 м², состоящую из камней, глиняной обмазки и фрагментов керамики. После снятия этого слоя была обнаружена часть пола, изготовленного из хорошо утрамбованной глины. В сооружении были найдены 195 фрагментов гетской керамики (рис. 81/3; 97/2) и 30 фрагментов эллинистических амфор, среди которых фрагмент косской амфоры, датированной второй половиной III- началом II столетия до н. э.

Жилище 4 (рис. 40; 57/1) было выявлено в юго-восточной части городища. Его остатки представляют собой слой глиняной обмазки с отпечатками жердей, камней и фрагментов керамики. После снятия этого слоя было обнаружено 21 яма, вырытая в скальную породу. Ямы имели овальную форму диаметрами 24×20 см и 36×25 см, глубиной 15-65 см и были расположены в форме прямоугольника размерами 8,0×3,2 м. В жилище были найдены: пряслица (рис. 62/8), 40 фрагментов лепной керамики (рис. 88/4,6; 93/8,10) и 32 фрагмента импортной керамики, среди которых венчик гераклеийской амфоры (рис. 106/4) и фрагмент горла синопской амфоры (рис. 107/9).

II тип

Жилище 5 (рис. 37; 57/2) было выявлено в северо-восточной части городища. Его остатки представляли собой слой, состоящий из кусков известняковых камней и глиняной обмазки с отпечатками жердей, горизонтально залегающий на поверхности каменной скалы. После снятия этого слоя были обнаружены 13 ям, расположенных в форме прямоугольника размерами 8,0×4,4 м. В эти ямы вкапывались деревянные столбы, входящие в конструкцию жилища. Ее основание было укреплено до определенной высоты известняковыми камнями. Внутри жилища были выявлены: 3 пряслица (рис. 62/2,13,18), точильный брусок (рис. 64/6), железное шило (рис.

60/4), 40 фрагментов лепной керамики (рис. 92/4; 101/5) и 14 фрагментов гончарной керамики (рис. 118/1; 119/4).

Жилище 6 (рис. 13; 58) было построено в юго-восточной части городища, вблизи частокола. Развал состоял из камней, кусков обмазки и керамики. Для укладки стен сооружения в скальной породе была выкопана канава шириной 20-40 см, глубиной 35-40 см. Контур постройки, образованный этой канавой, имел прямоугольную в плане форму длиной 6 м, шириной 3,8 м. В канаве выявлена кладка из кусков рваного камня, которая местами возвышалась на 10-20 см над скальной материковой поверхностью. На дне канавы, по ее периметру, обнаружены четыре столбовые ямы от деревянного каркаса стен. В жилище были найдены: бронзовый трехлопастный наконечник стрелы (рис. 68/7), два камня от зернотерки греческого типа (рис. 66), 869 фрагментов лепной керамики (рис. 82/6; 87/8; 89/7; 90/2) и 529 фрагментов гончарной керамики (рис. 119/7,12).

Культовое сооружение (рис. 7; 59) было расположено в центральной части городища. Оно состояло из алтаря в виде каменной вымостки овальной формы диаметром 1,3×2,0 м, ориентированного длинной осью с северо-запада на юго-восток. Вокруг каменной вымостки был выявлен ряд вырытых в скальной породе ям, в которые были установлены деревянные столбы. В непосредственной близости от каменной вымостки обнаружены три столбовых ямы, за которыми находятся шесть таких же ям, расположенных полукругом в виде подковы. Вся эта конструкция обнесена двенадцатью столбовыми ямами, расположенными по окружности. Диаметр сооружения около 9 м. К северу от святилища, в непосредственной близости от него, выявлены остатки состоящей из двух помещений наземной постройки прямоугольной формы размерами 6,4×2,4 м, которая, видимо, была связана с культовым сооружением и играла вспомогательную роль. Подобного рода конструкции выполняли роль святилища и календаря (Никулицэ 1987, 74-77).

3.1 Археологический инвентарь

3.3.1 Орудия

На протяжении веков жители городища Бутучень изготавливали орудия труда из разного сырья: бронзы, железа, глины, камня и кости.

Железные орудия труда представлены фрагментом серпа (рис. 60/1), ножом (рис. 60/2) и шилом (рис. 60/4).

Глиняные изделия составляют биконические (рис. 61; 62/1-7), сферические (рис. 62/8-12) и цилиндрические (рис. 62/13-18) пряслица, лошито для керамики (рис. 63/4) и тигелек для отливки металла (рис. 63/5) и др.

Каменные орудия труда представлены точильными брусками (рис. 64) и зернотерками. Зернотерки обнаруженные на городище Бутучень, двух

типов: местные овальной или прямоугольной в плане формы (рис. 65) и греческого типа (рис. 66).

Костяные орудия труда известны по двум предметам, изготовленным из берцовой кости животных. Они предназначались для обработки сукна (рис. 67).

3.3.2 Оружие

Выявленное в ходе раскопок оружие, представлено одним фрагментом меча (акинакай) и 7 наконечниками стрел.

Меч с обломанным концом (рис. 68/1) был найден во время разведок на городище еще в конце 40-х годов прошлого века. Меч имел навершие в виде широкого, но сравнительно короткого бруска, длина которого лишь незначительно превышает ширину стержня рукоятки. Перекрестие довольно массивное, наподобие крыльев бабочки. В поперечном разрезе клинок имеет вид вытянутого ромба.

Наконечники стрел (рис. 68/2-8) относятся к типу бронзовых трехлопастных стрел с короткой втулкой. Их длина варьирует от 3 до 4,5 см.

3.3.3 Детали конской сбруи

Детали конской сбруи представлены кольцом от удила (рис. 68/10) и крестовидной, в виде цветка с четырьмя лепестками, бляхой с кольцом для крепления на обратной стороне (рис. 68/9), которая может быть отнесена, согласно аналогичным бляхам из курганов у с. Луки (Иллінська 1968, 153-154, рис. 3/3) и с. Емчиха (Иллінська 1961, 55-60, рис. 14/4), к концу VII-VI вв. до н.э.

3.3.4. Украшения

Эту категорию находок составляют фибула, железный браслет (рис. 69/2), фрагмент бронзового браслета (рис. 69/3) и стеклянная бусинка (рис. 69/4). Фибула фракийского типа (рис. 69/1), изготовленная из цельной бронзовой проволоки, имела S-овидную, квадратную в сечении спинку. Такие фибулы, по классификации Вл. В. Зирра относятся к IIIc-ей серии и датируются первой половиной-серединой III века до н.э. (Zirra Vl. V., 1996-1998, 42, 46).

3.3.5. Монеты

Во время раскопок Г. Д. Смирнова среди руин жилища была найдена медная монета Тиры. На аверсе изображен профиль Деметры с венком из колосьев, а на реверсе – передняя часть скачущего коня. Монета датирована концом IV века до н. э. (Полевой 1962, 290-291, рис. 2/1; Нудельман 1976, 45-47).

3.3.6. Керамика

В результате археологических раскопок в жилищах, среди руин оборонительных сооружений и в культурном слое было обнаружено 27297 фрагментов керамики (таблица 1).

По технике изготовления керамика, обнаруженная на городище Бутучень, делится на три категории: лепная керамика, керамика изготовленная на гончарном круге и импортная.

Лепная керамика представлена несколькими типами:

Горшки с прямым или расширяющимся к устью горлом и наибольшим расширением тулова в средней части. В зависимости от их размеров было установлено три варианта:

I вариант включает сосуды больших размеров (рис. 80), высотой 34-51 см. Как правило, они снабжены ручками упорами, расположенными по линии наибольшего расширения тулова. Иногда встречается орнамент в виде схематичных ритонов, выполненный налепным валиком на плечиках сосуда.

К II варианту были отнесены неорнаментированные сосуды (рис. 81/1-3) средних размеров. Их высота колеблется между 21 и 27 см.

III варианту принадлежат неорнаментированные сосуды маленьких размеров, высотой 8-11 см (рис. 97; 98/1).

Колоколовидные горшки. К этому типу были отнесены сосуды средних размеров, без выделенного горла, с широким устьем. Колоколовидное тулово этих горшков в верхней части снабжено ручками-упорами, соединенными налепным валиком (рис. 81/4,5; 87/1-4; 88/1,2; 89/3,7,9).

Миски, обнаруженные на городище Бутучень, делятся на три варианта:

- I вариант – миски с усеченно-коническим туловом и наклоненным внутрь верхним краем (рис. 90/5; 91/1,2,4,6,8; 92/4; 94/9);

- II вариант – миски с усеченно-коническим туловом и вертикальным, прямо срезанным верхним краем (рис. 90/1,3,6; 93/1,5; 94/1);

- III вариант – миски с усеченно-коническим или округлобоким туловом и несколько отогнутым наружу венчиком (рис. 93/2,4,10; 94/1,2).

Кружки имели расширяющиеся к устью горло, выпуклобокое тулово, снабжены возвышающейся над устьем ручкой (рис. 81/6, 95/1-3,5-7; 96/1,2,4).

Чашки, найденные на городище Бутучень, без ручек и имели усеченно-коническую форму (рис. 98/5-7). Такие сосуды, с ручками или без них, относят к типам дакийских чаш и широко распространены на гето-дакийских памятниках.

Крышки. Этот тип керамических изделий представлен плоскими (рис. 99; 100), вогнутыми (рис. 101/1-4) или плоскими с возвышающимся бортиком (101/5,6) крышками.

Гончарная посуда. В ходе раскопок на городище, выявлено и незначительное количество местной керамики, изготовленной на гончарном

круге. Она изготовлена из хорошо отмученной глиняной пасты с примесями мелко-зернистого песка, хорошо обожена. Цвет ее серый или темно-серый.

Импортная керамика, в основном греческого производства, представлена фрагментами или целыми амфорами, парадной и кухонной керамикой. Импортная керамика была обнаружена в значительном количестве и составляет около 22% от всего массового материала выявленного на городище. Из этой категории самыми распространенными являются амфоры.

Хиосские амфоры представлены фрагментами венчиков (рис. 102/2-8) и ножками. Как правило хиосская тара в Северо-Западном Причерноморье распространялась в VI- начале V в. до н. э. (Зеест 1960, 75, табл. III; IV/10,13).

Амфоры острова Лесбос известные в Северо-Западном Причерноморье в VI-V вв. до н. э. (Зеест 1960, 72, табл. II/7,8), представлены на городище Бутучень одним лишь фрагментом (рис. 103/8).

Фасосские амфоры, выявленные на городище по фрагментам горлышек (рис. 103/1-3, 7,9), ручек (некоторые из них с клеймом) (рис. 103/10; 104/1-4), ножек (рис. 104/5,6) и большому количеству фрагментов от стенок, датируются концом V-III вв. до н. э.

Гераклейские амфоры представлены фрагментами горлышек, некоторые из которых с энглифическими клеймами (рис. 105/4,6) и ножками (рис. 105/1-3,5-10). Эти амфоры датируются концом V- первой четвертью III в. до н. э. (Катц 1997, 216-217).

Синопские амфоры известны по одному восстановленному экземпляру (рис. 107/1) и по фрагментам венчиков, ручек и ножек (рис. 107; 108). Клейменные ручки датируют начало проникновения этих амфор в Северо-Западное Причерноморье второй четвертью IV в. до н. э. (Соповіс 1998, 51) или первой четвертью IV в. до н. э. (Самойлова 1997, 221-222).

Херсонесские амфоры представлены 3 восстановленными экземплярами (рис. 109/1-3), 9 фрагментами горлышек (рис. 109/4-7; 110/1-5), 6 клейменными ручками (рис. 110/2,3,5,6-8) и 5 ножками (рис. 111/1-5). Данные амфоры датируются IV-III вв. до н. э. (Mateevici 1999, 179-180).

Амфоры типа Солоха I (Парапет II) известны по одному восстановленному экземпляру (рис. 111/9), 11 фрагментам горлышек (111/7,8,10-14; 112/1-3), 6 ножкам (рис. 112/4-9) и датированы IV-III вв. до н. э. (Зеест 1960, 92).

Амфоры типа Усть-Лабинск представлены 6 фрагментами венчиков (рис. 113/1-6) и 2 ножками (рис. 113/7,8). Хронологически они относятся к концу IV или III вв. до н. э. (Зеест 1960, 93).

Родосские амфоры на городище Бутучень известны по одному восстановленному экземпляру (рис. 114/1) и 6 фрагментам горлышек (114/2-7). Датируются концом IV- второй половиной III вв. до н. э. (Зеест 1960, 102-103).

Косские амфоры представлены одним восстановленным экземпляром, фрагментами горлышек и ножками (рис. 115). Период хождения этих амфор определен III-II вв. до н. э. (Зеест 1960, 105).

Анализ обнаруженного амфорного материала доказывает, что проникновение греческого импорта на городище Бутучень начинается во второй половине VI в. до н. э. В IV-III вв. до н. э. он достигает апогея, а в конце III- начале II в. до н. э. приходит в упадок.

Из категории греческого импорта также необходимо отметить черно-лаковую парадную посуду (рис. 120/1-9,14) и бытовую керамику (рис. 121).

4. ХРОНОЛОГИЯ И ПЕРИОДИЗАЦИЯ

4.1 Гальштатское поселение

Археологические раскопки, проведенные в центральной части мыса, выявили остатки жилища, отапливаемого каменной печью, и богатый керамический материал, представленный фрагментами горшков, мисок, кубков, орнаментированных прочерченным и штампованным узором. Эти находки характерны для культуры Козия-Сахарна, датируемой концом X-VIII вв. до н. э. (Кашуба 2000, 351-352). Именно к этому периоду было отнесено первое самое раннее поселение выявленное на Бутученском мысу. Оно было небольших размеров и занимало центральную часть мыса. С севера, юга и запада доступ к поселению преграждали воды реки Реут и только северо-восточная часть оставалась незащищенной. На этом участке, между ущельем Морская и крутым берегом реки Реут, была построена оборонительная линия длиной 364 м, состоящая из вала и рва (рис. 1).

4.2 Фрако-гетское поселение

На том же участке где находилось гальштатское поселение, несколько позже было построено городище полигональной формы размерами 70×50/60 м. С востока оно защищалось 6-й оборонительной линией, а с запада – 4-ым фортификационным сооружением, состоящим из валов и рвов (рис. 49). Вала не сохранились, они были снесены в ров еще в древности. В заполнении рва 6-й оборонительной линии были обнаружены: крестовидная бляха, датируемая концом VII-VI вв. до н.э. (Илліньска 1968, 153-154, рис. 3/3; Илліньска 1961, 55-60, рис. 14/4), фрагменты фракийской керамики, орнаментированные «двузубцем», «трёзубцем», «древом жизни» и др. (рис. 82/1; 83/3; 84/9), которые также относятся к VII-VI вв. до н.э. (Марченко 1988, 114). Эти материалы доказывают существование на мысу в VII-VI вв. до н.э. фрако-гетского городища.

4.3 Гетское городище IV-III вв. до н. э.

Начало второй половины I тыс. до н. э. ознаменовано существенным ростом населения на Бутученском мысу, что приводит к расширению городища.

Новое поселение размерами 215×30/60 м на этот раз занимало всю центральную часть мыса. С востока, юга и запада оно было защищено частоколом (рис. 50). На западном участке частокол был двойным, а между ними проходил глубокий ров (рис. 51). На востоке, где располагались двойные ворота, перед частоколом был выкопан ров, прерывающийся перед входом. На расстоянии 13 м восточнее рва была построена каменная оборонительная стена (рис. 52; 53).

На территории городища были обнаружены остатки 4 жилищ* и святилища-календаря. В жилищах и в культурном слое были найдены: наконечники бронзовых трехлопастных стрел с короткой втулкой (рис. 68/2-8), синопские (рис. 107/1) и херсонесские (рис. 109/1-3) амфоры, фрагменты фасосских (рис. 103; 104), родосских (рис. 114) и других амфор, равно как и другие материалы, относящиеся к IV-III вв. до н. э. — времени функционирования городища Бутучень.

4.4 Гетское городище конца III -начала II вв. до н. э.

Начиная со второй половины III в. до н. э., наблюдается упадок городища Бутучень, сокращается импорт, приходят в негодность оборонительные сооружения. Частокол разрушился и от бывших фортификационных сооружений остались одни развалины. В это время на западной и центральной части мыса было построено новое городище размерами 800×40/60 м. На востоке оно защищалось оборонительной линией N. 5, а на западе линией N. 1 (рис. 54), состоящих из валов и рвов. Археологический материал найденный в этой части мыса, практически не отличается от материала предыдущего периода. Исключение составляют фрагменты синопских и косских амфор, которые указывают на вторую половину III -начало II вв. до н. э. (Mateevici 1999, 181).

4.5 Укрепленное поселение восточной части мыса

Городище, занимающее площадь 50 га, располагалась в восточной части мыса между селами Бутучень и Мороя. Оно было защищено с запада и юга частоколом, а с северо-востока земляным валом и рвом (рис. 3). Хотя на территории городища не был обнаружен культурный слой и археологический материал, по технике строительства оборонительных сооружений его можно отнести к гетским укрепленным поселениям. Возможно, оно было построено в IV-III вв. до н. э., в период расцвета западного городища, и служило местом убежища для жителей близлежащих селищ, а также для их скота.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Впервые Бутученский мыс был заселен во второй половине X-начале IX в. до н. э. Археологические материалы, обнаруженные в центральной части мыса, доказывают, что здесь в IX-VIII вв. до н. э. существовало поселение площадью около 6000 м², принадлежащее культуре Козия-Сахарна.

Как свидетельствуют археологические находки, в VII-V вв. до н. э. примерно на том же участке мыса находилось городище (рис. 49) площадью 4200 м². Несмотря на небольшие размеры, оно представляло собой известный торговый центр, о чем свидетельствуют фрагменты хиосских амфор, детали конской сбруи и др. К концу V в. до н. э. площадь поселения значительно расширяется. Валы были снесены в ров, а поверхность нивелирована.

В IV в. до н. э. центральная часть мыса была занята городищем площадью 12.900 м², укрепленным частоколом, рвами и каменной стеной. В это время на территории поселения были построены жилища на каменном фундаменте и святилище-календарь. Городище имело постоянные торговые отношения с греческим миром, о чем свидетельствуют фасосские, синопские, херсонесские, родосские и др. амфоры, в которых привозили вино и оливковое масло, флаконы для благовоний, черно-лаковая парадная керамика, зернотерки греческого типа и др. Значительное количество импортных товаров свидетельствует о том, что они попали на городище не через посредников, а на прямую от греческих торговцев.

Существование жилищ на каменном фундаменте, использование в строительстве кирпича и обработанного камня, применение зернотерок греческого типа, парадной керамики, импорт вина и масел и благовоний в большом количестве является явным доказательством того, что на городище жила, в основном, состоятельная прослойка гетского общества данного региона: аристократия, жрецы, торговцы и др. Сложные оборонительные

* По информации Г. Смирнова и Л. Полевого в '49-'53 года XX столетия были обнаружены еще 6 жилищ.

сооружения и выявленное на городище различное оружие указывает на то, что здесь была сосредоточена и главная военная сила.

Из вышесказанного можно заключить, что городище Бутучень в IV-первой половине III вв. до н. э. представляло собой административный, военный, религиозный и торговый центр большой значимости для гетского мира и не исключено, что оно было одной из резиденций Дромихета.

Как показывают археологические материалы, во второй половине III в. до н. э. городище приходит в упадок. Причины могли быть разные, среди которых и сокращение торговых отношений с греческой цивилизацией и варварским миром. Как следствие этого городище теряет свое значение, оборонительные сооружения разрушаются, а поселение переносится на западную часть мыса. Новое городище площадью 800×40/60 м было укреплено с востока и запада валами и рвами (рис. 54). Сколько времени просуществовало это поселение определить трудно. Где-то в начале или в первой половине II в. до н. э. оно было оставлено.

Таким образом, в конкретном случае на примере городища Бутучень можно проследить эволюцию фрако-гетских общностей со второй половины/конца X в. до н. э. и до первой половины II в. до н. э., без хронологических разрывов и демографических hiatusов.

Список иллюстраций

- Рис. 1. Бутучень. Общий план поселения.
 Рис. 2. Бутучень. Общий план раскопок (западный сектор).
 Рис. 3. Бутучень. Общий план раскопок (восточный сектор).
 Рис. 4. Бутучень. Галыштатское (сахарно-солонченское) поселение.
 Рис. 5. Бутучень. План раскопа 1.
 Рис. 6. Бутучень. План и профиль раскопа 2: 1 дневная поверхность, 2 чернозем, 3 чернозем с каменной пылью, 4 камни, 5 щебень, 6 материк.
 Рис. 7. Бутучень. План раскопа 3.
 Рис. 8. Бутучень. План и профиль раскопа 3а: 1 дневная поверхность, 2 чернозем, 3 чернозем с золой, 4 чернозем с мелким щебнем, 5 камни, 6 крупный щебень, 7 мелкий щебень, 8 песок, 9 зола и древесный уголь, 10 материк.
 Рис. 9. Бутучень. План и профиль раскопа 3б: 1 дневная поверхность, 2 чернозем, 3 чернозем со щебнем, 4 серый грунт со щебнем, 5 щебень, 6 камни, 7 грунт с золой, 8 грунт с каменной пылью, 9 каменная пыль, 10 грунт со щебнем и каменной пылью, 11 материк.
 Рис. 10. Бутучень. План раскопа 4: 1 глиняная обмазка, 2 камни, 3 керамика.
 Рис. 11. Бутучень. План раскопа 5: 1 керамика, 2 камни, 3 глиняная обмазка.
 Рис. 12. Бутучень. План и профиль раскопа 6: 1 грунт со щебнем и глиняной обмазкой, 2 чернозем, 3 чернозем со щебнем, 4 щебень, 5 чернозем со щебнем и каменной пылью, 6 материк, 7 чернозем с каменной пылью, 8 серый грунт со щебнем, 9 камень.
 Рис. 13. Бутучень. План раскопа 7.
 Рис. 14. Бутучень. План и профиль раскопа 8: 1 чернозем с камнями, 2 чернозем со щебнем, 3 дерн, 4 глиняная обмазка, 5 фрагменты керамики, 6 камни, 7 канавы, 8 материк.
 Рис. 15. Бутучень. План раскопа 9: 1 камень, 2 фрагменты керамики, 3 глиняная обмазка.
 Рис. 16. Бутучень. План и профиль раскопа 10: 1 чернозем, 2 суглинок, 3 обожженный чернозем, 4 обожженный щебень, 5 щебень, 6 глина, 7 камень, 8 древесный уголь, 9 материк, 10 скальный материк.
 Рис. 17. Бутучень. План и профиль раскопа 11: 1 чернозем, 2 суглинок, 3 обожженный чернозем, 4 обожженный щебень, 5 щебень, 6 глина, 7 песок, 8 камень, 9 обугленная древесина, 10 материк.
 Рис. 18. Бутучень. План и профиль раскопа 12: 1 дерн, 2 чернозем, 3 серый грунт с песком, 4 серый грунт, 5 камень, 6 серый грунт со щебнем, 7 обугленные бревна, 8 грунт с золой, 9 щебень, 10 материк.

Рис. 19. Бутучень. План и профиль раскопа 13: 1 дерн, 2 глиняная обмазка, 3 фрагменты керамики, 4 канавы, 5 чернозем, 6 камень, 7 глиняный пол, 8 чернозем со щебнем, 9 материк.

Рис. 20. Бутучень. План и профиль раскопа 14: 1 дерн, 2 чернозем, 3 щебень, 4 фрагменты керамики, 5 камень, 6 бровка, 7 чернозем с песком, 8 песок с глиняной обмазкой, 9 канавы, 10 материк.

Рис. 21. Бутучень. План и профиль раскопа 15: 1 дерн, 2 бровка, 3 чернозем со щебнем, 4 серый грунт со щебнем, 5 камень, 6 материк.

Рис. 22. Бутучень. План и профиль раскопа 16: 1 дерн, 2 бровка, 3 серый грунт со щебнем, 4 чернозем, 5 щебень, 6 камень, 7 фрагменты керамики, 8 очаг, 9 глиняная обмазка, 10 материк.

Рис. 23. Бутучень. План и профиль раскопа 17: 1 дерн, 2 чернозем, 3 суглинок, 4 камень, 5 чернозем со щебнем и камнями, 6 чернозем с золой, 7 красный песок, 8 обожженный щебень, 9 щебень, 10 обугленные бревна, 11 зола, 12 зола с глиной, 13 щебень с золой, 14 грунт с золой, 15 сильно обожженный щебень, 16 щебень с песком, 17 желтый песок, 18 материк.

Рис. 24. Бутучень. План и профиль раскопа 18: 1 чернозем, 2 гумус, 3 камни, 4 щебень, 5 глиняная обмазка, 6 материк, 7 канава, 8 фрагменты керамики, 9 дерн.

Рис. 25. Бутучень. План и профиль раскопа 19: 1 дерн, 2 чернозем, 3 чернозем со щебнем, 4 серый грунт со щебнем, 5 щебень, 6 камни, 7 материк.

Рис. 26. Бутучень. План и профиль раскопа 20: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем, 3 щебень, 4 серый грунт, 5 камни, 6 обугленные бревна, 7 чернозем, 8 щебень с золой, 9 глина со щебнем, 10 чернозем с камнями, 11 материк.

Рис. 27. Бутучень. План и профиль раскопа 21: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем, 3 чернозем, 4 серый грунт со щебнем, 5 щебень, 6 материк 7 камни.

Рис. 28. Бутучень. План и профиль раскопа 22: 1 дерн, 2 чернозем, 3 щебень, 4 серый грунт со щебнем, 5 щебень, 6 грунт со щебнем и золой, 7 камни, 8 материк.

Рис. 29. Бутучень. План и профиль раскопа 23: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем, 3 чернозем, 4 серый грунт со щебнем, 5 щебень, 6 камни, 7 серый грунт, 8 обожженный грунт со щебнем, 9 обугленные бревна, 10 материк.

Рис. 30. Бутучень. План и профиль раскопа 24: 1 дерн, 2 серый грунт со щебнем и каменной пылью, 3 чернозем со щебнем, 4 серый грунт со щебнем, 5 камни, 6 кости, 7 материк.

Рис. 31. Бутучень. План и профиль раскопа 25: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем, 3 чернозем с растительностью и щебнем, 4 серый грунт со щебнем, 5 щебень, 6 грунт со щебнем и золой, 7 щебень, 8 серый грунт, 9 материк.

Рис. 32. Бутучень. План и профиль раскопа 26: 1 дерн, 2 чернозем, 3 серый грунт со щебнем, 4 камни, 5 материк.

Рис. 33. Бутучень. План и профиль раскопа 27: 1 дерн, 2 чернозем, 3 чернозем со щебнем, 4 грунт с прожогами и глиняной обмазкой, 5 камни, 6 обугленное бревно, 7 серый грунт со щебнем, 8 материк, 9 грунт с прожогами, глиняной обмазкой и фрагментами керамики.

Рис. 34. Бутучень. План и профиль раскопа 28: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем, 3 серый грунт со щебнем, 4 материк.

Рис. 35. Бутучень. План и профиль раскопа 29: 1 дерн, 2 чернозем с растительностью, 3 чернозем, 4 серый грунт со щебнем и золой, 5 чернозем со щебнем, 6 материк.

Рис. 36. Бутучень. План и профиль раскопа 30: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем и растительностью, 3 чернозем с каменной пылью, 4 щебень, 5 камни, 6 чернозем со щебнем и каменной пылью, 7 чернозем, 8 серый грунт со щебнем и глиняной обмазкой, 9 чернозем со щебнем, 10 серый грунт с каменной пылью, 11 материк.

Рис. 37. Бутучень. План и профиль раскопа 31: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем и растительностью, 3 серый грунт со щебнем, 4 камни, 5 щебень, 6 чернозем со щебнем, 7 материк.

Рис. 38. Бутучень. План и профиль раскопа 32: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем и растительностью, 3 серый грунт со щебнем, 4 чернозем со щебнем, 5 материк.

Рис. 39. Бутучень. План и профиль раскопа 33: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем и растительностью, 3 серый грунт с каменной пылью, 4 камни, 5 материк, 6 фрагменты керамики.

Рис. 40. Бутучень. План и профиль раскопа 34: 1 дерн, 2 фрагменты керамики, 3 материк, 4 чернозем со щебнем и растительностью, 5 глиняная обмазка.

Рис. 41. Бутучень. План и профиль раскопа 35: 1 дерн, 2 щебень, 3 камни, 4 грунт с каменной пылью, 5 материк, 6 чернозем со щебнем и растительностью, 7 обожженный грунт с золой, 8 глиняная обмазка, 9 обугленные бревна.

Рис. 42. Бутучень. План и профиль раскопа 36: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем и растительностью, 3 чернозем со щебнем, 4 серый грунт с каменной пылью, 5 обожженный грунт с золой, 6 щебень, 7 камни, 8 обожженная глина, 9 обугленные бревна, 10 материк.

Рис. 43. Бутучень. План и профиль раскопа 37: 1 дерн, 2 строительный мусор, 3 чернозем со щебнем, 4 камни, 5 материк.

Рис. 44. Бутучень. План и профиль раскопа 38: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем и растительностью, 3 чернозем, 4 щебень, 5 обожженный грунт с

золотой, 6 камни, 7 обугленные бревна, 8 серый грунт с каменной пылью, 9 чернозем с каменной пылью, 10 материк.

Рис. 45. Бутучень. План и профиль раскопа 39: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем и растительностью, 3 камни, 4 материк.

Рис. 46. Бутучень. План и профиль раскопа 40: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем и растительностью, 3 камни, 4 материк.

Рис. 47. Бутучень. План и профиль раскопа 41: 1 дерн, 2 чернозем с растительностью, 3 чернозем со щебнем и растительностью, 4 камни, 5 серый грунт со щебнем, 6 материк.

Рис. 48. Бутучень. План и профиль раскопа 42: 1 дерн, 2 чернозем со щебнем и растительностью, 3 серый грунт со щебнем, 4 камни, 5 материк.

Рис. 49. Бутучень. План западного городища (I фаза).

Рис. 50. Бутучень. План западного городища (II фаза).

Рис. 51. Бутучень. II фаза. Оборонительные сооружения. Западный сектор.

Рис. 52. Бутучень. II фаза. Оборонительные сооружения. Восточный сектор.

Рис. 53. Бутучень. II фаза. Каменная стена (реконструкция).

Рис. 54. Бутучень. План западного городища (III фаза).

Рис. 55. Бутучень. План жилища 1: 1 глиняная обмазка, 2 камень, 3 зола.

Рис. 56. Бутучень. Наземные жилища: 1 жилище 2, 2 жилище 3.

Рис. 57. Бутучень. Наземные жилища: 1 жилище 4, 2 жилище 5.

Рис. 58. Бутучень. План жилища 6.

Рис. 59. Бутучень. Культовое сооружение: 1 реконструкция, 2 план.

Рис. 60. Бутучень. Железные орудия труда.

Рис. 61. Бутучень. Пряслица.

Рис. 62. Бутучень. Пряслица.

Рис. 63. Бутучень. Предметы из глины.

Рис. 64. Бутучень. Точильные бруски.

Рис. 65. Бутучень. Каменные зернотёрки.

Рис. 66. Бутучень. Зернотёрки греческого типа.

Рис. 67. Бутучень. Предметы из кости.

Рис. 68. Бутучень. Оружие и детали конской сбруи.

Рис. 69. Бутучень. Украшения.

Рис. 70. Бутучень. Сахарно-солонченская керамика.

Рис. 71. Бутучень. Сахарно-солонченская керамика.

Рис. 72. Бутучень. Сахарно-солонченская керамика.

Рис. 73. Бутучень. Сахарно-солонченская керамика.

Рис. 74. Бутучень. Сахарно-солонченская керамика.

Рис. 75. Бутучень. Сахарно-солонченская керамика.

Рис. 76. Бутучень. Сахарно-солонченская керамика.

Рис. 77. Бутучень. Сахарно-солонченская керамика.

Рис. 78. Бутучень. Сахарно-солонченская керамика.

Рис. 79. Бутучень. Сахарно-солонченская керамика.

Рис. 80. Бутучень. Гетские лепные сосуды.

Рис. 81. Бутучень. Гетские лепные сосуды.

Рис. 82. Бутучень. Фрагменты гетской керамики с наклепным орнаментом.

Рис. 83. Бутучень. Фрагменты гетской керамики с наклепным орнаментом.

Рис. 84. Бутучень. Фрагменты гетской керамики с наклепным орнаментом.

Рис. 85. Бутучень. Фрагменты гетской лепной керамики.

Рис. 86. Бутучень. Фрагменты гетской лепной керамики.

Рис. 87. Бутучень. Фрагменты гетской лепной керамики.

Рис. 88. Бутучень. Фрагменты гетской лепной керамики.

Рис. 89. Бутучень. Фрагменты гетской лепной керамики.

Рис. 90. Бутучень. Миски.

Рис. 91. Бутучень. Миски.

Рис. 92. Бутучень. Миски.

Рис. 93. Бутучень. Миски.

Рис. 94. Бутучень. Миски.

Рис. 95. Бутучень. Кружки.

Рис. 96. Бутучень. Кружки.

Рис. 97. Бутучень. Гетские лепные сосуды.

Рис. 98. Бутучень. Чашки.

Рис. 99. Бутучень. Крышки.

Рис. 100. Бутучень. Крышки.

Рис. 101. Бутучень. Крышки.

Рис. 102. Бутучень. Фрагменты хиосских амфор.

Рис. 103. Бутучень. Фрагменты фасосских амфор.

Рис. 104. Бутучень. Фрагменты фасосских амфор.

Рис. 105. Бутучень. Фрагменты гераклеиских амфор.

Рис. 106. Бутучень. Фрагменты гераклеиских амфор.

Рис. 107. Бутучень. Амфоры и фрагменты синопских амфор.

Рис. 108. Бутучень. Фрагменты синопских амфор.

Рис. 109. Бутучень. Амфоры и фрагменты херсонесских амфор.

Рис. 110. Бутучень. Фрагменты херсонесских амфор.

Рис. 111. Бутучень. Амфоры и фрагменты амфор: 1-5 Херсонес, 6-14 Солоха I.

Рис. 112. Бутучень. Амфоры и фрагменты амфор: 1-9 Солоха I, 10-11 мастрис.

Рис. 113. Бутучень. Фрагменты амфор типа Усть-Лабинск.

Рис. 114. Бутучень. Амфоры и фрагменты родосских амфор.

Рис. 115. Бутучень. Амфоры и фрагменты косских амфор.

Рис. 116. Бутучень. Фрагменты амфор.

Рис. 117. Бутучень. Фрагменты амфор.

Рис. 118. Бутучень. Фрагменты амфор.

Рис. 119. Бутучень. Фрагменты амфор.

Рис. 120. Бутучень. Греческая парадная керамика.

Рис. 121. Бутучень. Гончарная керамика.

Фото 1. Бутученская микрозона.

Фото 2. Бутучень. Каменная стена (вид с востока)

Фото 3. Бутучень. Следы частокола.

Procentajul ceramicii descoperite la Butuceni

Tabelul 1

Secțiunea	Ceramică Saharna		Ceramică getică		Ceramică grecească	
	Nr. fragm.	%	Nr. fragm.	%	Nr. fragm.	%
Secțiunea 1	3	2,0	93	62,0	54	36,0
Secțiunea 3	379	5,1	5835	78,5	1215	16,4
Secțiunea 3a	16	0,8	1636	84,2	290	15,0
Secțiunea 3b	12	0,7	1417	79,8	347	19,5
Secțiunea 4	47	4,3	967	89,2	70	6,5
Secțiunea 5	16	0,9	1492	91,5	124	7,6
Secțiunea 6	-	-	57	61,3	36	38,7
Secțiunea 7	-	-	889	56,8	675	43,2
Secțiunea 8	-	-	1911	68,0	903	32,0
Secțiunea 9	-	-	257	44,0	328	56,0
Secțiunea 13	-	-	893	64,3	495	35,7
Secțiunea 14	-	-	131	52,0	121	48,0
Secțiunea 15	-	-	174	82,5	37	17,5
Secțiunea 16	19	2,6	487	66,3	228	31,1
Secțiunea 18	37	5,4	518	76,3	124	18,3
Secțiunea 19	11	2,1	450	88,1	50	9,8
Secțiunea 21	-	-	92	91,0	9	9,0
Secțiunea 22	-	-	327	77,9	93	22,1
Secțiunea 23	2	0,3	523	85,5	87	14,2
Secțiunea 24	-	-	507	66,0	262	34,0
Secțiunea 25	-	-	325	84,2	61	15,8
Secțiunea 26	10	2,9	303	88,4	30	8,7
Secțiunea 27	2	1,9	70	66,7	33	31,4
Secțiunea 28	-	-	108	83,7	21	16,3
Secțiunea 29	-	-	210	93,0	16	7,0
Secțiunea 30	-	-	419	91,7	38	8,3
Secțiunea 31	-	-	382	93,4	27	6,6
Secțiunea 32	-	-	441	92,6	35	7,4
Secțiunea 33	-	-	162	90,5	17	9,5
Secțiunea 34	-	-	128	57,4	95	42,6
Secțiunea 37	-	-	136	79,0	36	21,0
Total	554	2,0	21340	76,4	5957	21,6

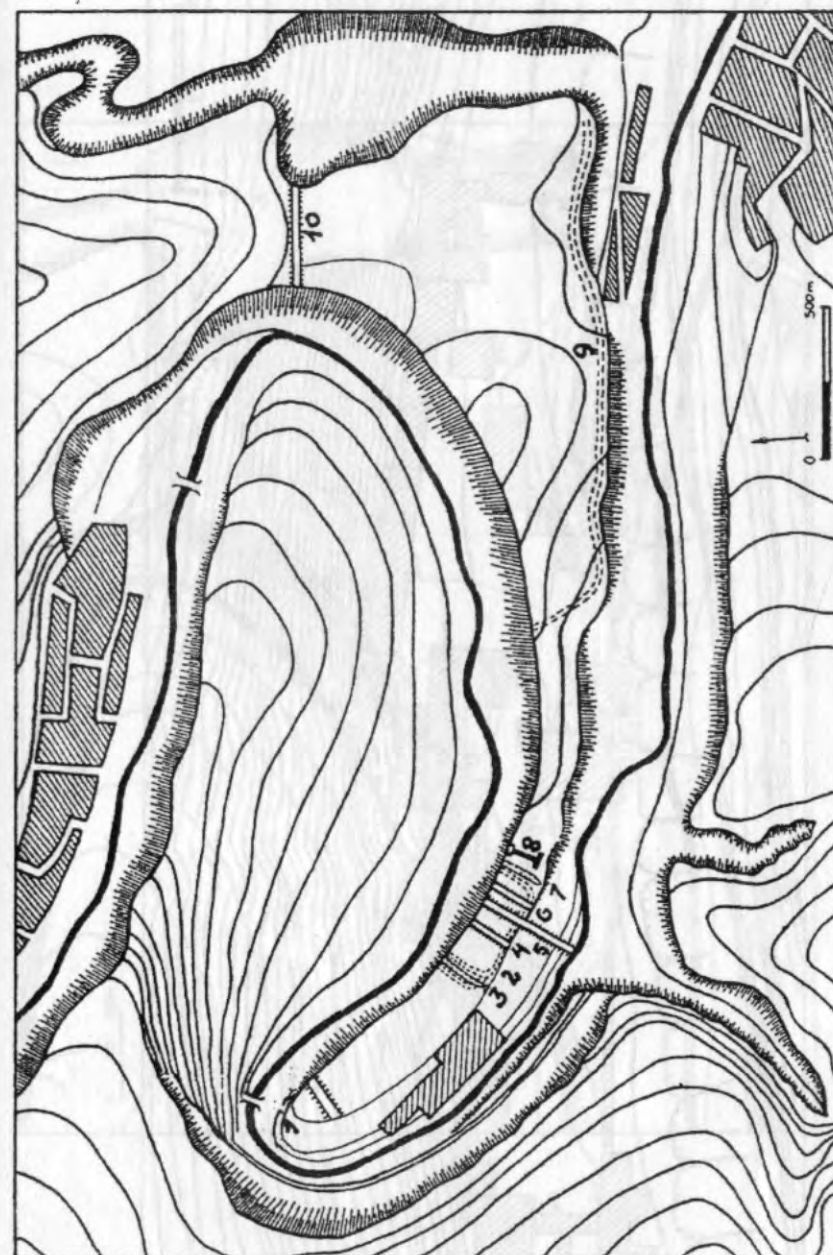

Fig. 1. Butuceni. Planul general al aşezării.

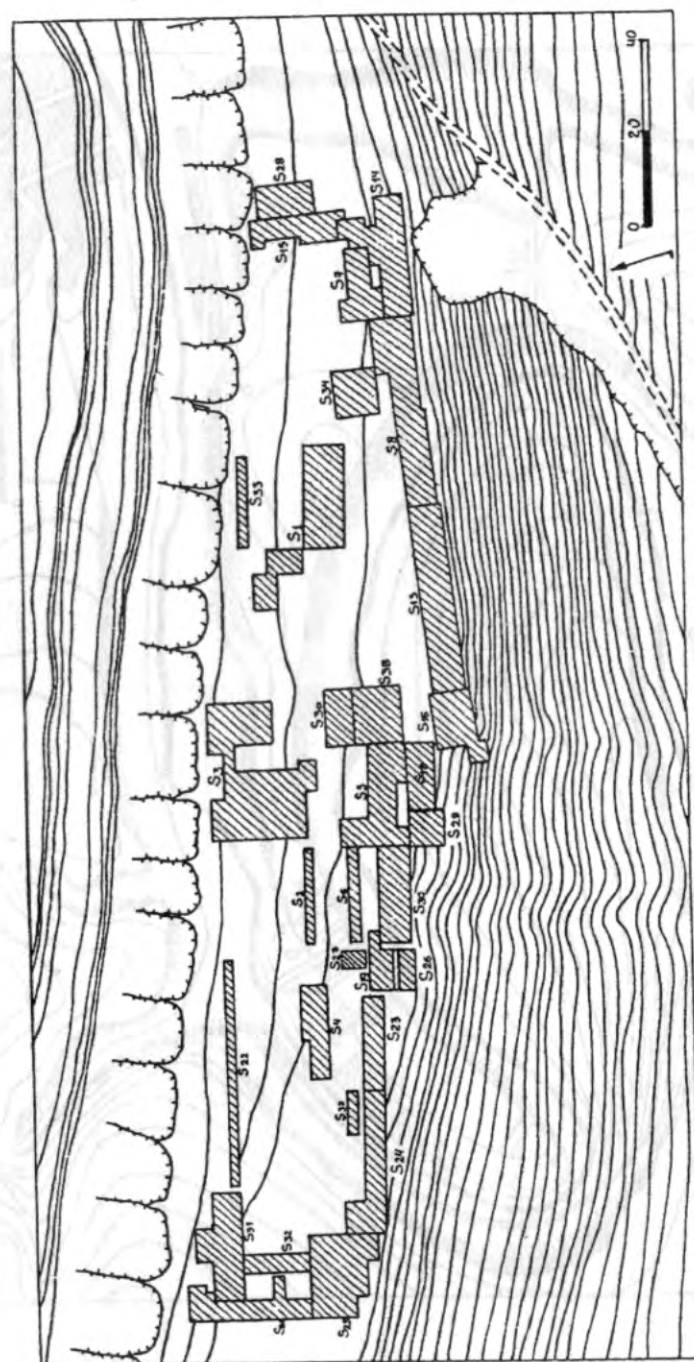

Fig. 2. Butuceni. Planul general al săpăturilor (sectorul de vest).

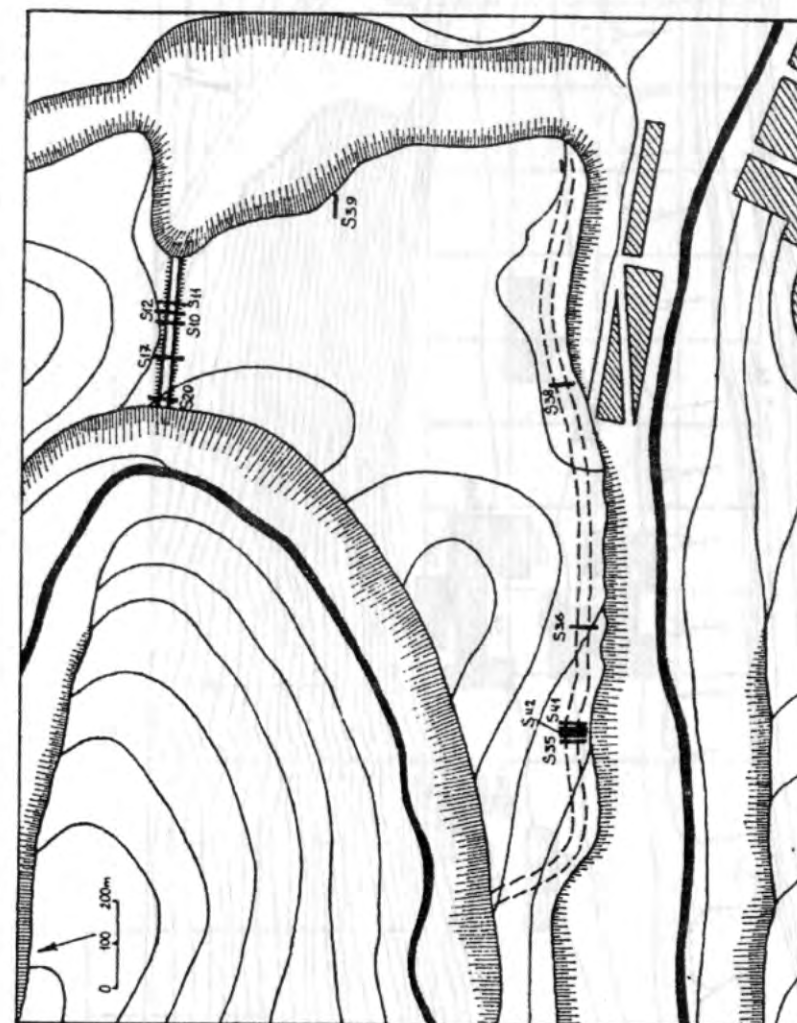

Fig. 3. Butuceni. Planul general al săpăturilor (sectorul de est).

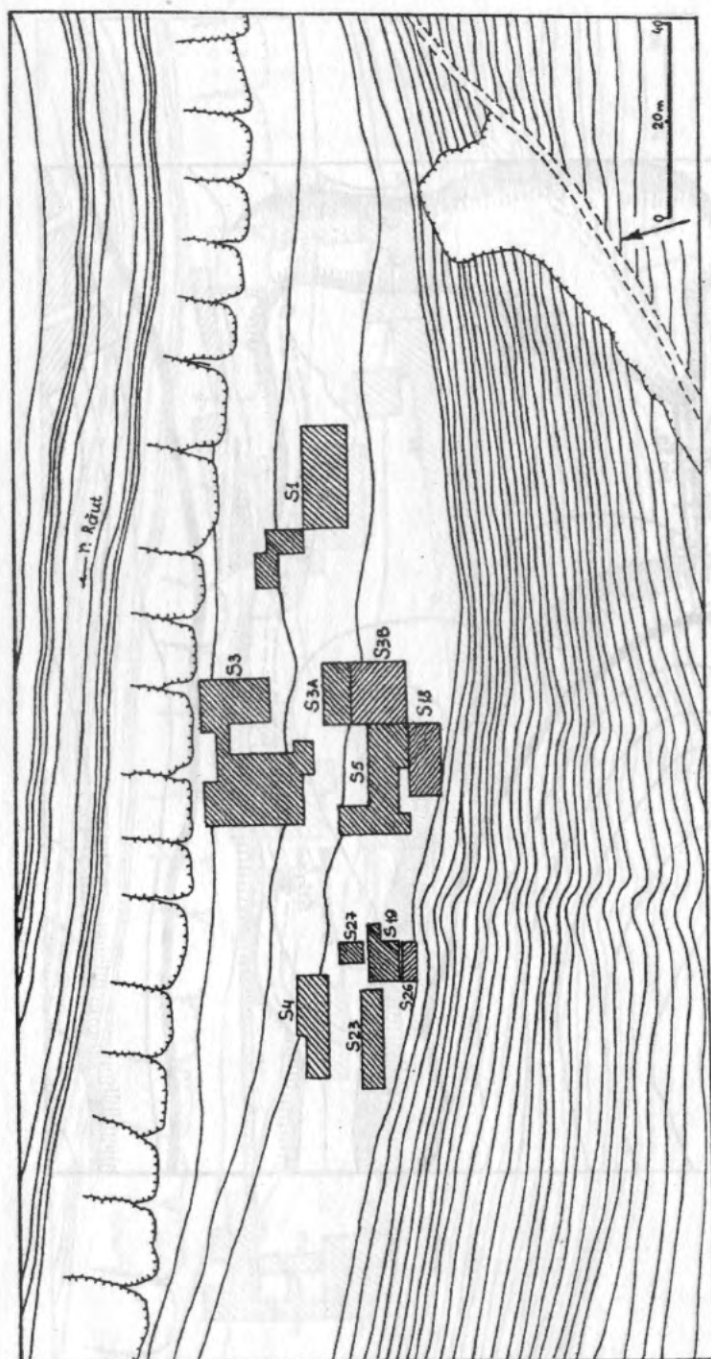

Fig. 4. Butuceni. Așezarea hallstattiană (Saharna-Solonceni).

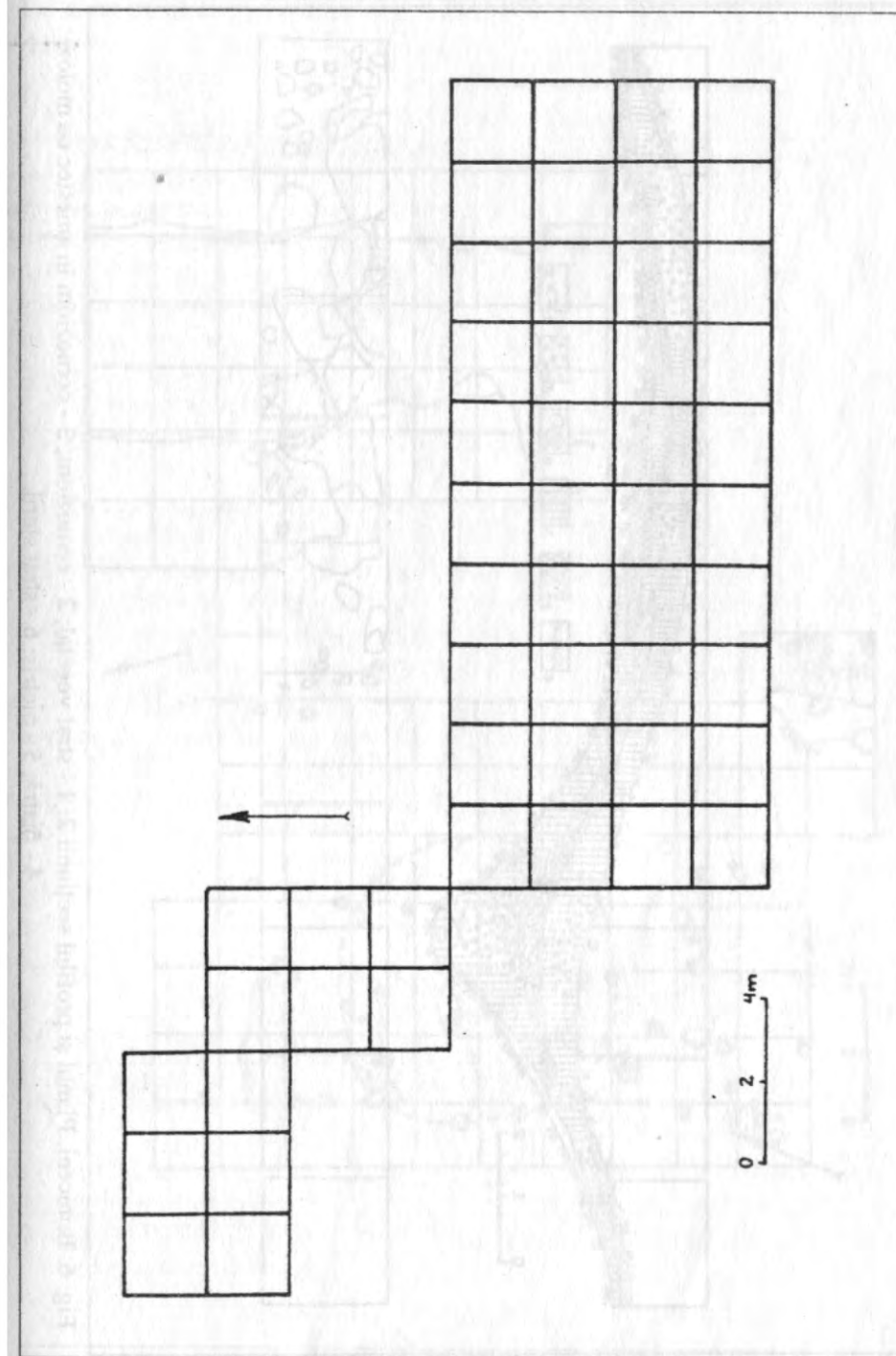

Fig. 5. Butuceni. Planul secțiunii I.

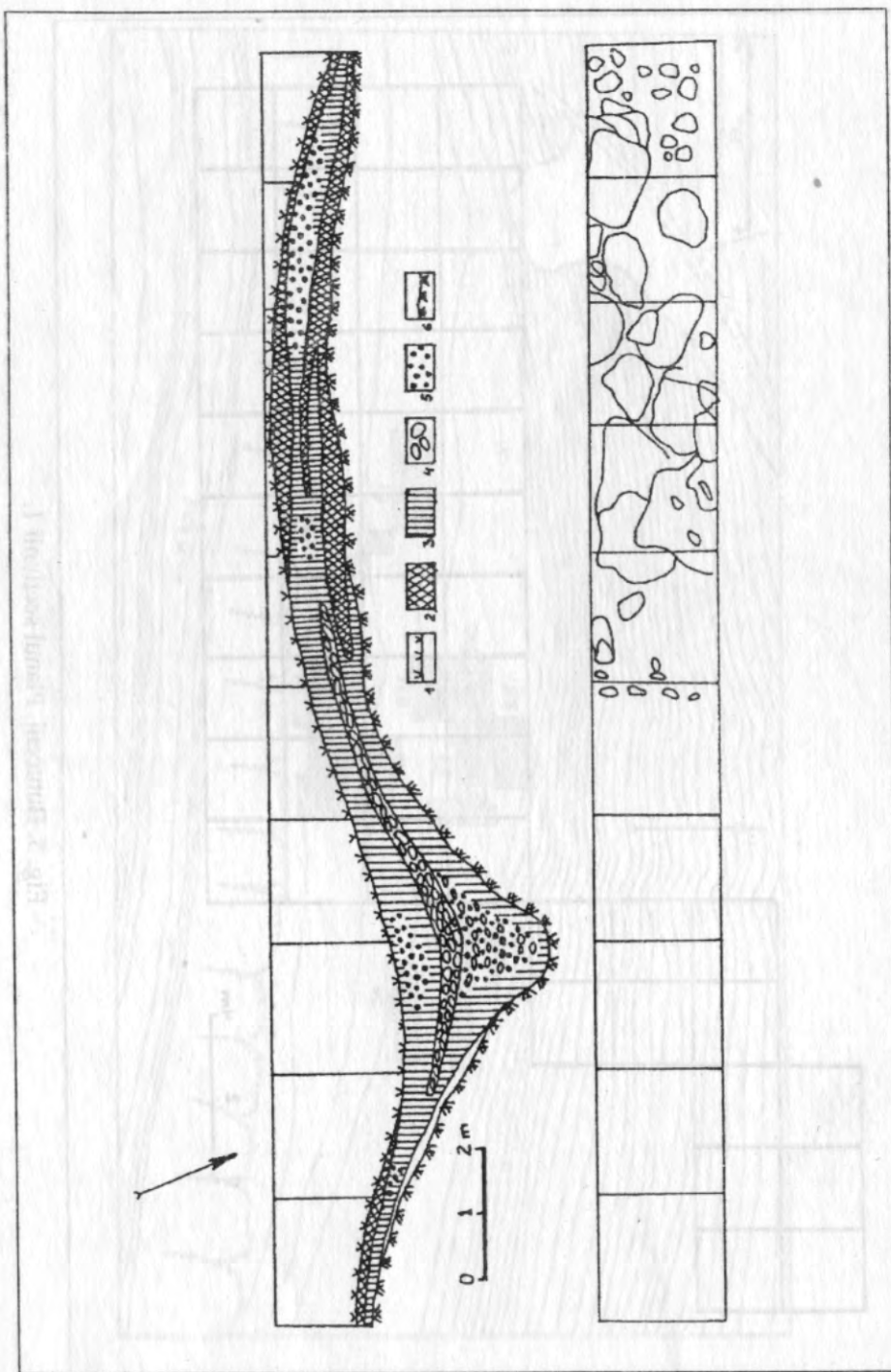

Fig. 6. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 2: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom; 3 - cernoziom în amestec cu moloz; 4 - piatră; 5 - pietriș; 6 - strat steril.

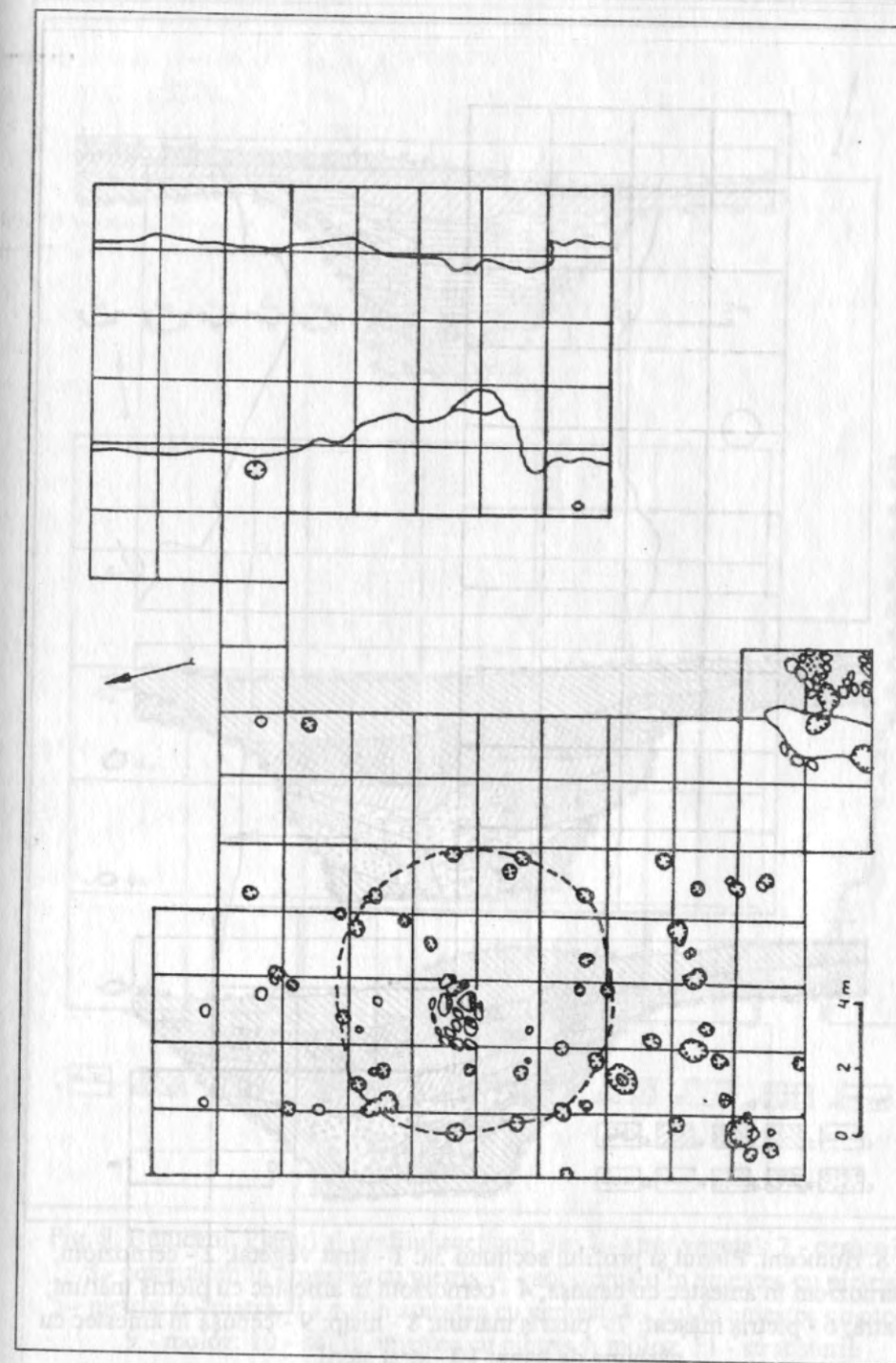

Fig. 7. Butuceni. Planul secțiunii 3.

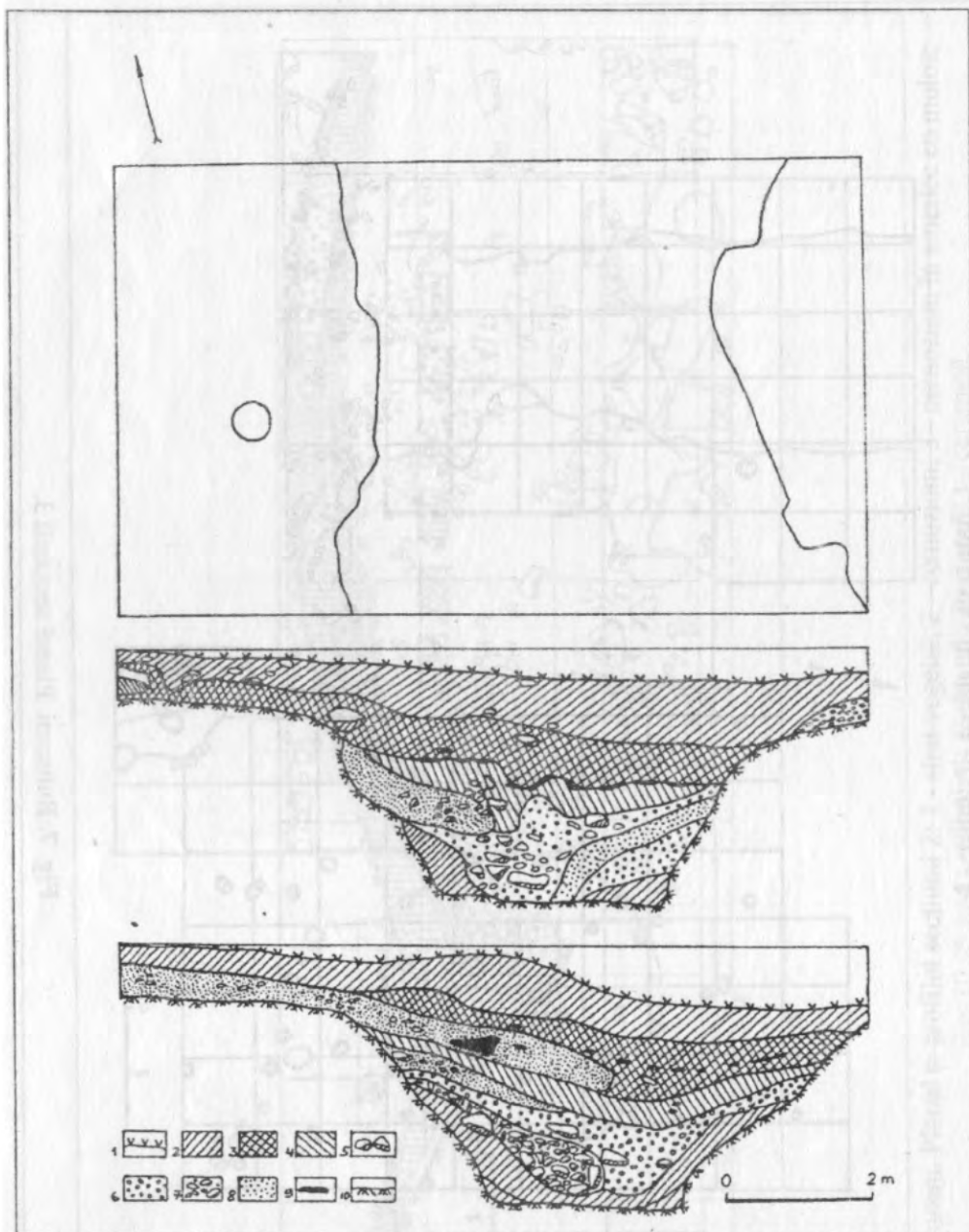

Fig. 8. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 3a: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom; 3 - cernoziom în amestec cu cenușă; 4 - cernoziom în amestec cu pietriș mărunț; 5 - piatră; 6 - pietriș mășcat; 7 - pietriș mărunț; 8 - nisip; 9 - cenușă în amestec cu cărbune de lemn; 10 - strat steril.

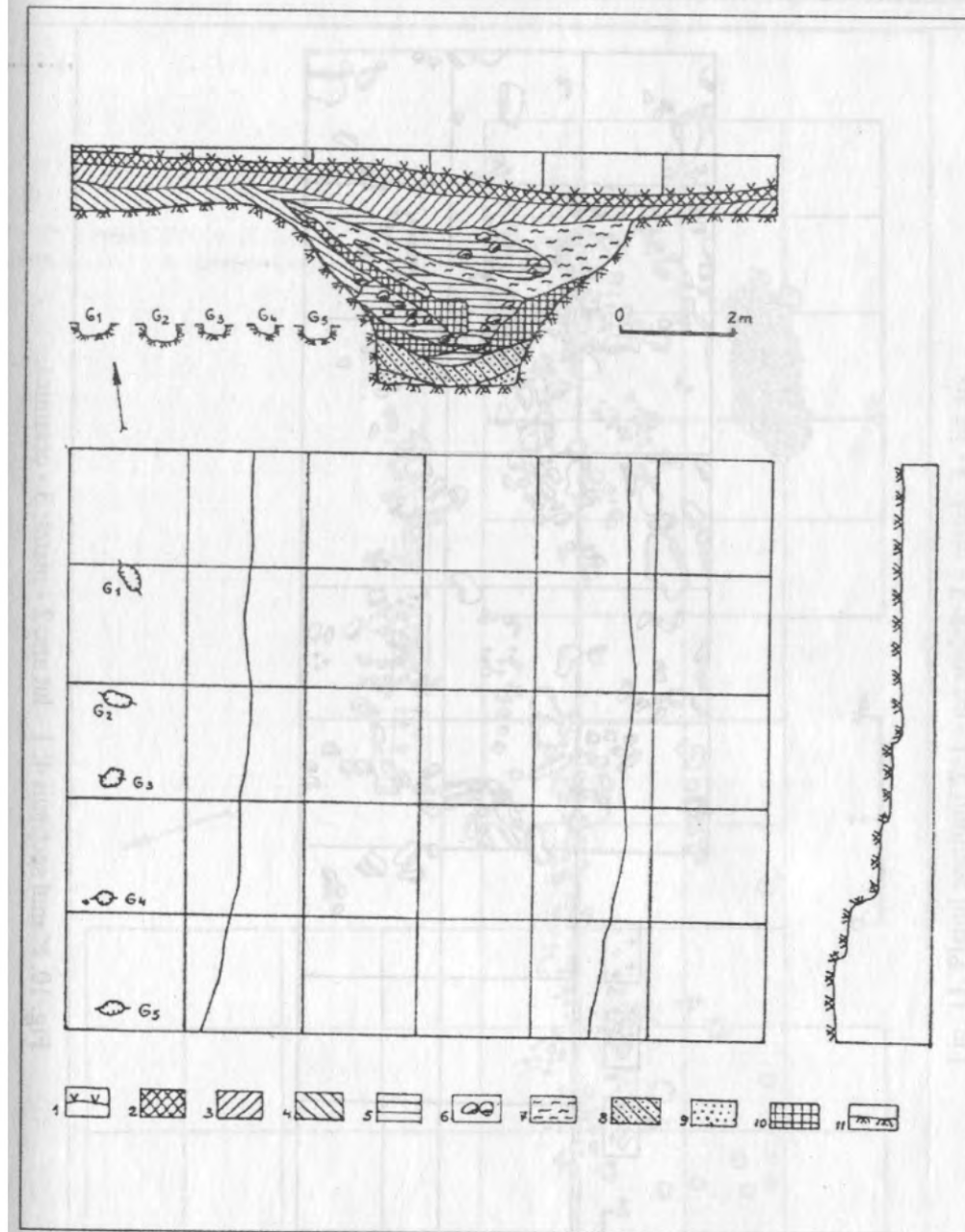

Fig. 9. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 3b: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom; 3 - cernoziom în amestec cu pietriș; 4 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 5 - pietriș; 6 - piatră; 7 - sol în amestec cu cenușă; 8 - sol în amestec cu moloz; 9 - moloz; 10 - sol în amestec cu pietriș și moloz, 11 - strat steril.

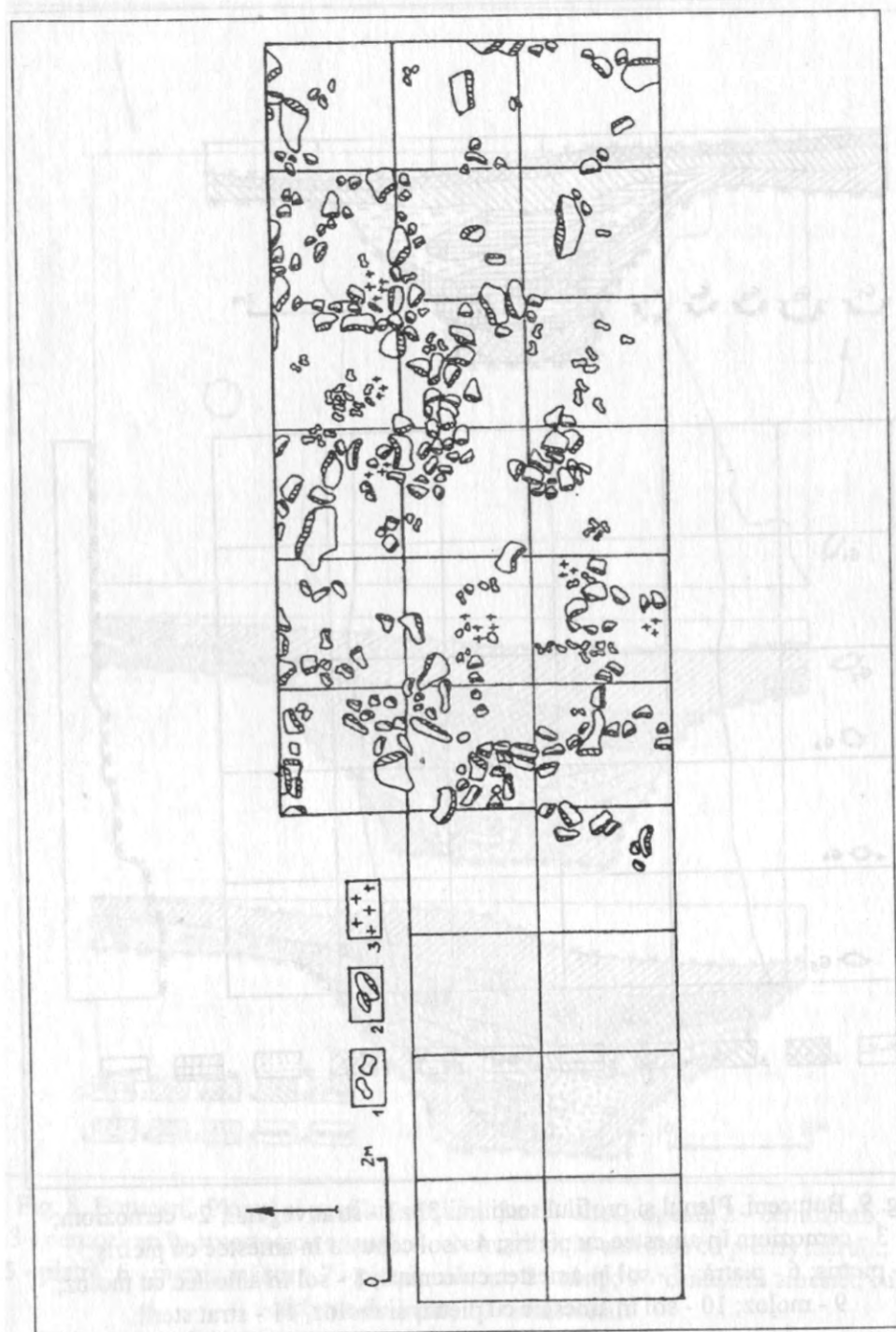

Fig. 10. Planul secțiunii 4: 1 - lut ars; 2 - piatră; 3 - ceramică.

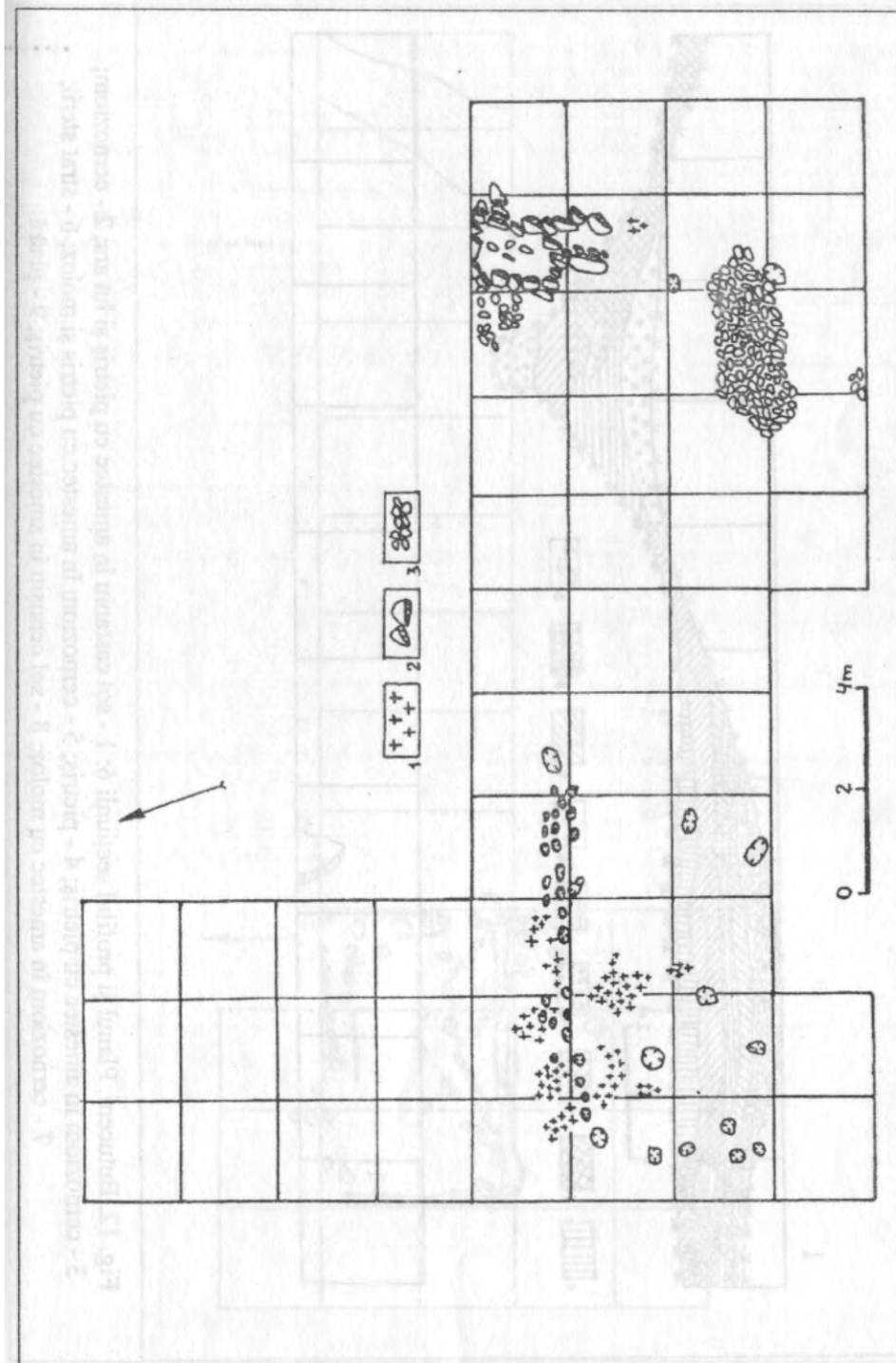

Fig. 11. Planul secțiunii 5: 1 - ceramică; 2 - piatră; 3 - lut ars.

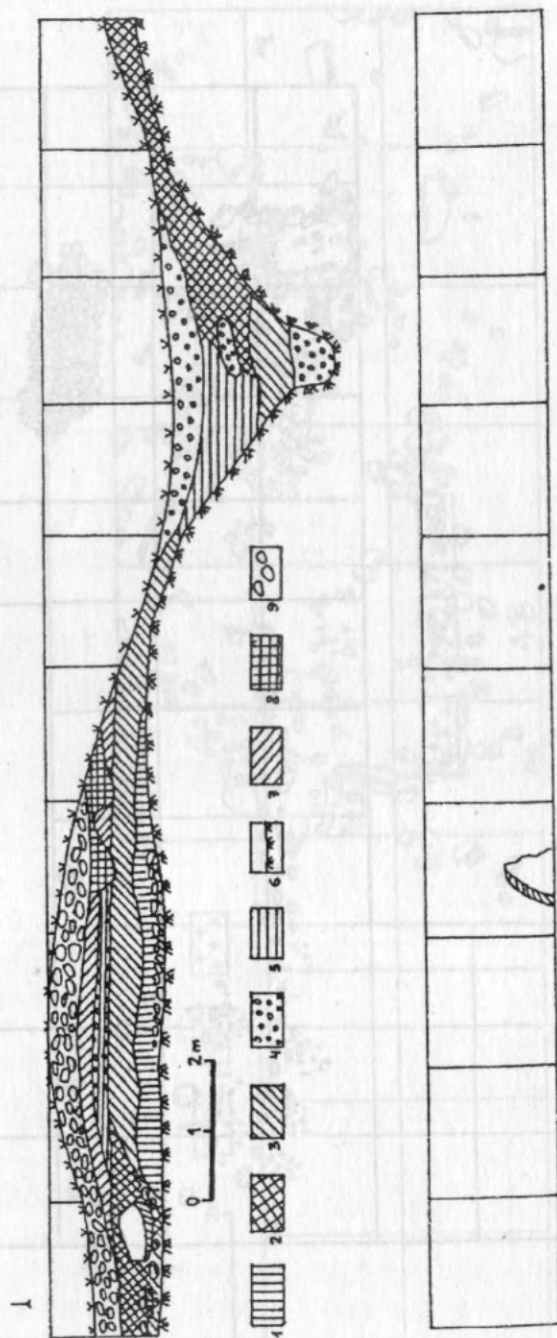

Fig. 12. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 6: 1 - sol castaniu în amestec cu pietriș și lut ars; 2 - cernoziom; 3 - cernoziom în amestec cu pietriș; 4 - pietriș; 5 - cernoziom în amestec cu pietriș și moloz; 6 - strat steril; 7 - cernoziom în amestec cu moloz; 8 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 9 - piatră.

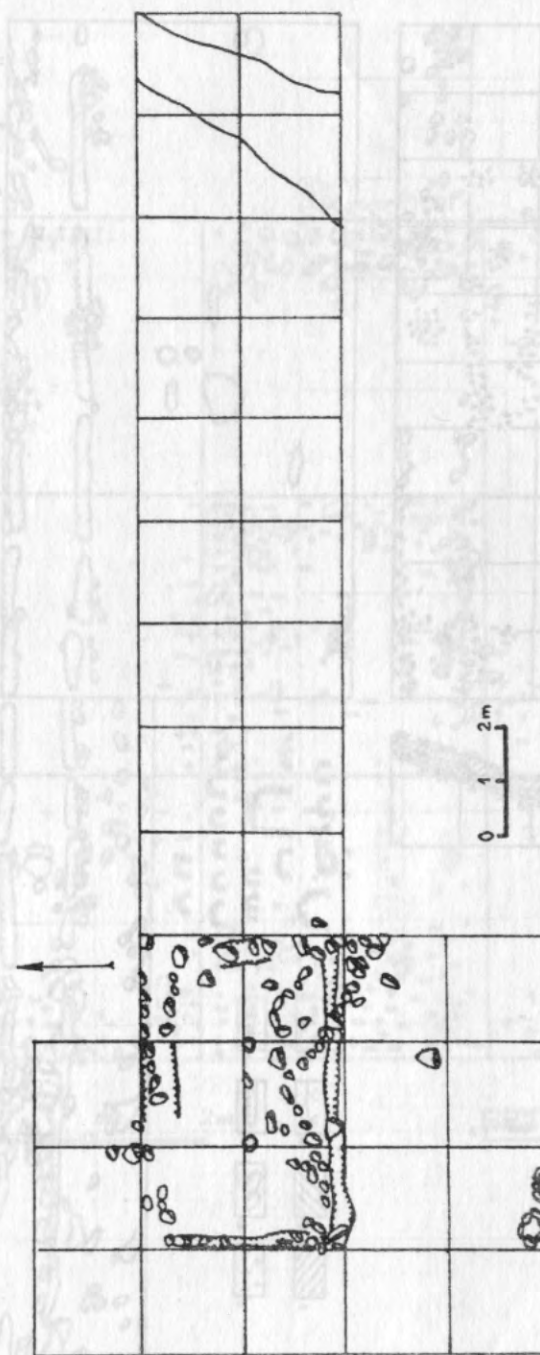

Fig. 13. Planul secțiunii 7.

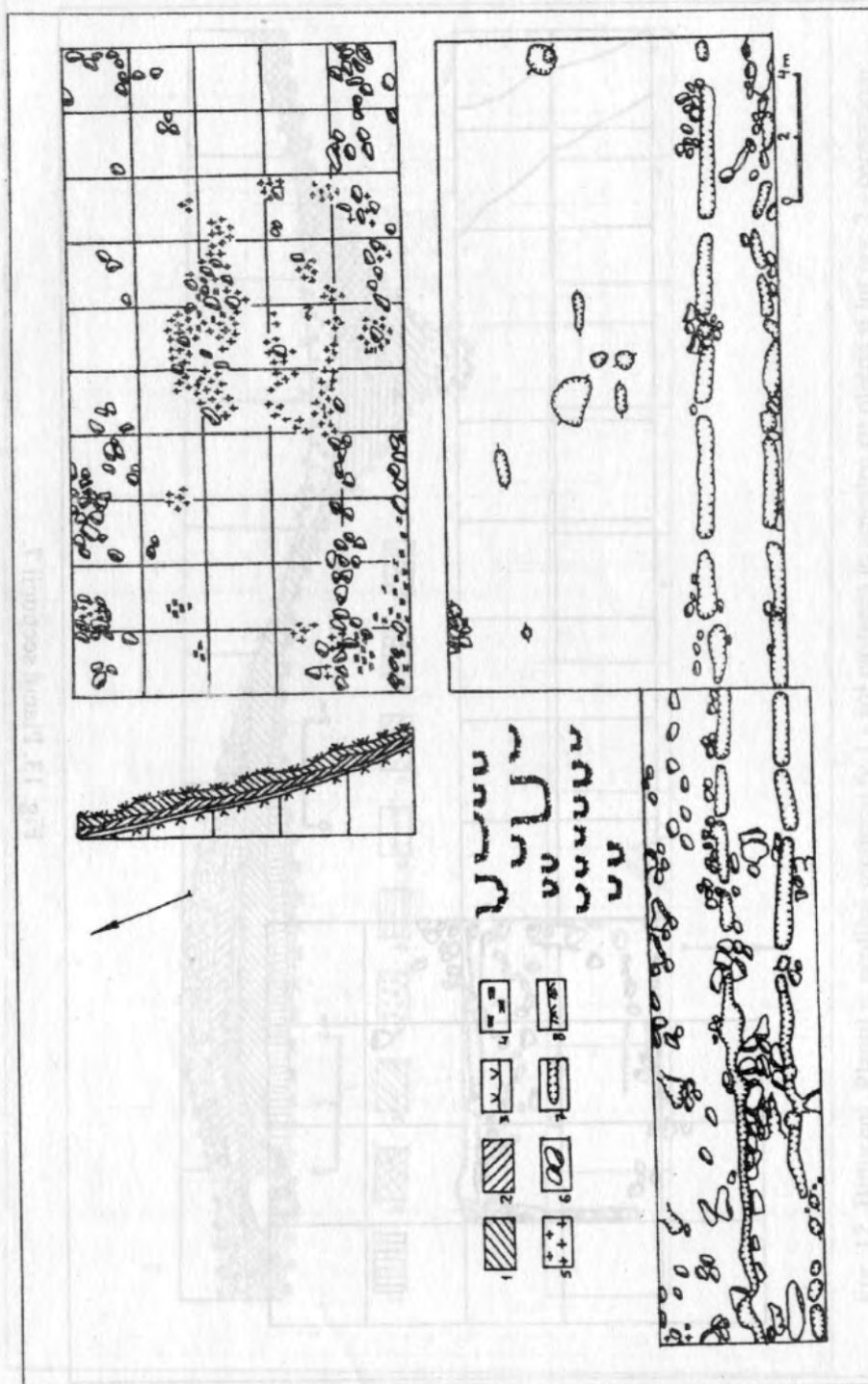

Fig. 14. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 8: 1 - cernoziom în amestec cu piatră; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș; 3 - strat vegetal; 4 - lut ars; 5 - ceramică; 6 - piatră; 7 - șanțuri; 8 - strat steril.

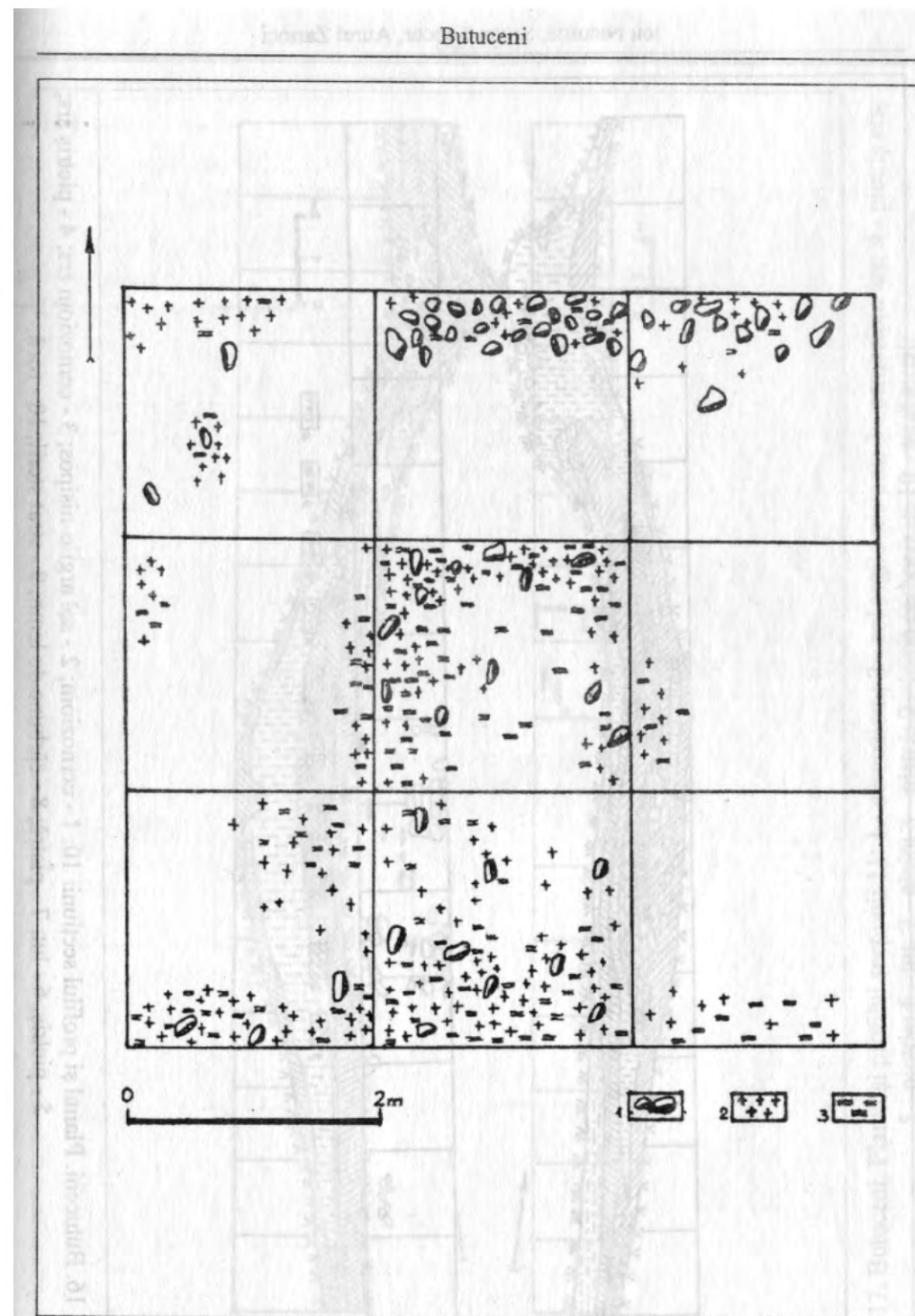

Fig. 15. Butuceni. Planul secțiunii 9: 1 - piatră; 2 - ceramică; 3 - lut ars.

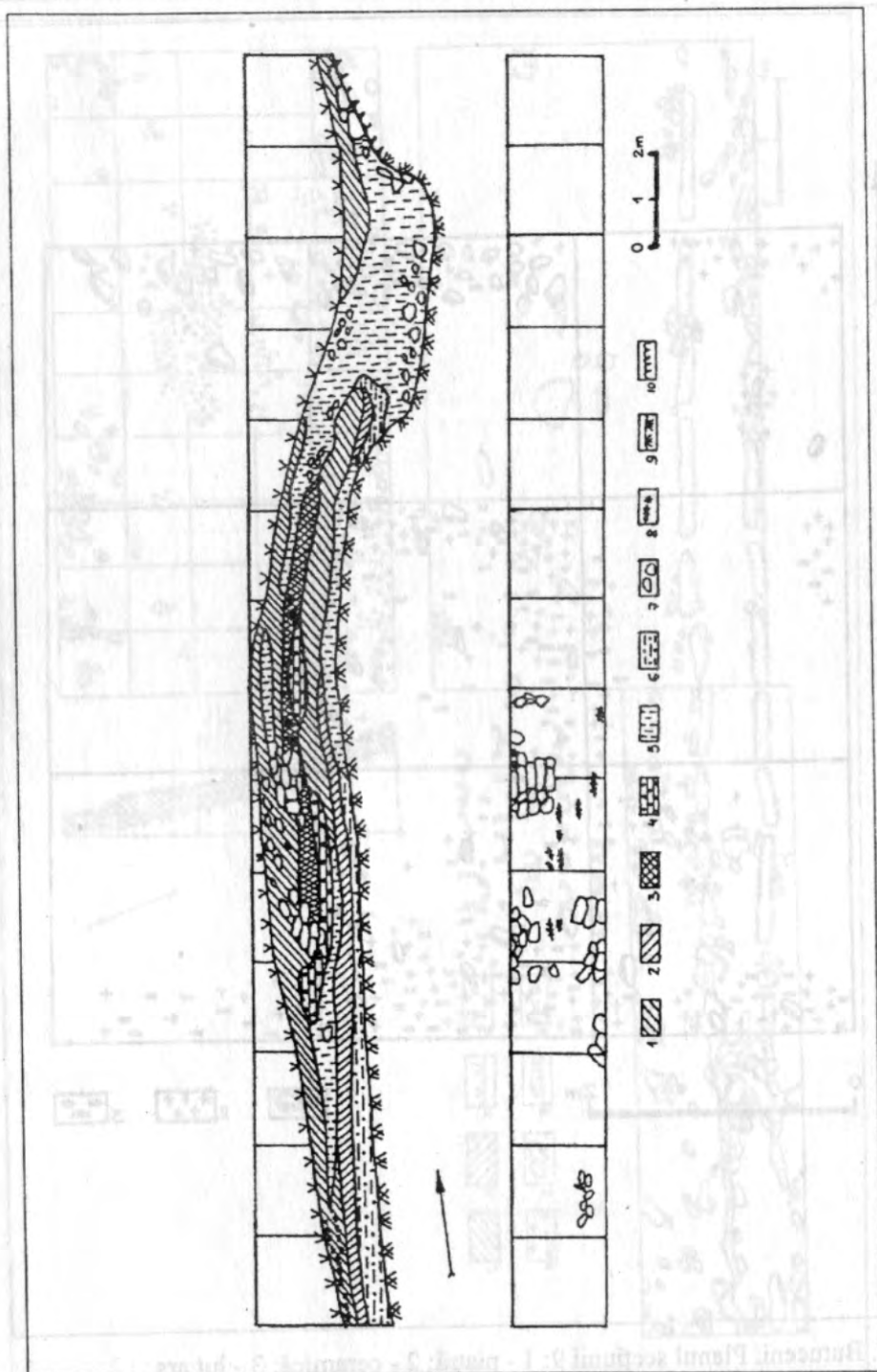

Fig. 16. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 10: 1 - cernoziom; 2 - sol argilo-nisipos; 3 - cernoziom ars; 4 - pietriș ars; 5 - pietriș; 6 - lut; 7 - piatră; 8 - cărbune de lemn; 9 - strat steril; 10 - rocă.

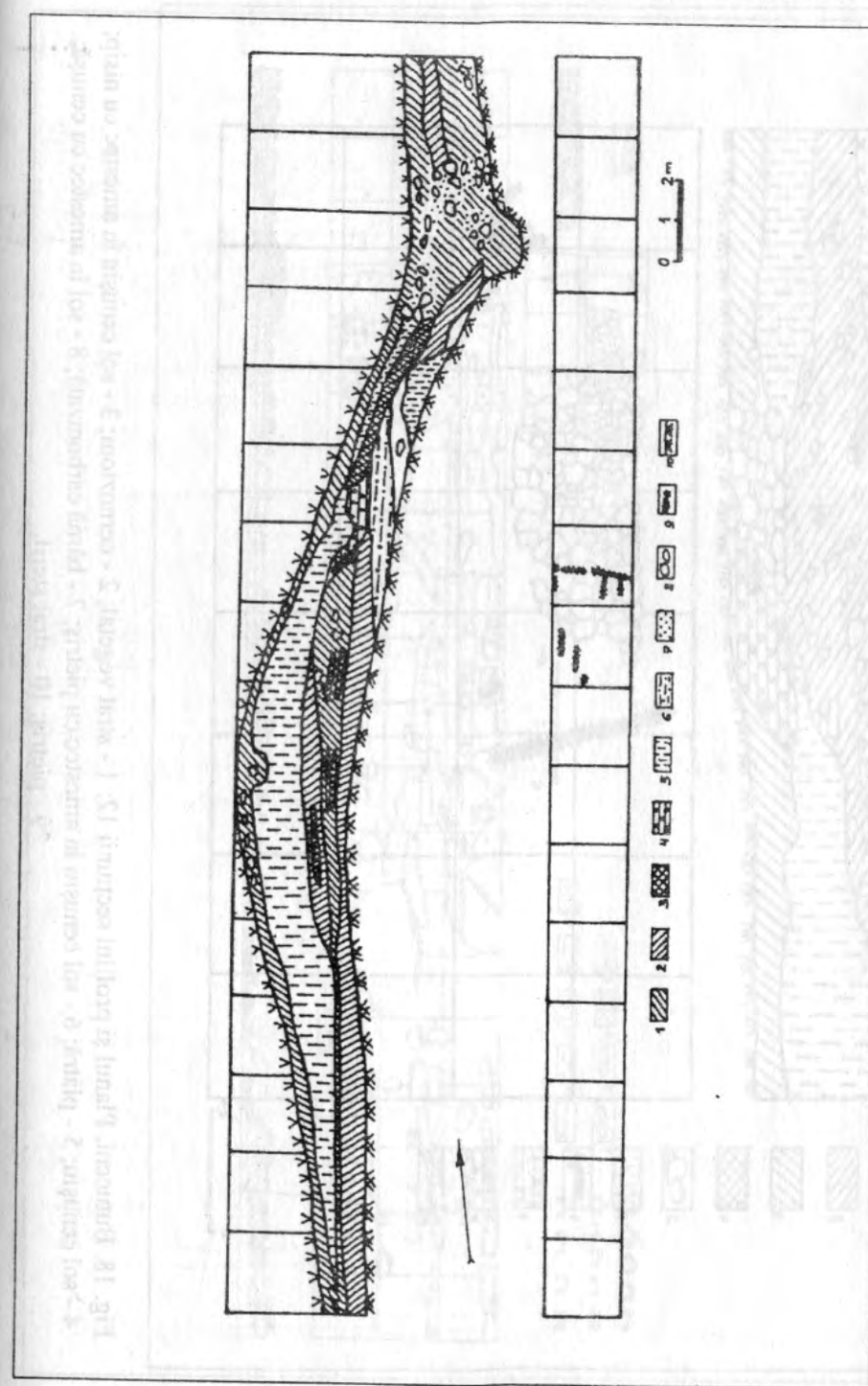

Fig. 17. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 11: 1 - cernoziom; 2 - sol argilo-nisipos; 3 - cernoziom ars; 4 - pietriș ars; 5 - nisip; 6 - lut; 7 - piatră; 8 - cărbune de lemn; 9 - strat steril; 10 - rocă.

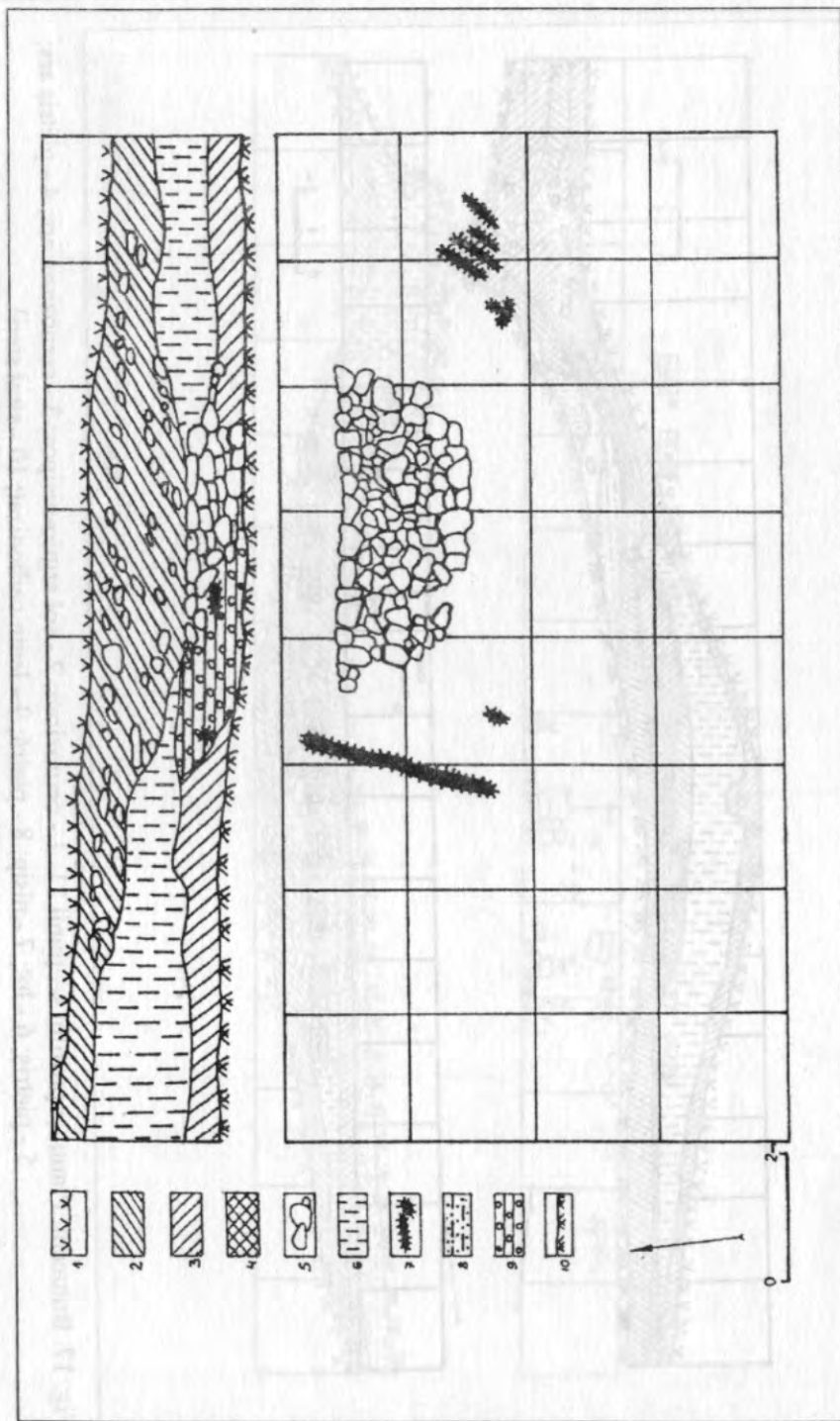

Fig. 18. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 12: 1 - străt vegetal; 2 - cernoziom; 3 - sol cenușiu în amestec cu nisip; 4 - sol cenușiu; 5 - piatră; 6 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 7 - bătă carbonizată; 8 - sol în amestec cu cenușă; 9 - pietriș; 10 - străt steril.

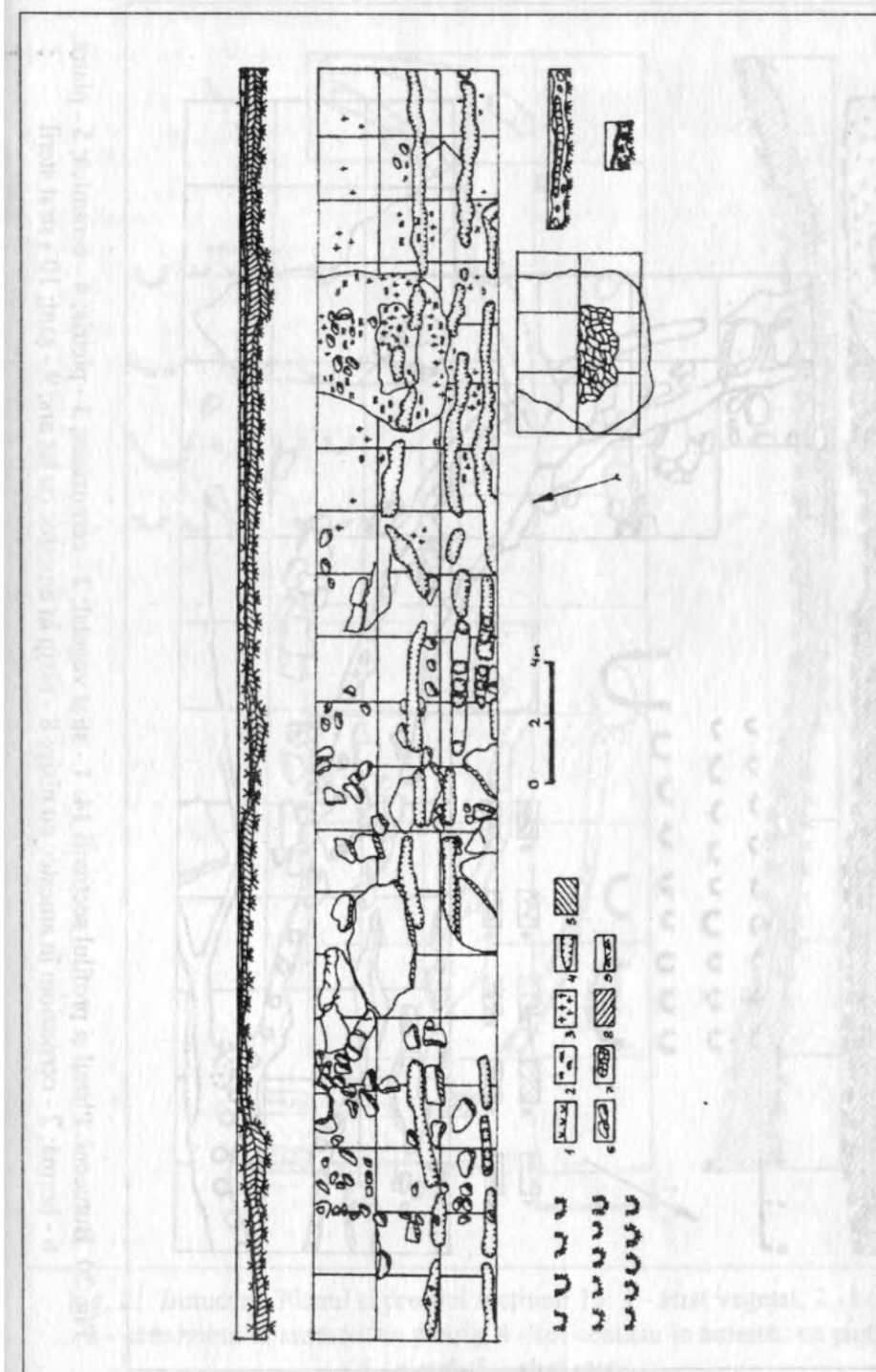

Fig. 19. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 13: 1 - străt vegetal; 2 - lut ars; 3 - ceramică; 4 - șanț; 5 - cernoziom; 6 - piatră; 7 - podea din lut ars; 8 - cernoziom în amestec cu pietriș; 9 - străt steril.

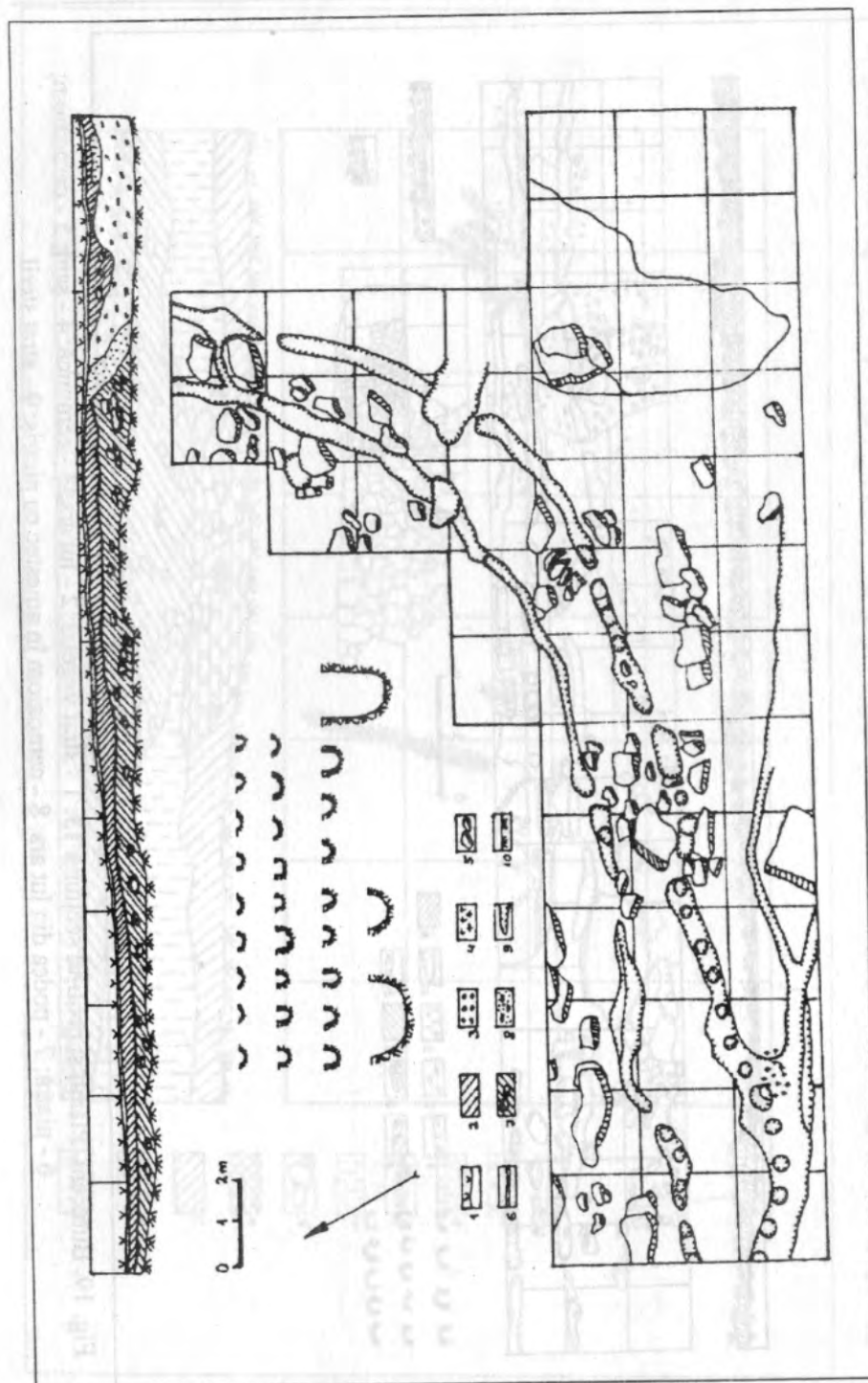

Fig. 20. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 14: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom; 3 - pietriș; 4 - ceramică; 5 - piatră; 6 - bermă; 7 - cernoziom în amestec cu nisip; 8 - nisip în amestec cu lut ars; 9 - șanț; 10 - strat steril.

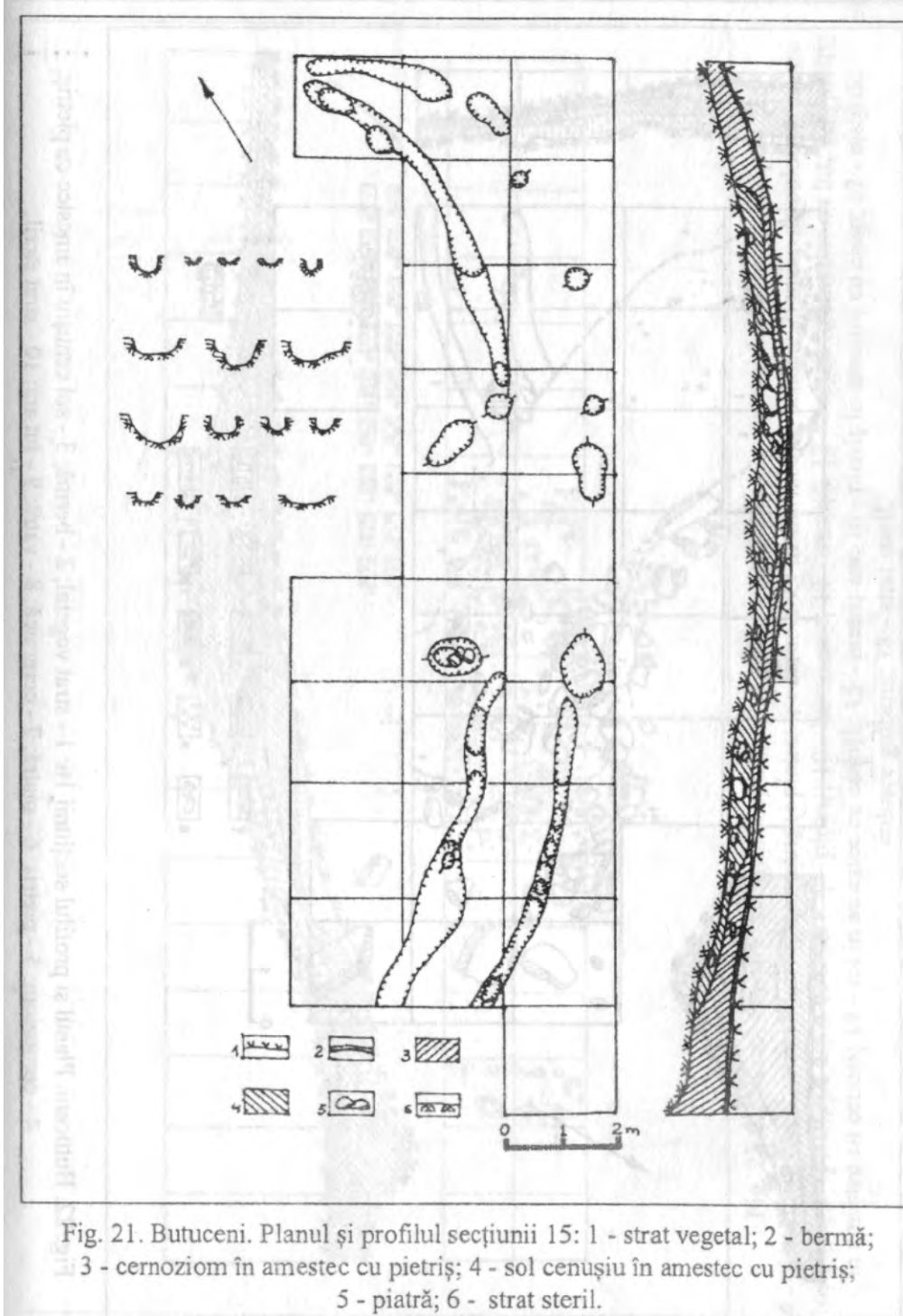

Fig. 21. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 15: 1 - strat vegetal; 2 - bermă; 3 - cernoziom în amestec cu pietriș; 4 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 5 - piatră; 6 - strat steril.

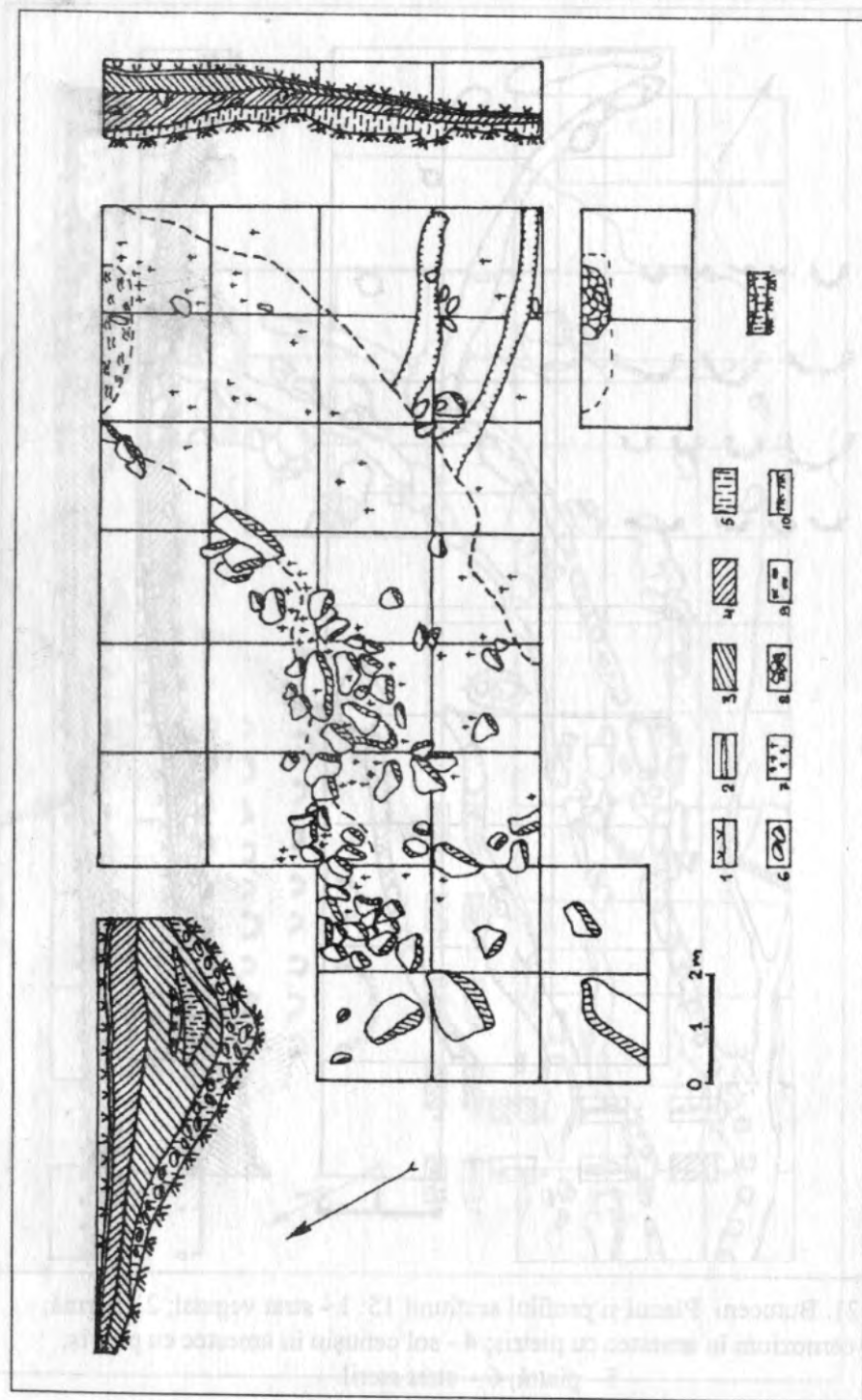

Fig. 22. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 16: 1 - strat vegetal; 2 - bermă; 3 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 4 - cernoziom; 5 - pietriș; 6 - piatră; 7 - ceramică; 8 - vatră; 9 - lut ars; 10 - strat steril.

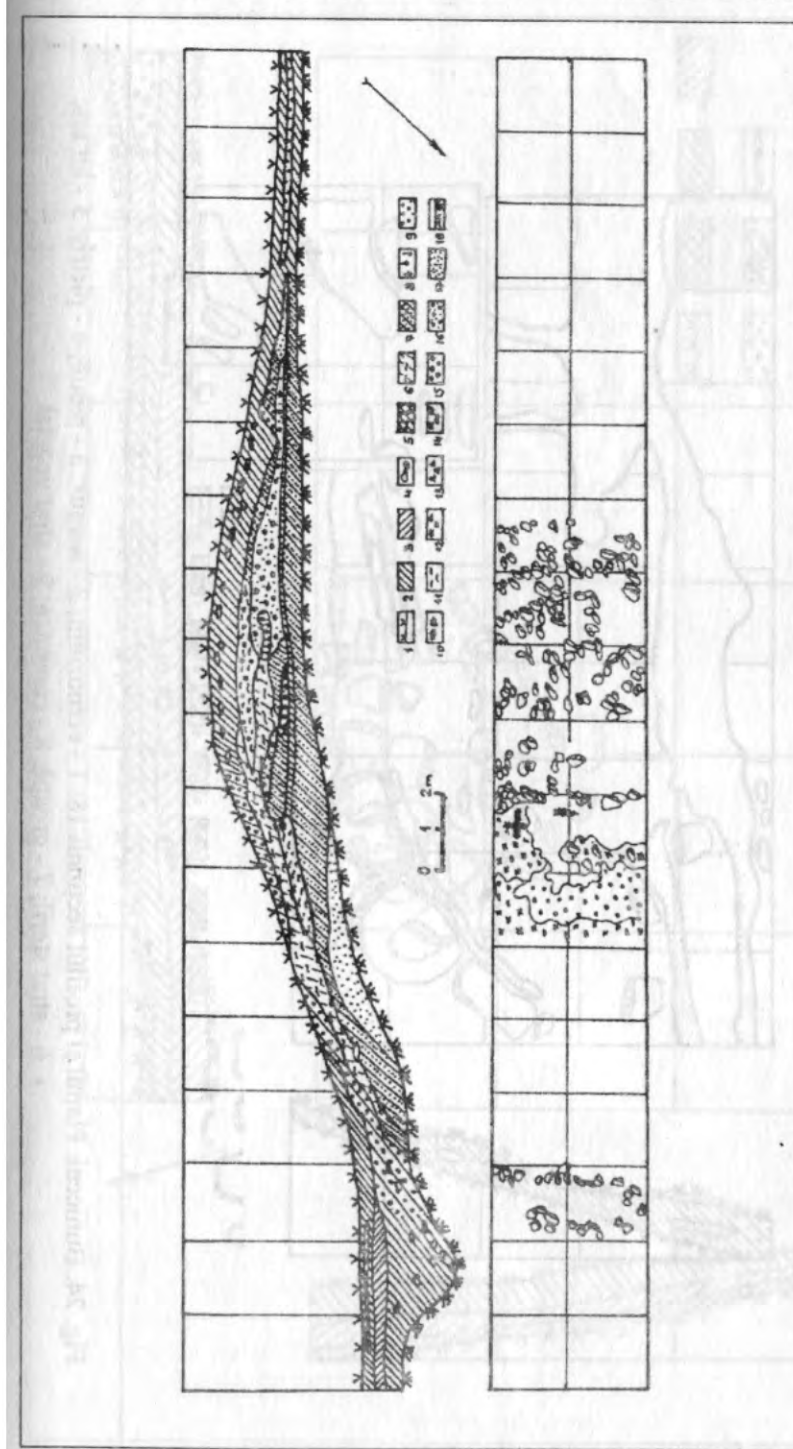
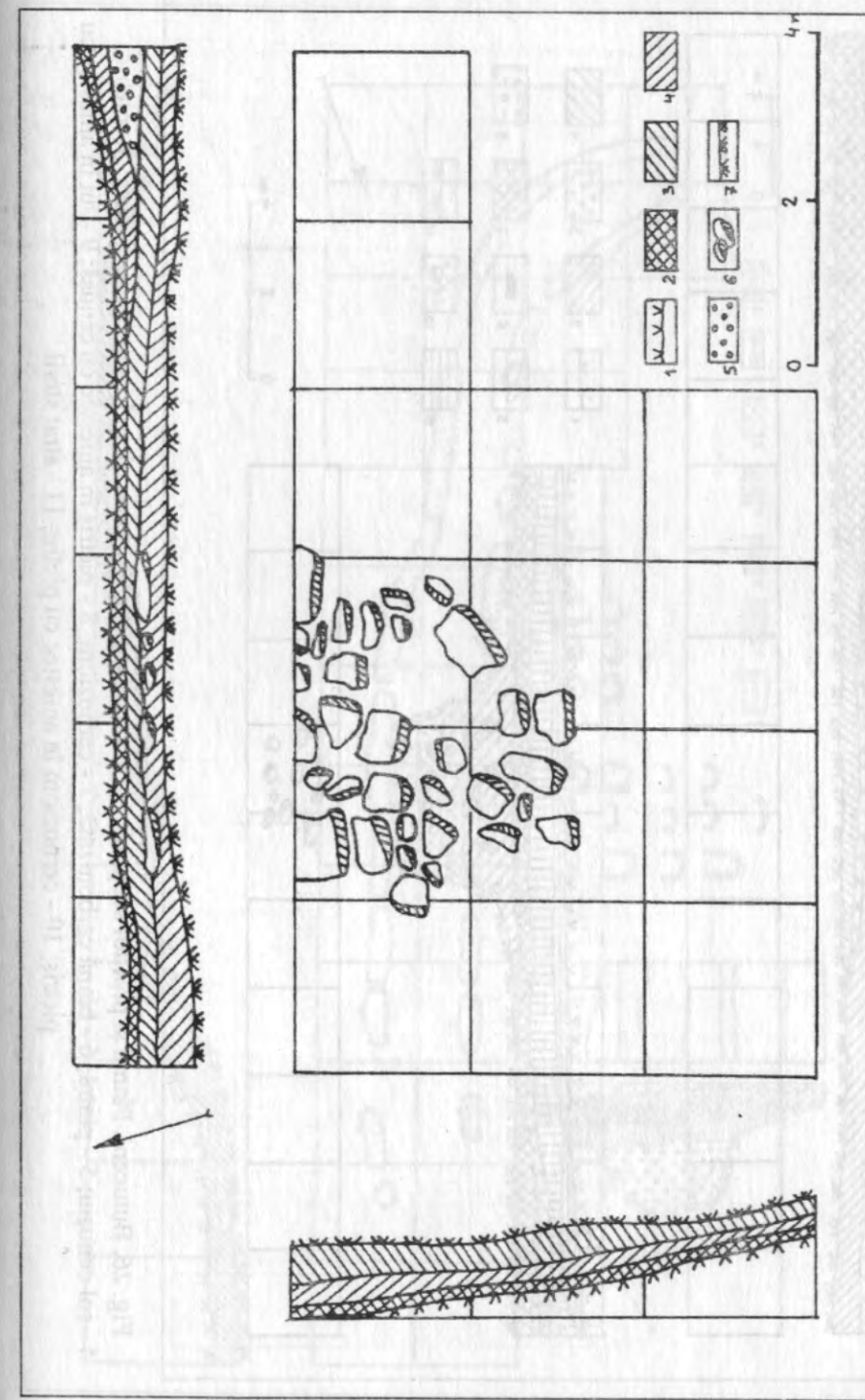
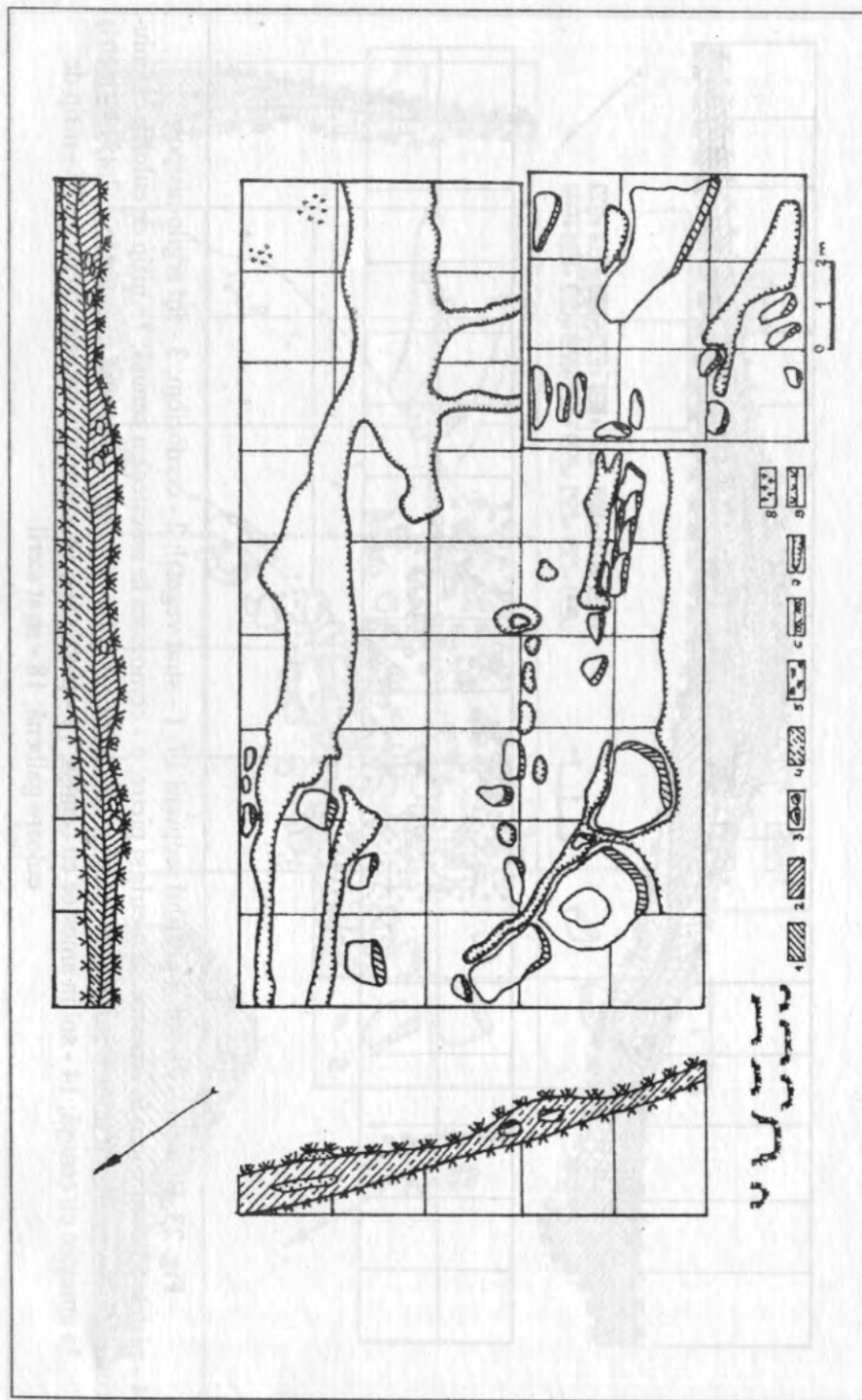

Fig. 23. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 17: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom; 3 - sol argilo-nisipos; 4 - piatră; 5 - cernoziom în amestec cu pietriș și pietre; 6 - cernoziom în amestec cu cenușă; 7 - nisip de culoare cafeniu-roșietică; 8 - pietriș cu urme de arsură; 9 - pietriș; 10 - bărne arse; 11 - cenușă; 12 - cenușă în amestec cu lut; 13 - pietriș în amestec cu cenușă; 14 - sol în amestec cu cenușă; 15 - pietriș ars; 16 - pietriș în amestec cu nisip; 17 - nisip de culoare galbenă; 18 - strat steril.

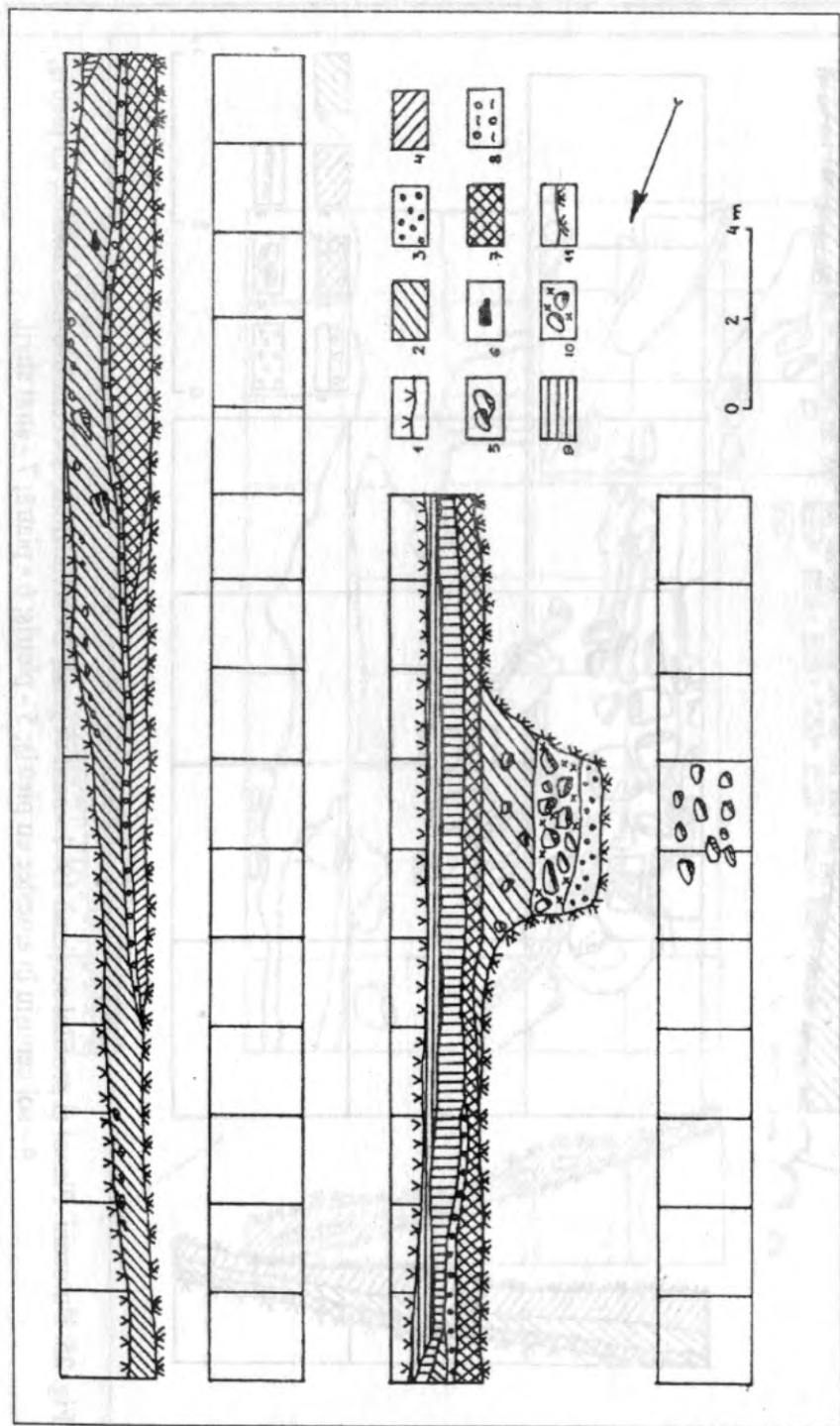

Fig. 26. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 20: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș; 3 - pietriș; 4 - sol cenușiu; 5 - piatră; 6 - bărnă carbonizată; 7 - cernoziom; 8 - pietriș în amestec cu cenușă; 9 - lut în amestec cu pietriș; 10 - cernoziom în amestec cu pietre; 11 - strat steril.

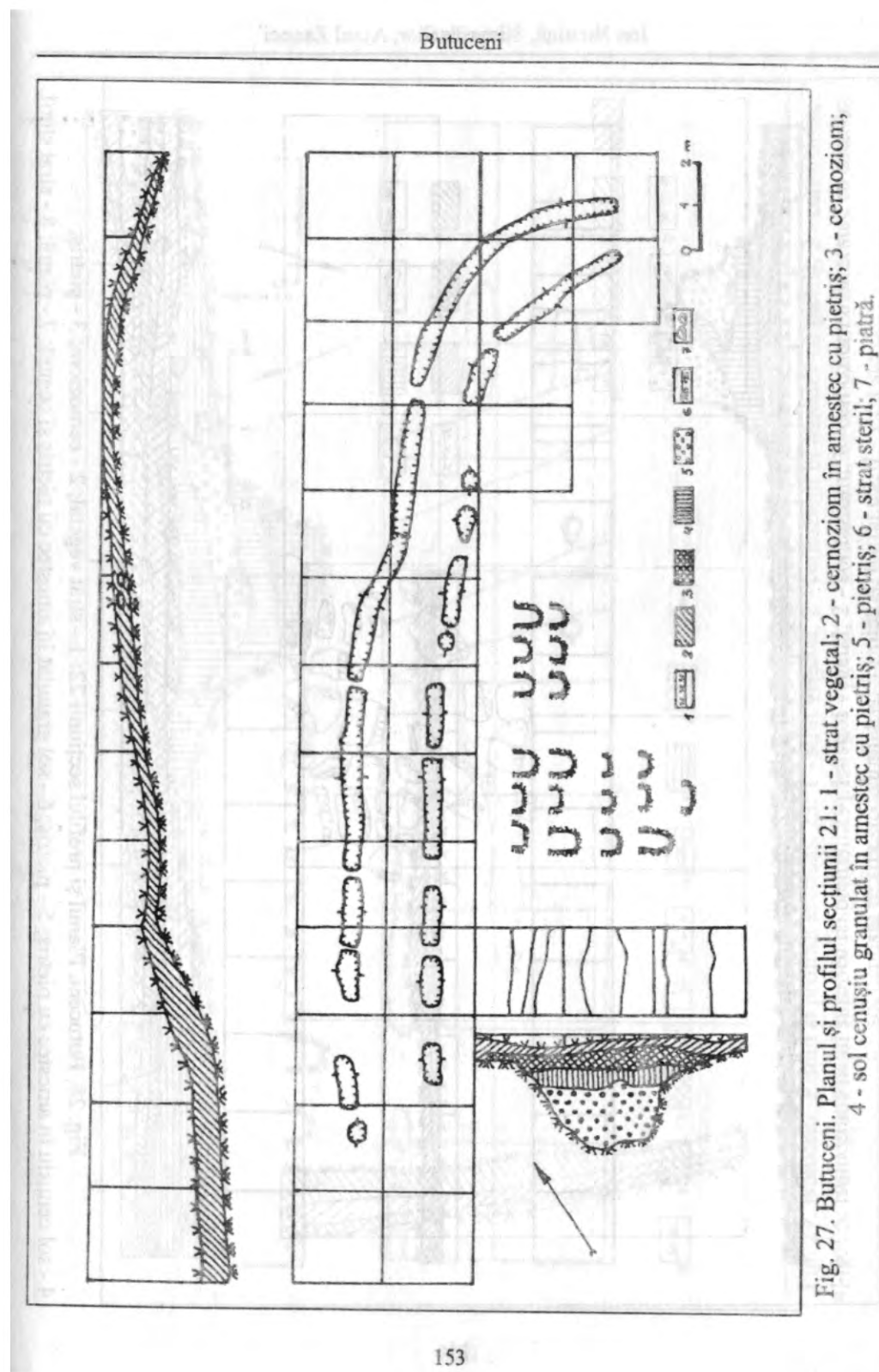

Fig. 27. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 21: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș; 3 - cernoziom; 4 - sol cenușiu granulat în amestec cu pietriș; 5 - pietriș; 6 - strat steril; 7 - piatră.

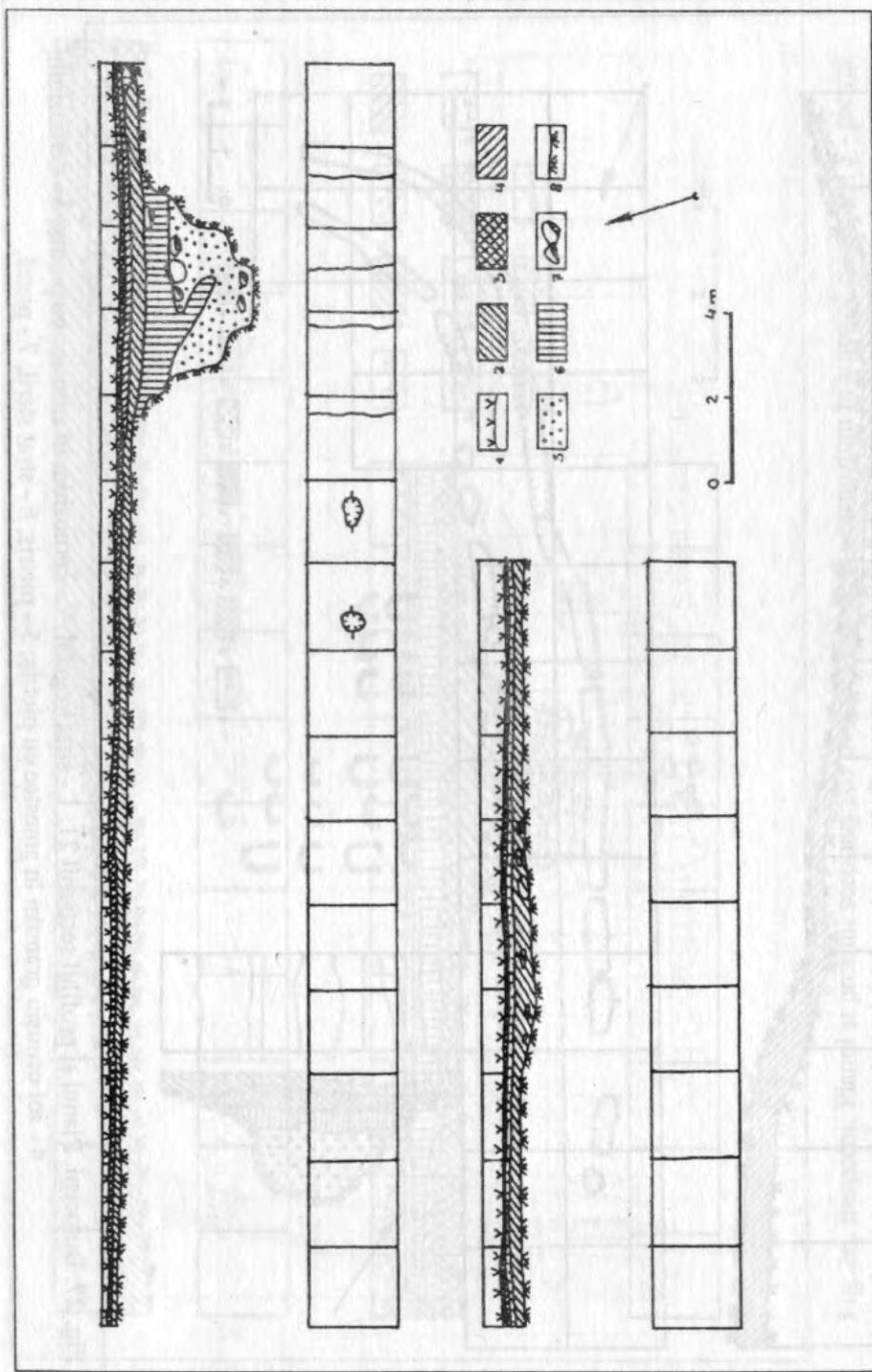

Fig. 28. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 22: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom; 3 - pietriș; 4 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 5 - pietriș; 6 - sol granulat în amestec cu pietriș și cenușă; 7 - piatră; 8 - strat steril.

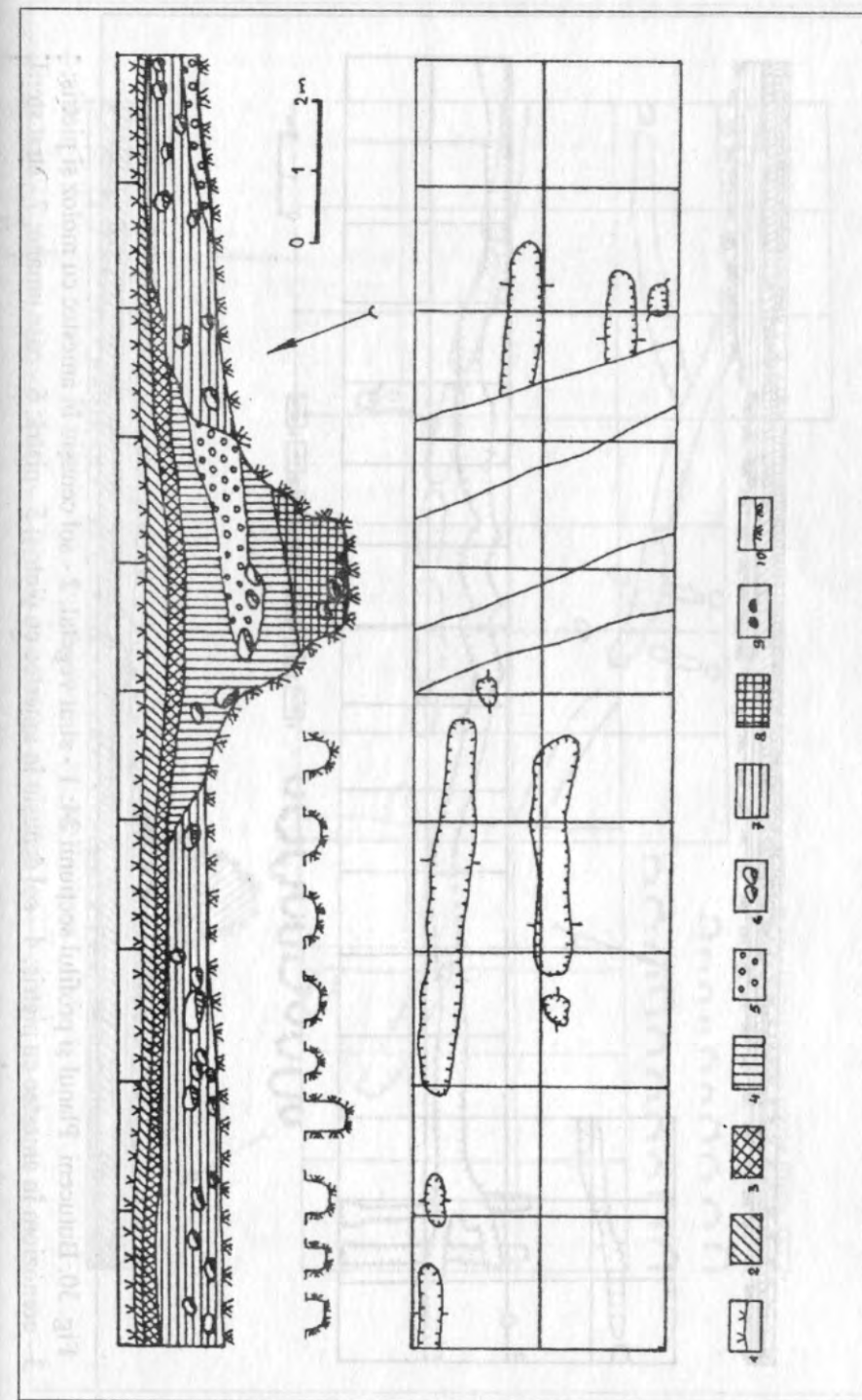

Fig. 29. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 23: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș; 3 - cernoziom; 4 - sol cenușiu granulat în amestec cu pietriș; 5 - pietriș; 6 - pietriș; 7 - piatră; 8 - sol cenușiu; 9 - sol cu urme de arsură în amestec cu pietriș; 10 - bărnă carbonizată; 11 - strat steril.

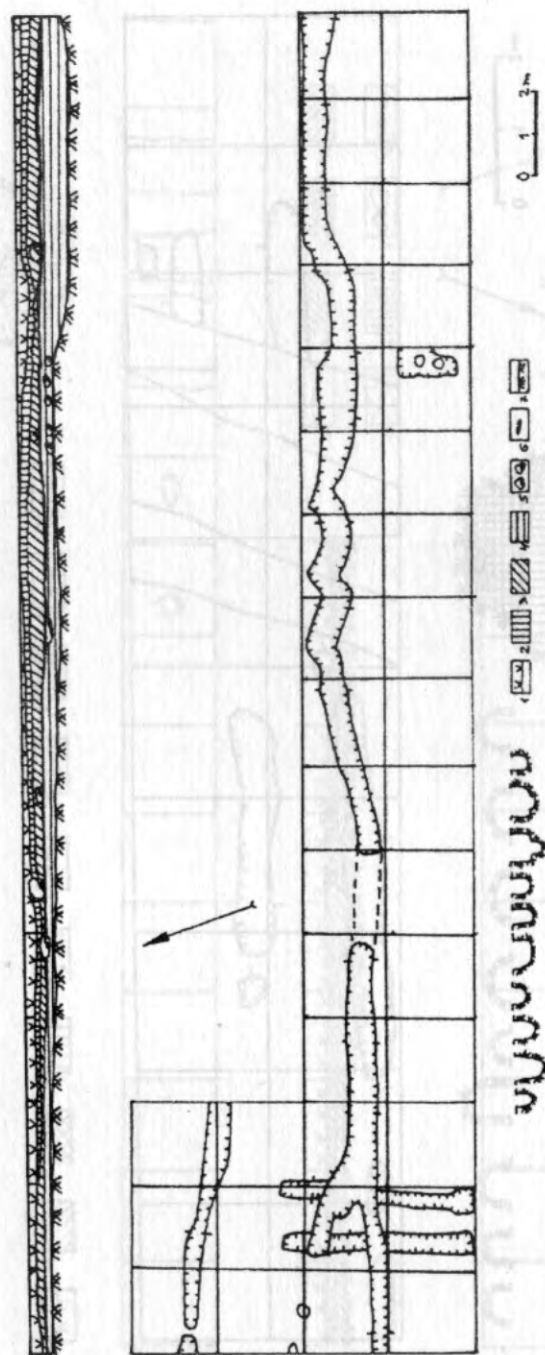

Fig. 30. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 24: 1 - strat vegetal; 2 - sol cenușiu în amestec cu moloz și pietriș; 3 - cernoziom în amestec cu pietriș; 4 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 5 - piatră; 6 - oase umane; 7 - strat steril.

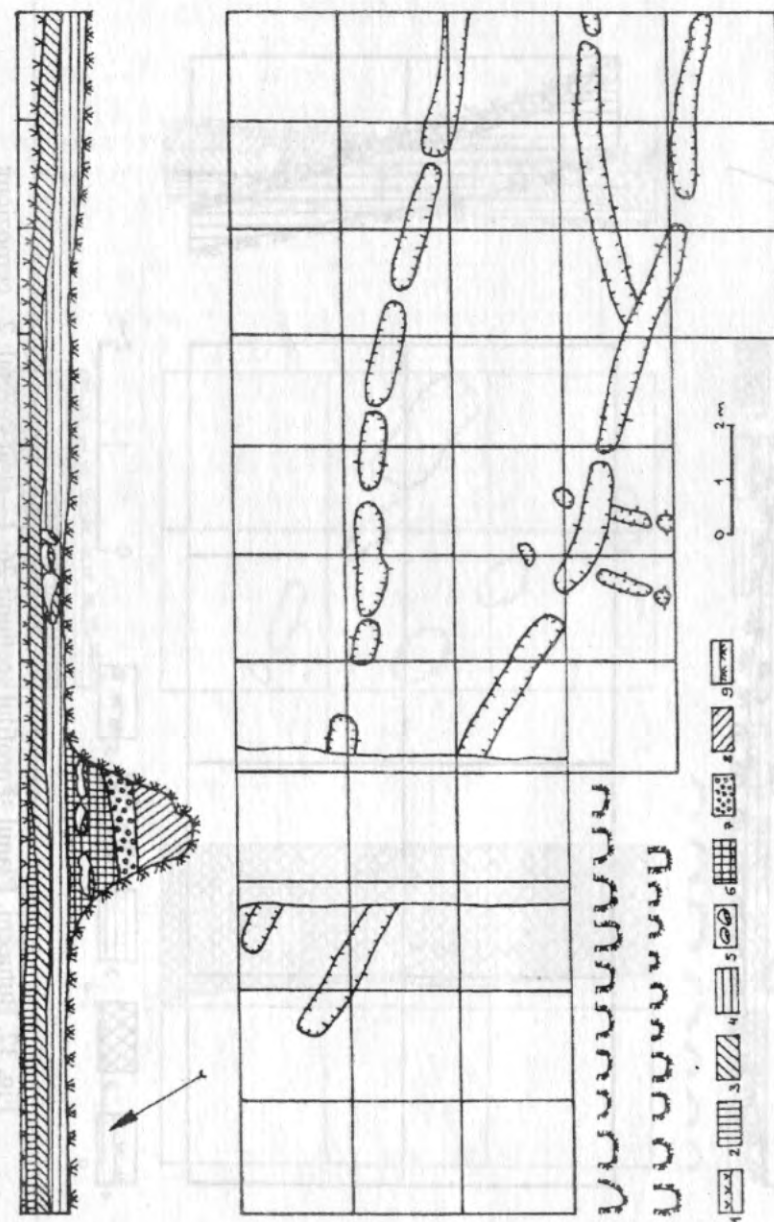

Fig. 31. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 25: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș; 3 - cernoziom în amestec cu vegetație și pietriș; 4 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 5 - piatră; 6 - sol în amestec cu pietriș și cenușă; 7 - pietriș; 8 - sol cenușiu; 9 - strat steril.

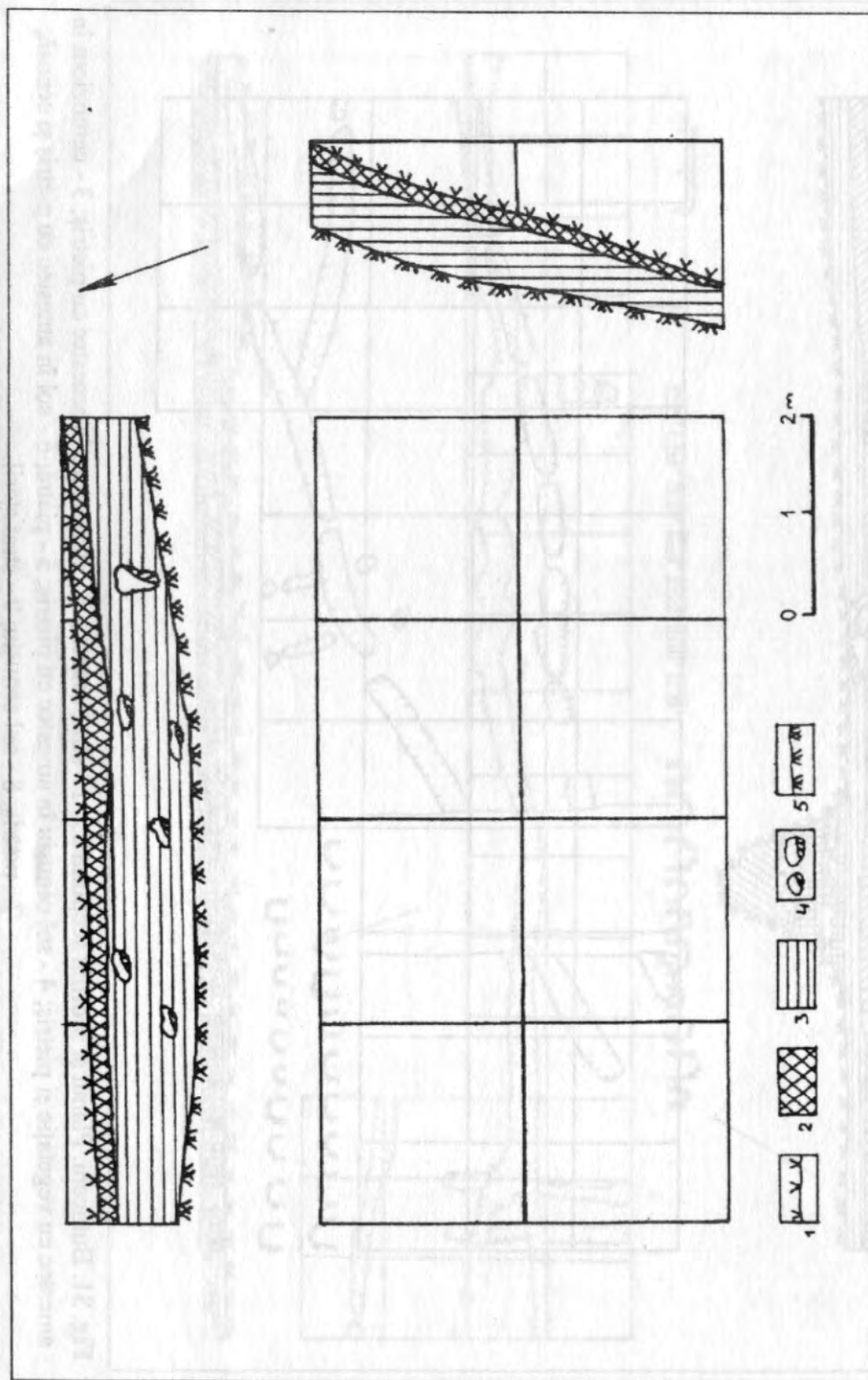

Fig. 32. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 26: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom; 3 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 4 - piatră; 5 - strat steril.

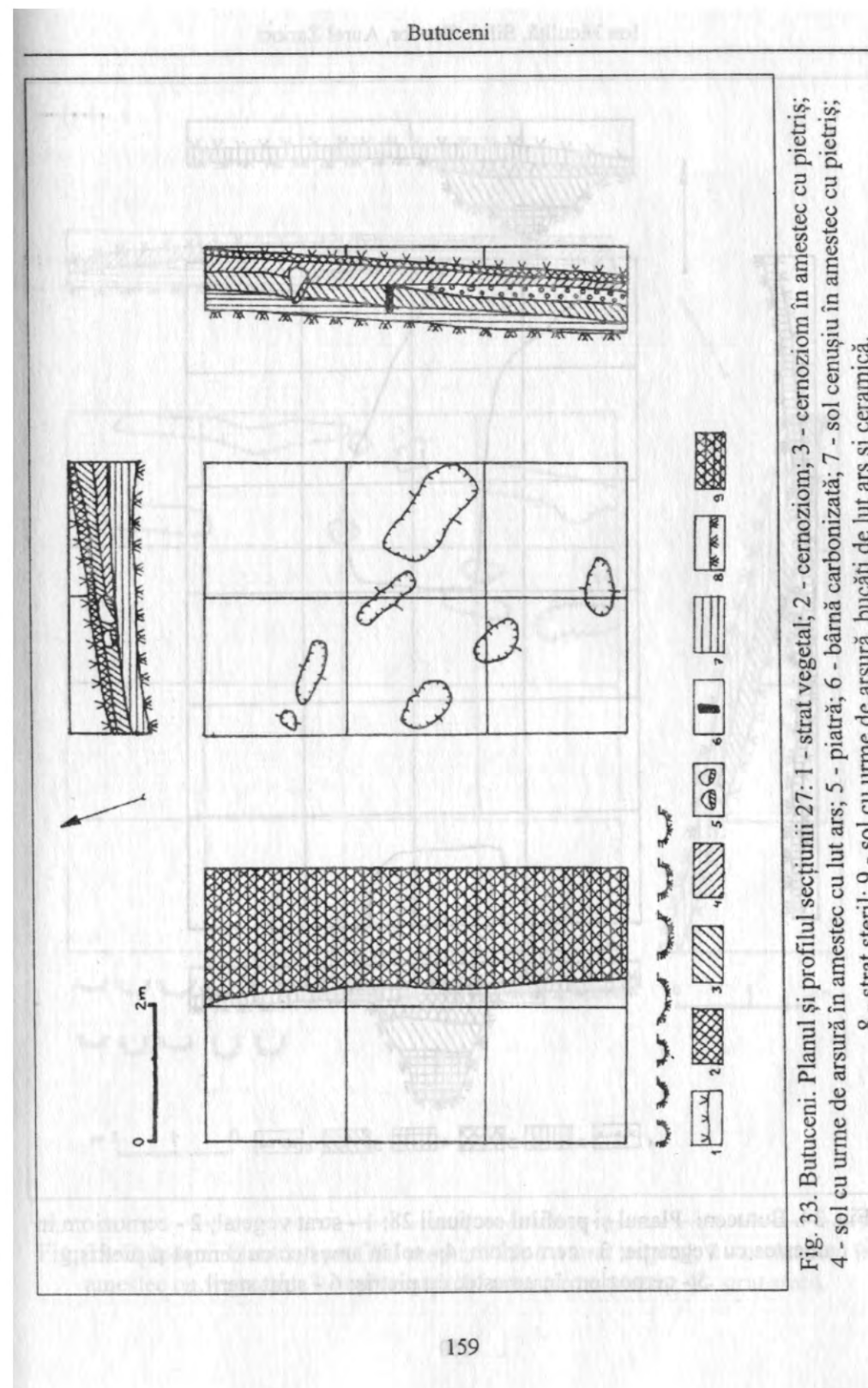

Fig. 33. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 27: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom; 3 - sol cenușiu în amestec cu lut ars; 4 - sol cu urme de arsură în amestec cu lut ars; 5 - piatră; 6 - bărnă carbonizată; 7 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 8 - strat steril; 9 - sol cu urme de arsură, bucăți de lut ars și ceramică.

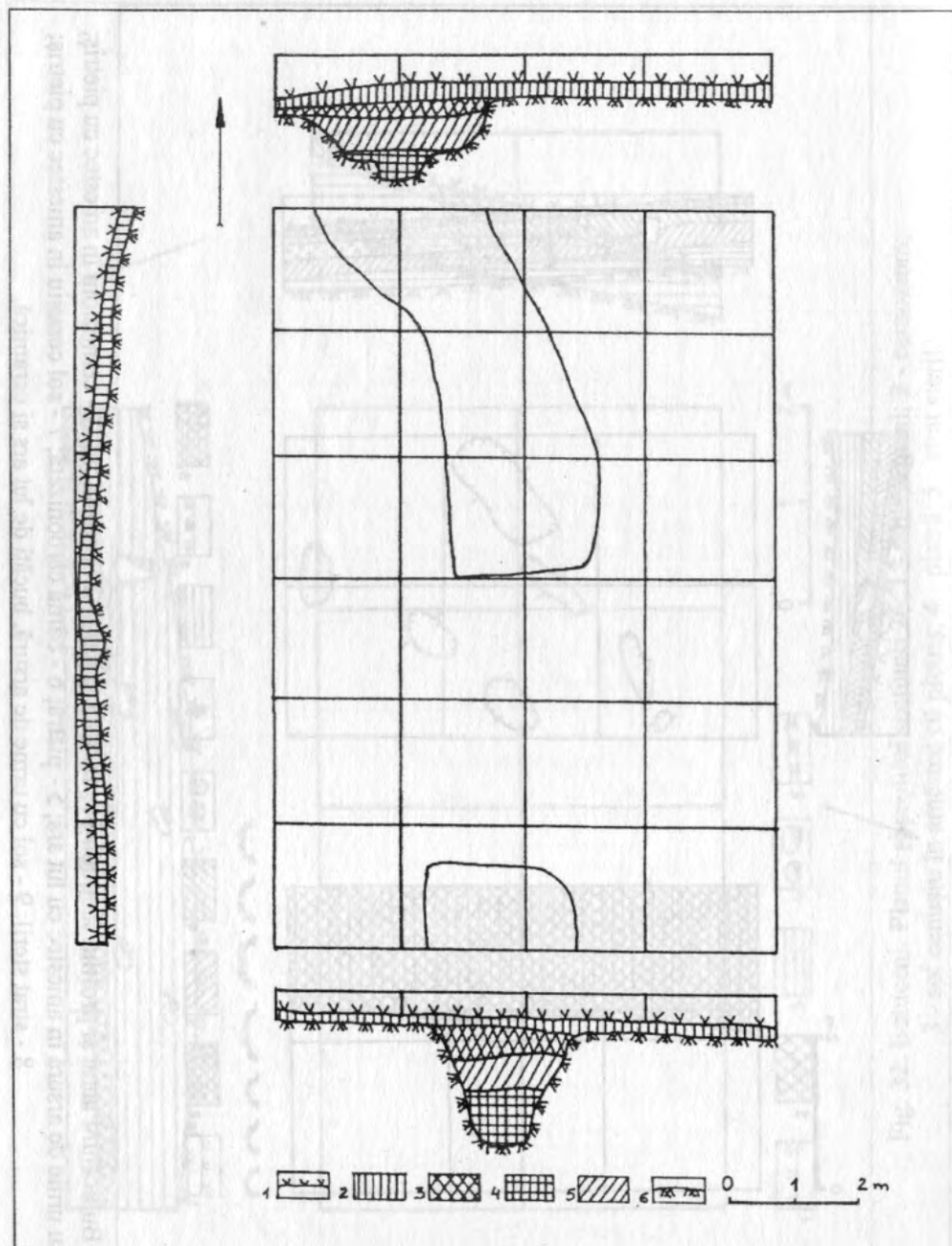

Fig. 34. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 28: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu vegetație; 3 - cernoziom; 4 - sol în amestec cu cenușă și pietriș; 5 - cernoziom în amestec cu pietriș; 6 - strat steril.

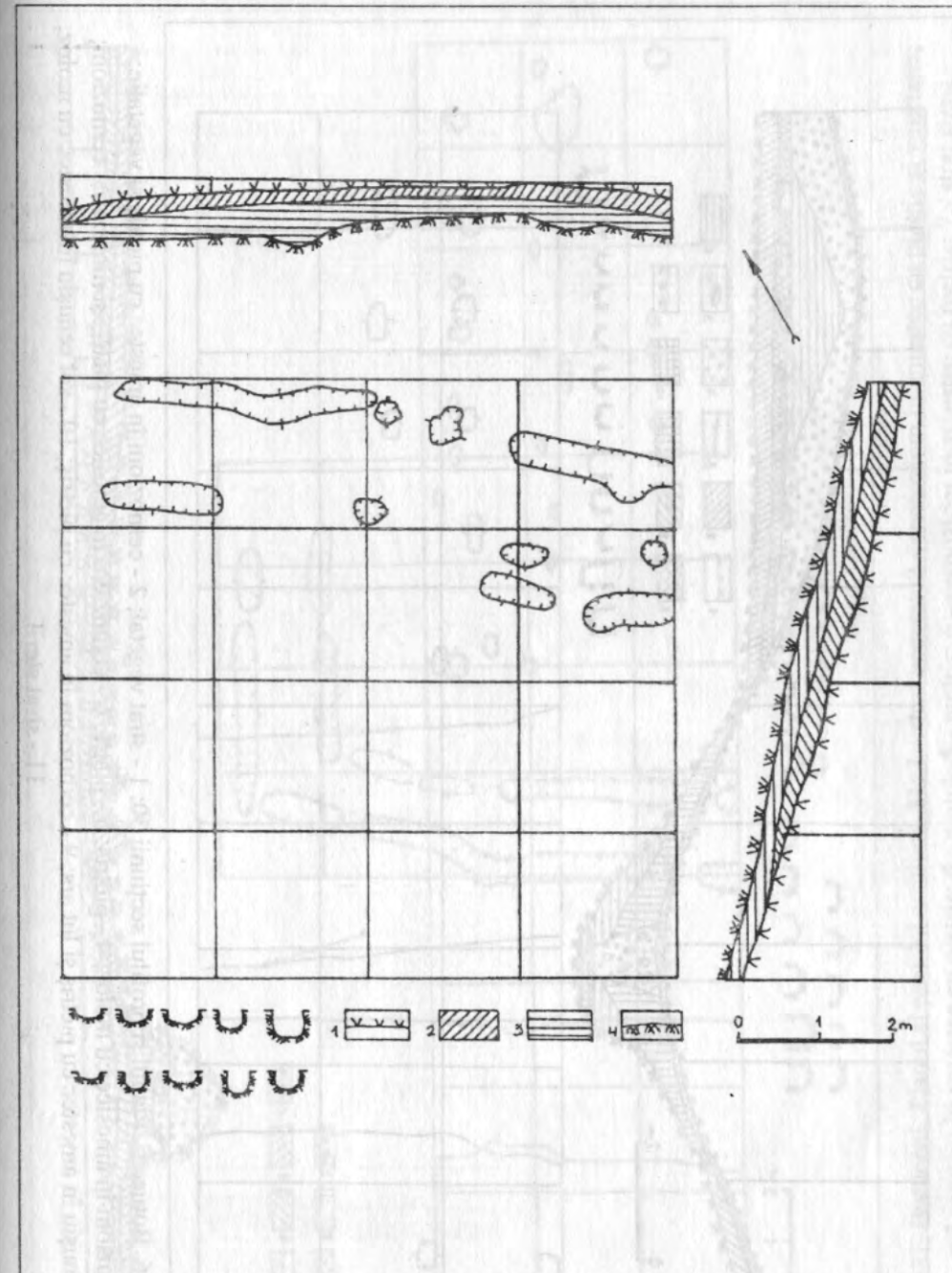

Fig. 35. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 29: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu vegetație; 3 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 4 - strat steril.

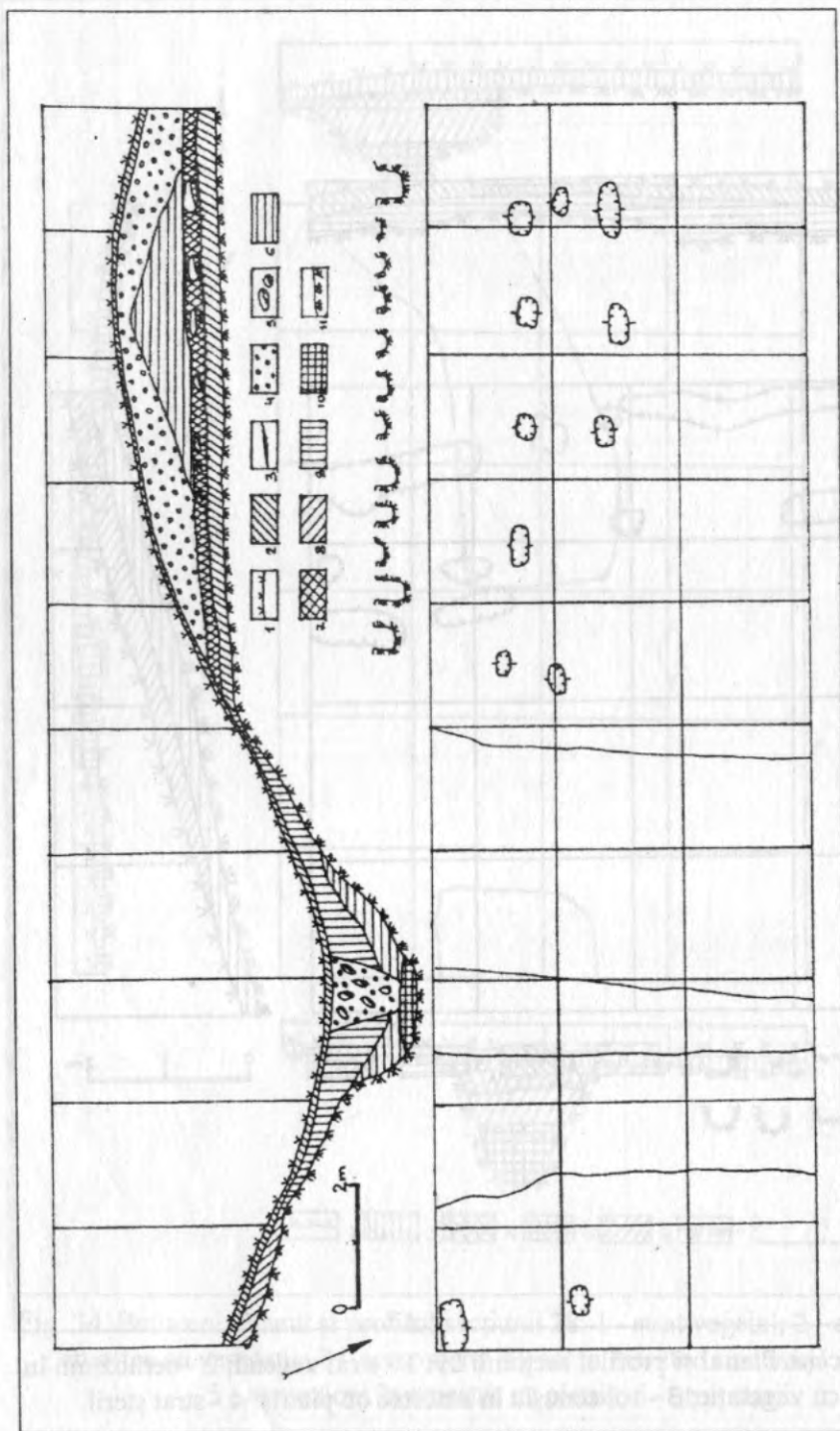

Fig. 36. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 30: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș și vegetație; 3 - cernoziom în amestec cu moloz; 4 - pietriș; 5 - cernoziom în amestec cu pietriș și moloz; 7 - cernoziom; 8 - sol cenușiu în amestec cu pietriș și lut ars; 9 - cernoziom în amestec cu pietriș; 10 - sol cenușiu în amestec cu moloz; 11 - strat steril.

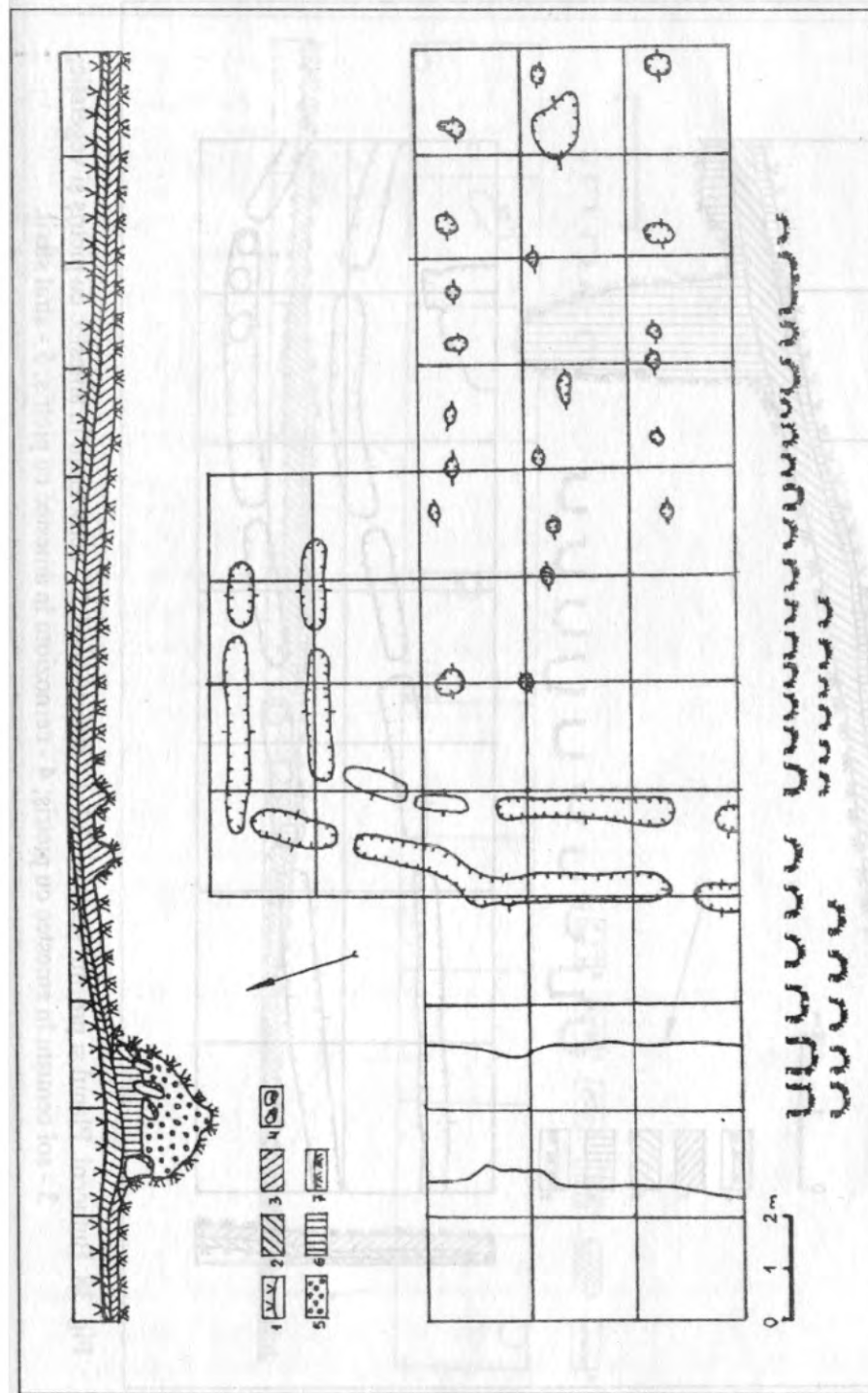

Fig. 37. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 31: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș și vegetație; 3 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 4 - piatră; 5 - pietriș; 6 - cernoziom în amestec cu pietriș; 7 - strat steril.

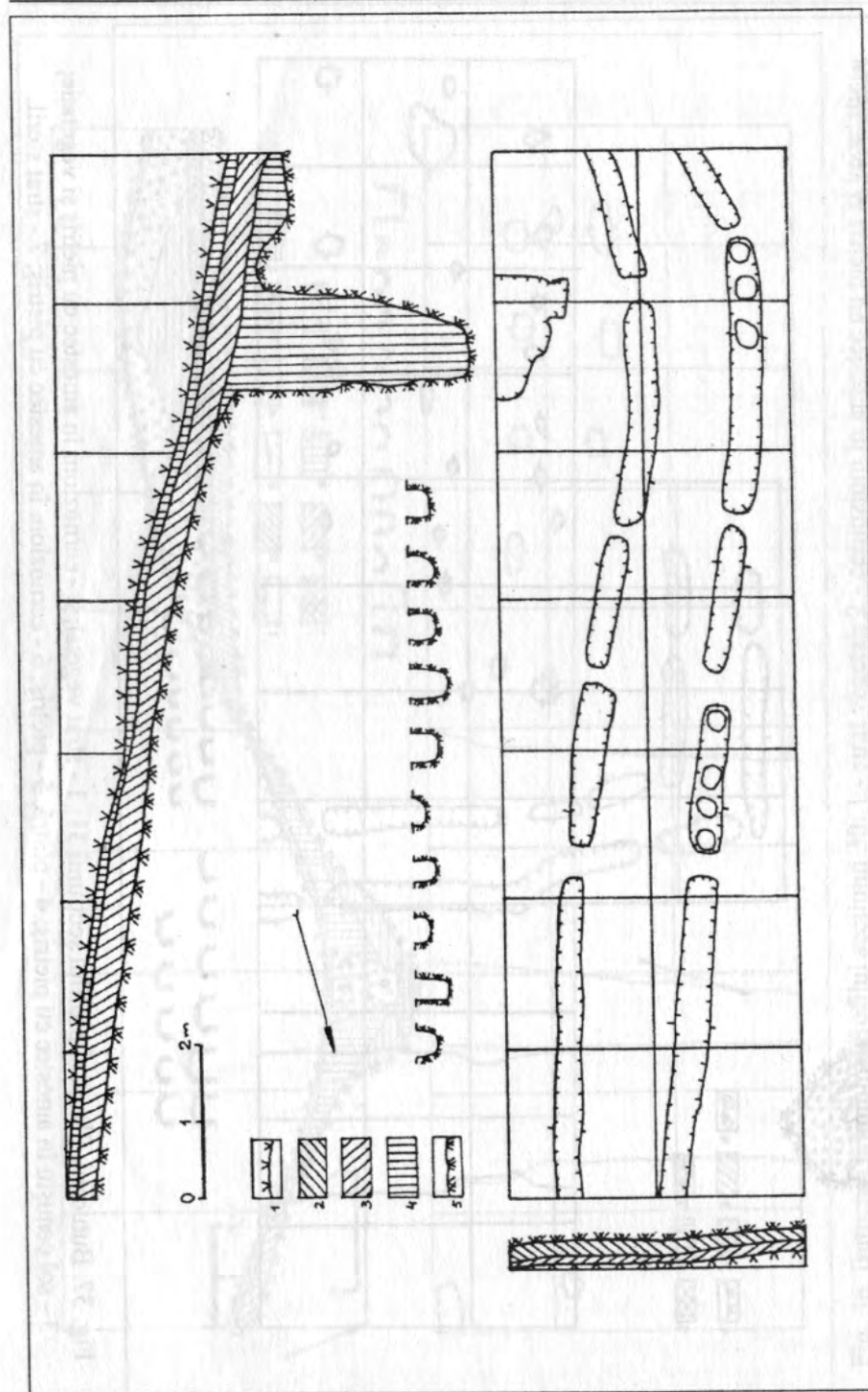

Fig. 38. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 32: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș și vegetație; 3 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 4 - cernoziom în amestec cu pietriș; 5 - strat steril.

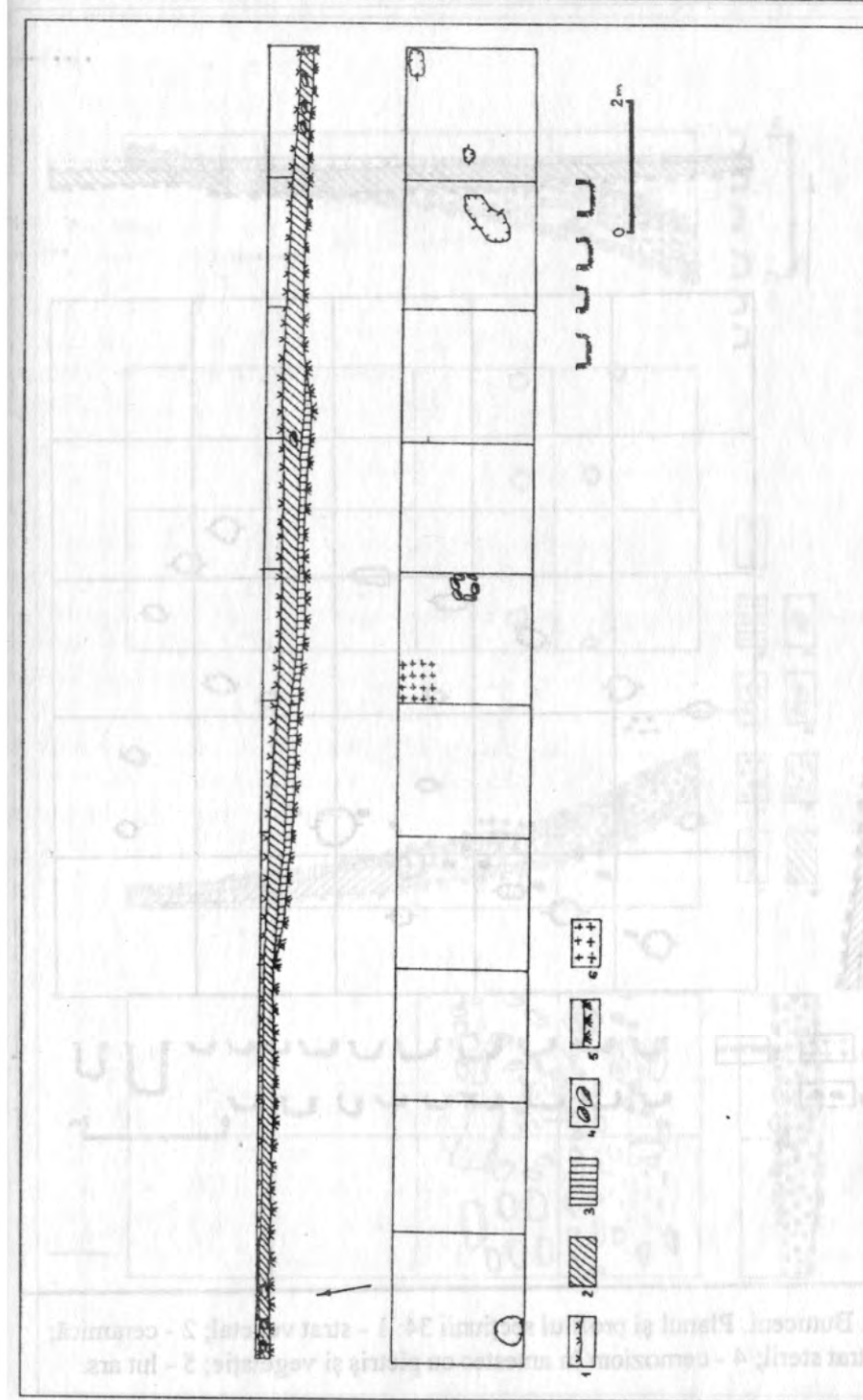

Fig. 39. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 33: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș și vegetație; 3 - sol cenușiu în amestec cu moloz; 4 - piatră; 5 - strat steril; 6 - ceramică.

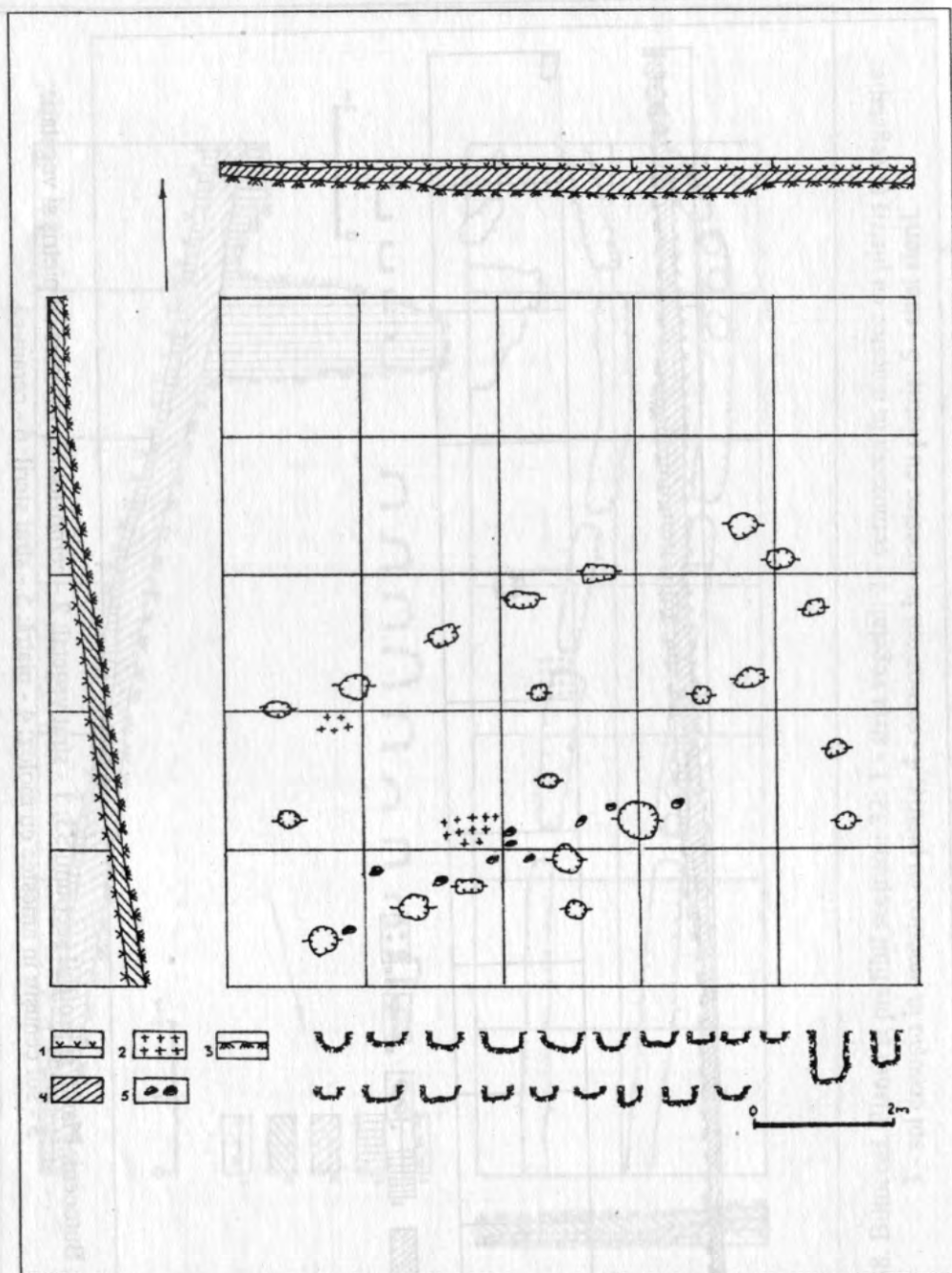

Fig. 40. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 34: 1 - strat vegetal; 2 - ceramică; 3 - strat steril; 4 - cernoziom în amestec cu pietriș și vegetație; 5 - lut ars.

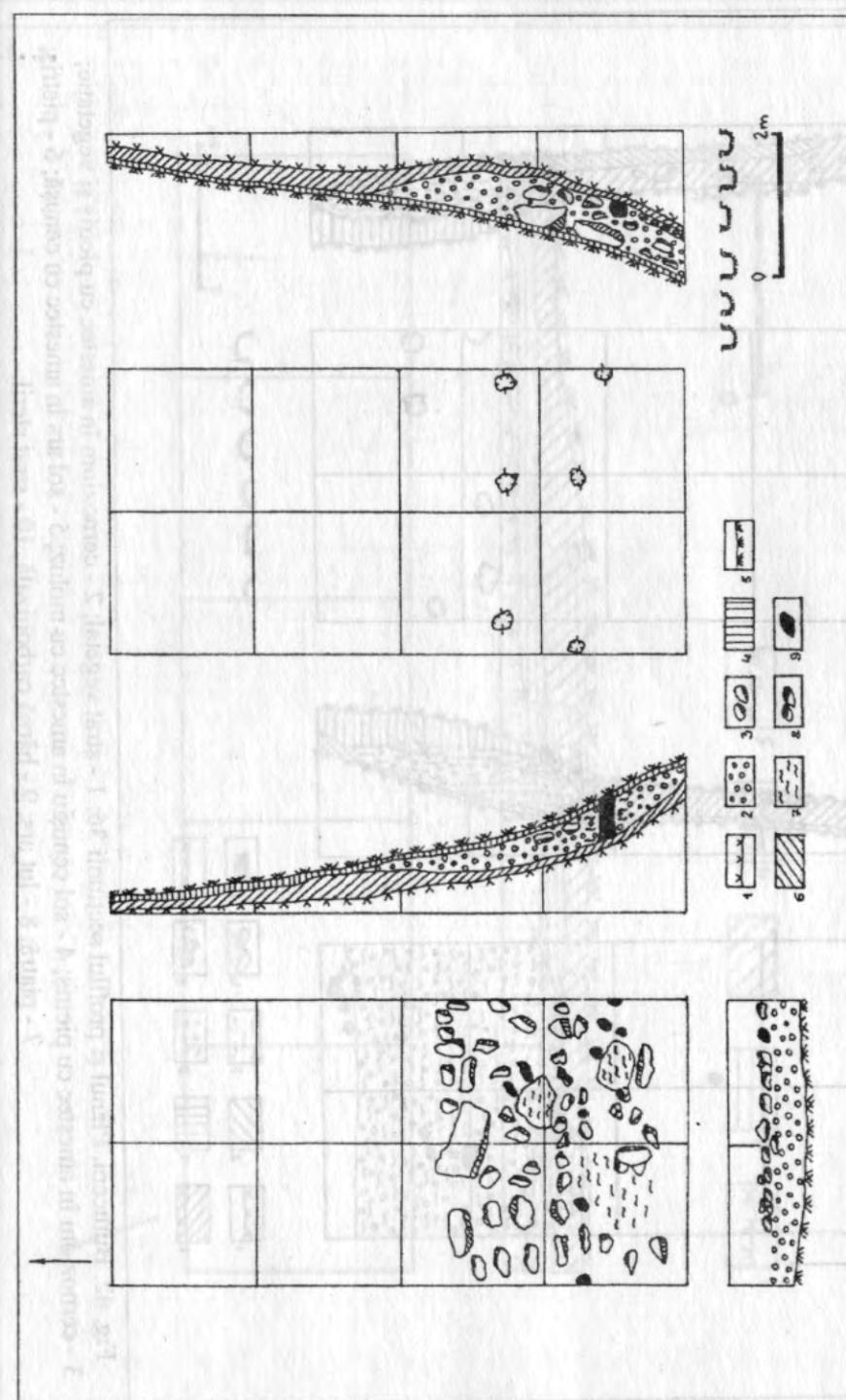

Fig. 41. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 35: 1 - strat vegetal; 2 - ceramică; 3 - strat steril; 4 - sol în amestec cu moloz; 5 - strat steril; 6 - bărnă carbonizată; 7 - sol ars în amestec cu cenușă; 8 - lut ars; 9 - bărnă carbonizată.

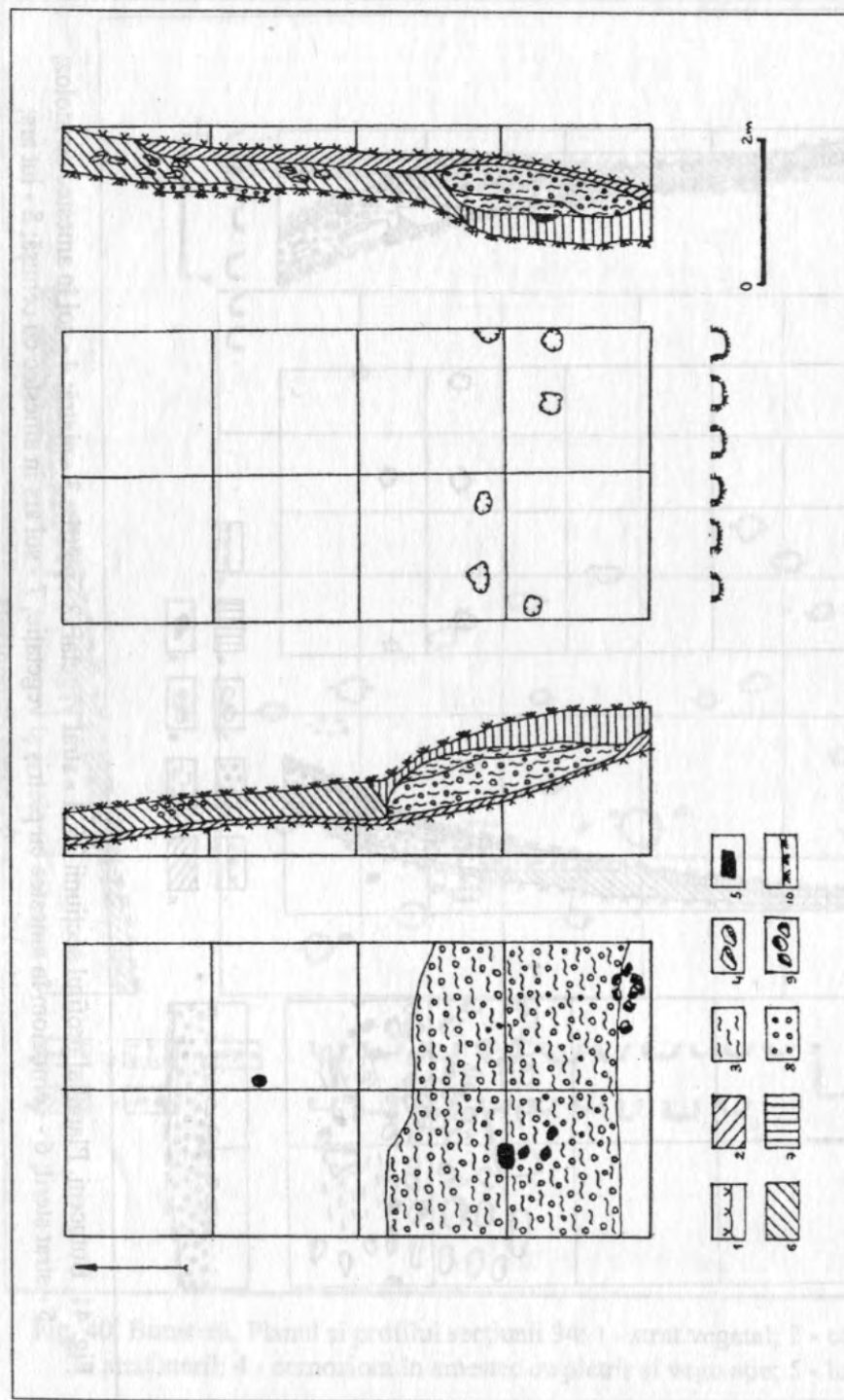

Fig. 42. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 36: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș și vegetație; 3 - cernoziom în amestec cu moloz; 4 - sol cenușiu în amestec cu moloz; 5 - sol ars în amestec cu cenușă; 6 - pietriș; 7 - piatră; 8 - lut ars; 9 - bătă carbonizată; 10 - strat steril.

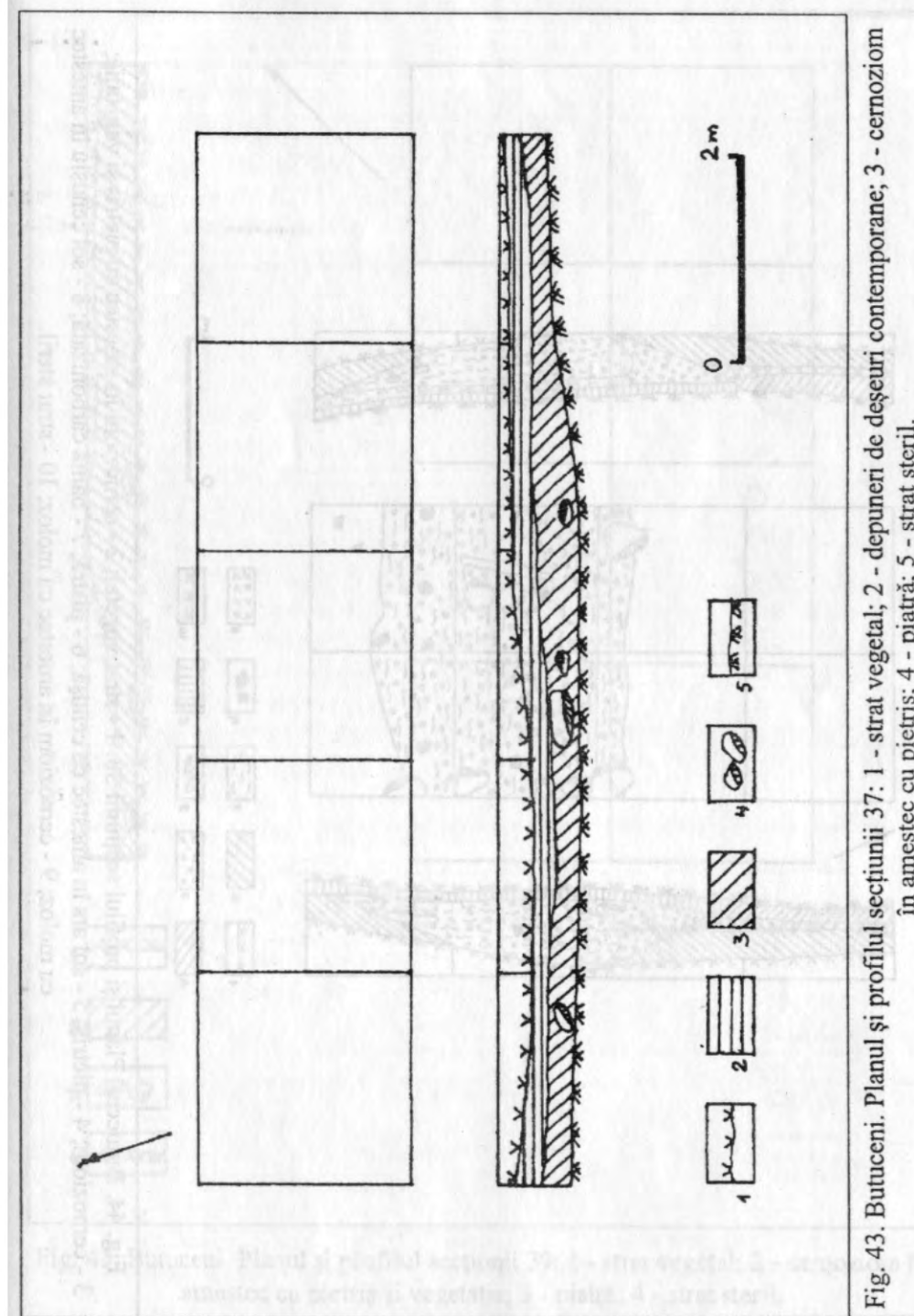

Fig. 43. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 37: 1 - strat vegetal; 2 - depuneri de deșeuri contemporane; 3 - cernoziom în amestec cu pietriș; 4 - piatră; 5 - strat steril.

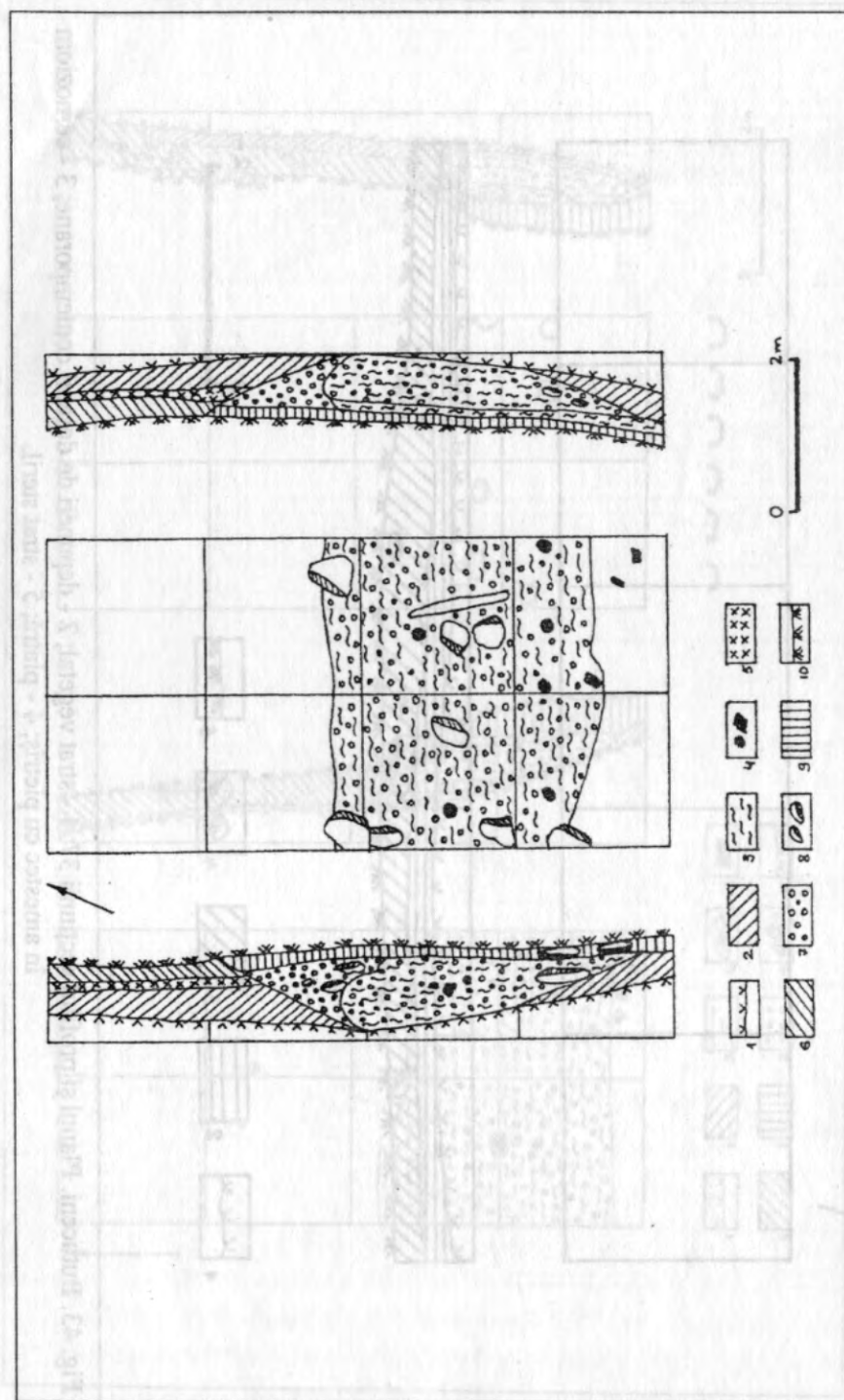

Fig. 44. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 38: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș și vegetație; 3 - sol ars în amestec cu cenușă; 6 - piatră; 7 - bătă carbonizată; 8 - sol cenușiu în amestec cu moloz; 9 - cernoziom în amestec cu moloz; 10 - strat steril.

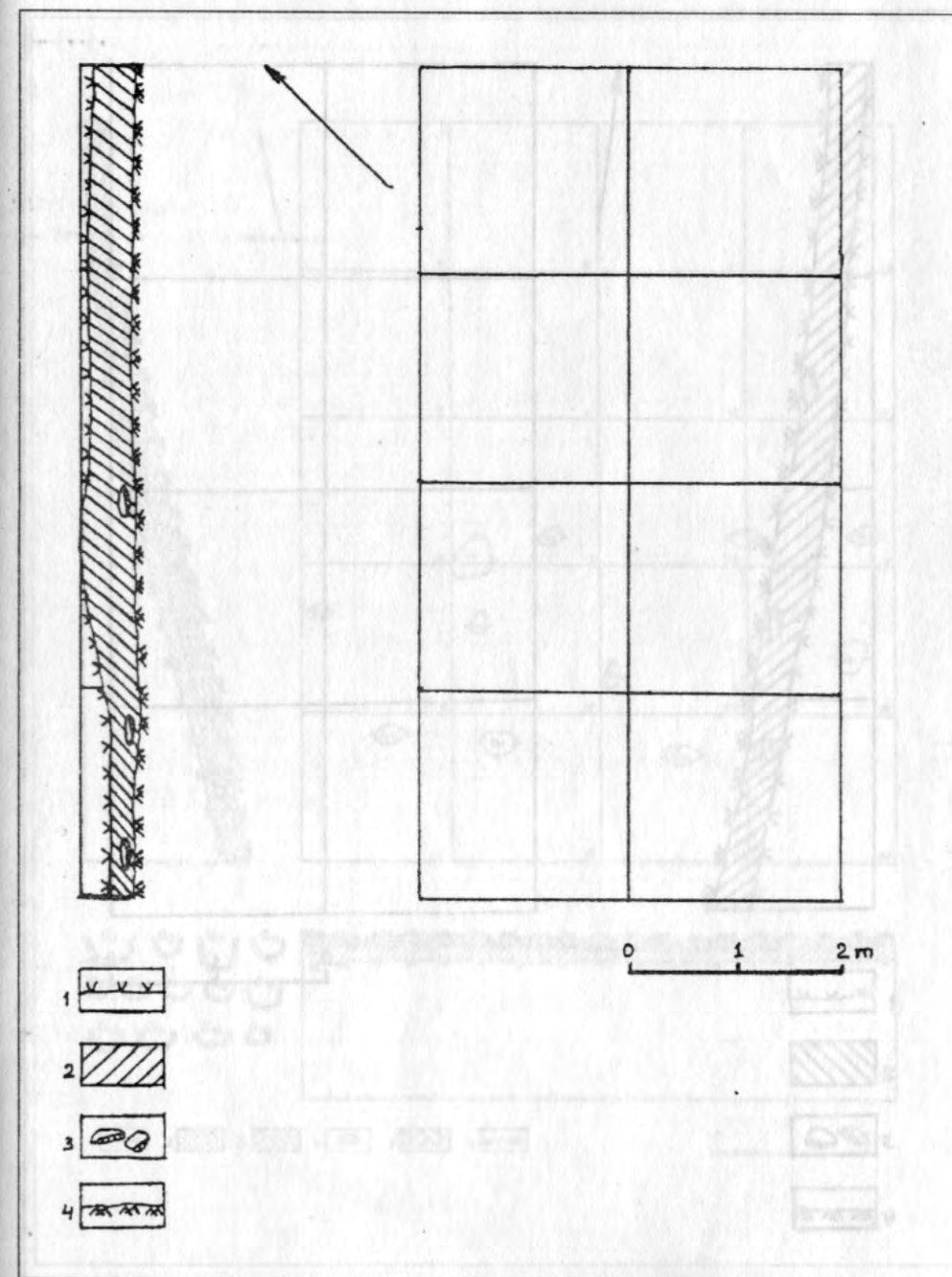

Fig. 45. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 39: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu pietriș și vegetație; 3 - piatră; 4 - strat steril.

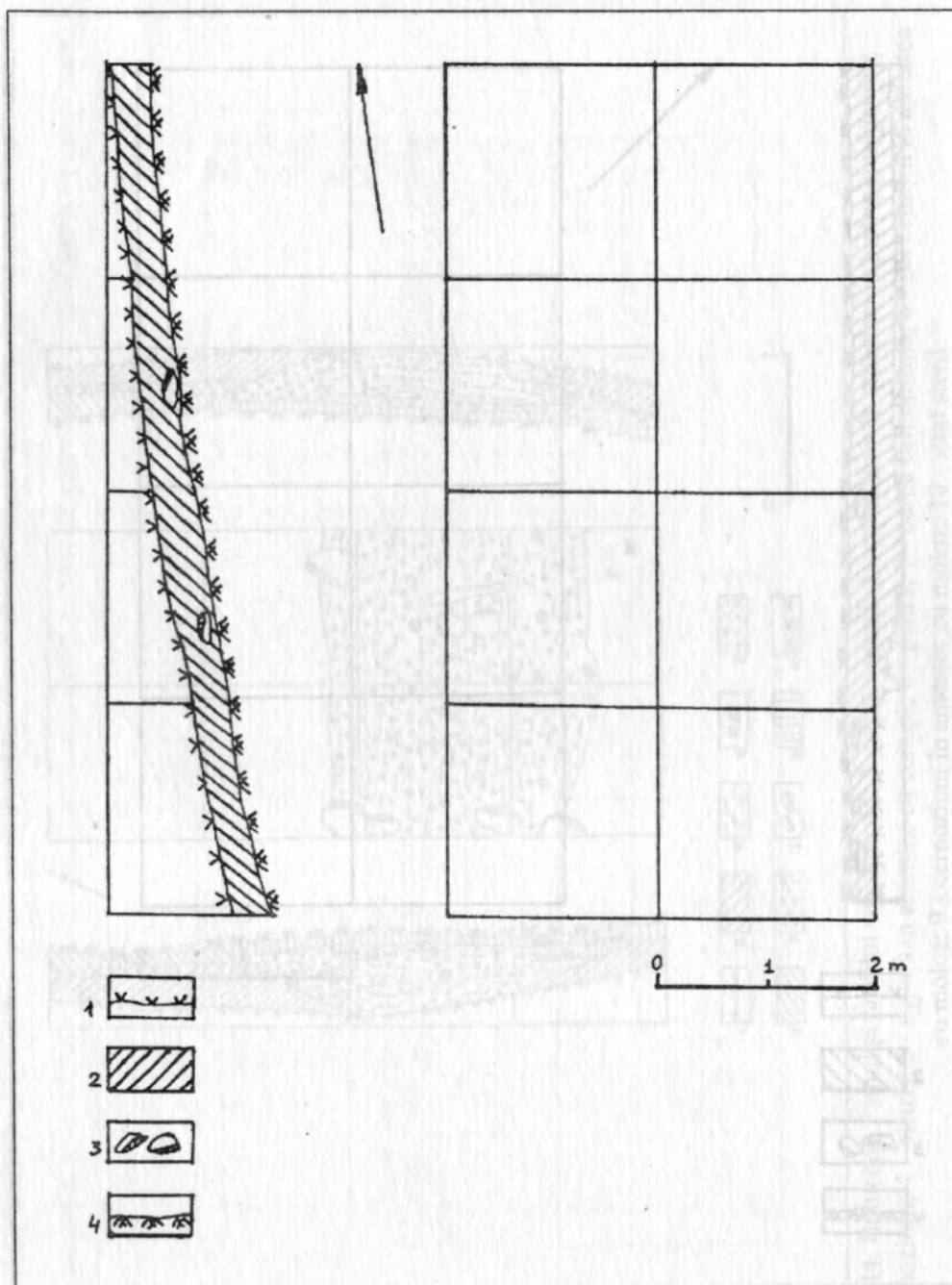

Fig. 46. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 40: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu vegetație și pietriș; 3 - piatră; 4 - strat steril.

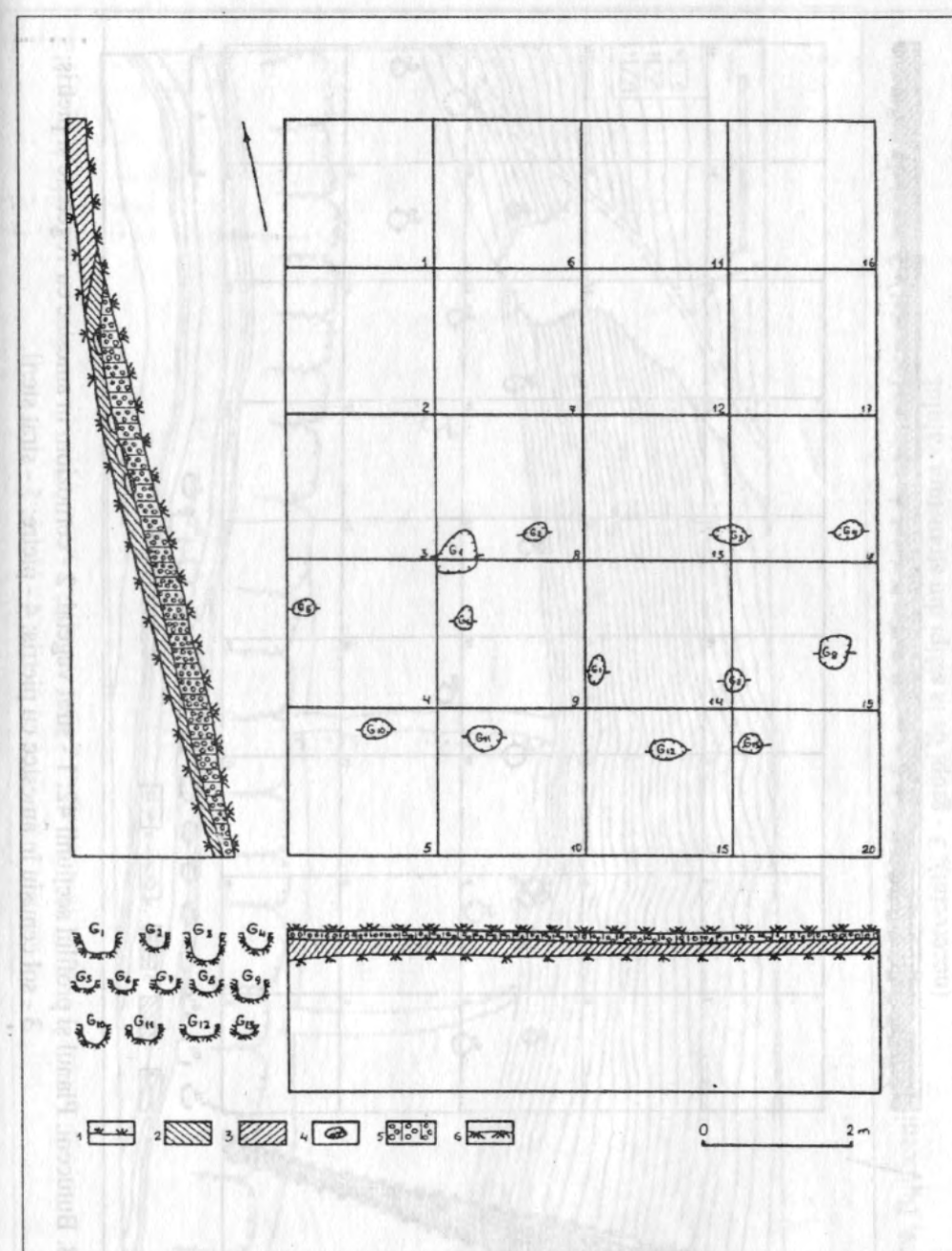

Fig. 47. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 41: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu vegetație; 3 - cernoziom în amestec cu pietriș și vegetație 4 - pietre; 5 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 6 - strat steril.

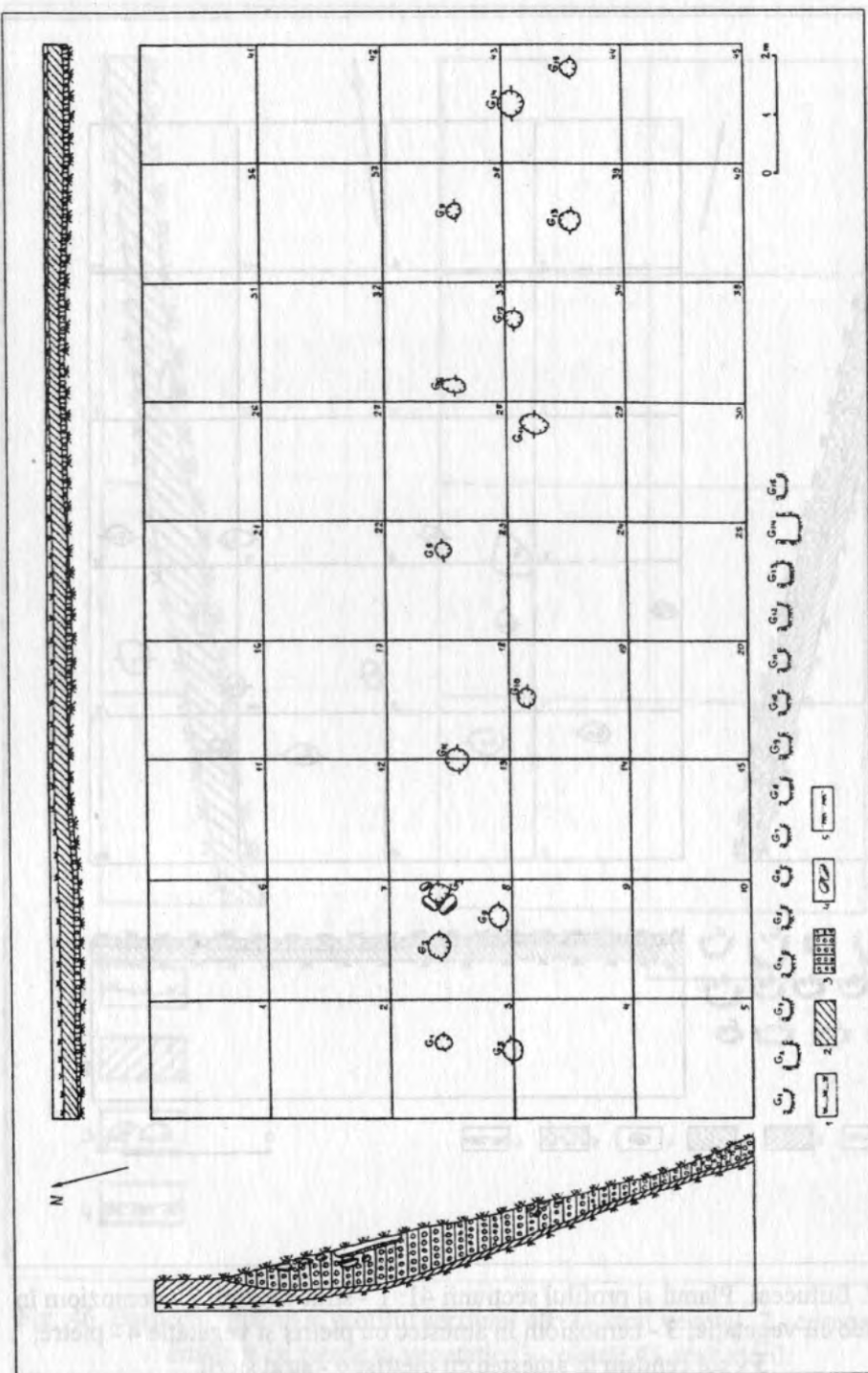

Fig. 48. Butuceni. Planul și profilul secțiunii 42: 1 - strat vegetal; 2 - cernoziom în amestec cu vegetație și pietriș; 3 - sol cenușiu în amestec cu pietriș; 4 - pietre; 5 - strat steril.

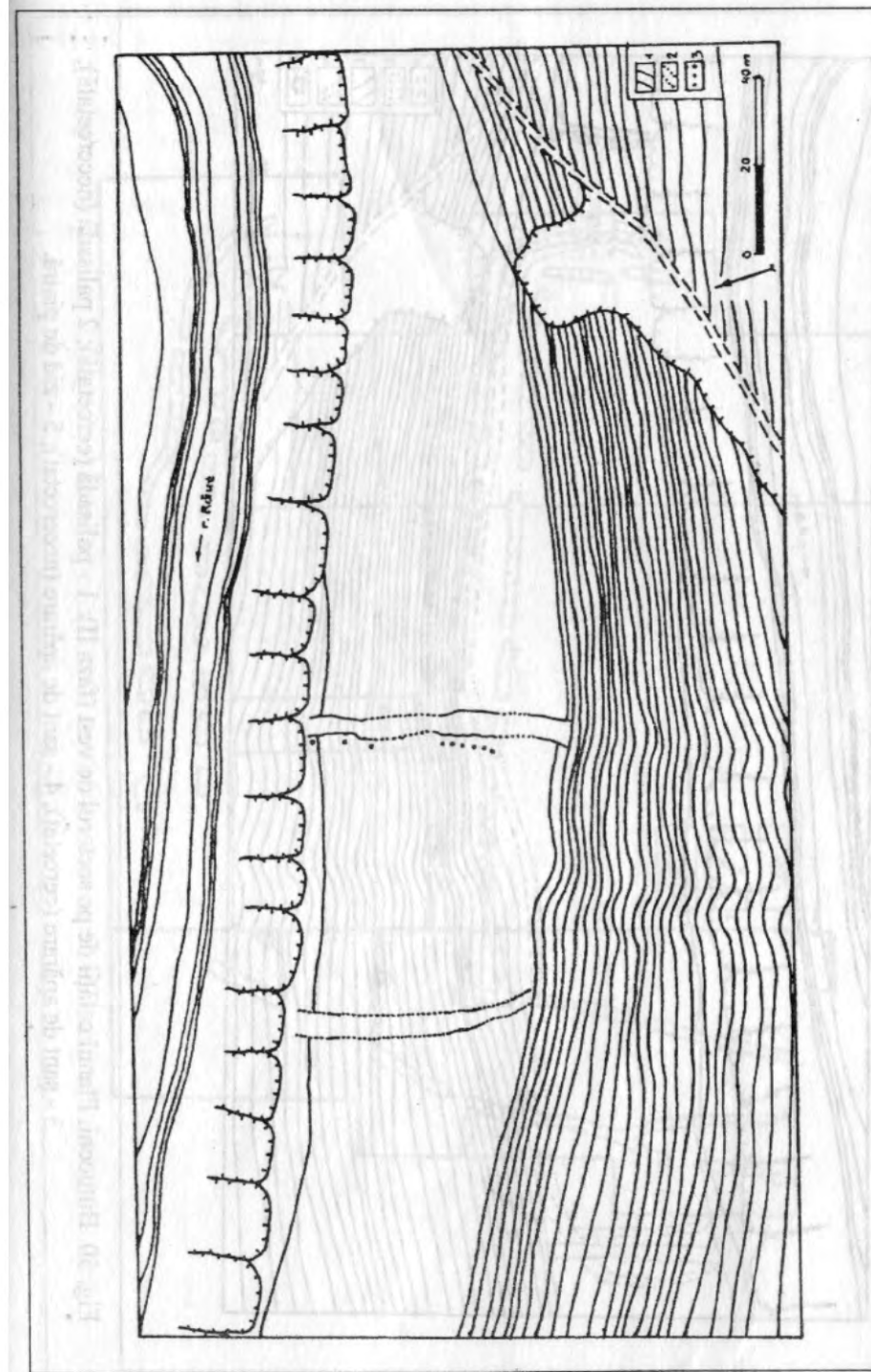

Fig. 49. Butuceni. Planul cetății de pe sectorul de vest (faza I): 1 - șanț de apărare (cercetat); 2 - șanț de apărare (necercetat); 3 - gropi de la stâlpi din structura valului.

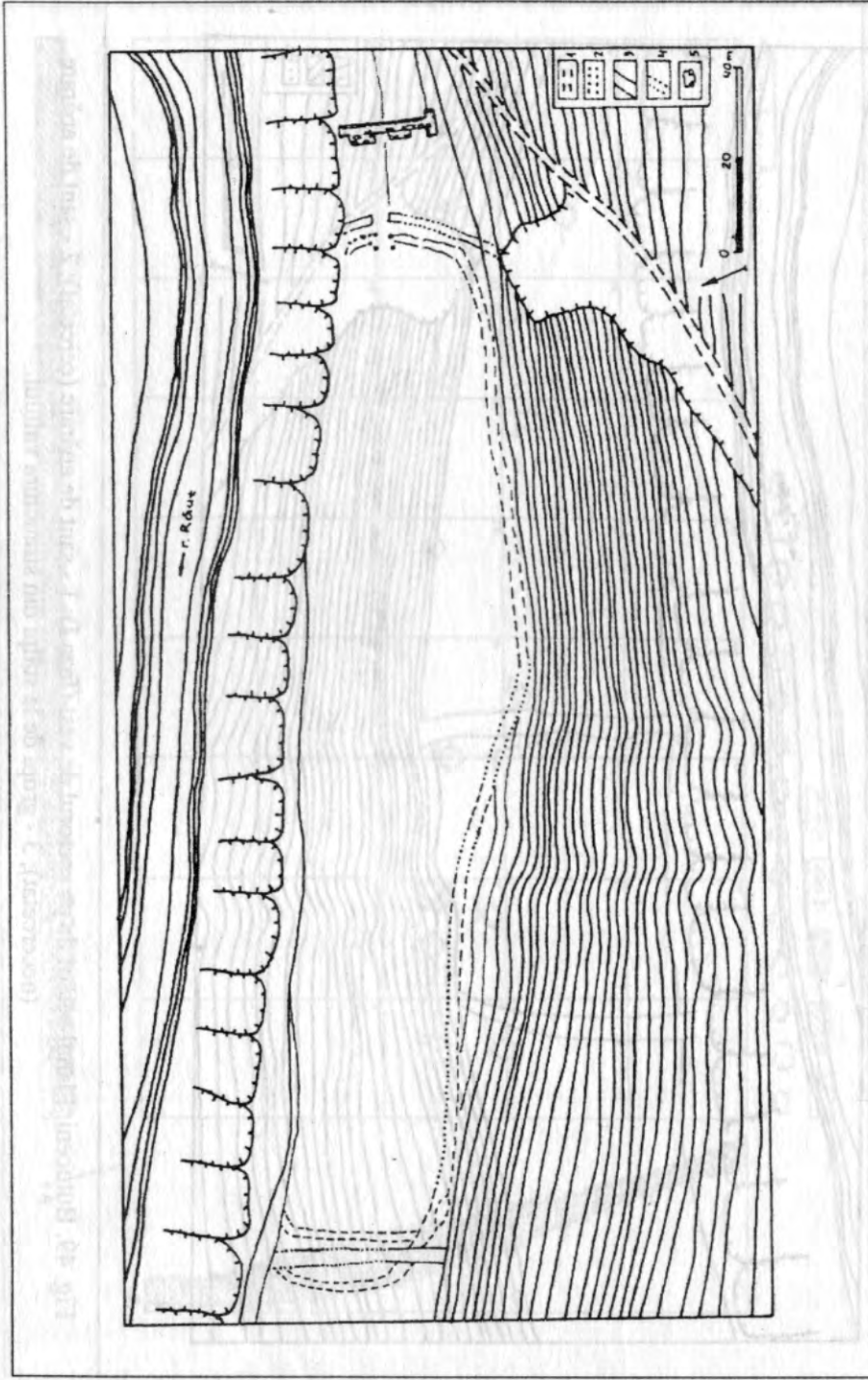

Fig. 50. Butuceni. Planul cetății de pe sectorul de vest (faza II): 1 - palisadă (cercetată); 2 palisadă (necercetată); 3 - șanț de apărare (cercetat); 4 - șanț de apărare (necercetat); 5 - zid de piatră.

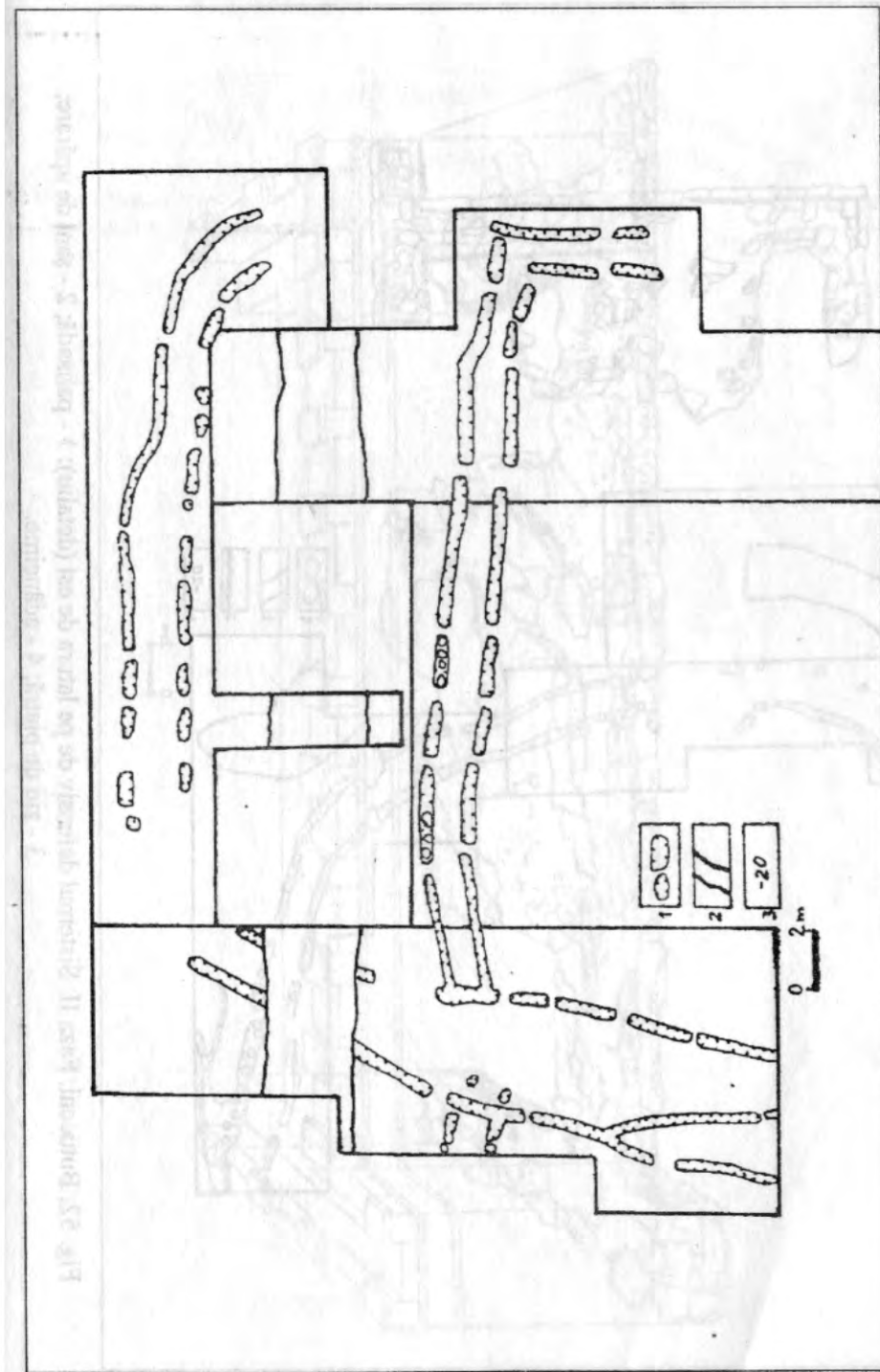

Fig. 51. Butuceni. Faza II. Sistemul defensiv de pe latura de vest (detaliu): 1 - palisadă; 2 - șanț de apărare; 3 - adâncime.

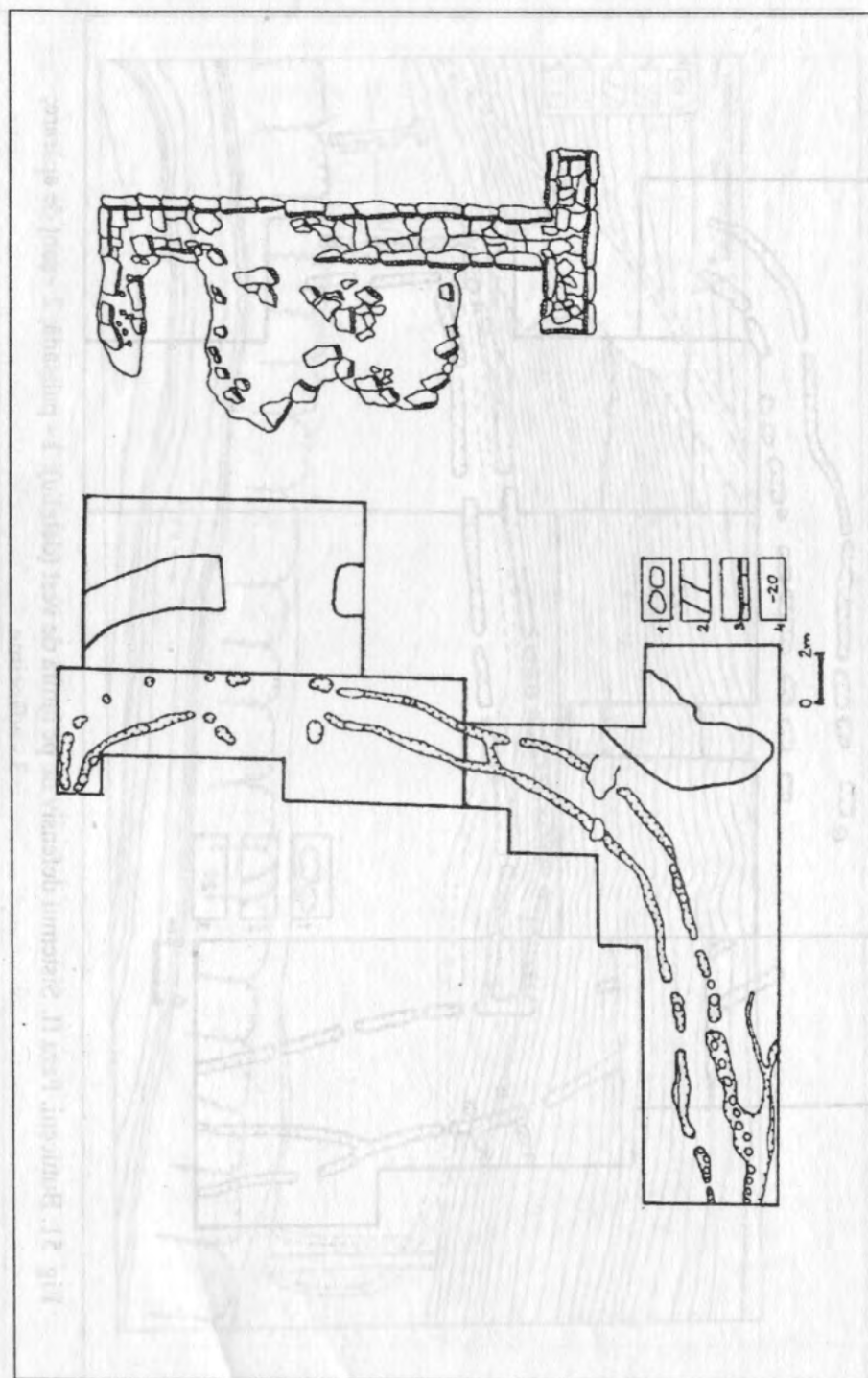

Fig. 52. Butuceni. Faza II. Sistemul defensiv de pe latura de est (detaliu): 1 - palisadă, 2 - șanț de apărare, 3 - zid de piatră; 4 - adâncime.

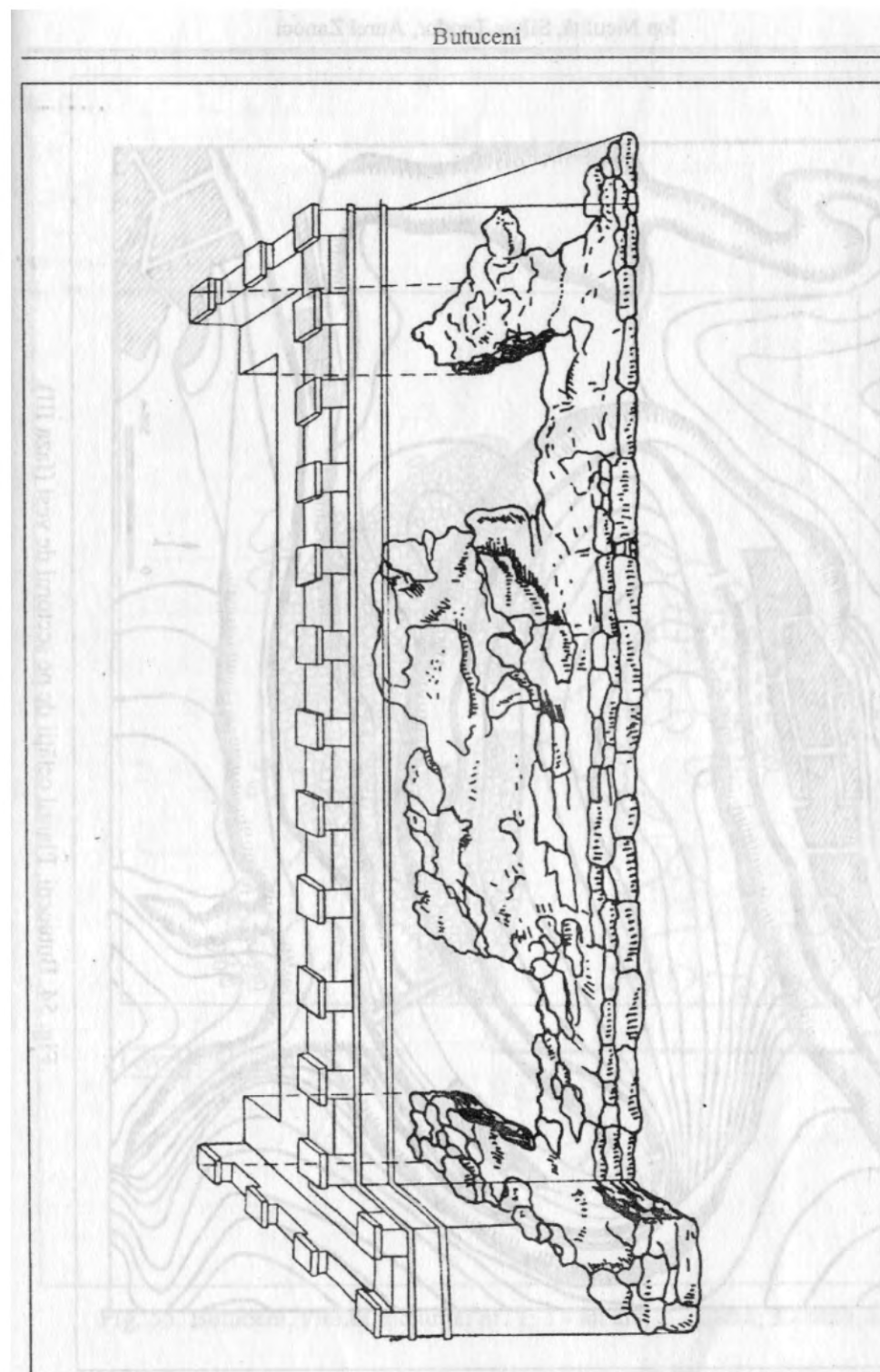

Fig. 53. Butuceni. Faza II. Zidul de piatră (reconstrucție).

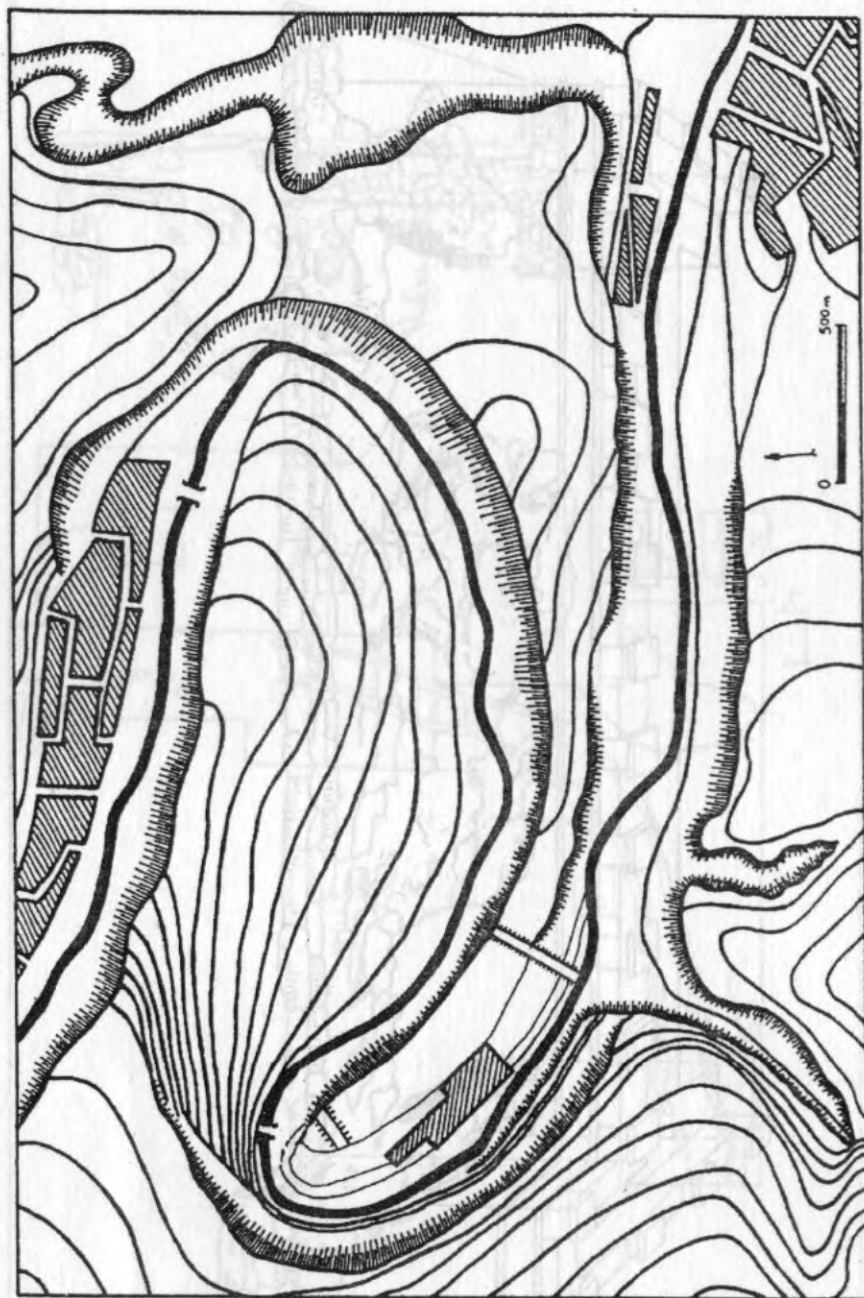

Fig. 54. Butuceni. Planul cetății de pe sectorul de vest (faza III).

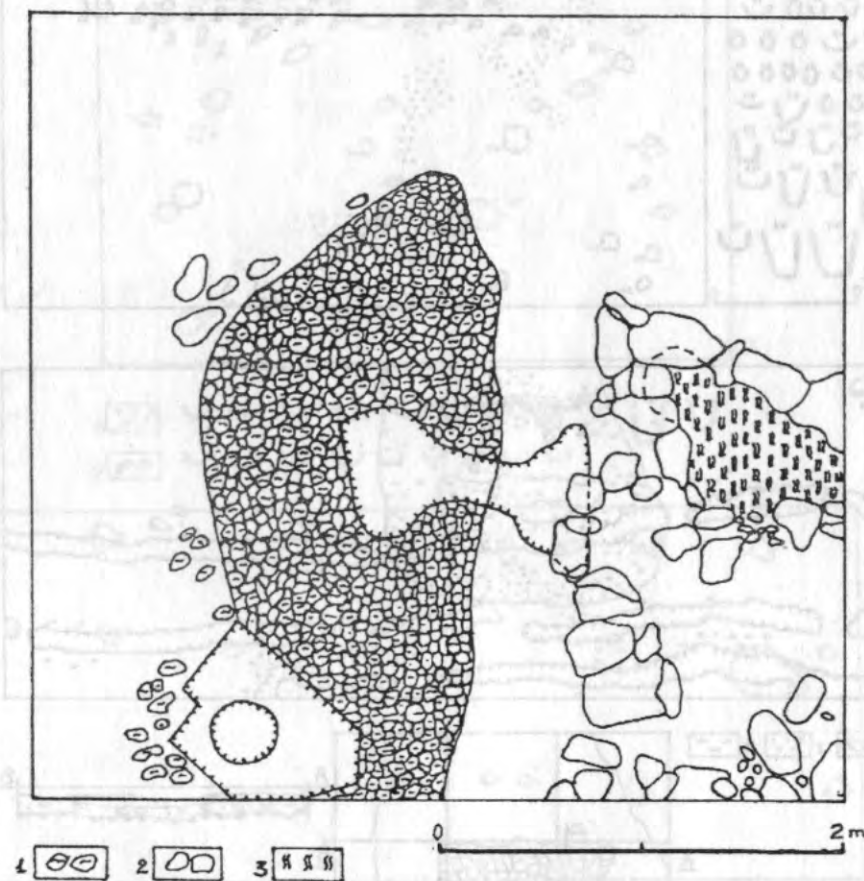

Fig. 55. Butuceni. Planul locuinței nr. 1: 1 - lut ars; 2 - piatră; 3 - cenușă.

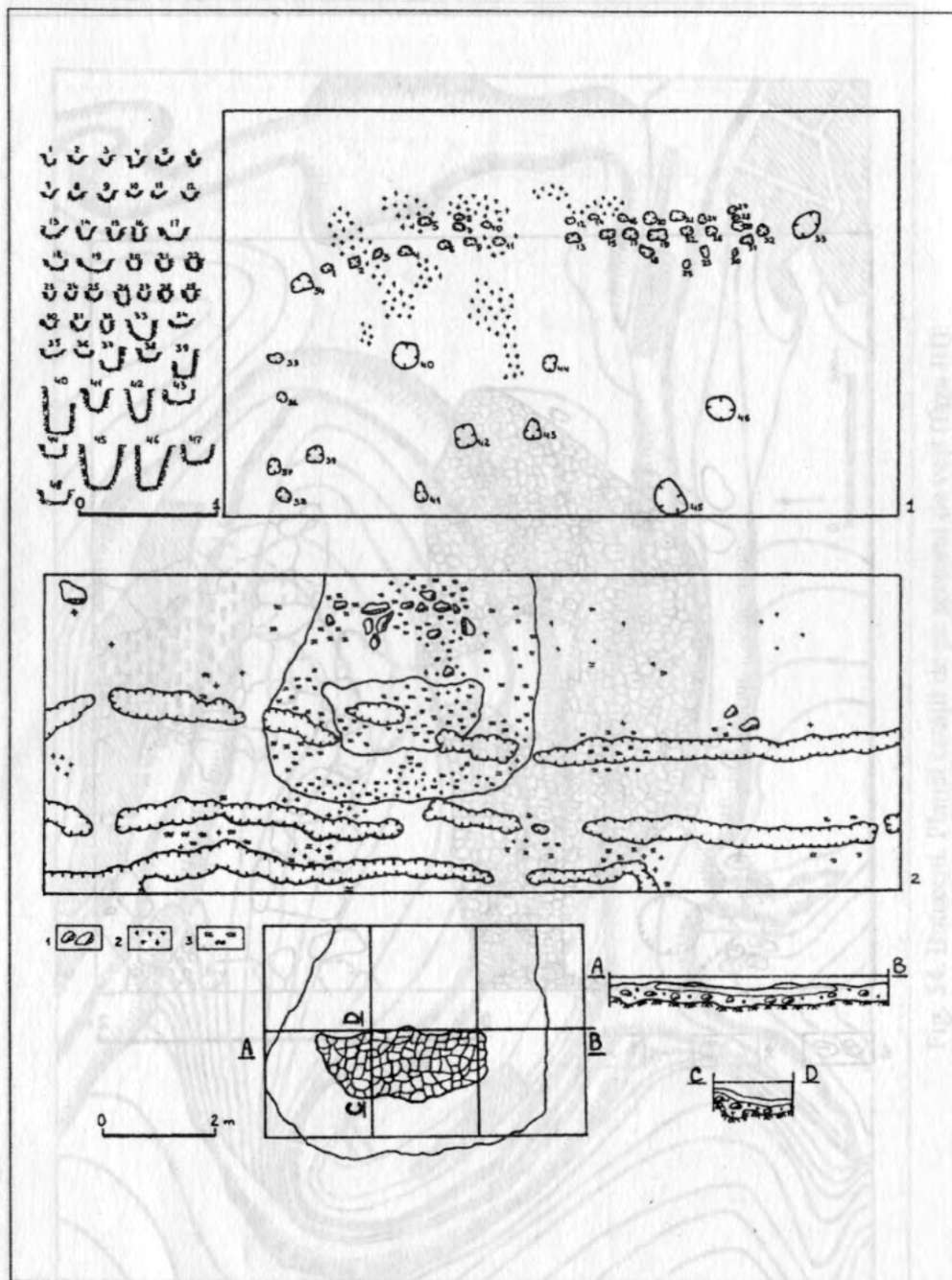

Fig. 56. Butuceni. Locuințe de suprafață: 1 - locuința nr. 2; 2 - locuința nr. 3.

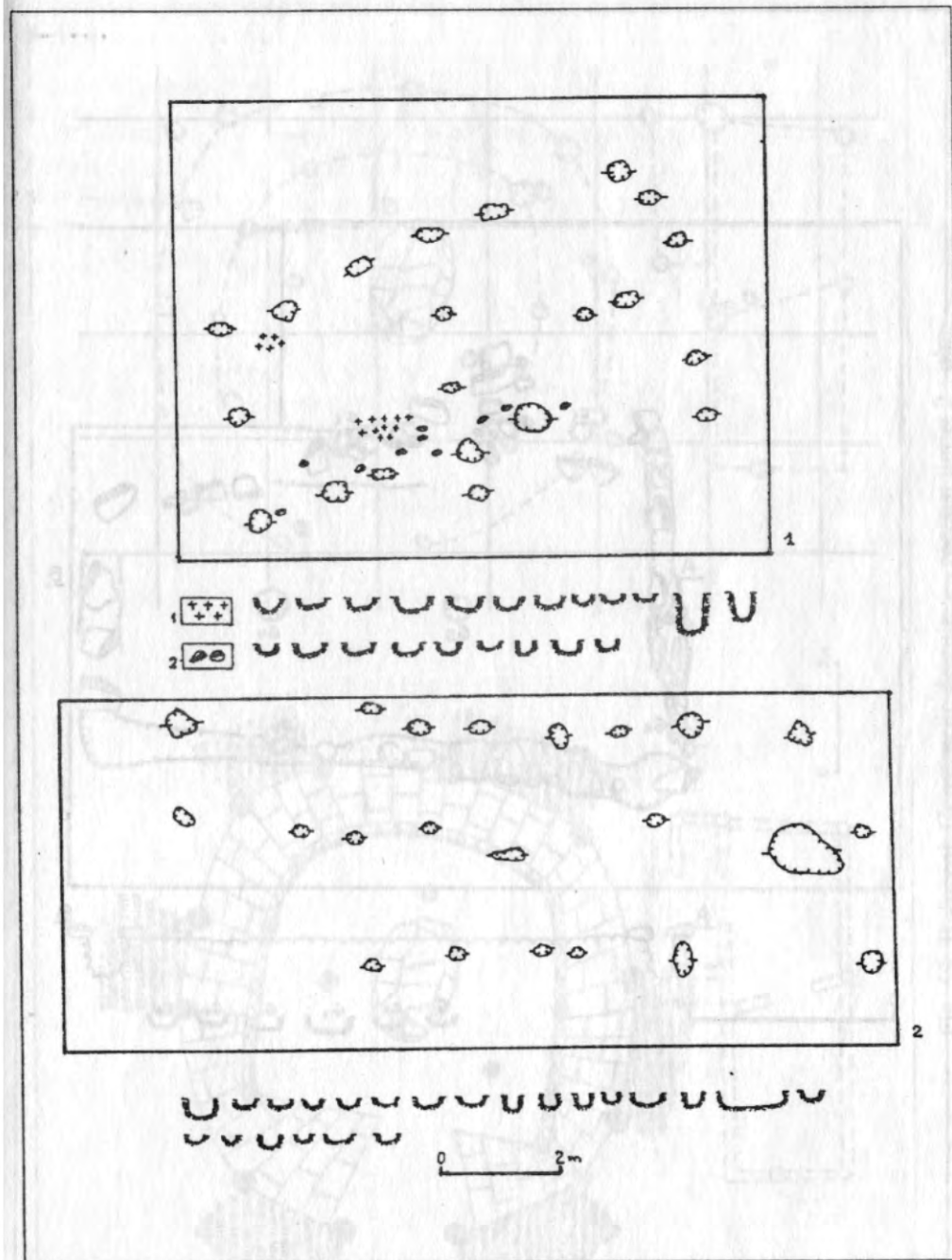

Fig. 57. Butuceni. Locuințe de suprafață: 1 - locuința nr. 4; 2 - locuința nr. 5.

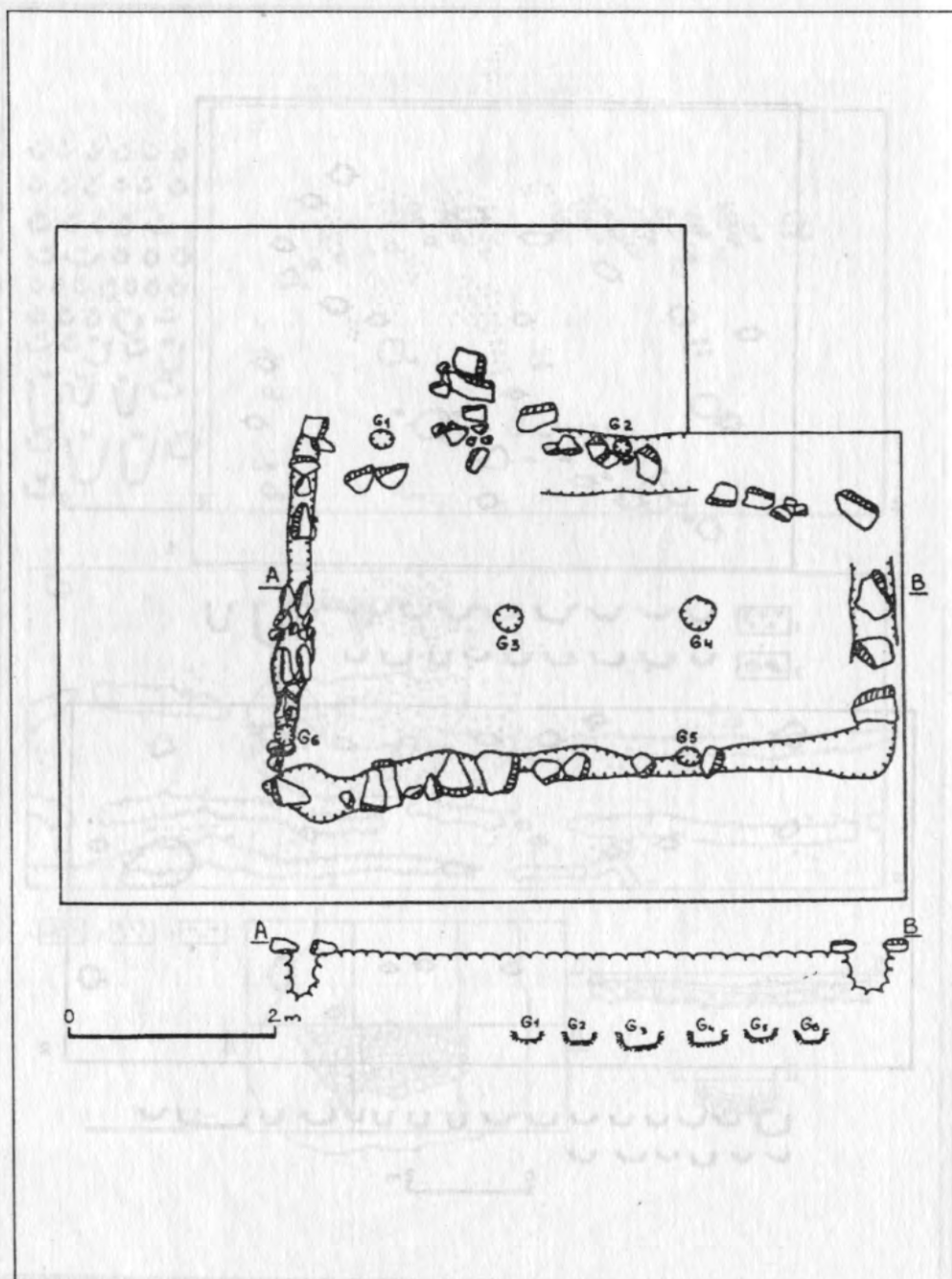

Fig. 58. Butuceni. Planul locuinței nr. 6.

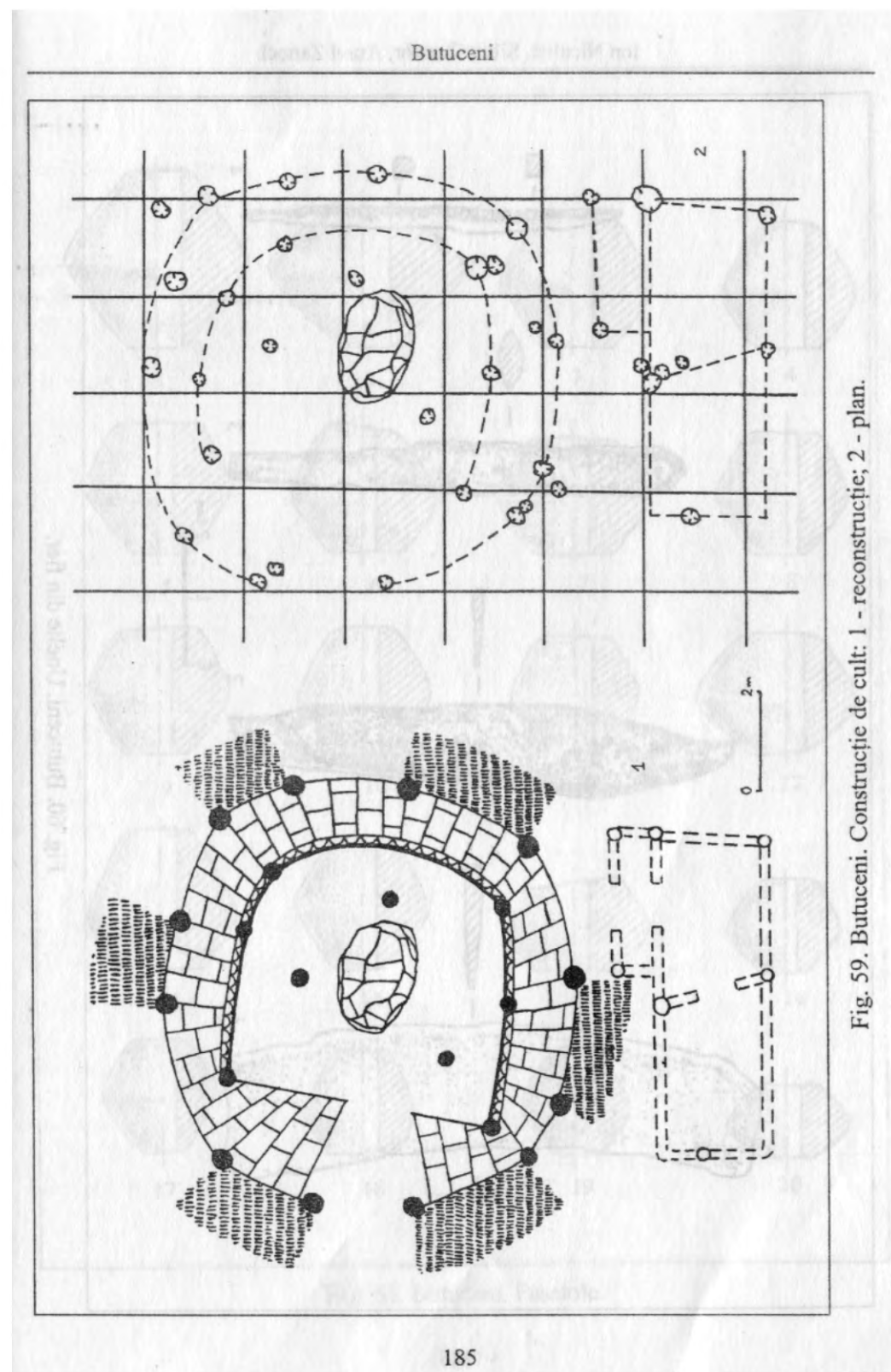

Fig. 59. Butuceni. Construcție de cult: 1 - reconstrucție; 2 - plan.

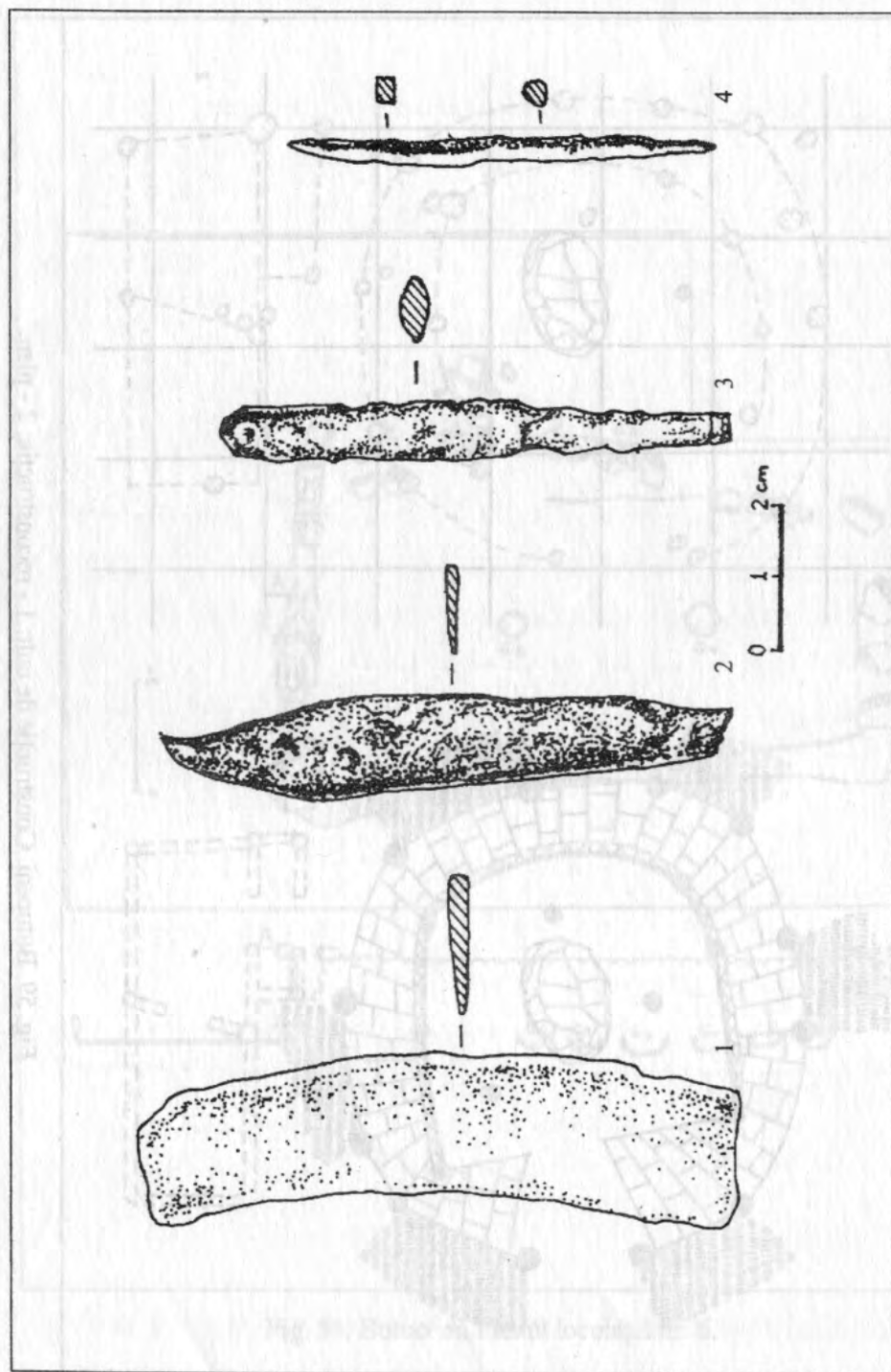

Fig. 60. Butuceni. Unelte din fier.

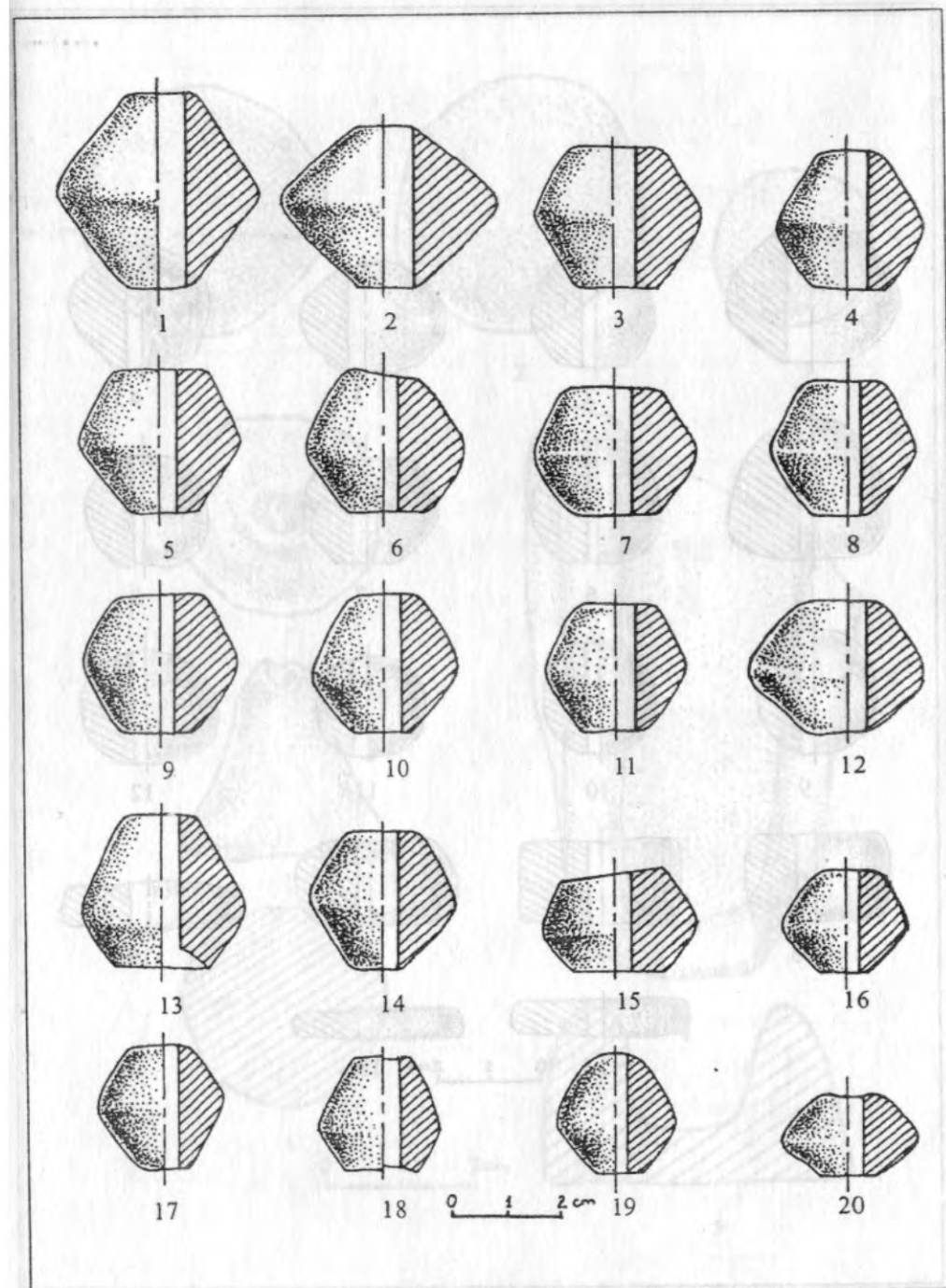

Fig. 61. Butuceni. Fusaiole.

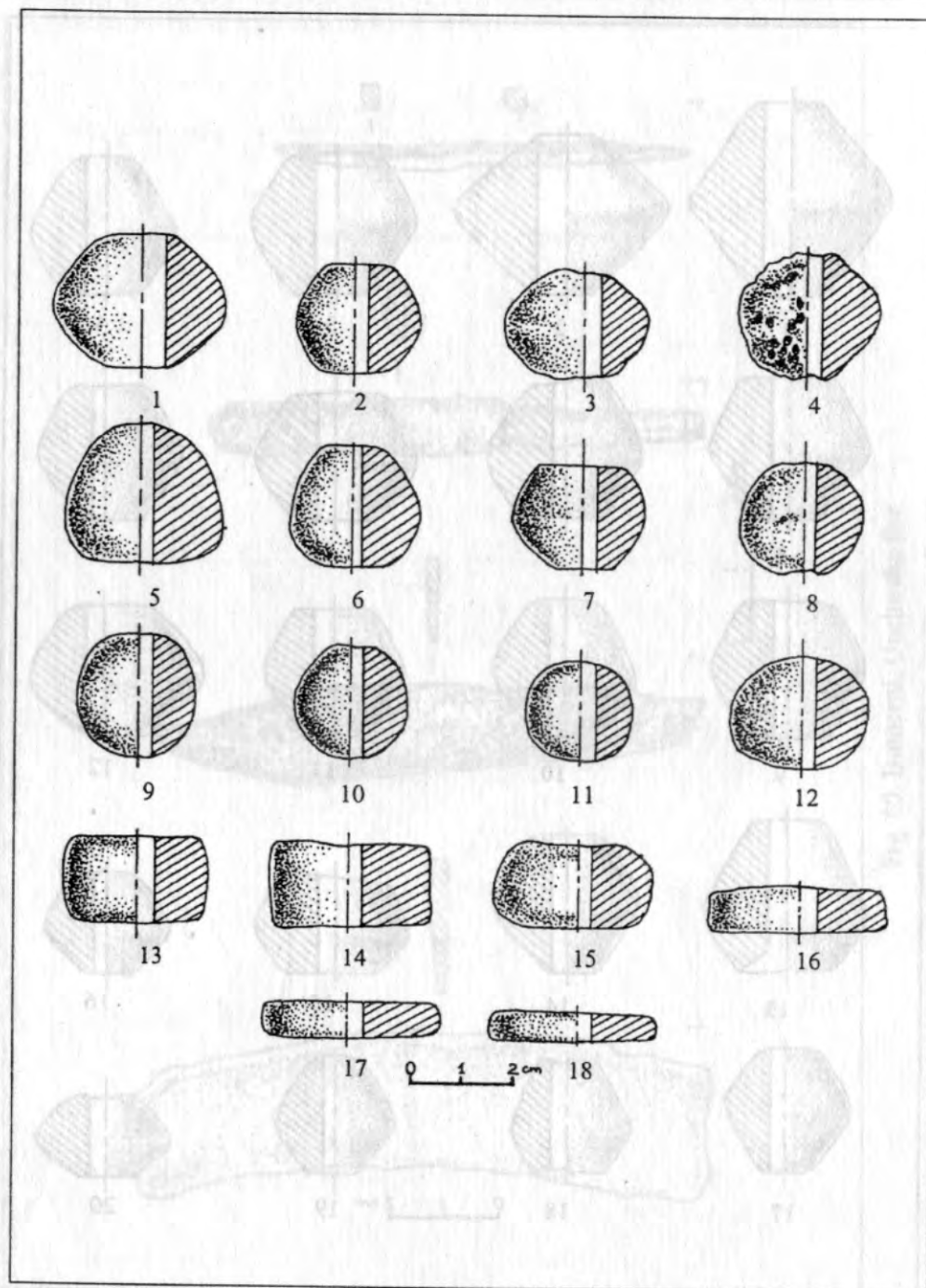

Fig. 62. Butuceni. Fusaiole.

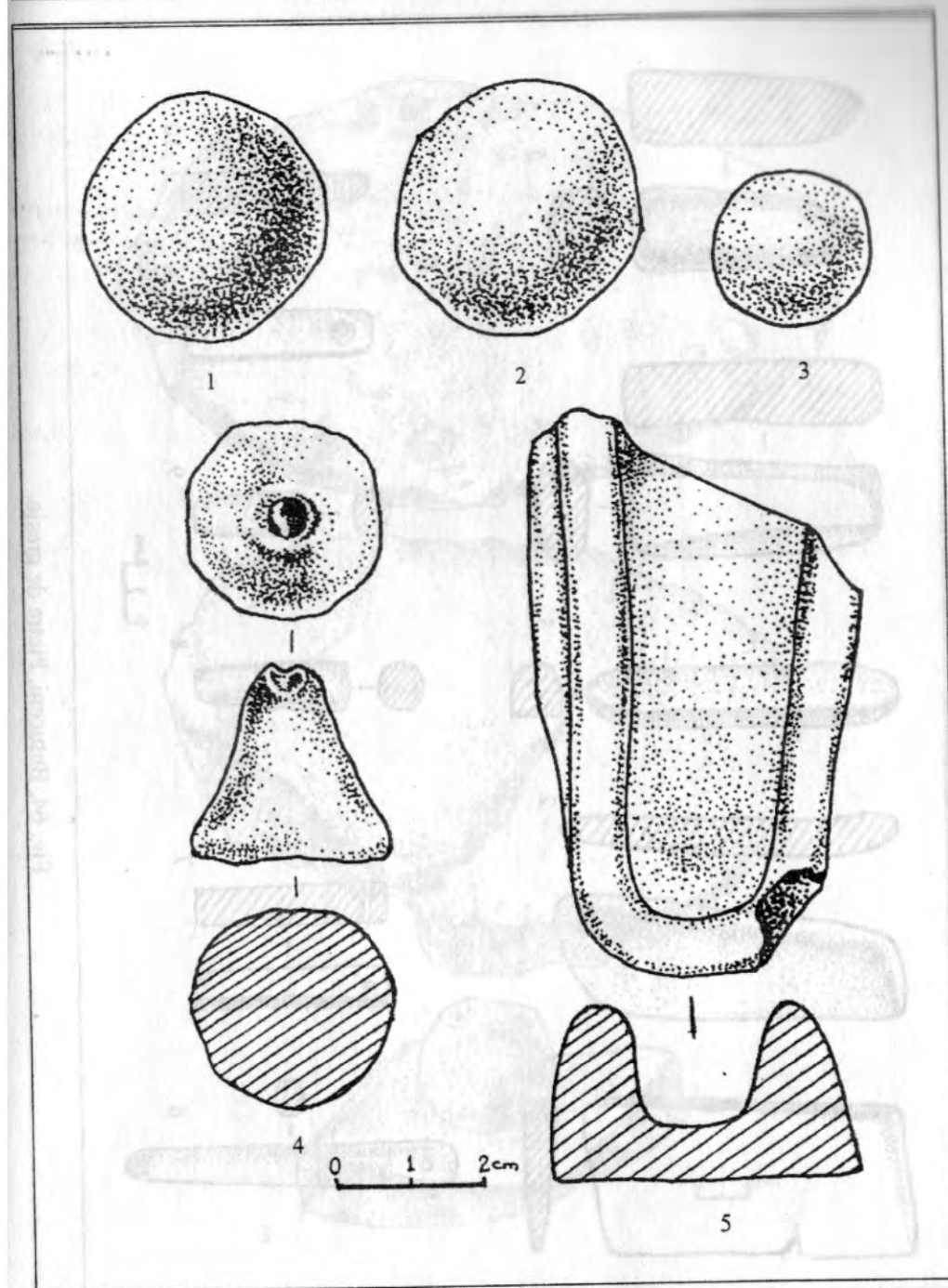

Fig. 63. Butuceni. Obiecte de lut.

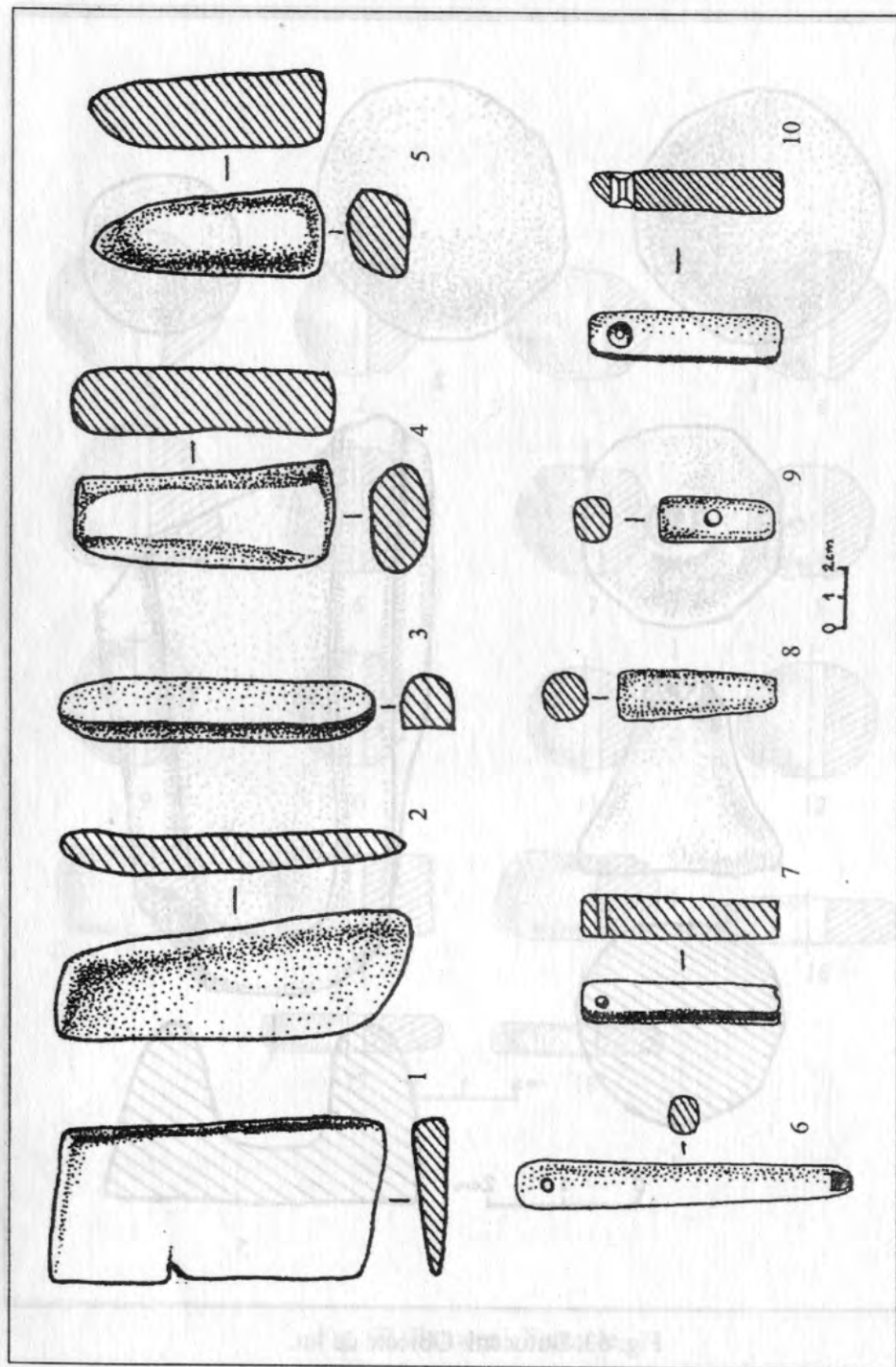

Fig. 64. Butuceni. Pietre de gresie.

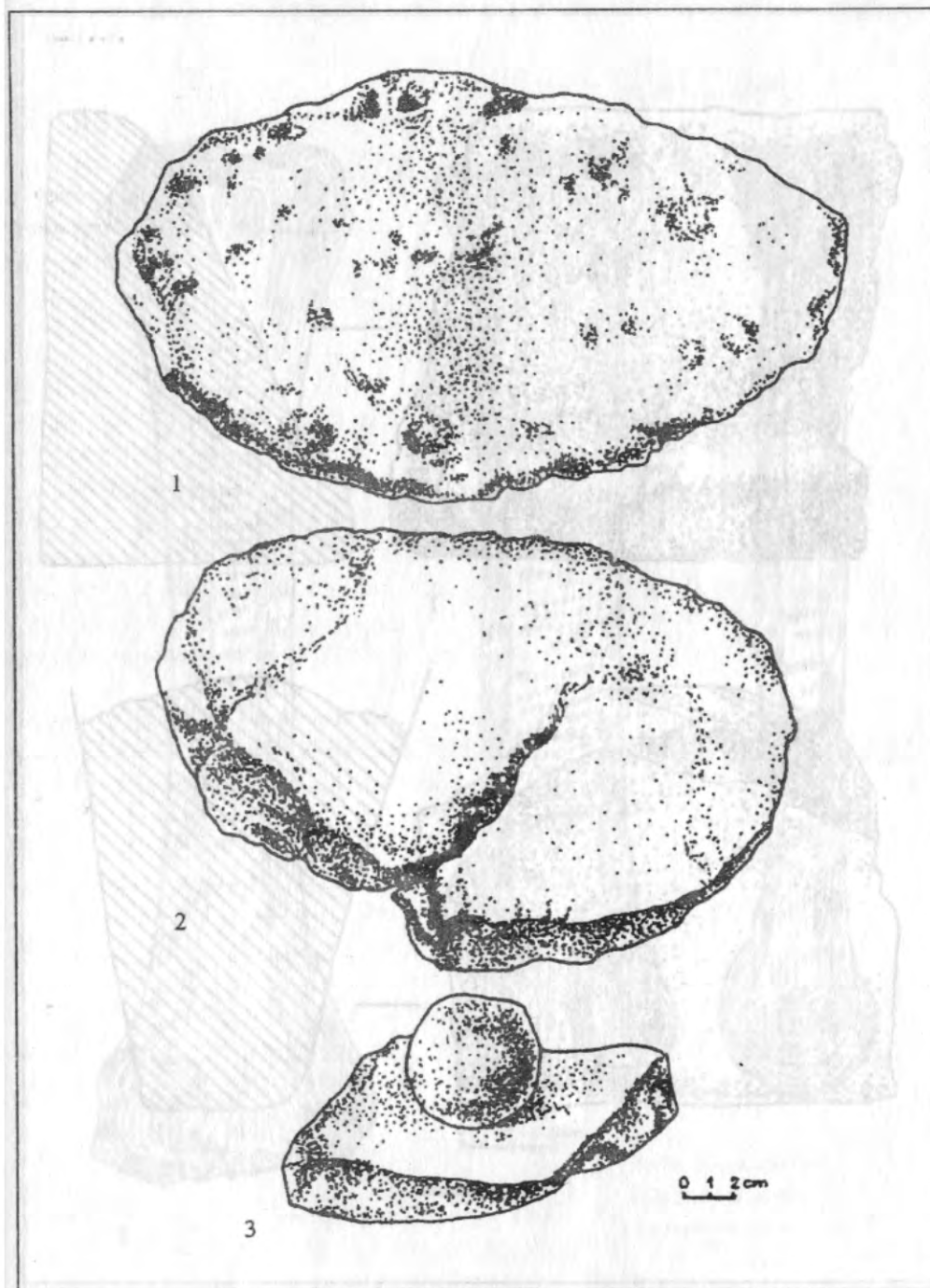

Fig. 65. Butuceni. Râșnițe de mână.

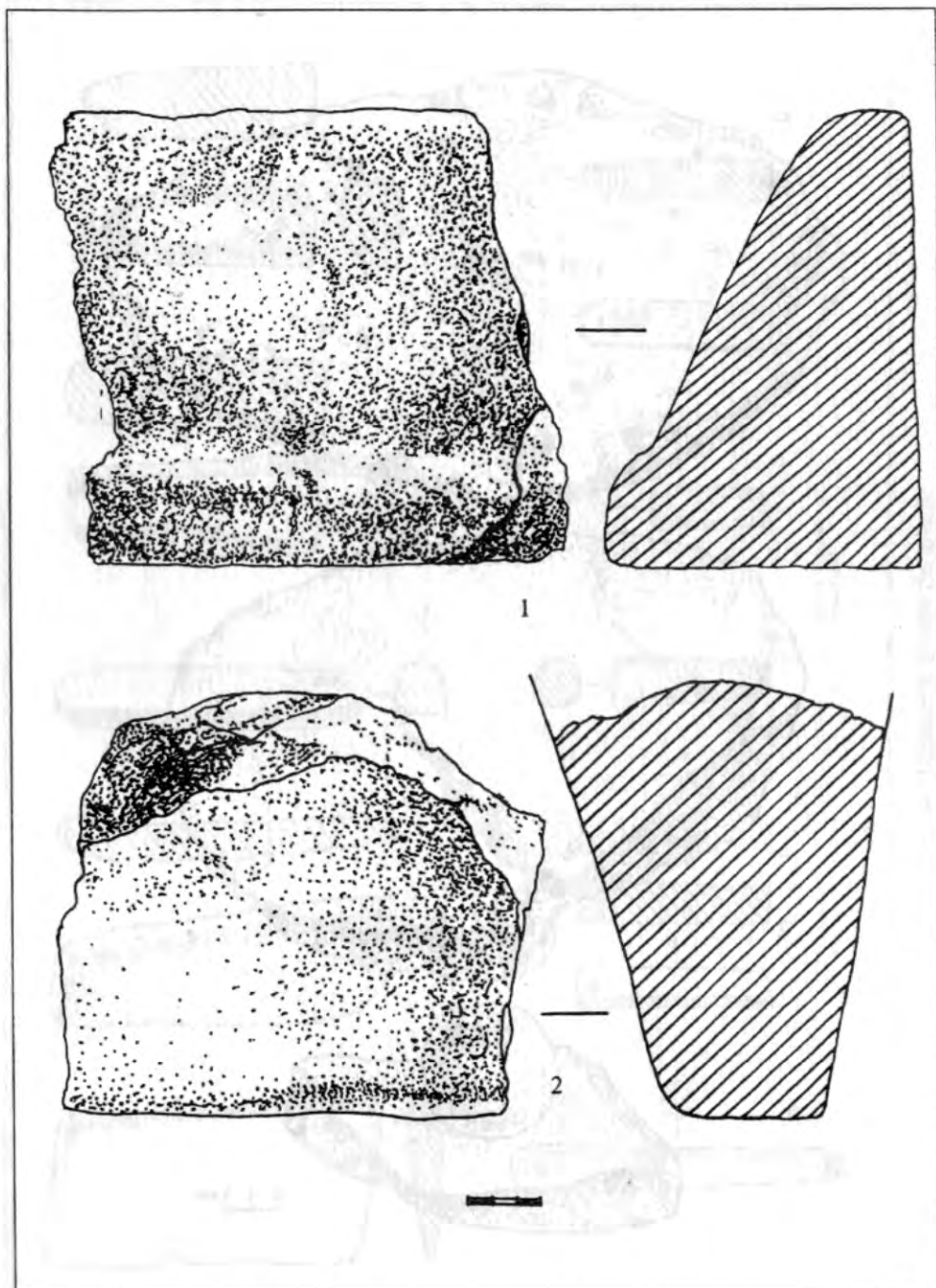

Fig. 66. Butuceni. Râșniță de tip grecesc.

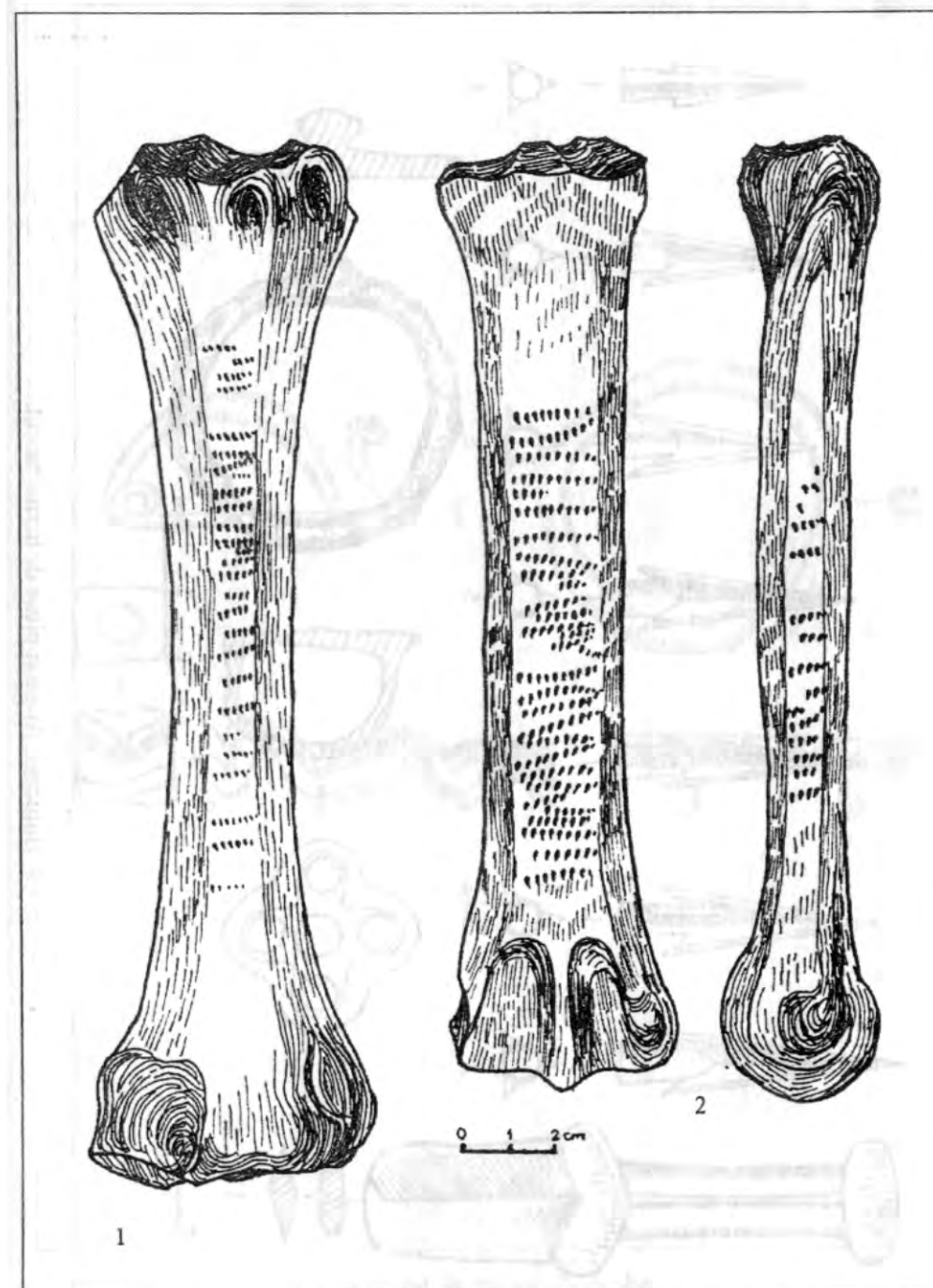

Fig. 67. Butuceni. Obiecte din os.

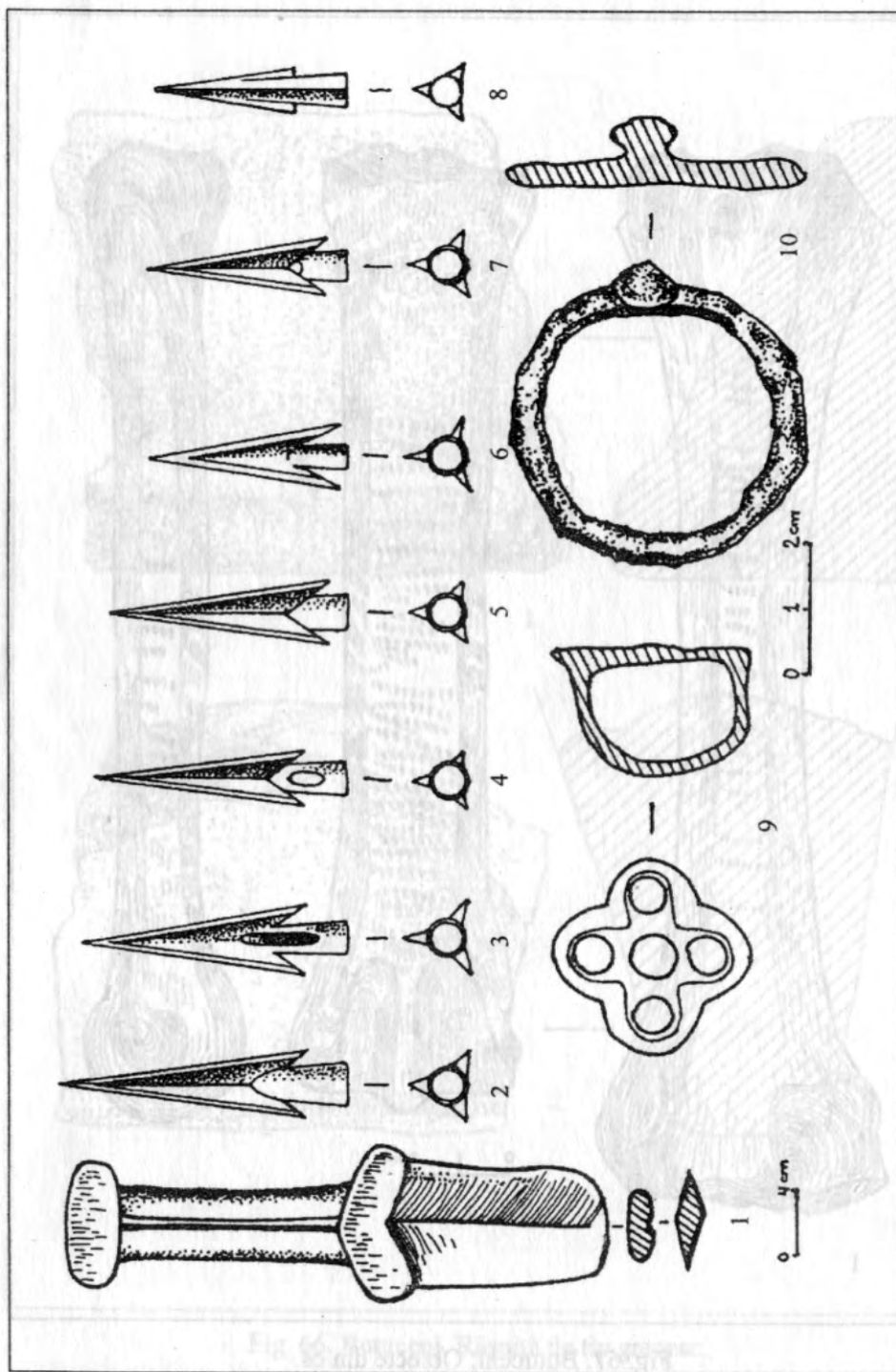

Fig. 68. Butuceni. Arme și piese de harnașament.

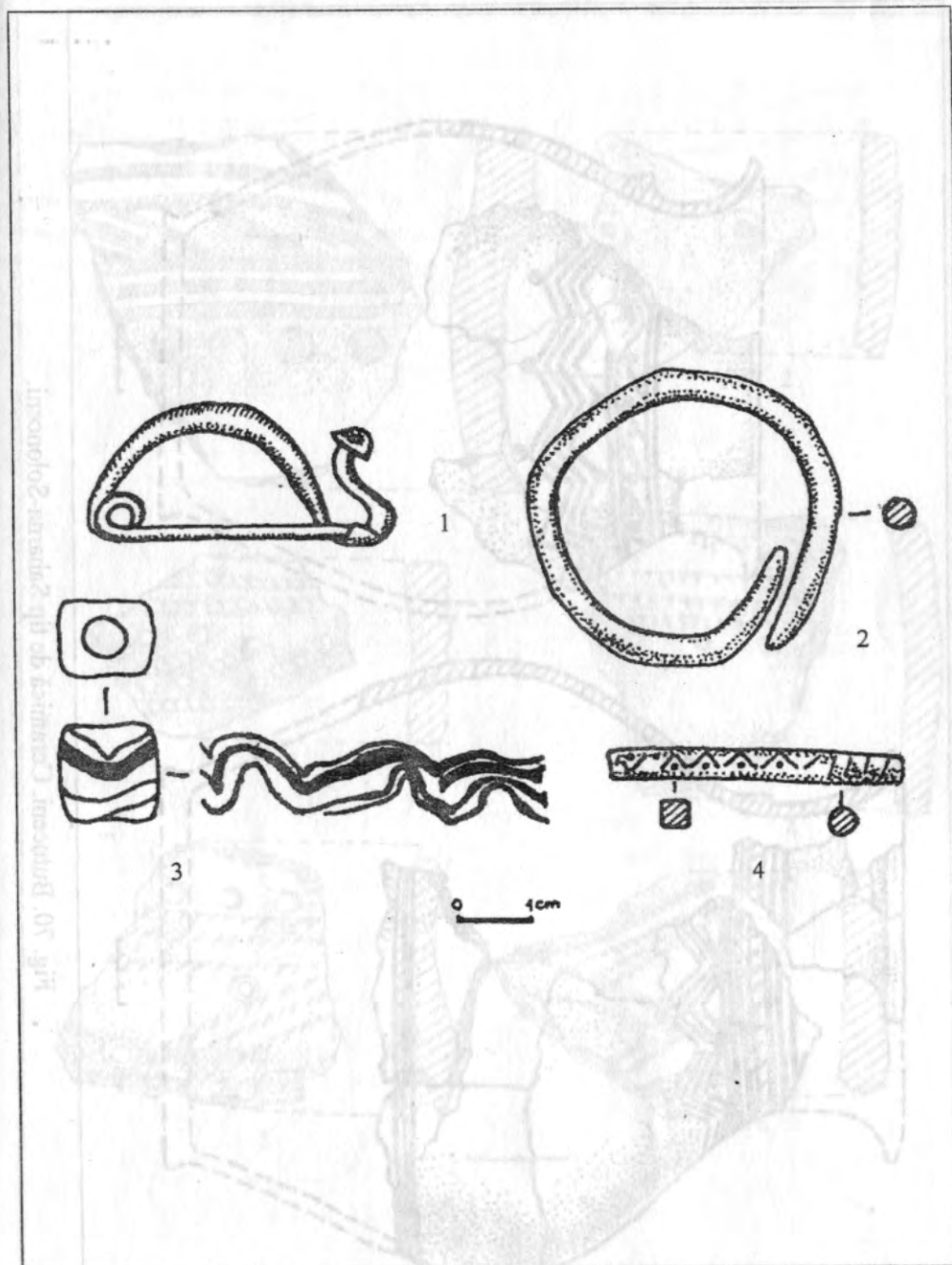

Fig. 69. Butuceni. Podoabe.

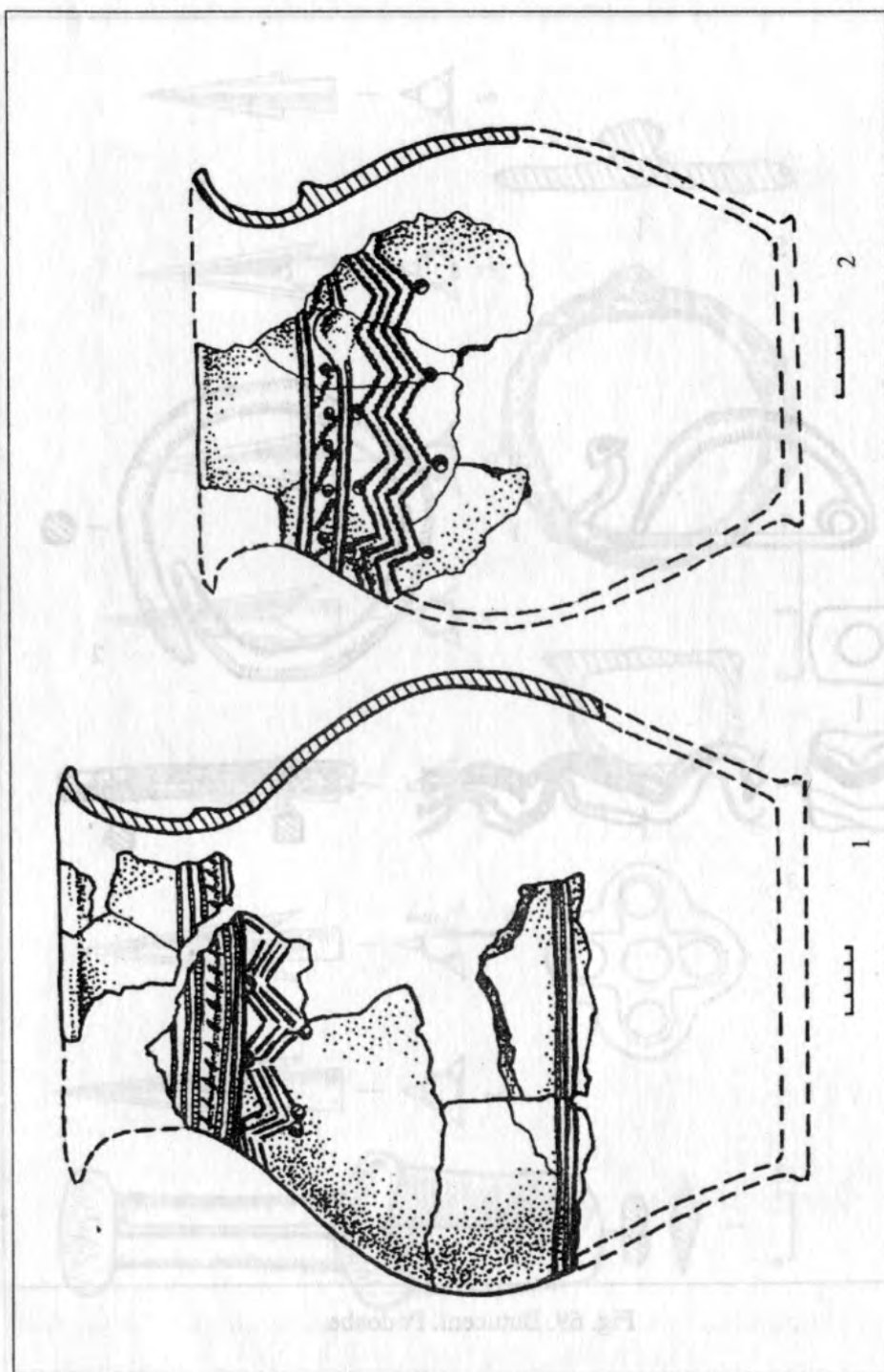

Fig. 70. Butuceni. Ceramică de tip Saharna-Solonceni.

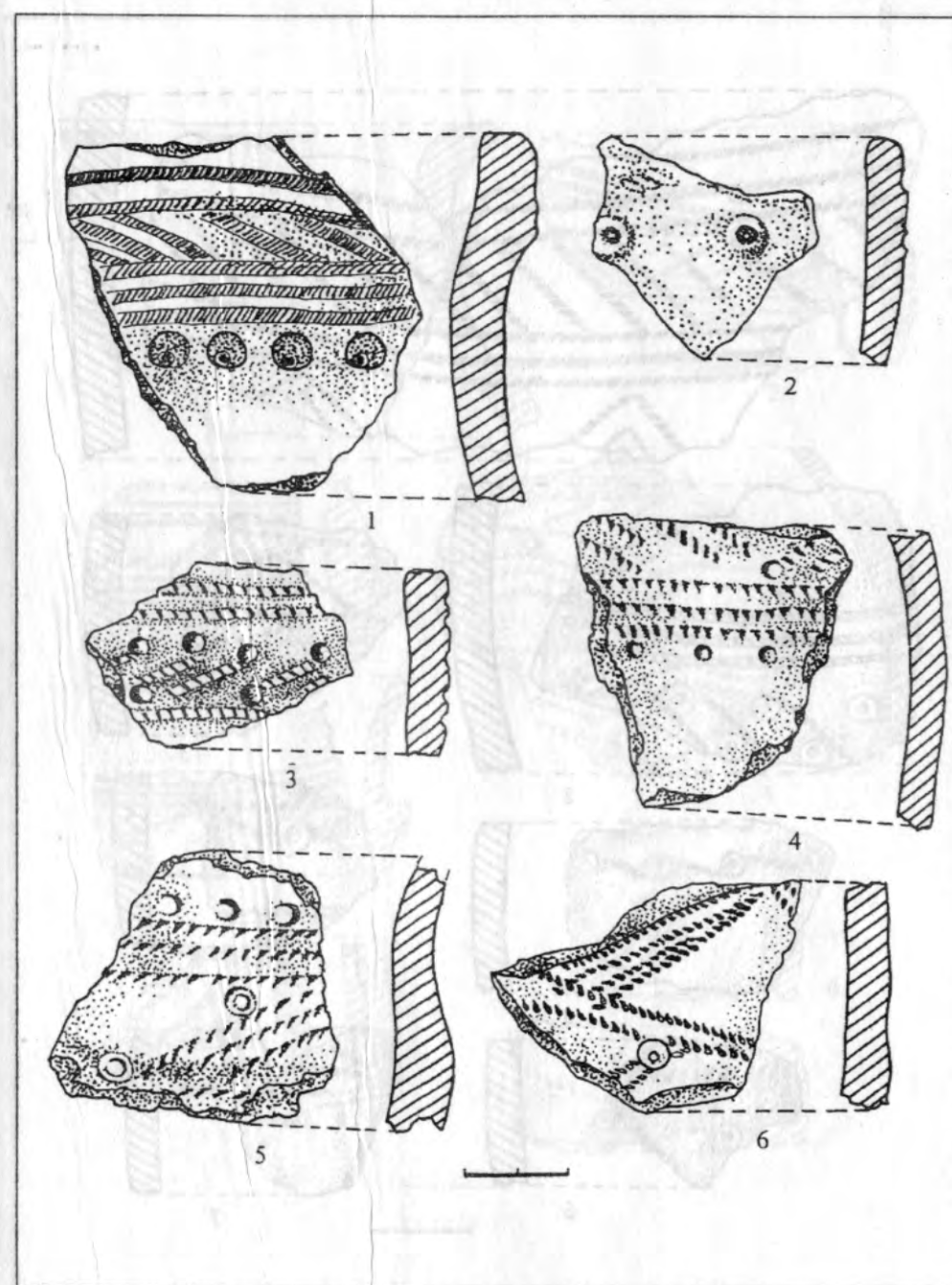

Fig. 71. Butuceni. Ceramică de tip Saharna-Solonceni.

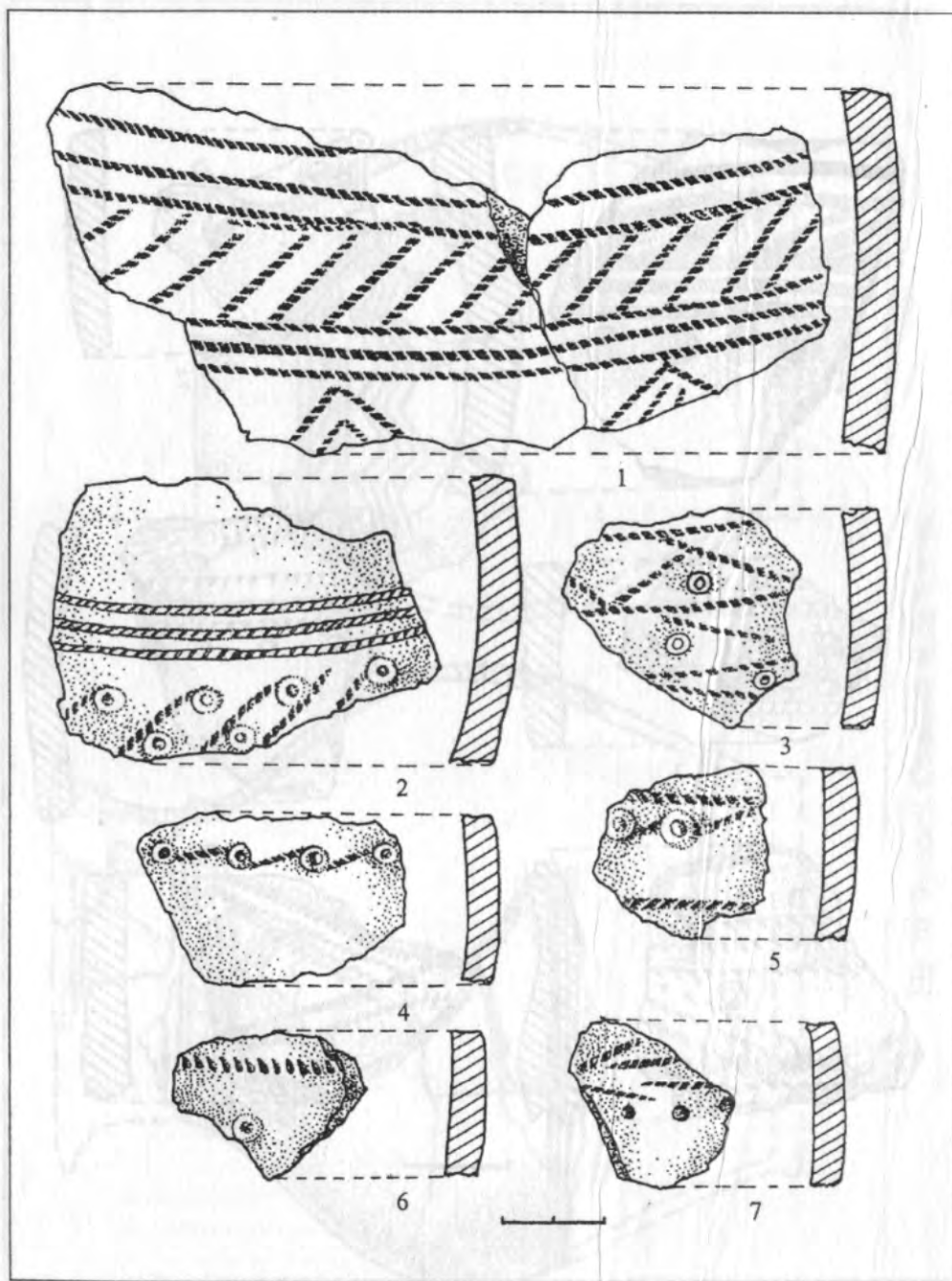

Fig. 72. Butuceni. Ceramică de tip Saharna-Solonceni.

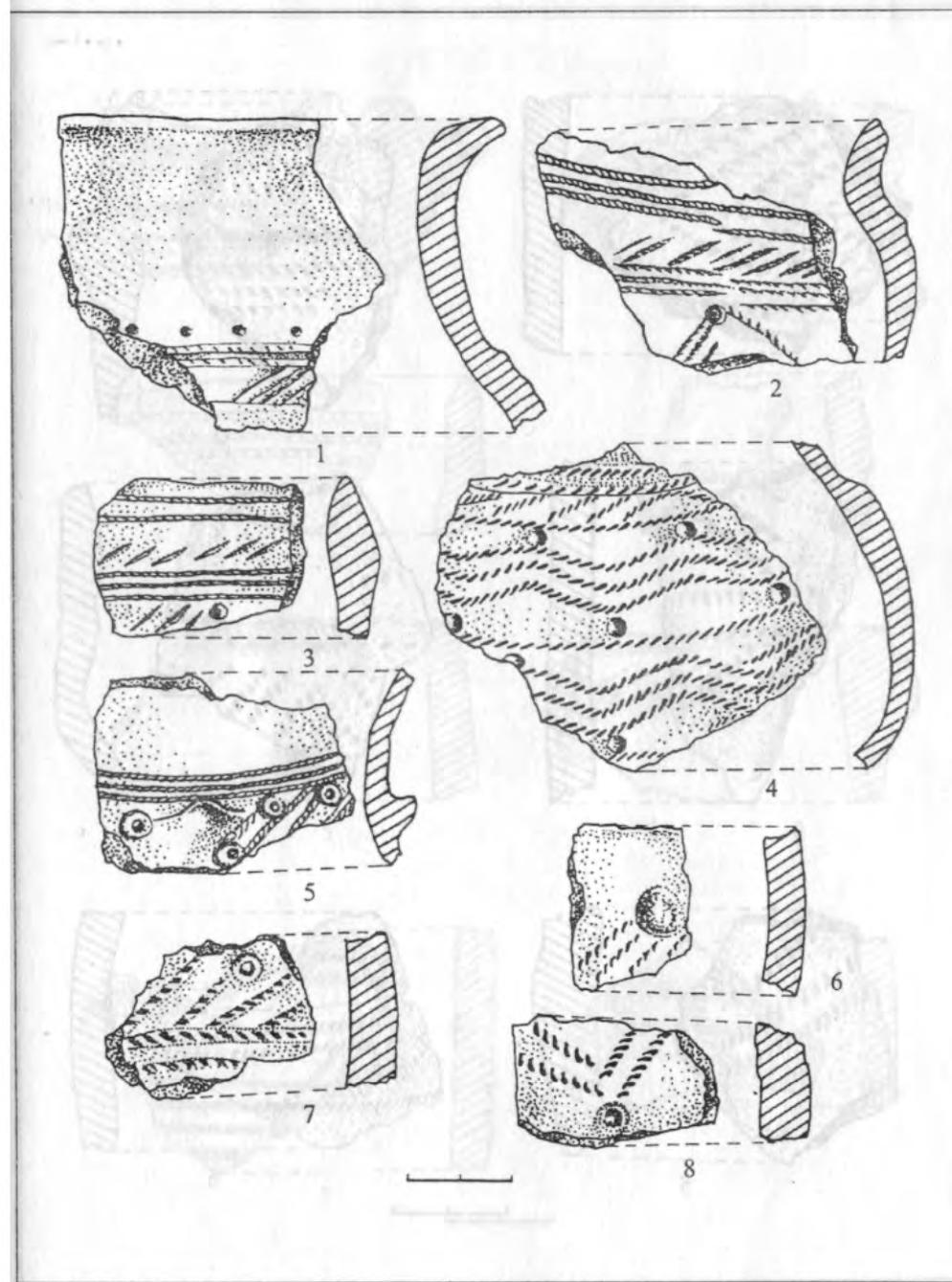

Fig. 73. Butuceni. Ceramică de tip Saharna-Solonceni.

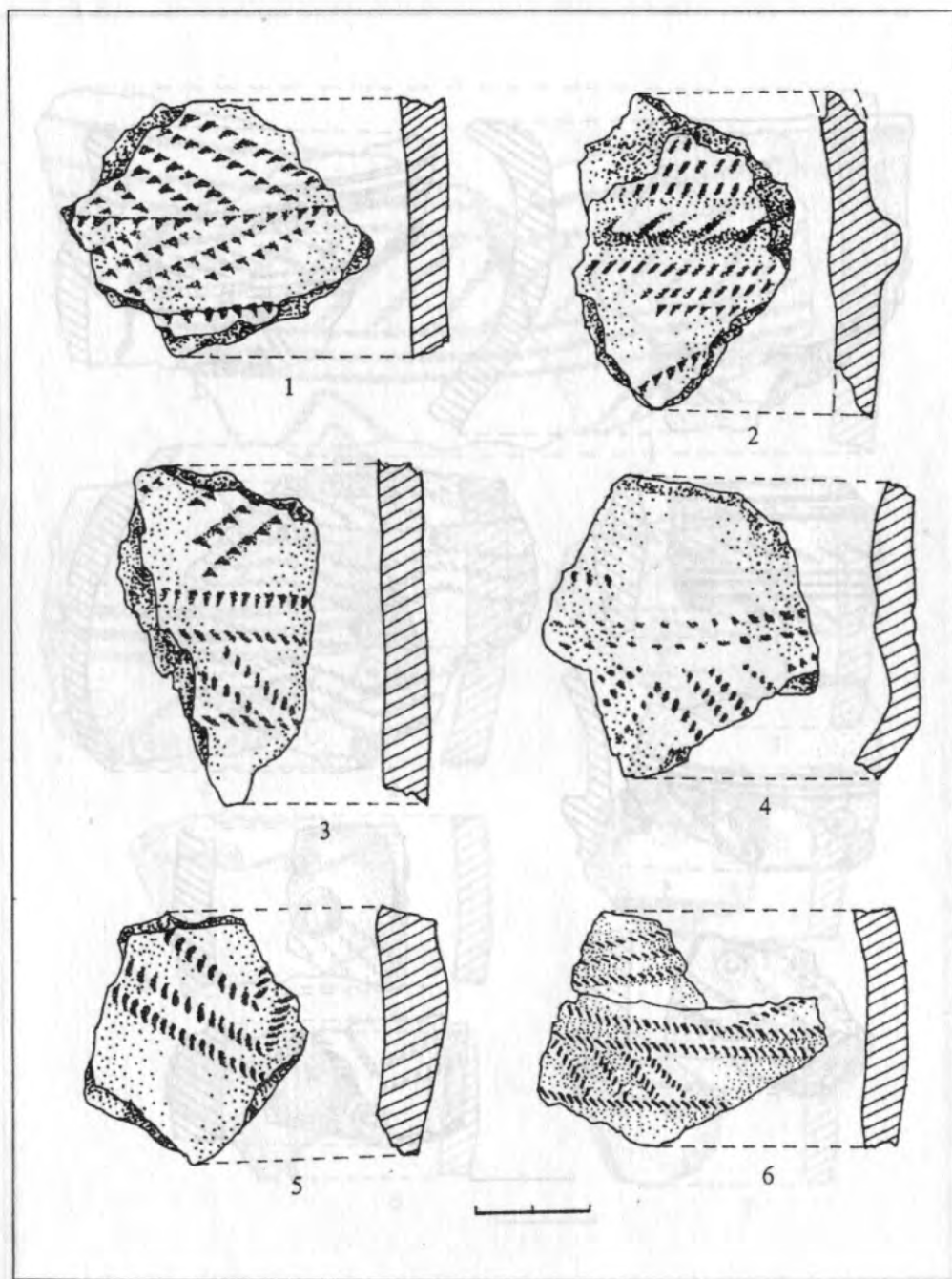

Fig. 74. Butuceni. Ceramică de tip Saharna-Solonceni.

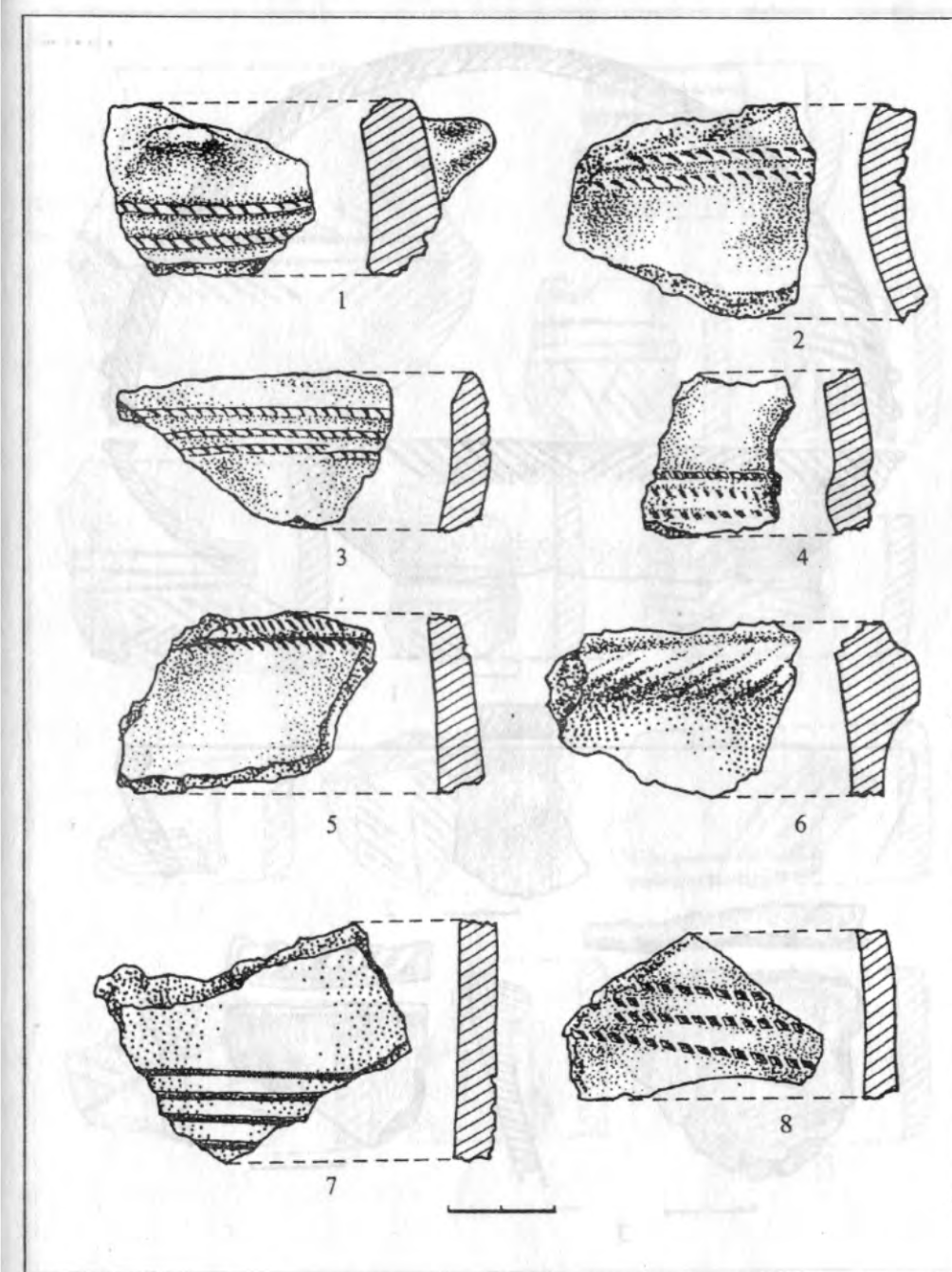

Fig. 75. Butuceni. Ceramică de tip Saharna-Solonceni.

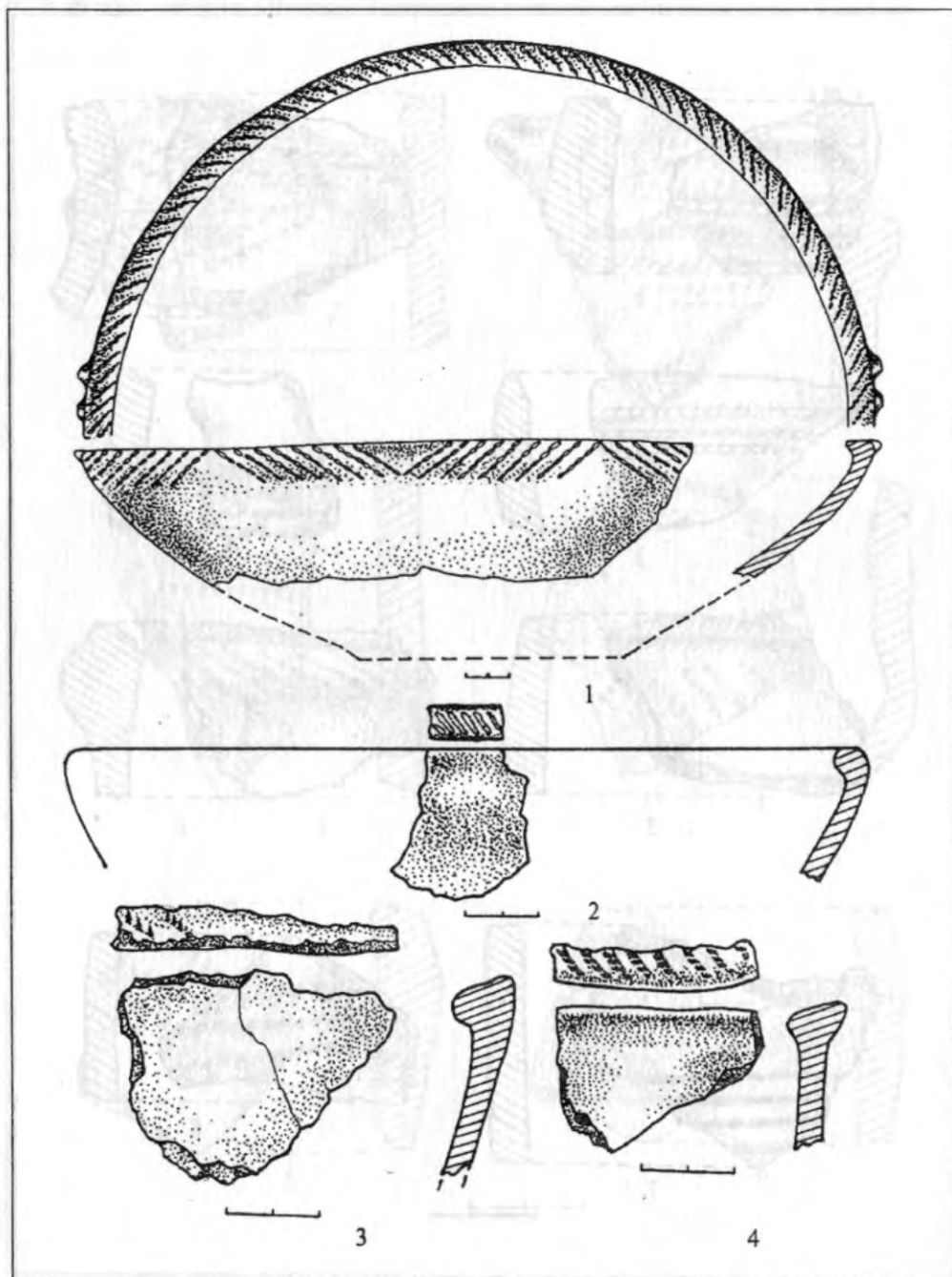

Fig. 76. Butuceni. Ceramică de tip Saharna-Solonceni.

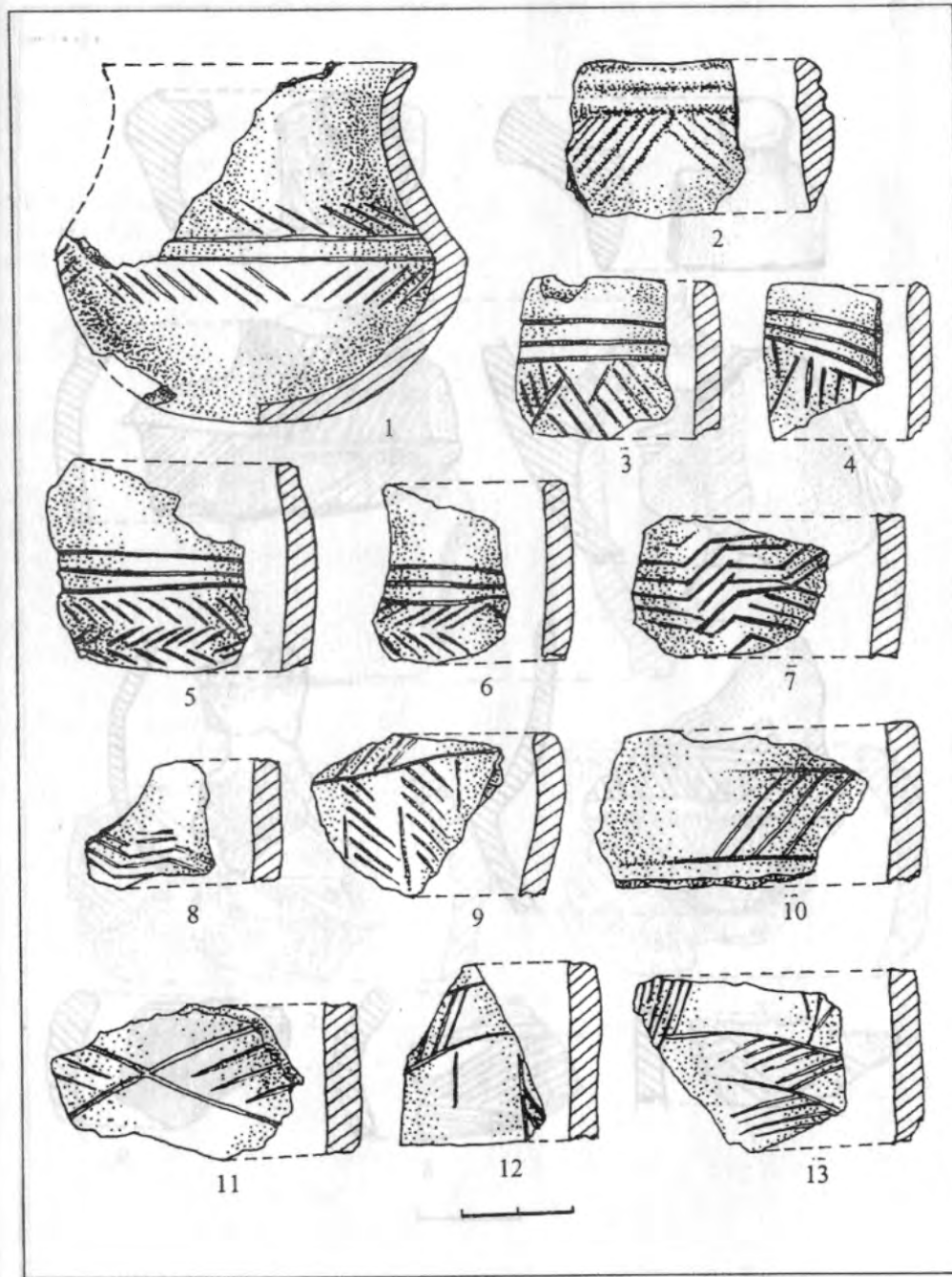

Fig. 77. Butuceni. Ceramică de tip Saharna-Solonceni.

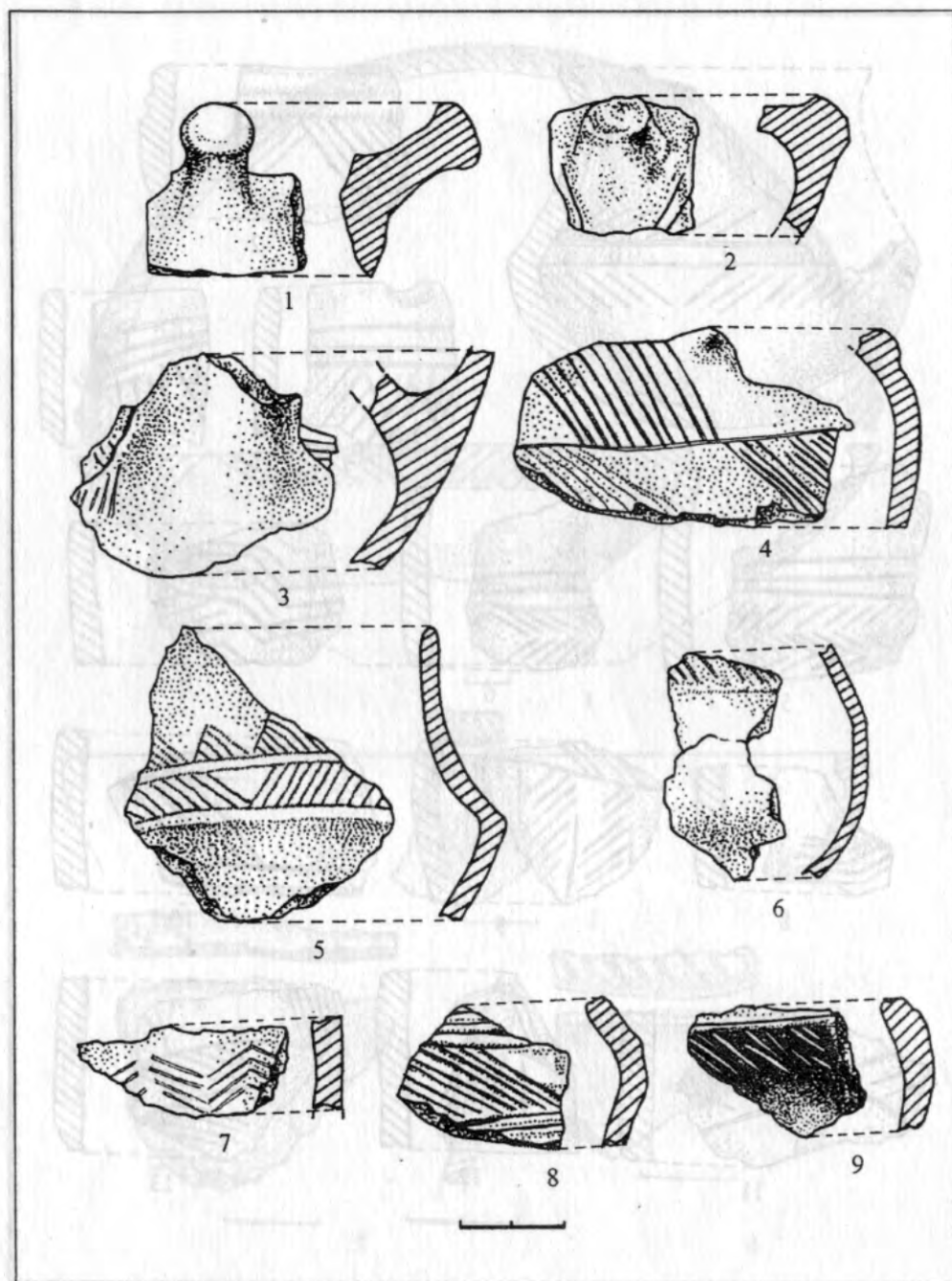

Fig. 78. Butuceni. Ceramică de tip Saharna-Solonceni.

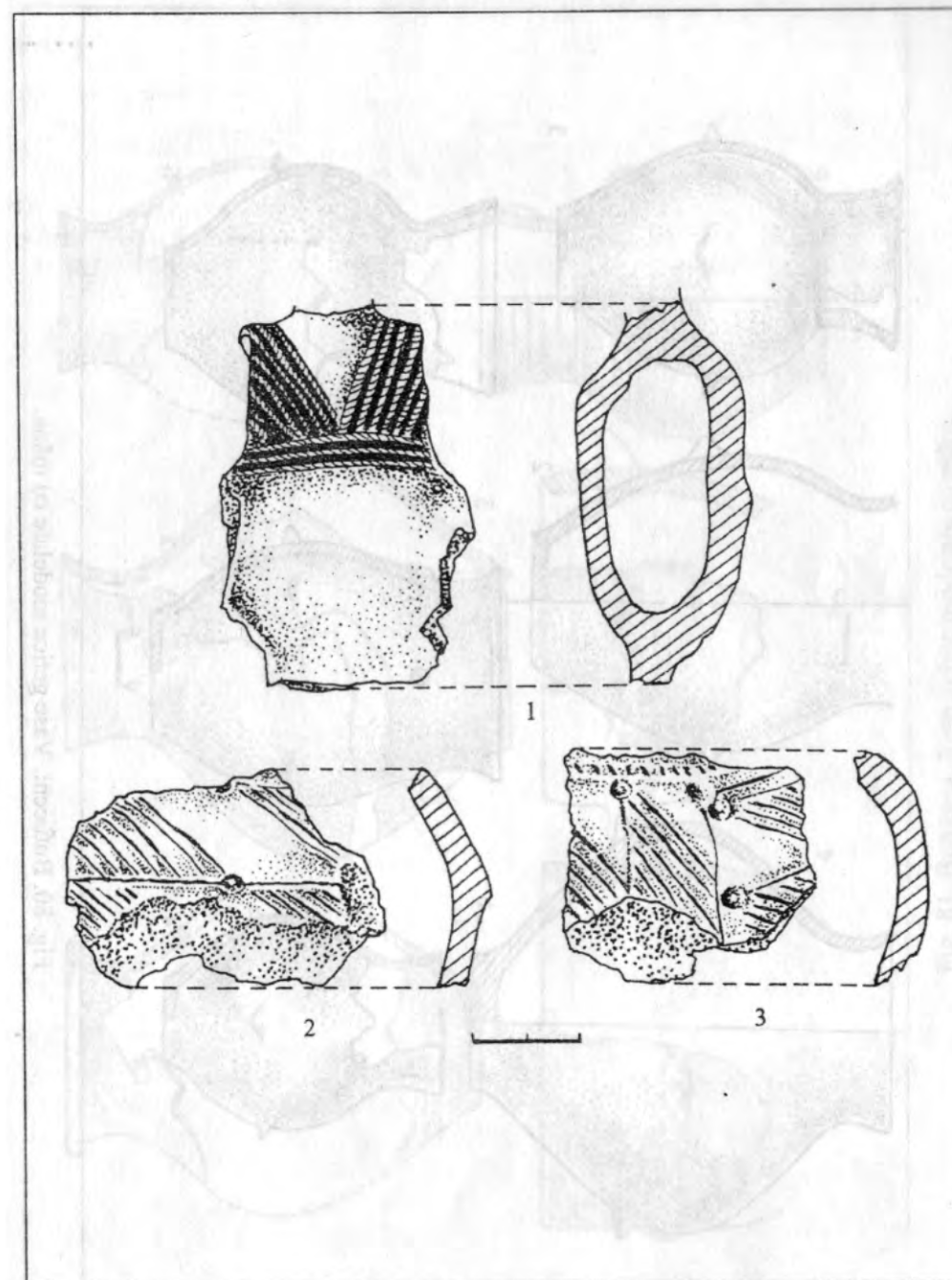

Fig. 79. Butuceni. Ceramică de tip Saharna-Solonceni.

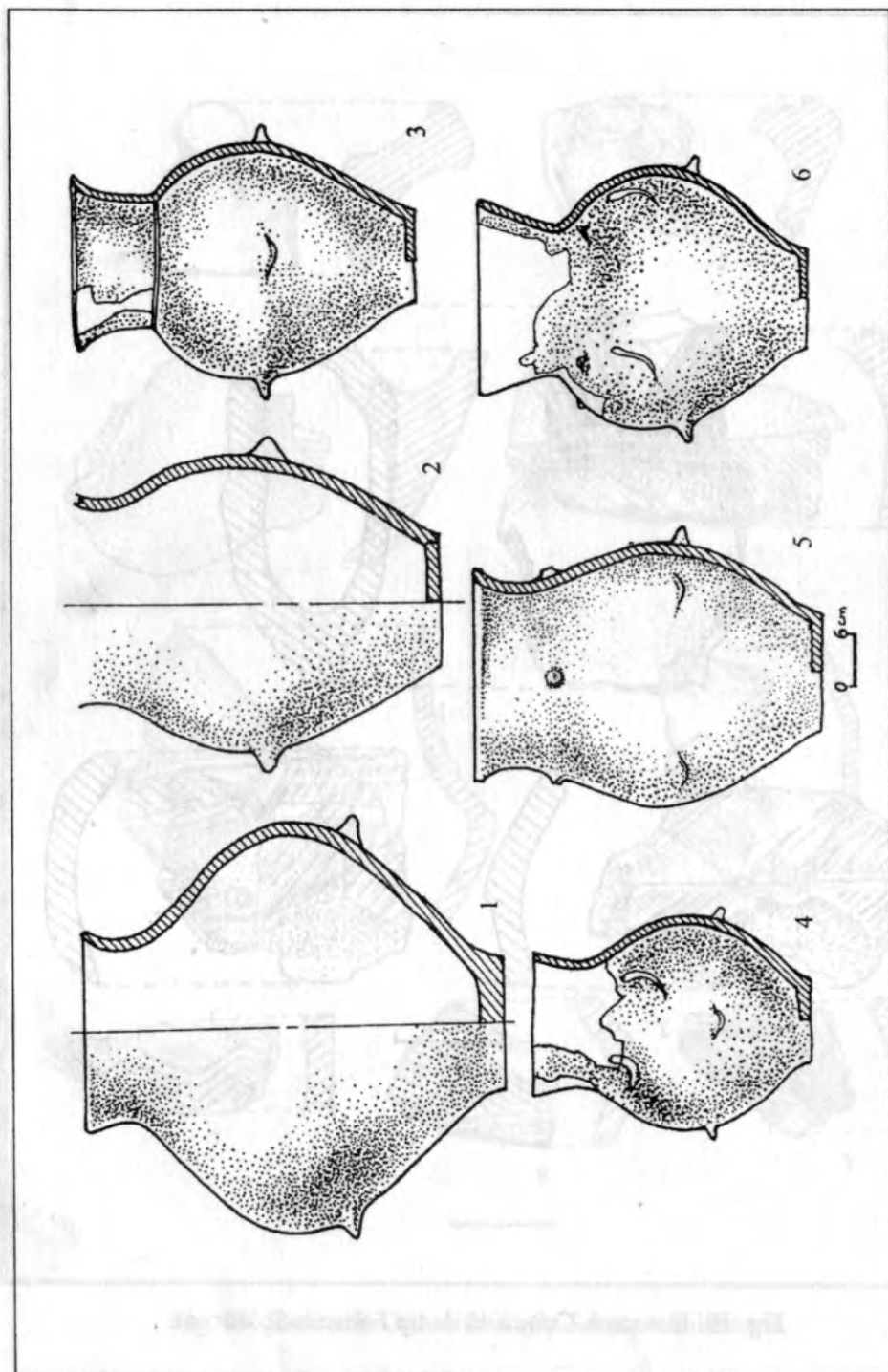

Fig. 80. Butuceni. Vase getice modelate cu mâna.

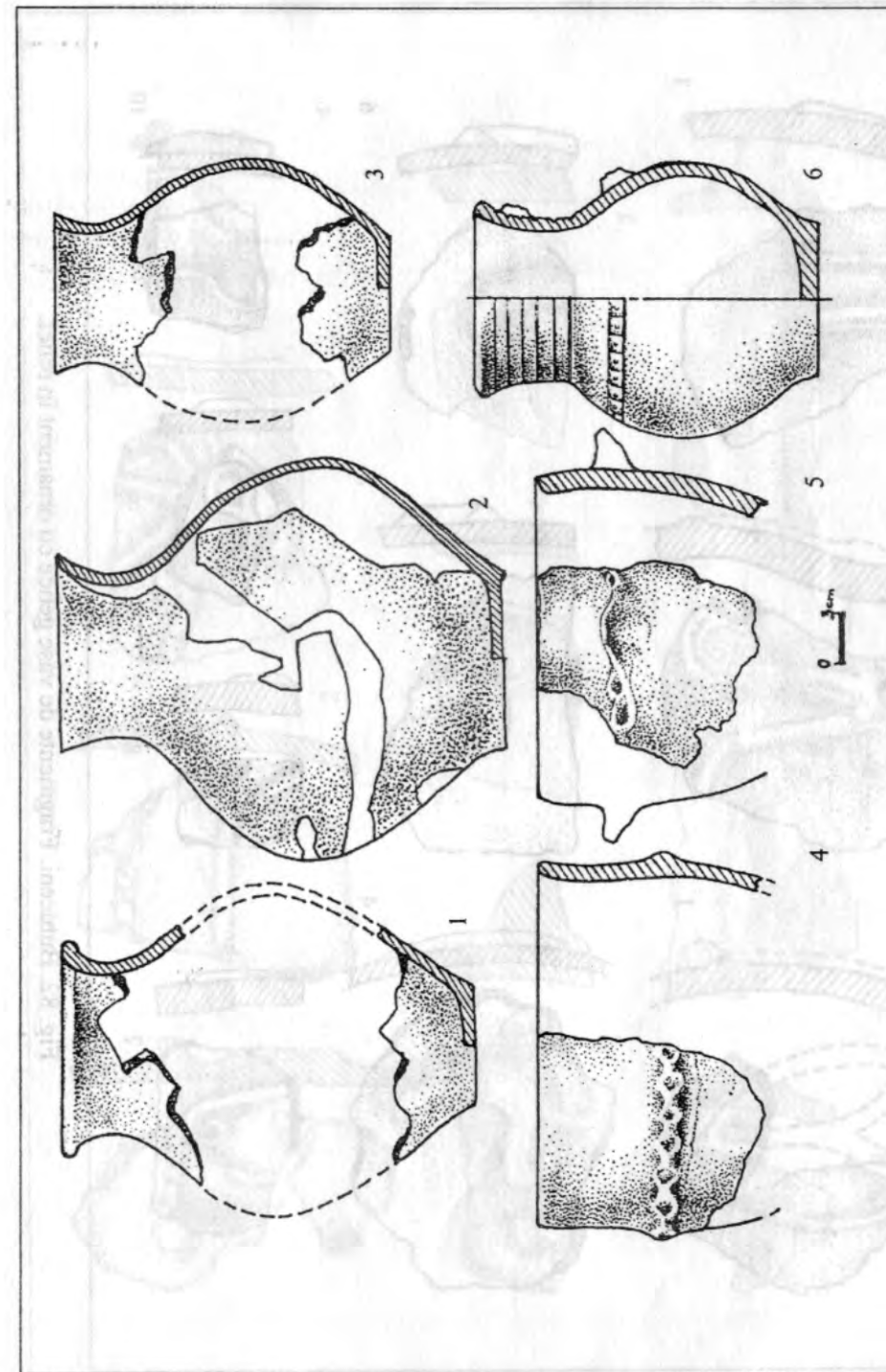

Fig. 81. Butuceni. Vase getice modelate cu mâna.

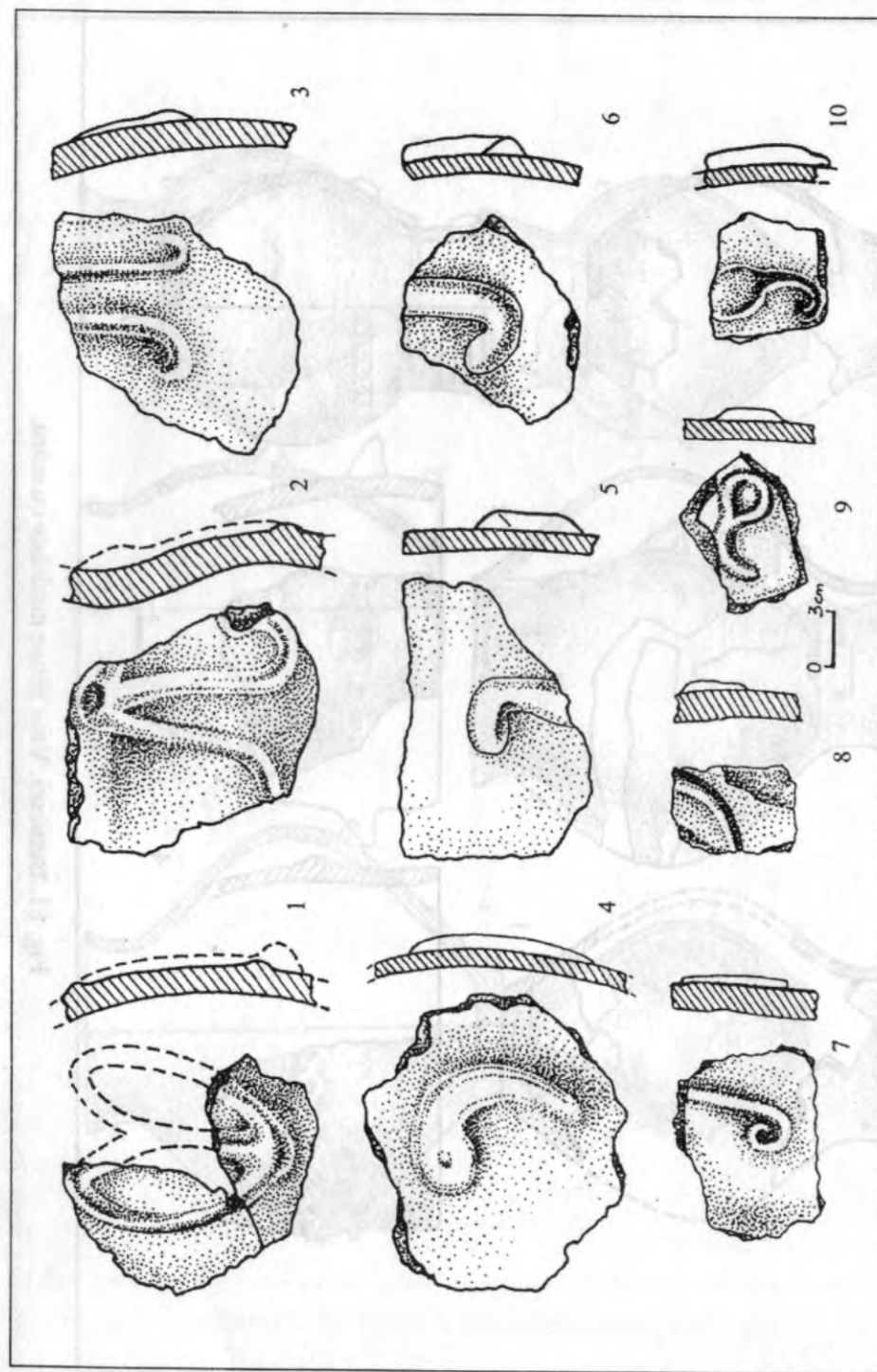

Fig. 82. Butuceni. Fragmente de vase getice cu ornament în relief.

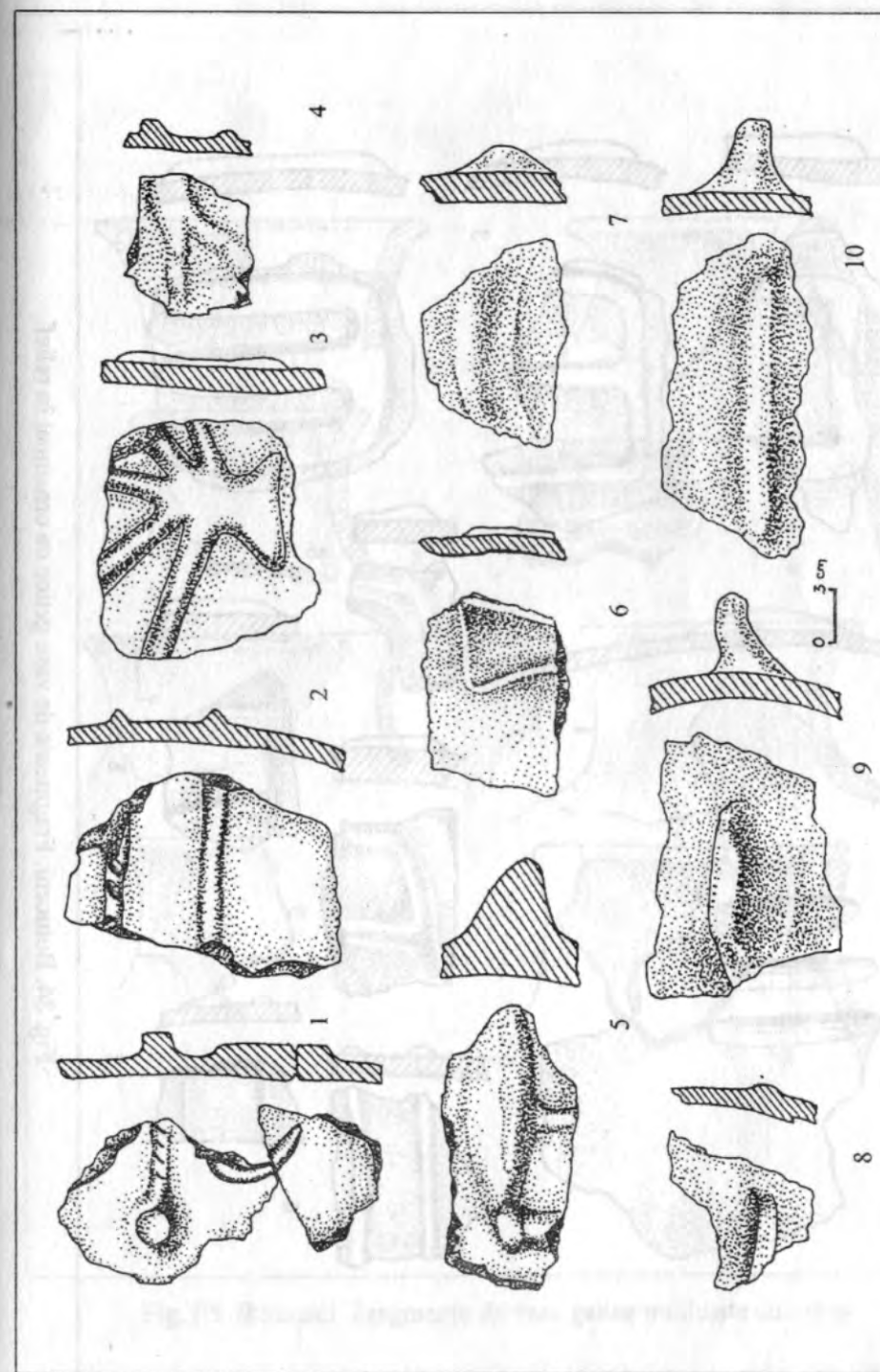

Fig. 83. Butuceni. Fragmente de vase getice cu ornament în relief.

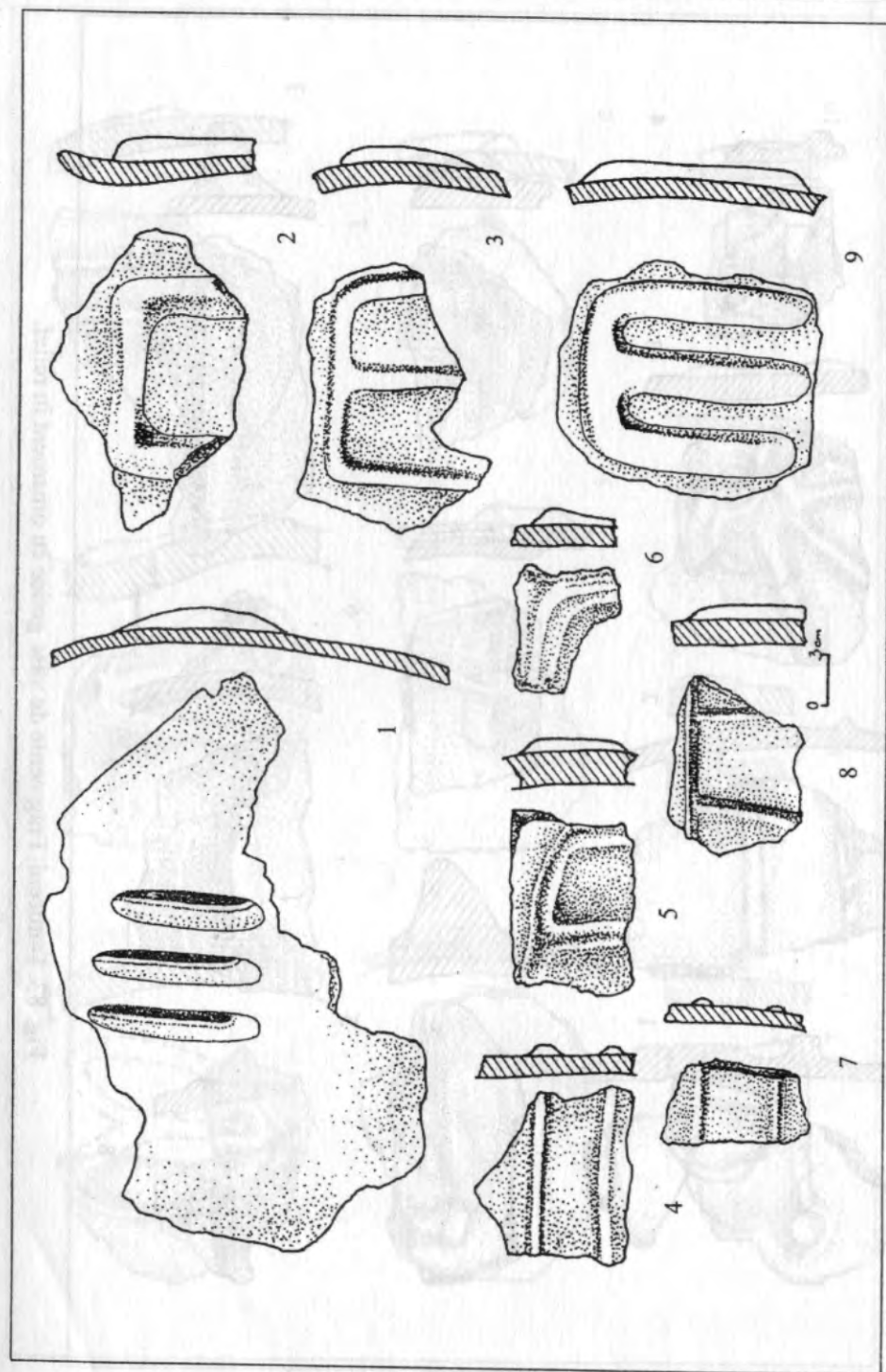

Fig. 84. Butuceni. Fragmente de vase getice cu ornament în relief.

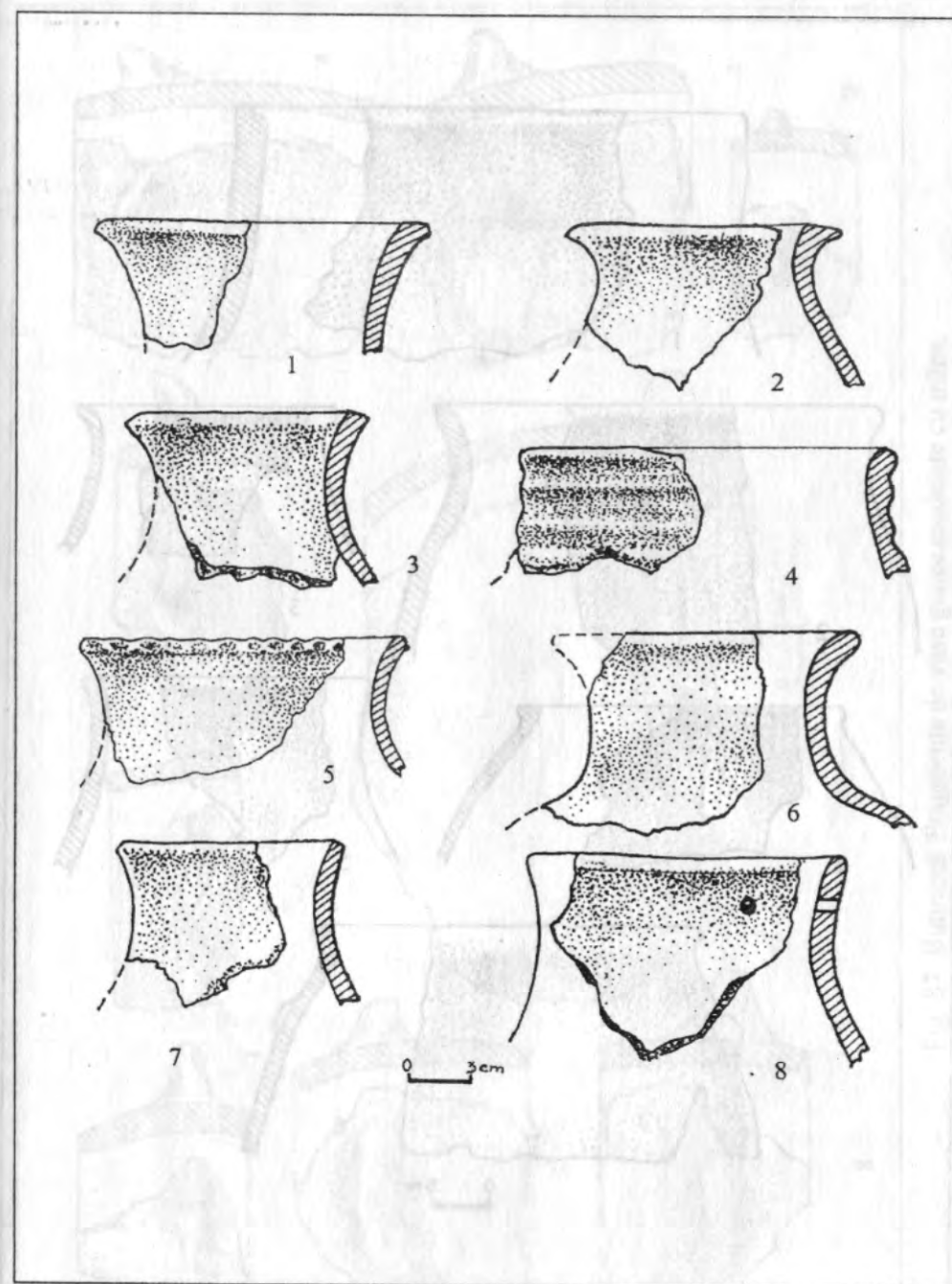

Fig. 85. Butuceni. Fragmente de vase getice modelate cu mâna.

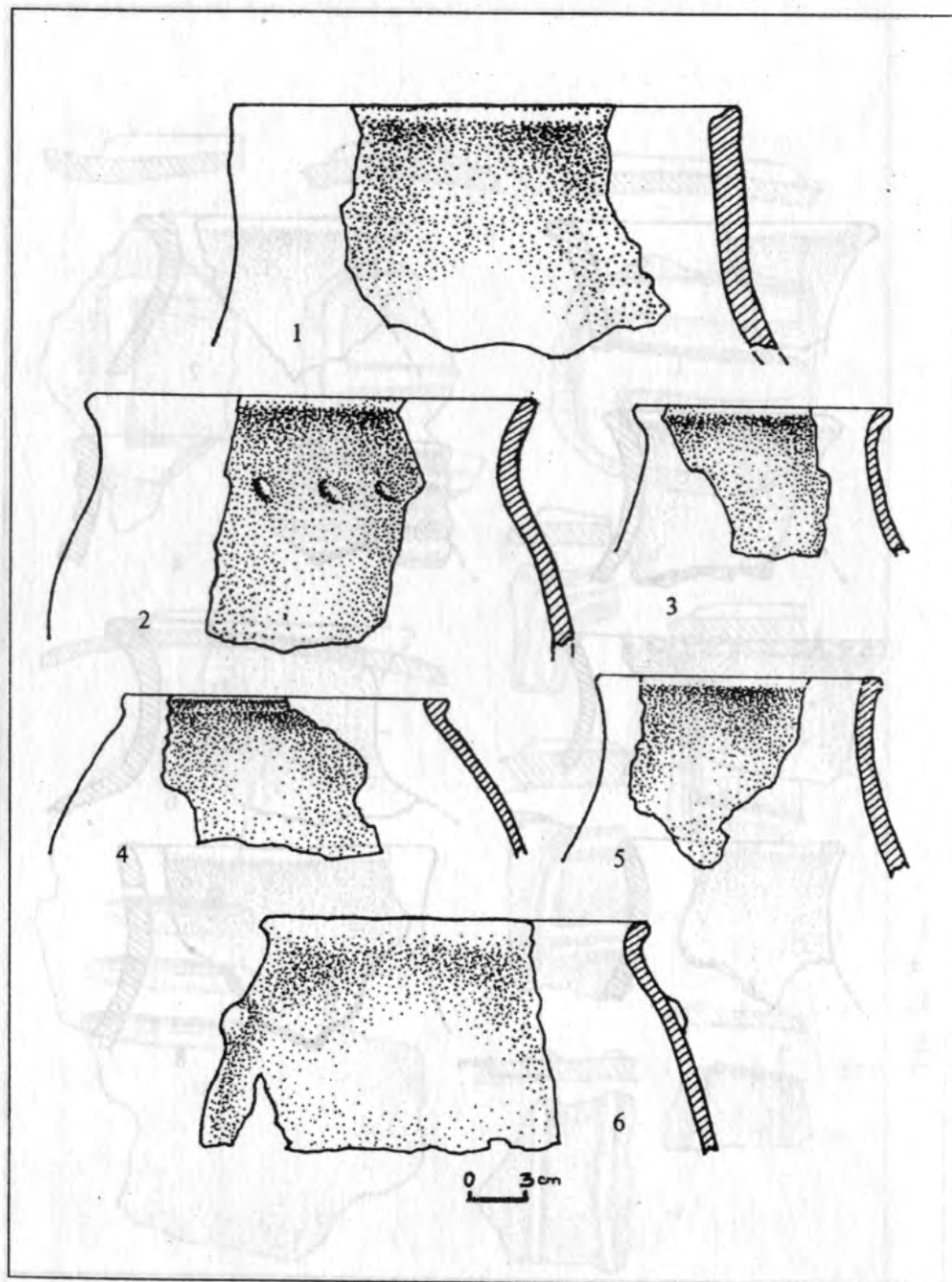

Fig. 86. Butuceni. Fragmente de vase getice modelate cu mâna.

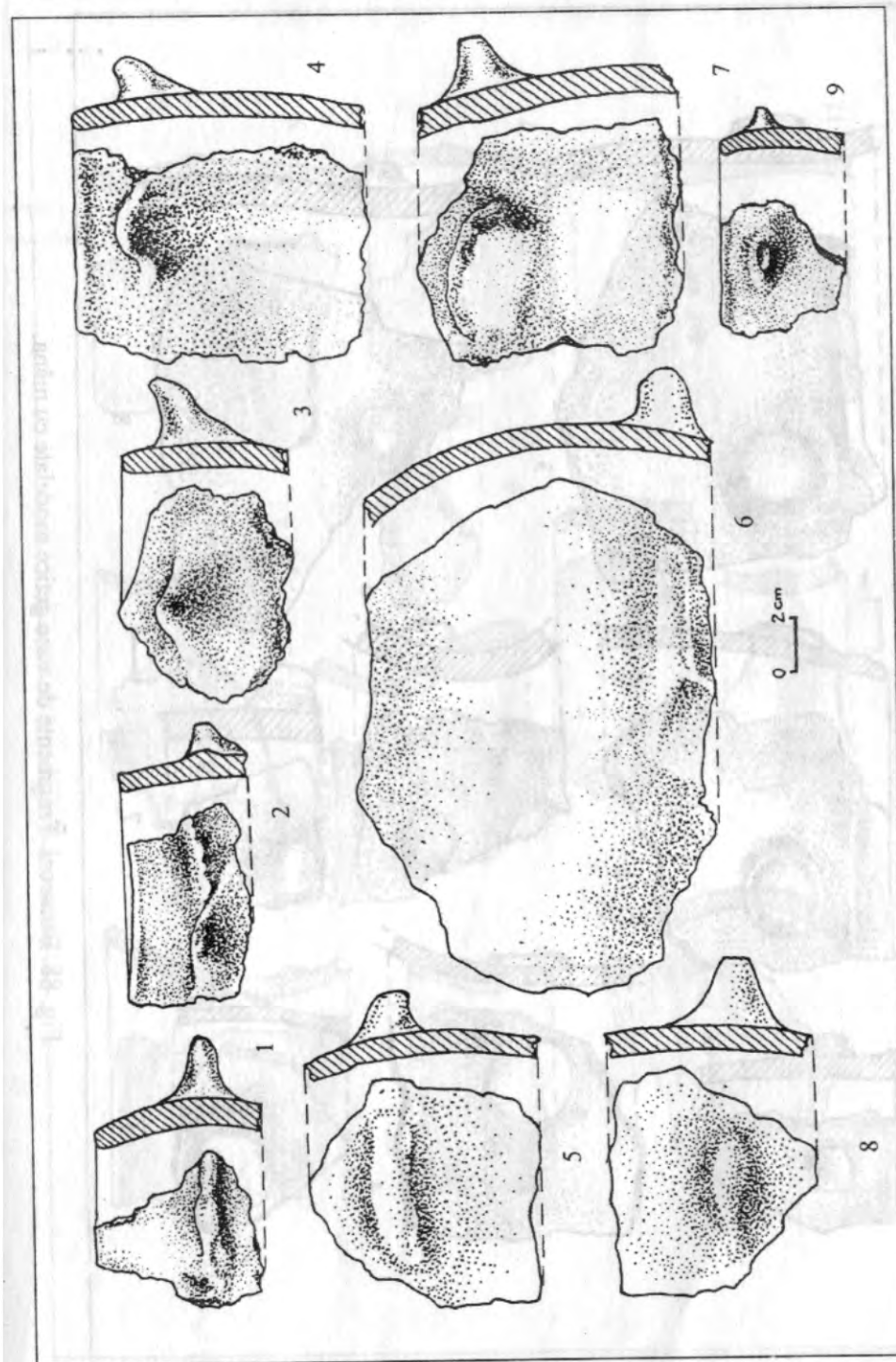

Fig. 87. Butuceni. Fragmente de vase getice modelate cu mâna.

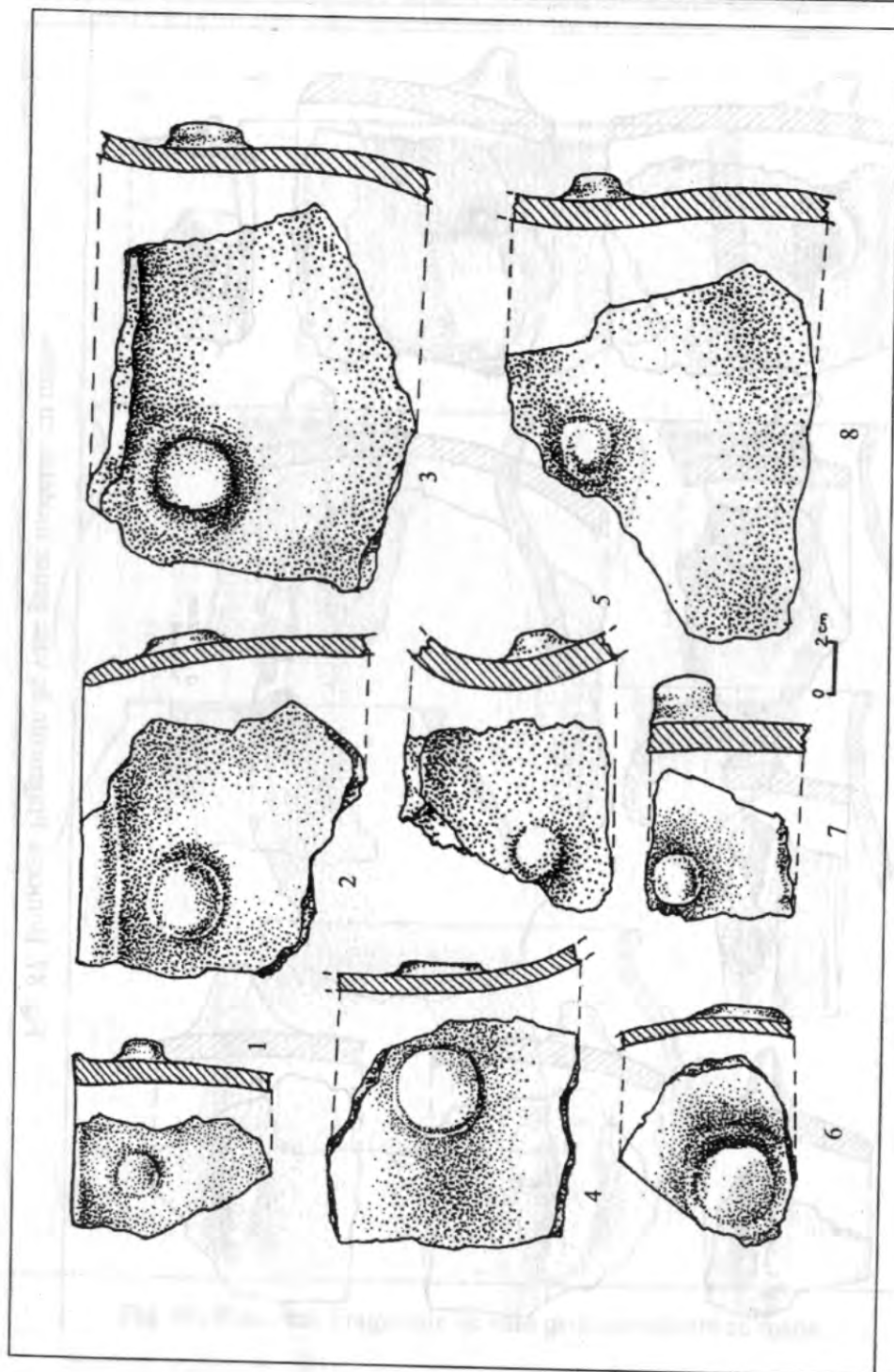

Fig. 88. Butuceni. Fragmente de vase getice modelate cu mâna.

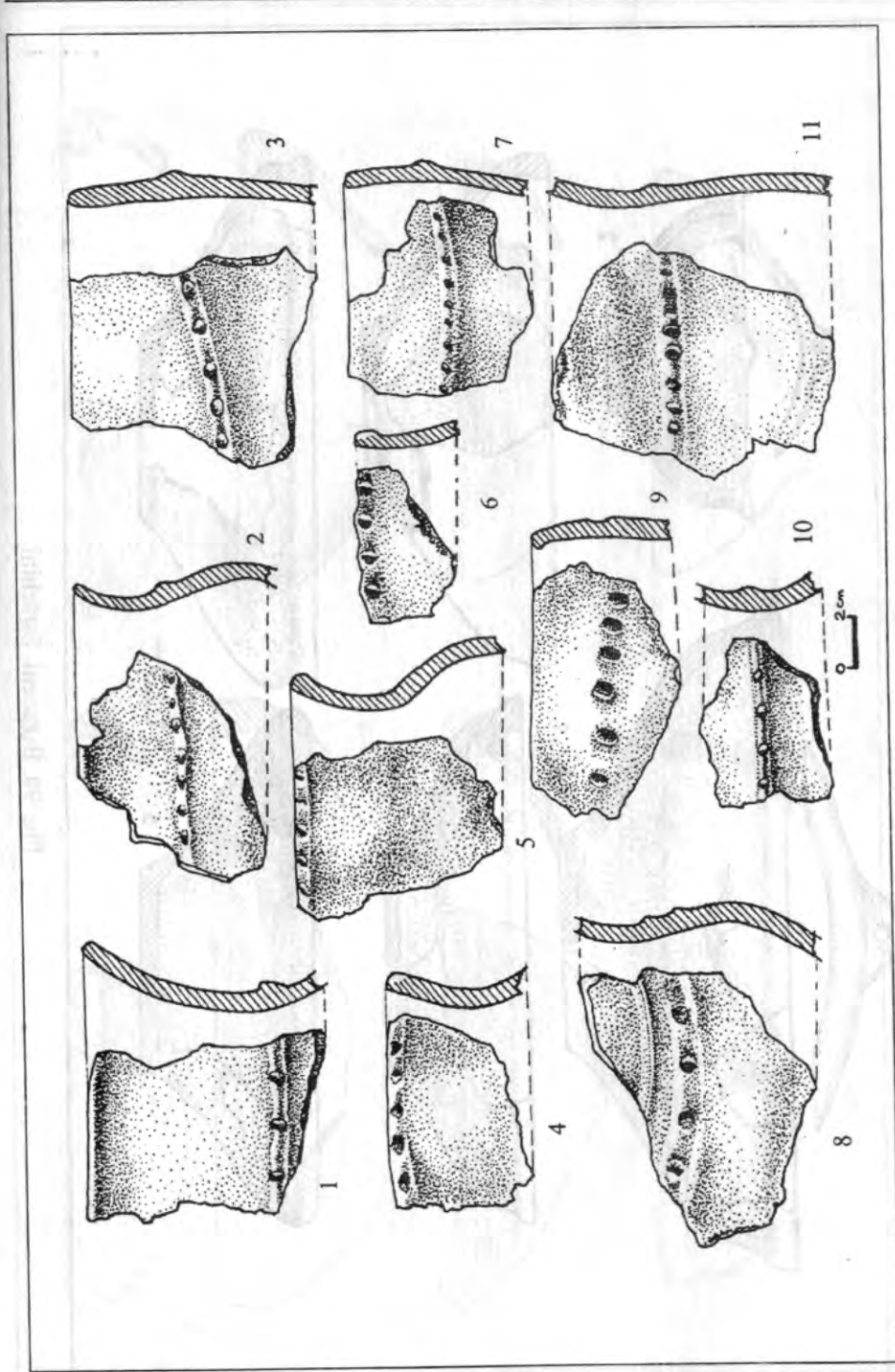

Fig. 89. Butuceni. Fragmente de vase getice modelate cu mâna.

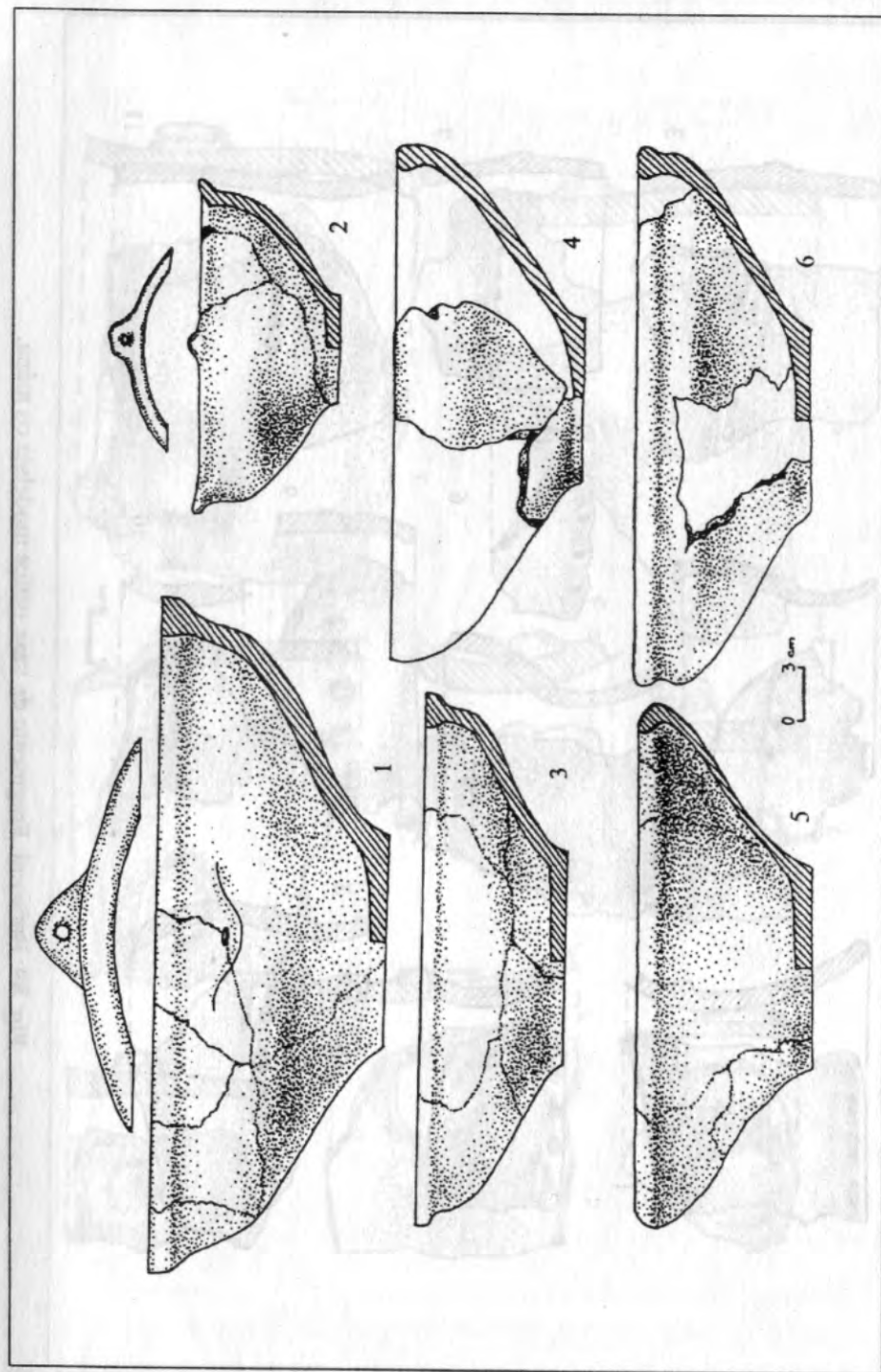

Fig. 90. Butuceni. Străchini.

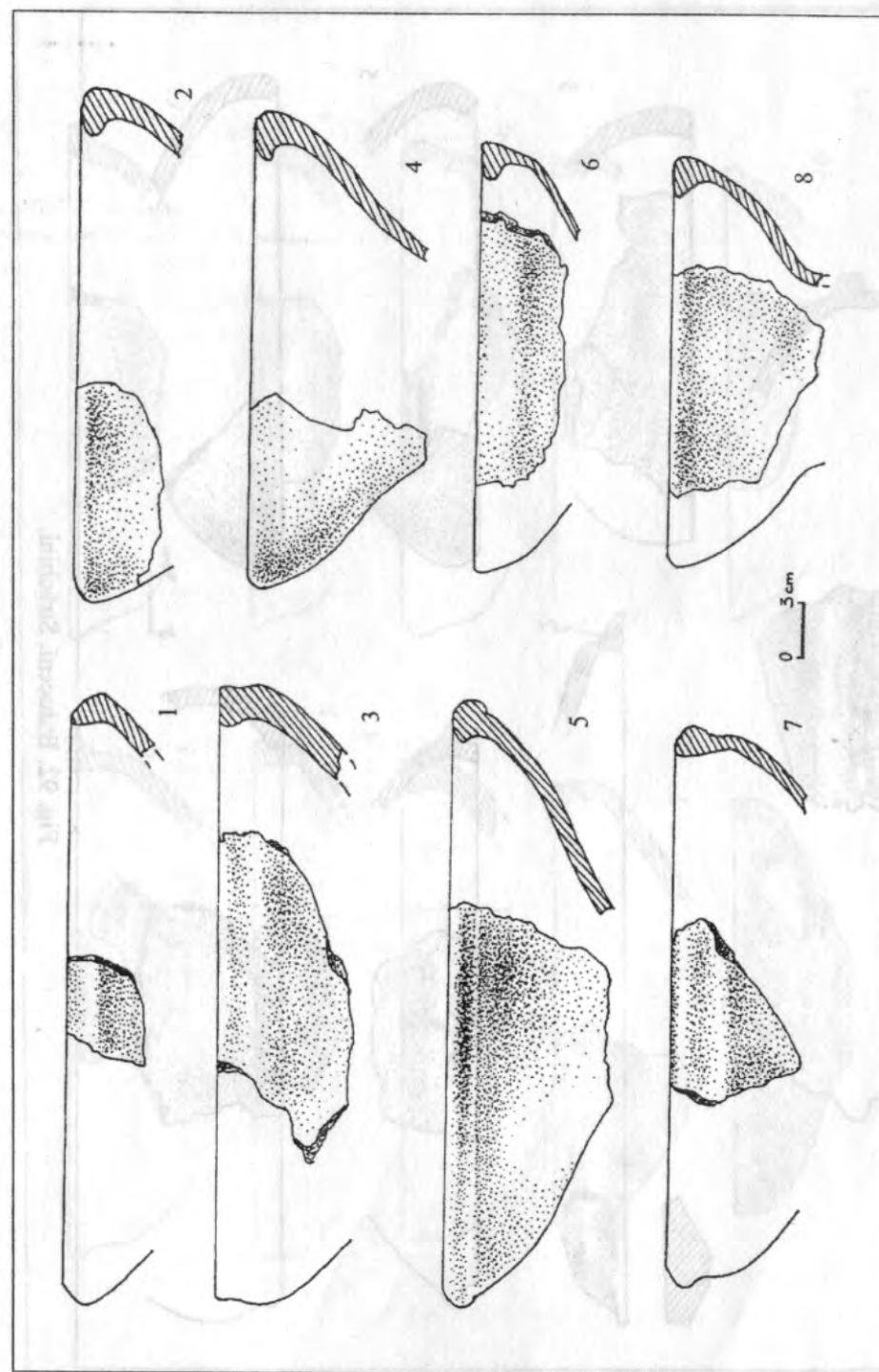

Fig. 91. Butuceni. Străchini.

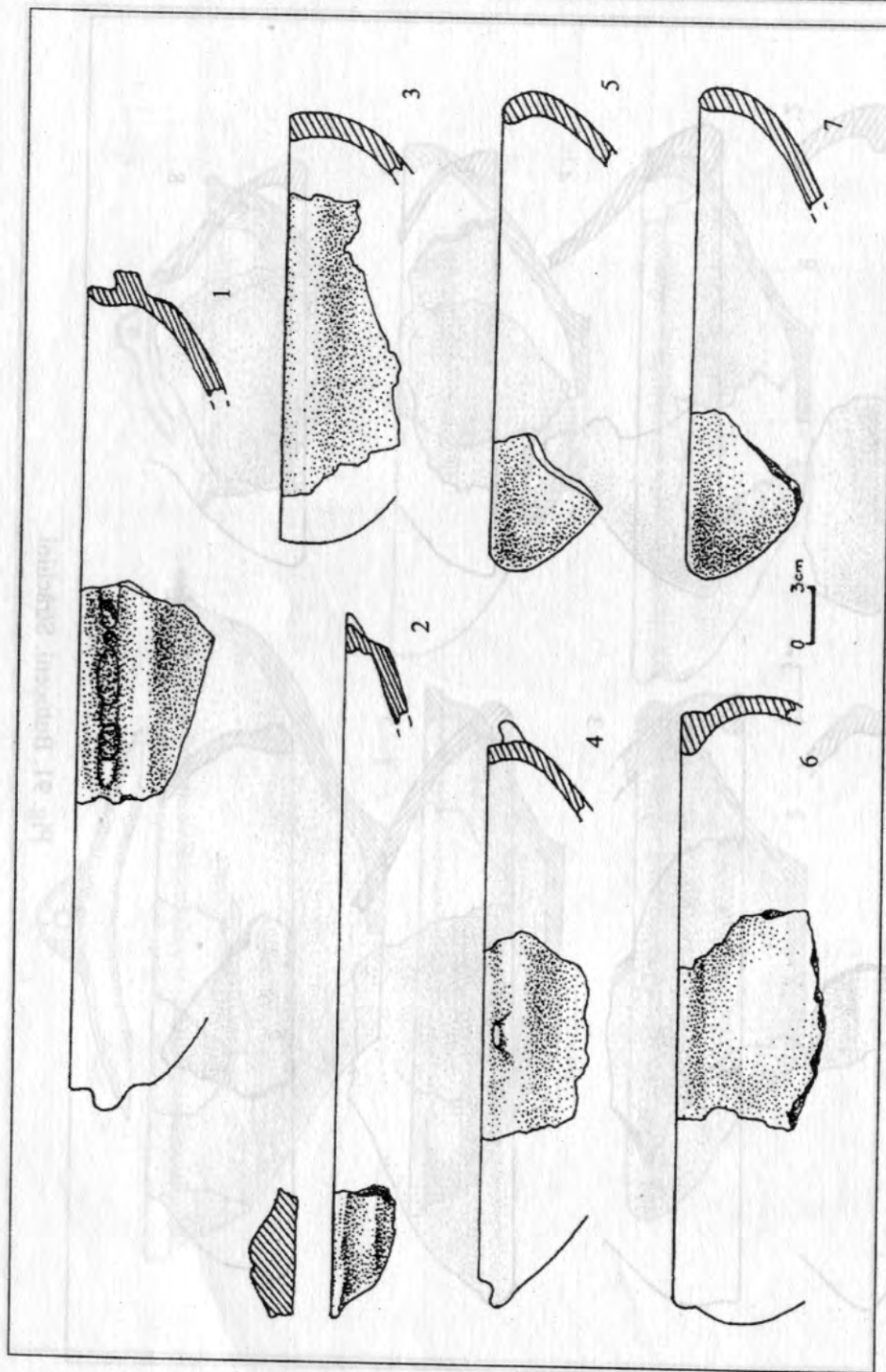

Fig. 92. Butuceni. Străchini.

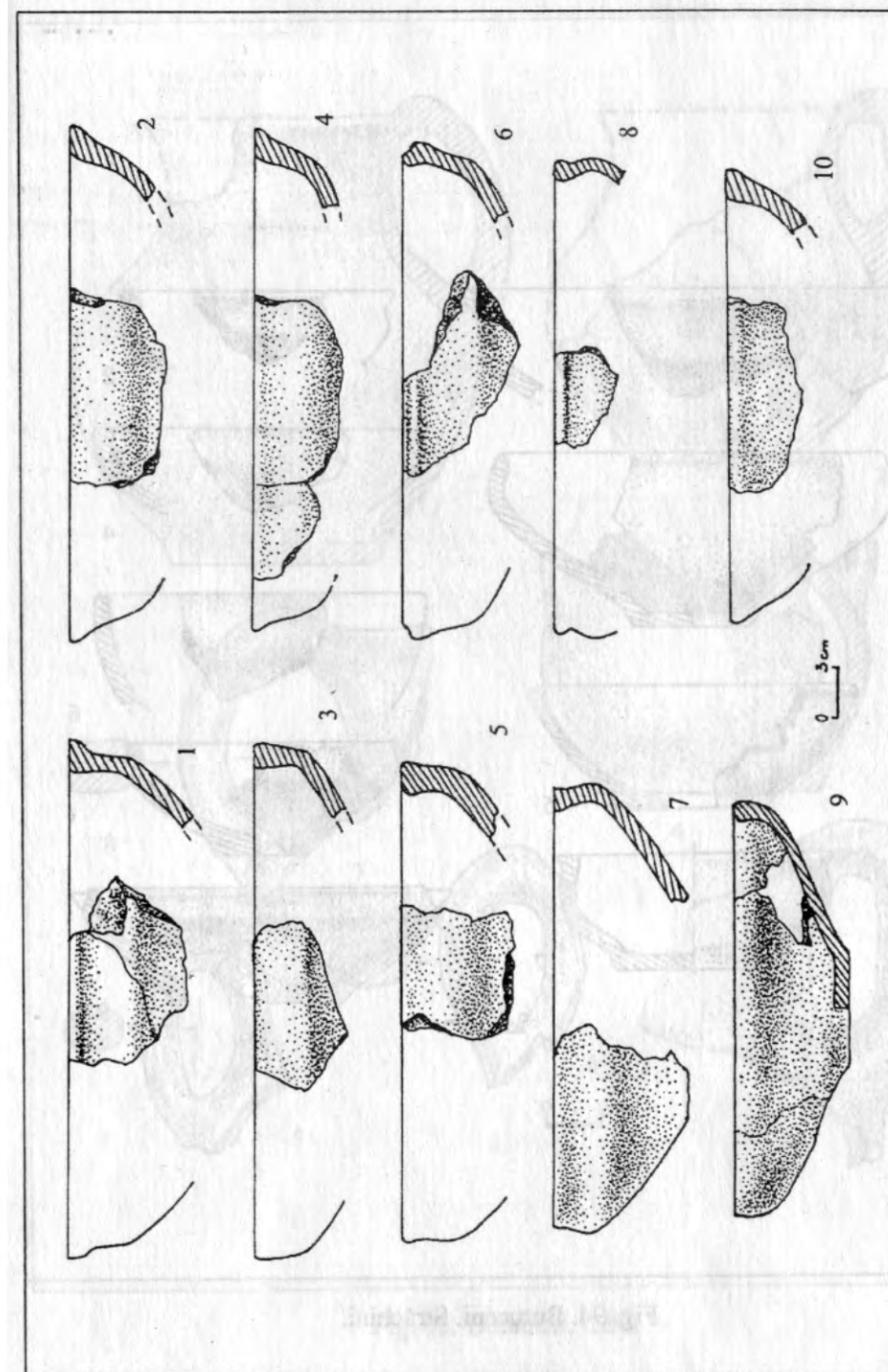

Fig. 93. Butuceni. Străchini.

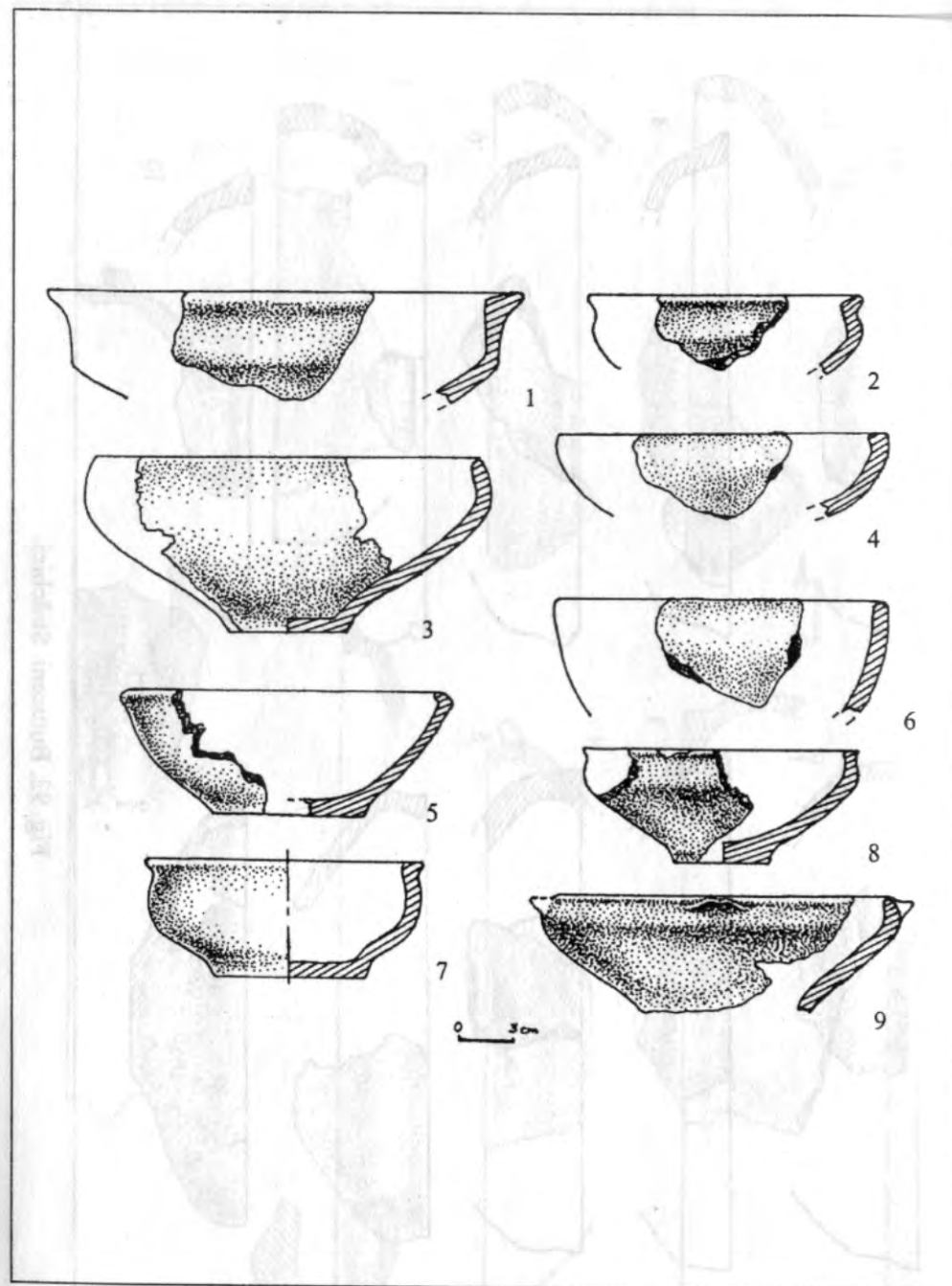

Fig. 94. Butuceni. Străchini.

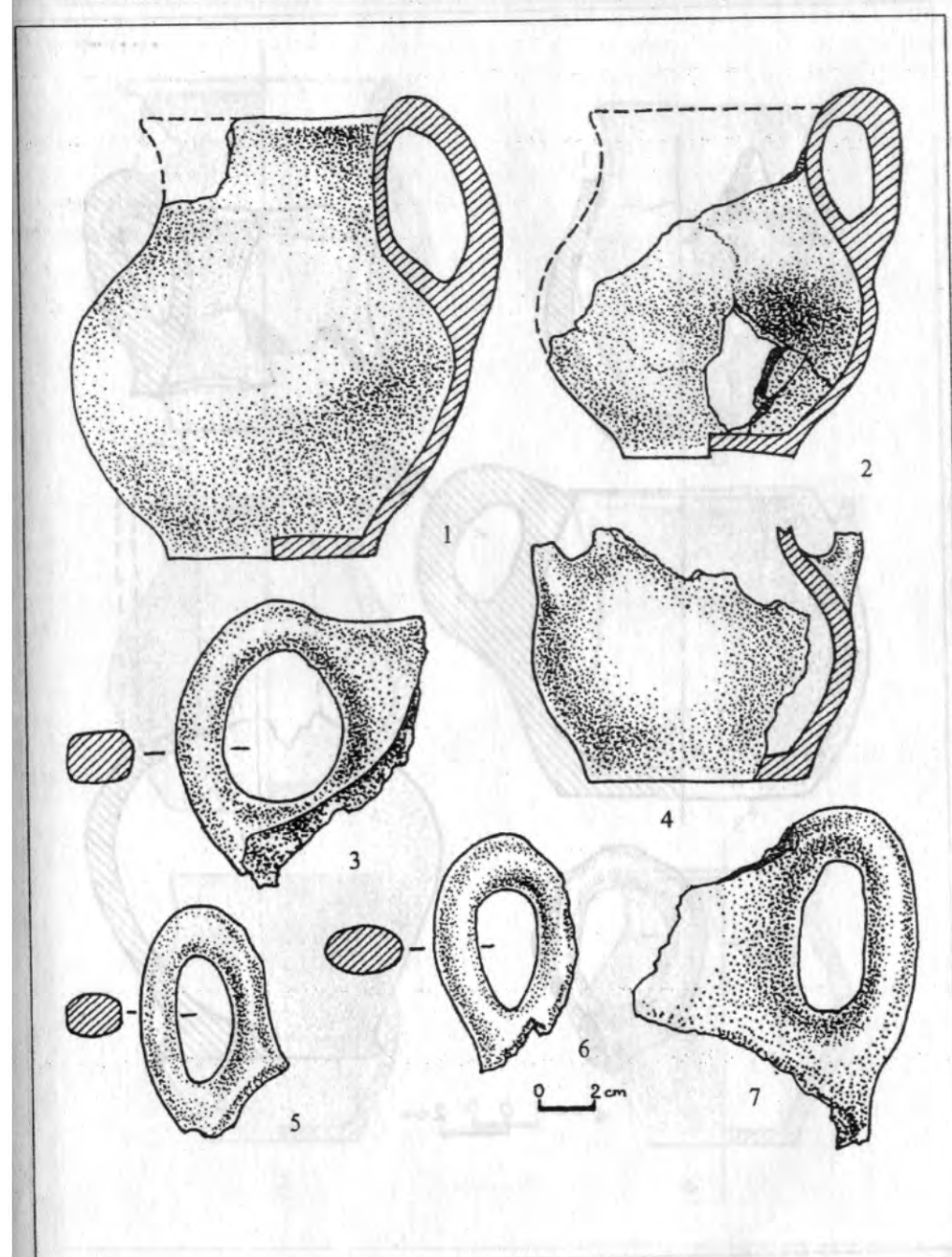

Fig. 95. Butuceni. Căni.

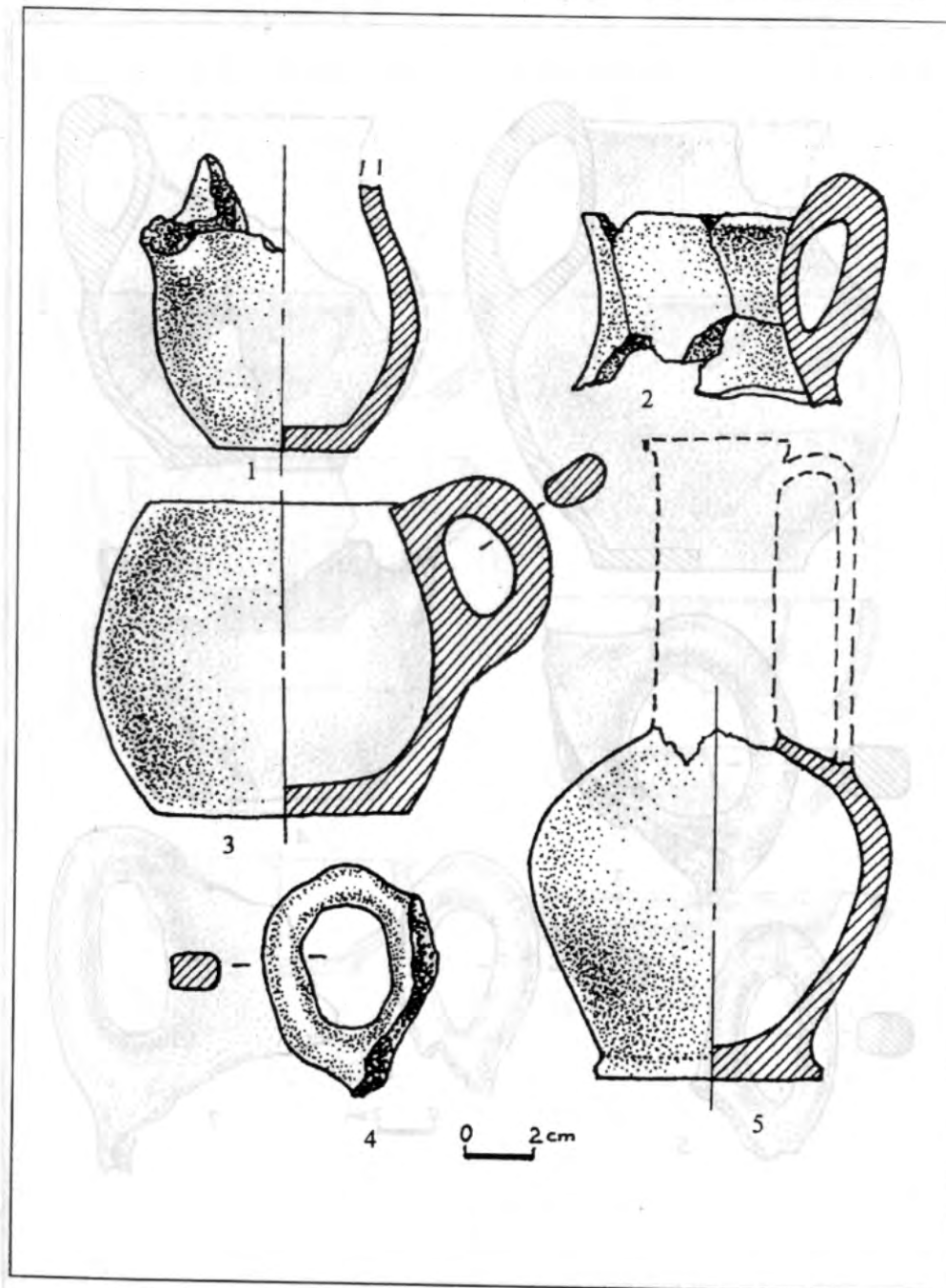

Fig. 96. Butuceni. Căni.

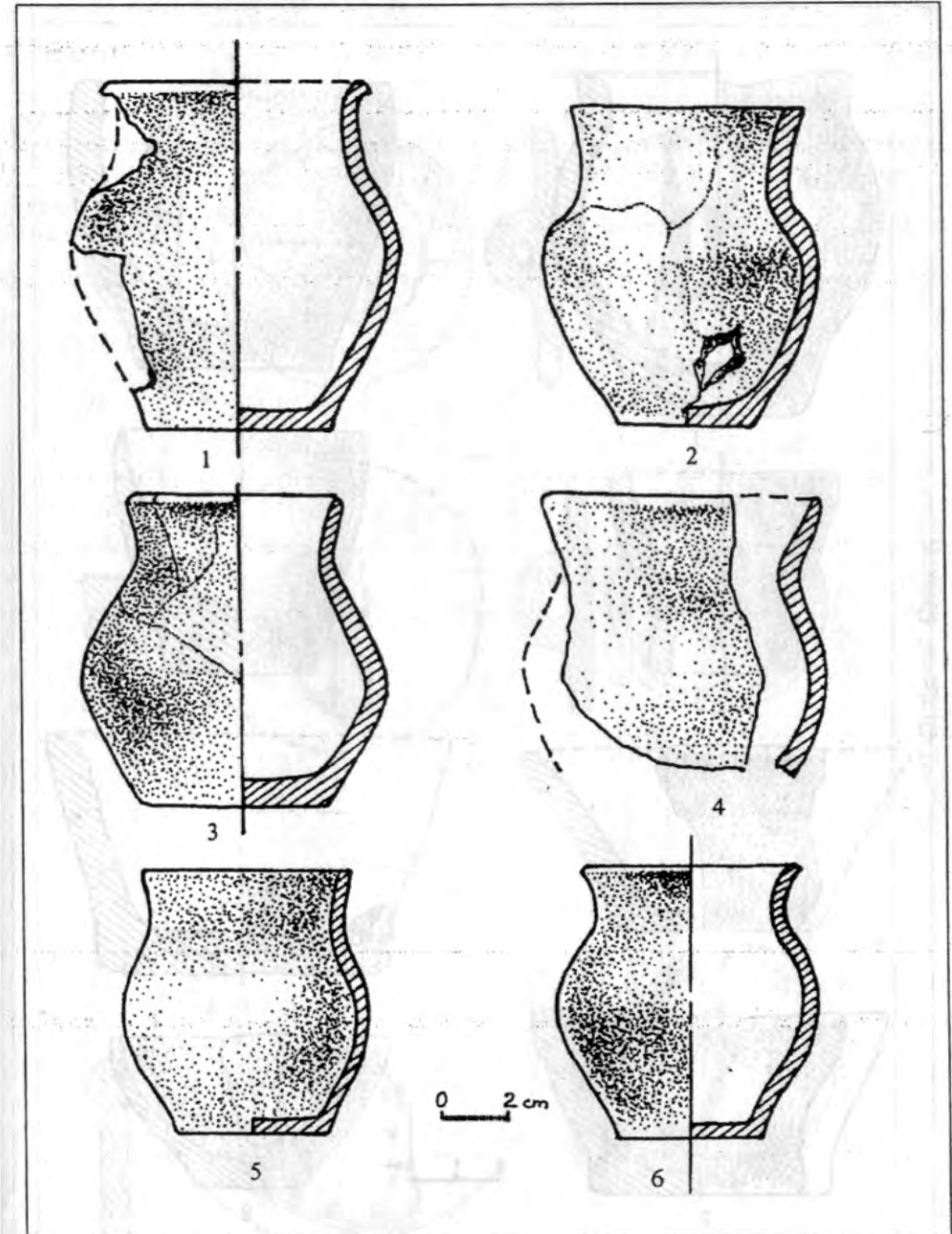

Fig. 97. Butuceni. Vase getice modelate cu mâna.

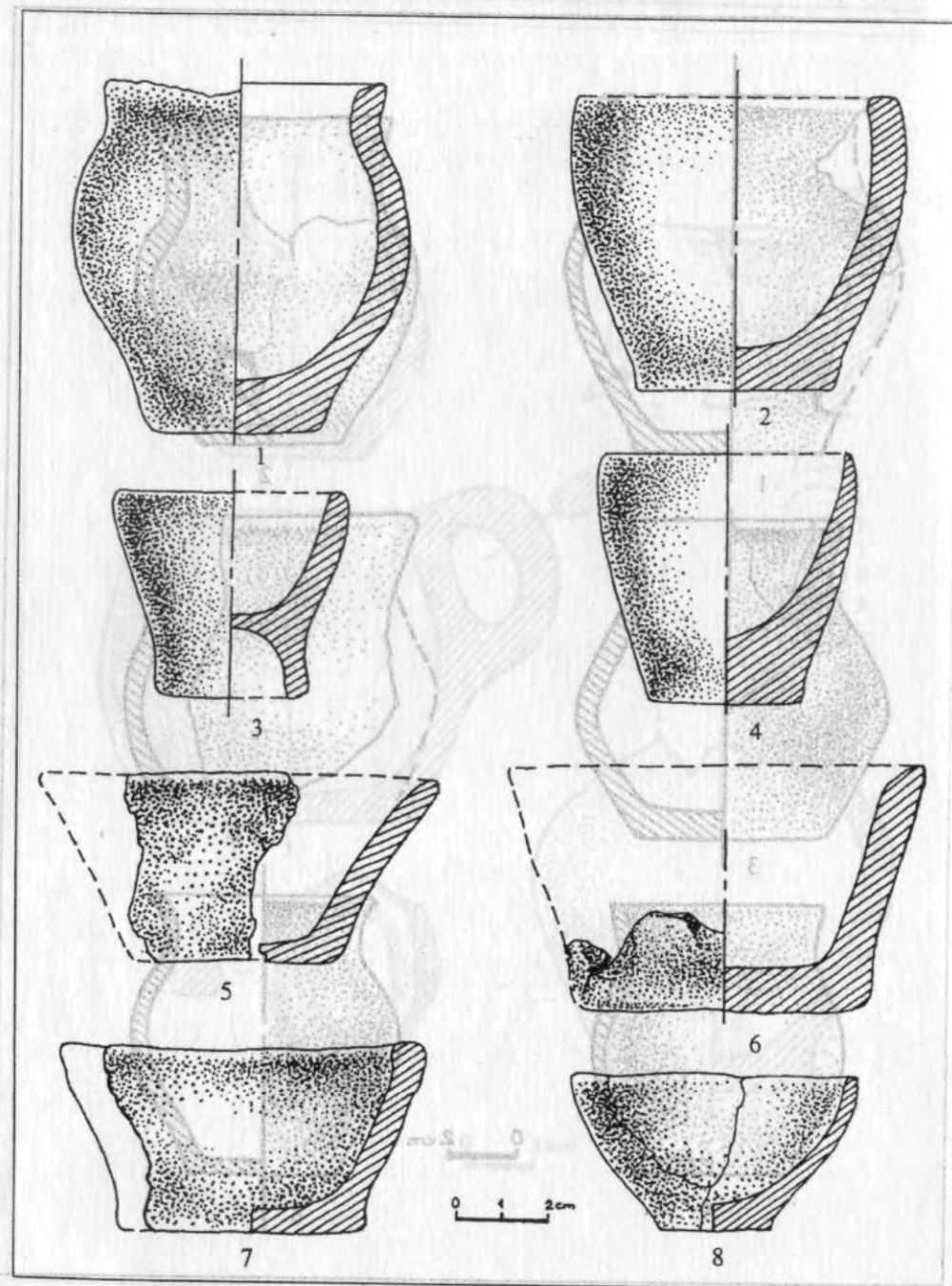

Fig. 98. Butuceni. Cești.

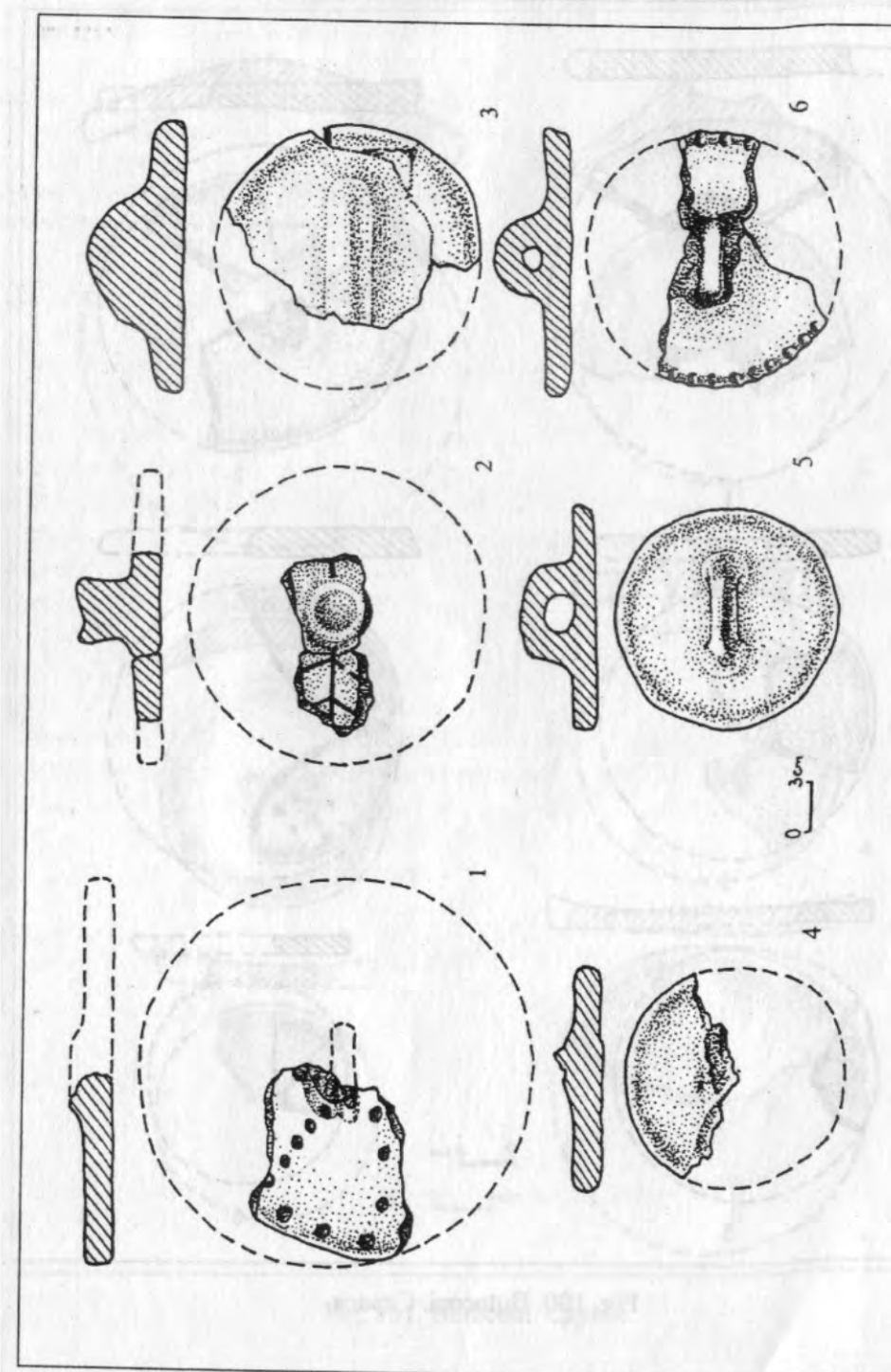

Fig. 99. Butuceni. Capace.

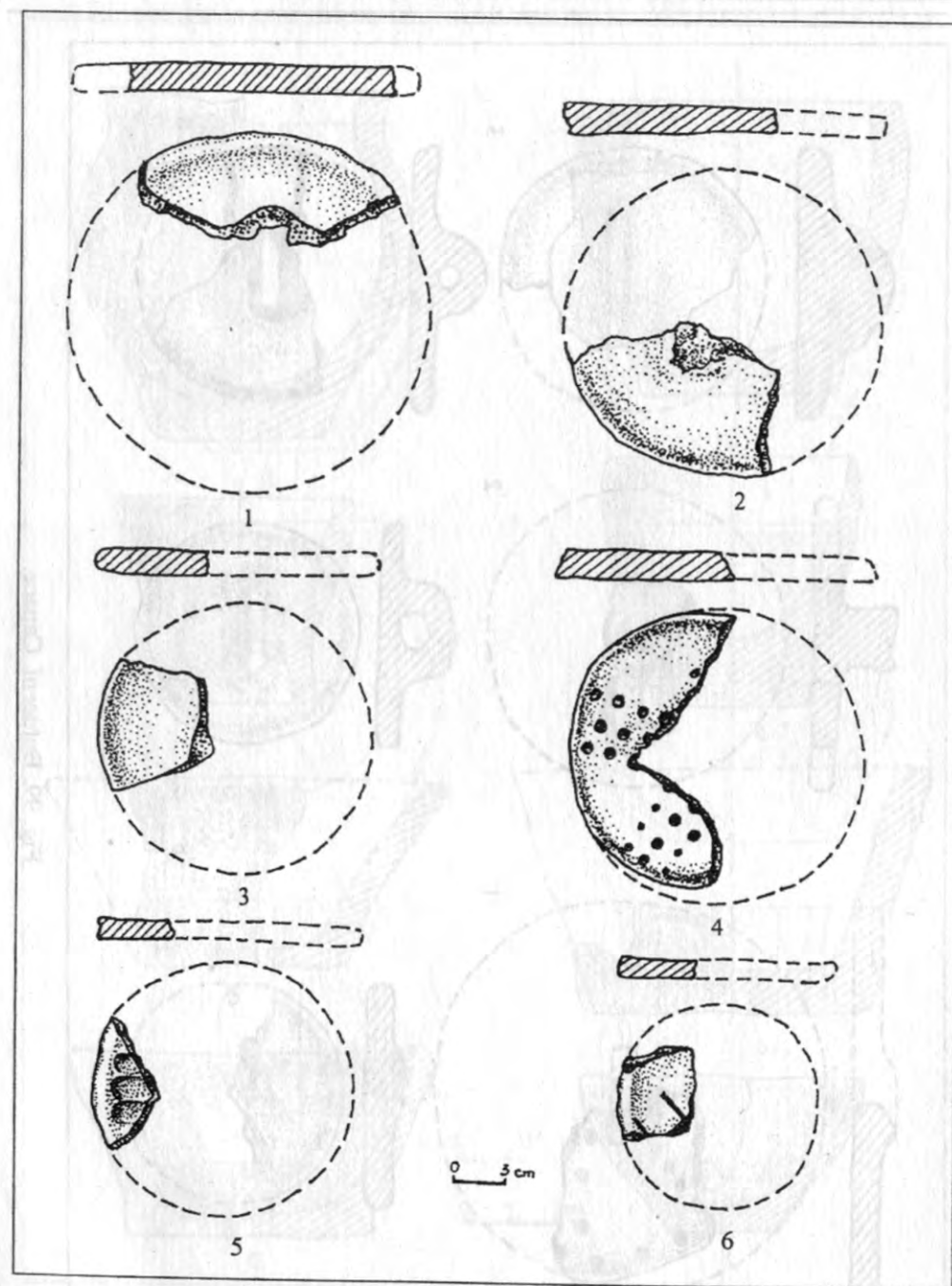

Fig. 100. Butuceni. Capace.

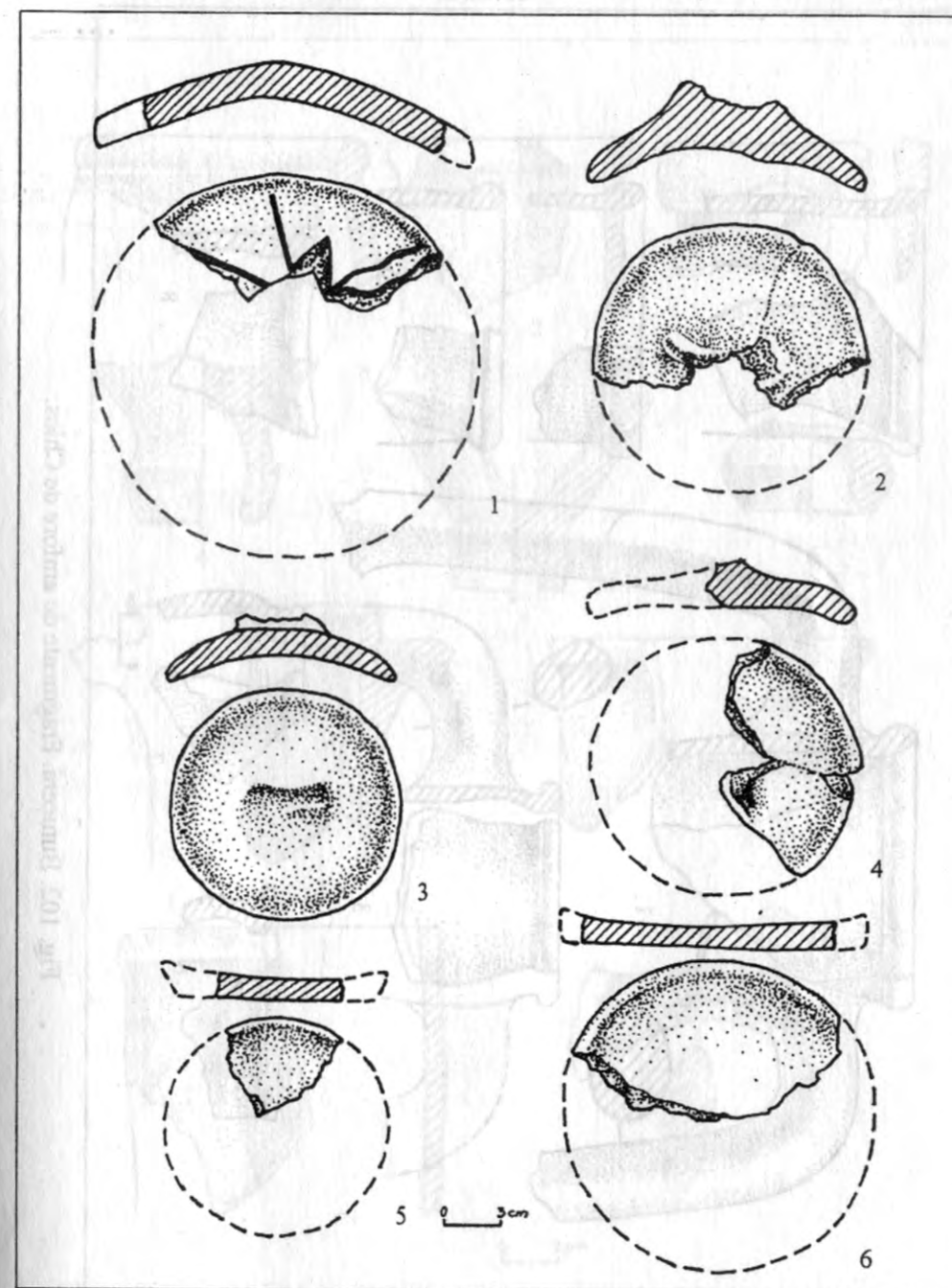

Fig. 101. Butuceni. Capace.

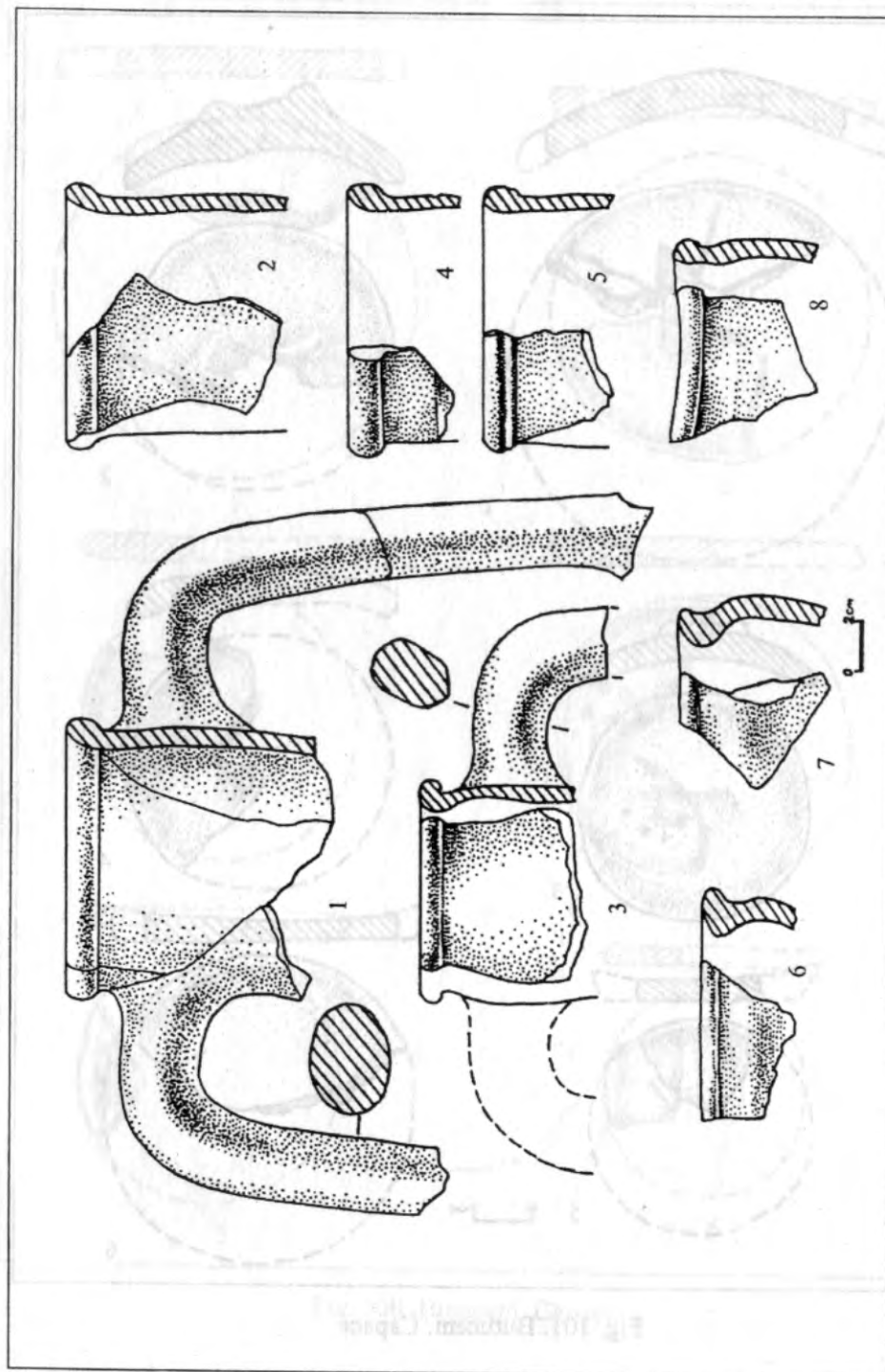

Fig. 102. Butuceni. Fragmente de amfore de Chios.

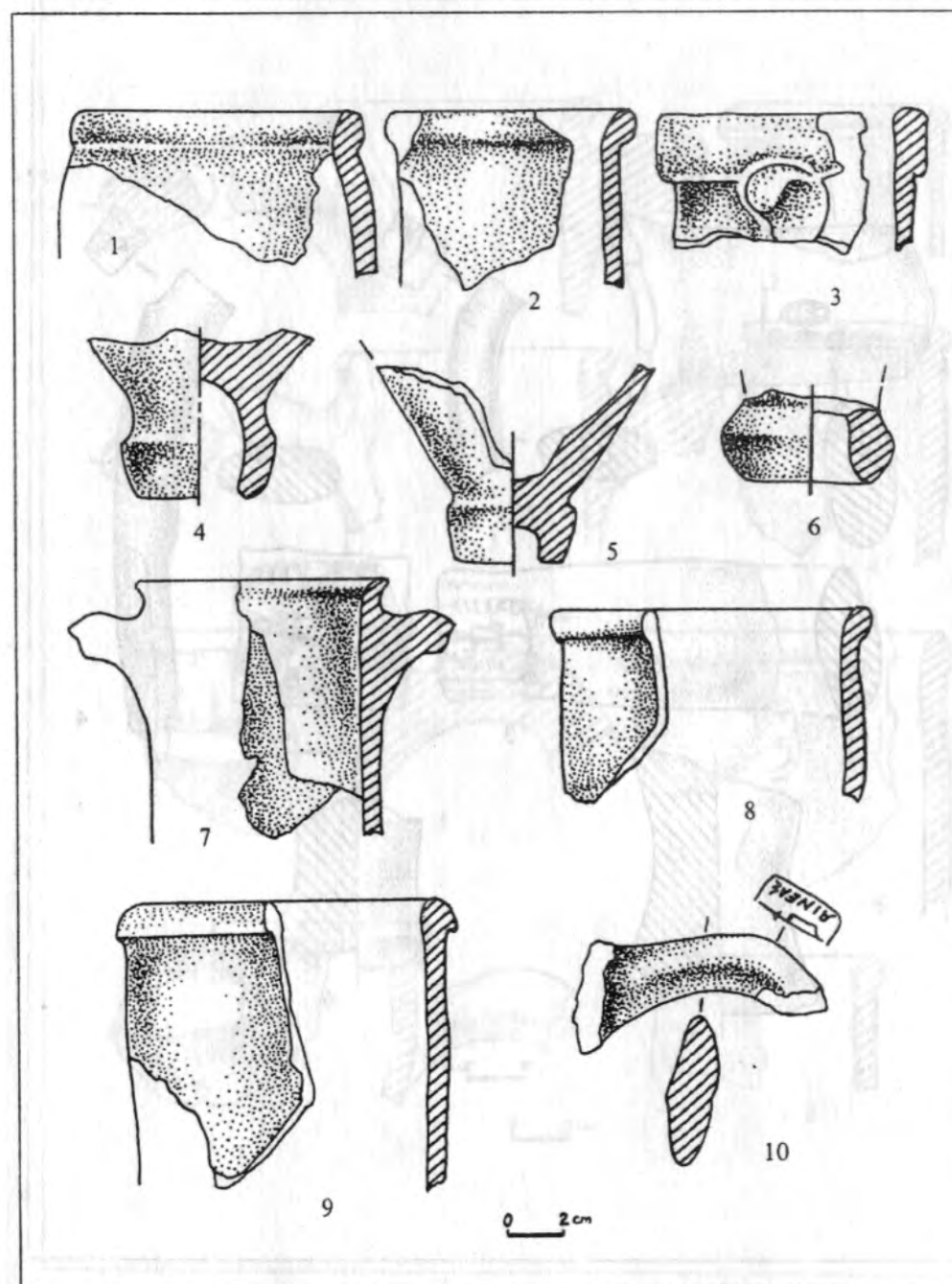

Fig. 103. Butuceni. Fragmente de amfore de Thasos.

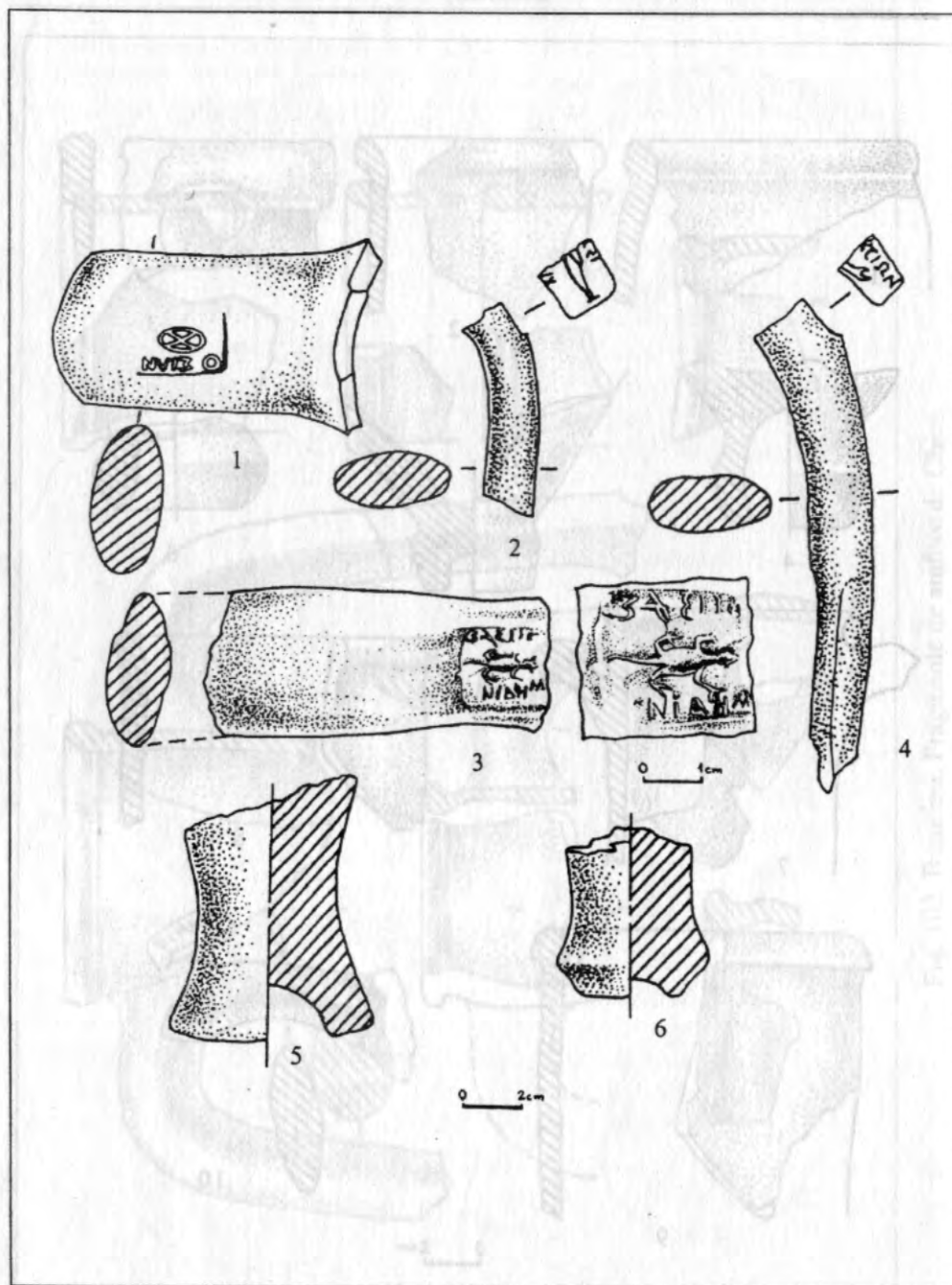

Fig. 104. Butuceni. Fragmente de amfore de Thasos.

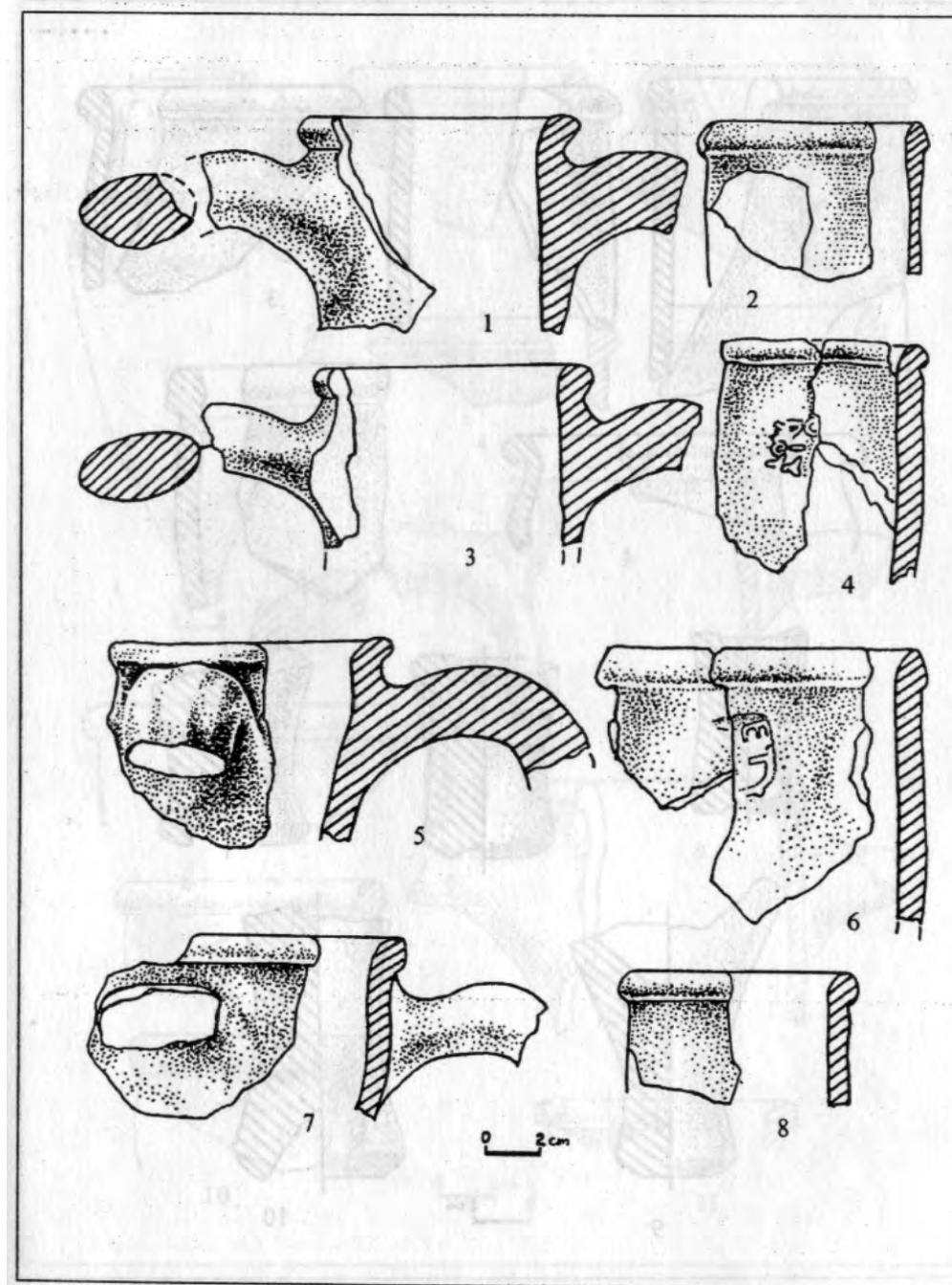

Fig. 105. Butuceni. Fragmente de amfore de Heraclea Pontică.

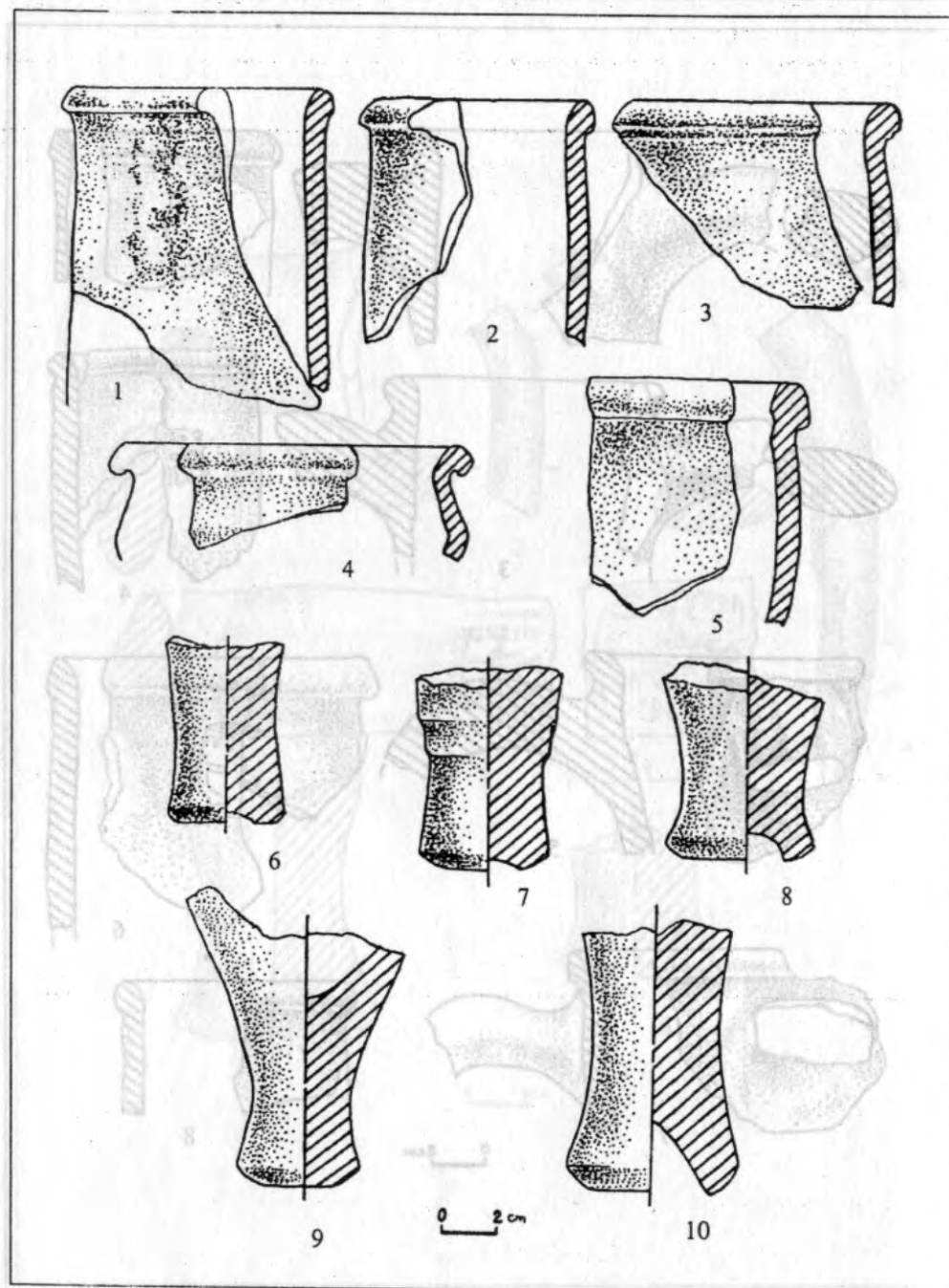

Fig. 106. Butuceni. Fragmente de amfore de Heraclea Pontică.

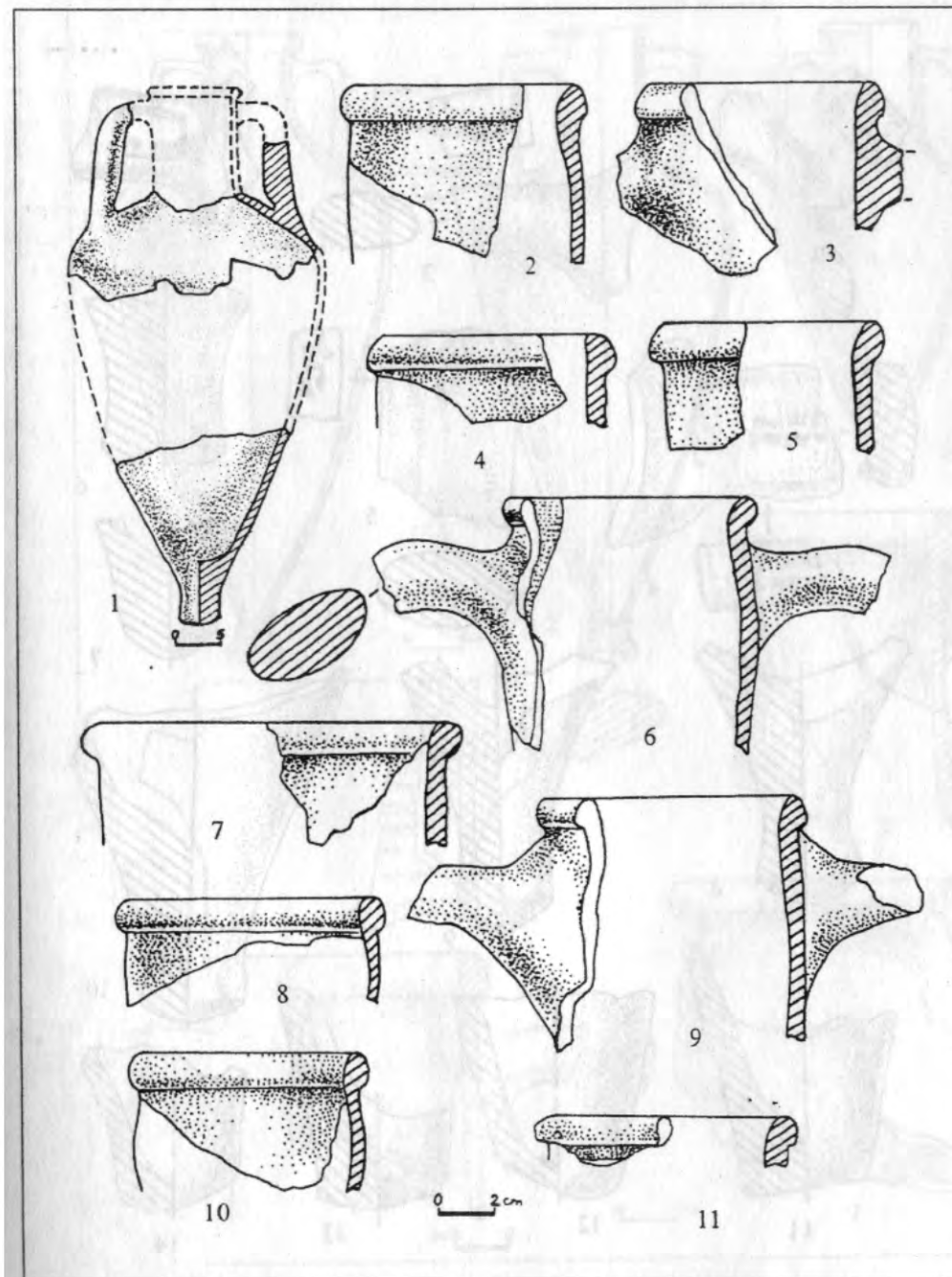

Fig. 107. Butuceni. Amfore și fragmente de amfore de Sinope.

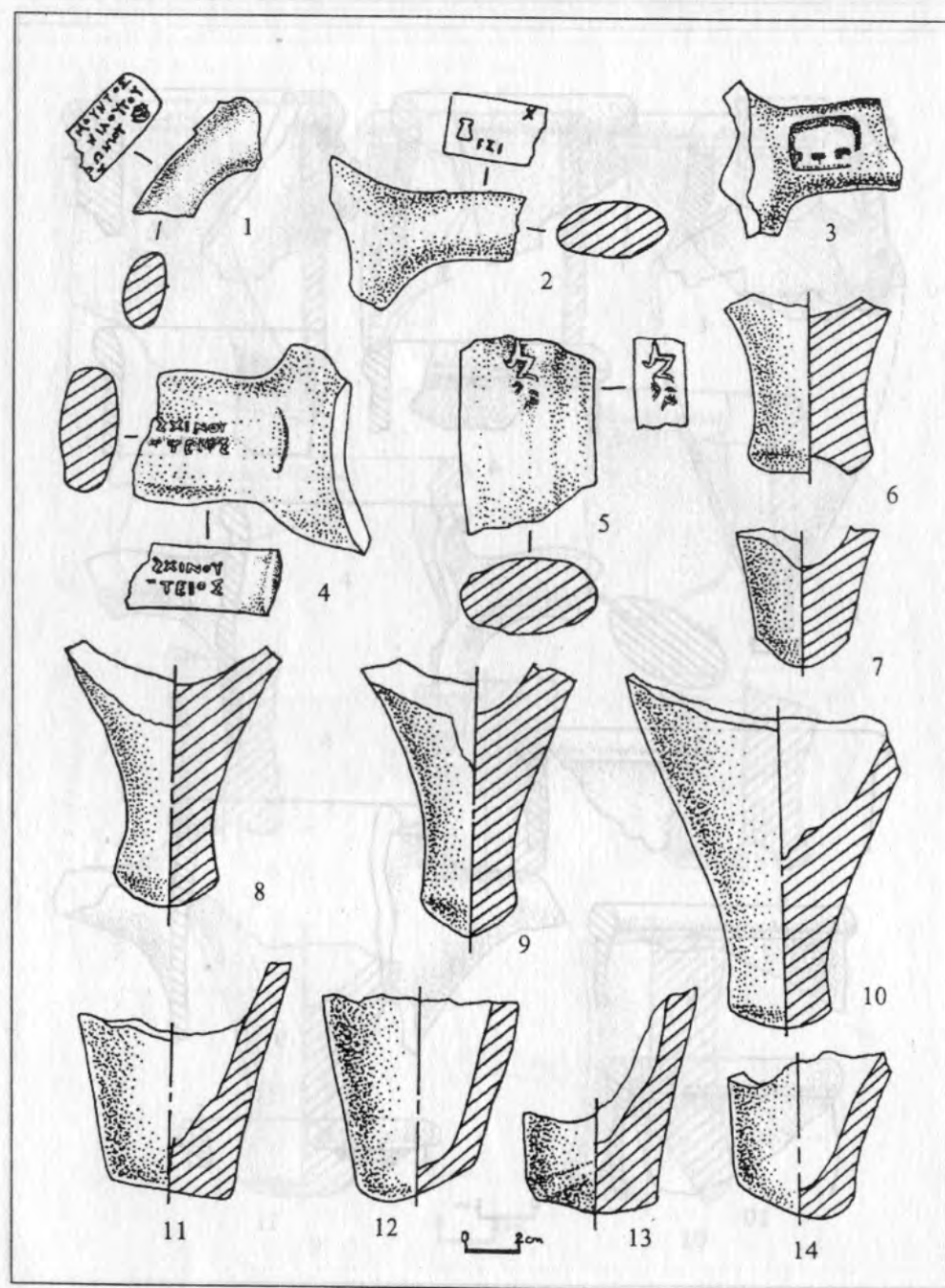

Fig. 108. Butuceni. Fragmente de amfore de Sinope.

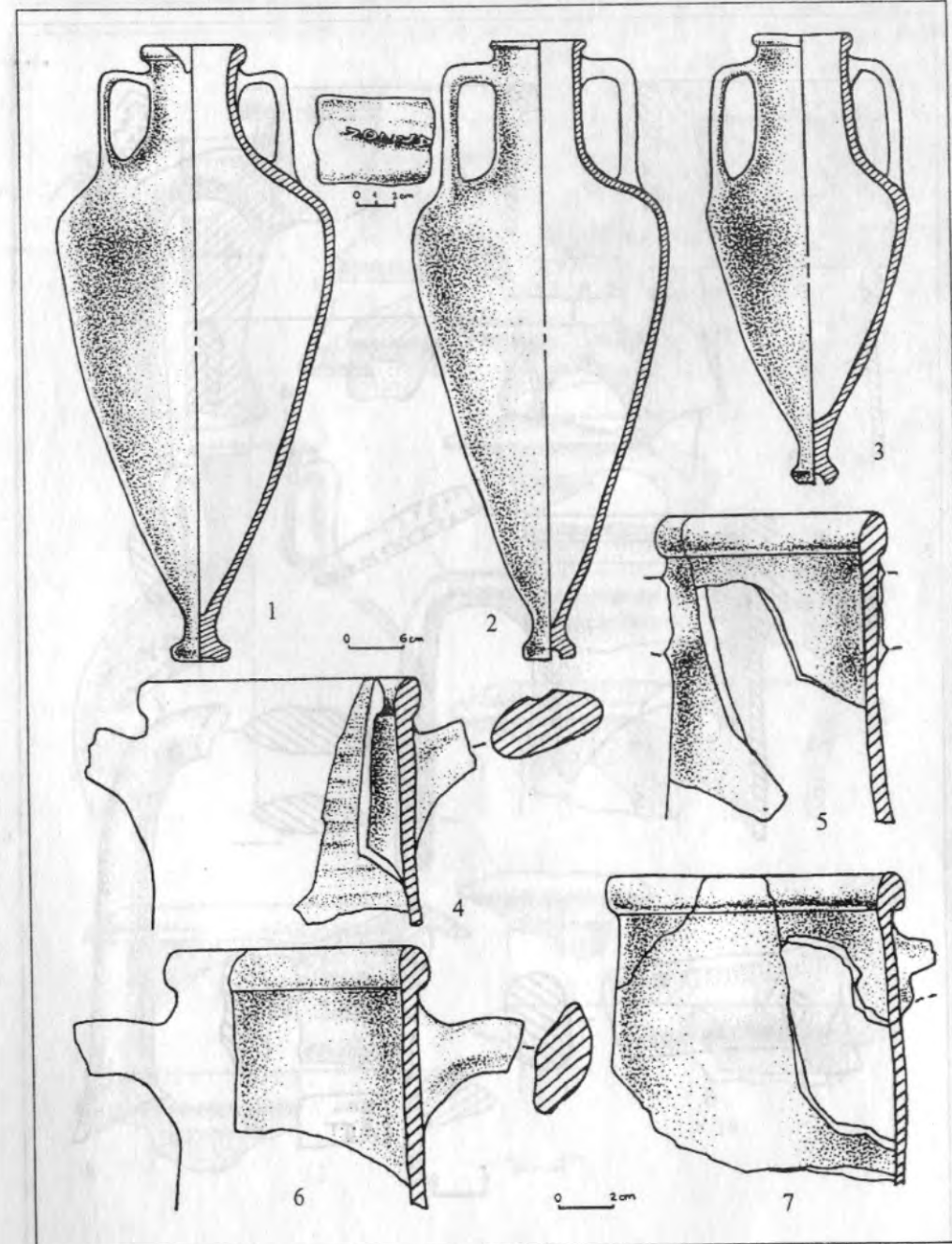

Fig. 109. Butuceni. Amfore și fragmente de amfore de Chersones.

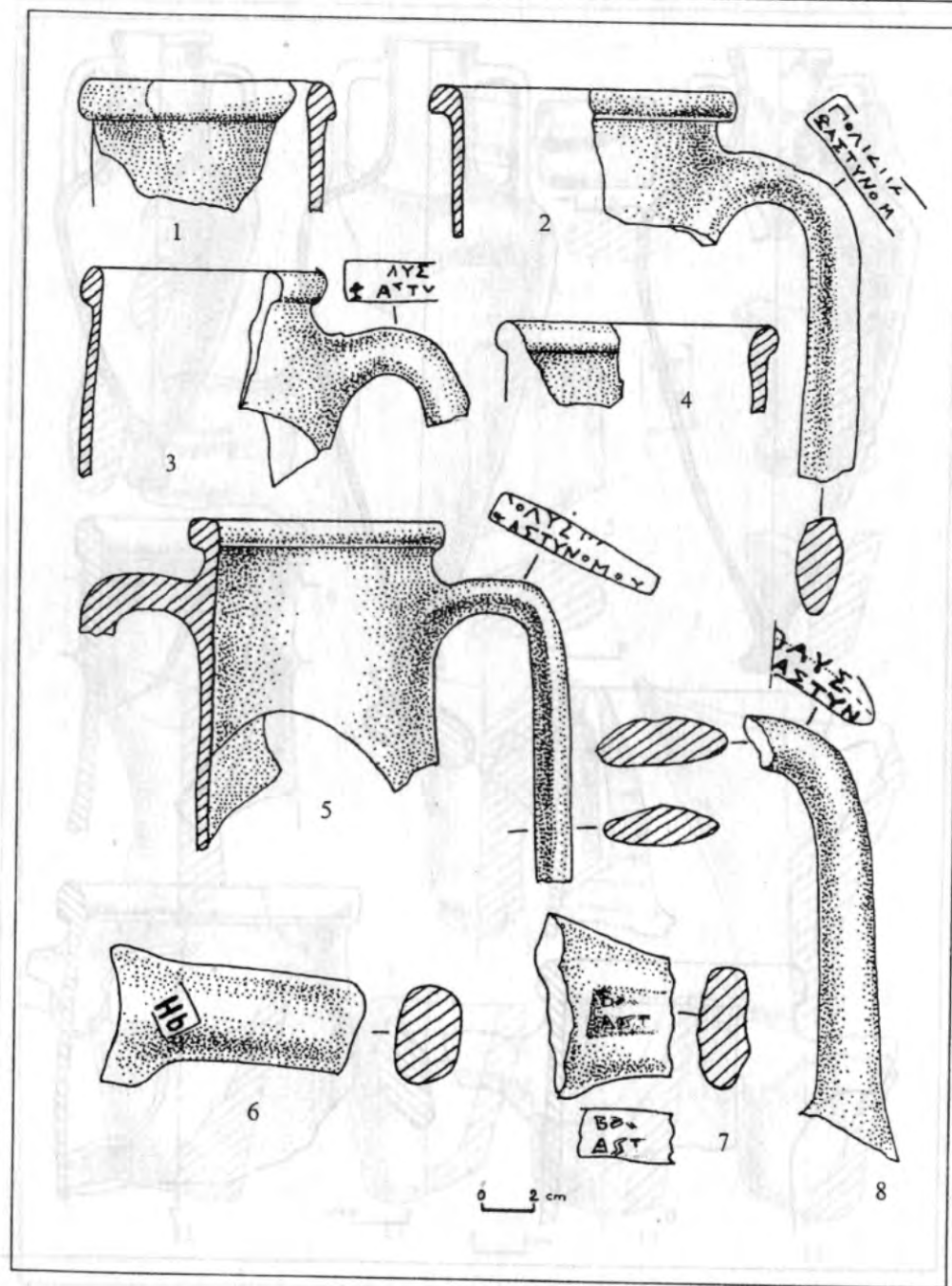

Fig. 110. Butuceni. Fragmente de amfore de Chersones.

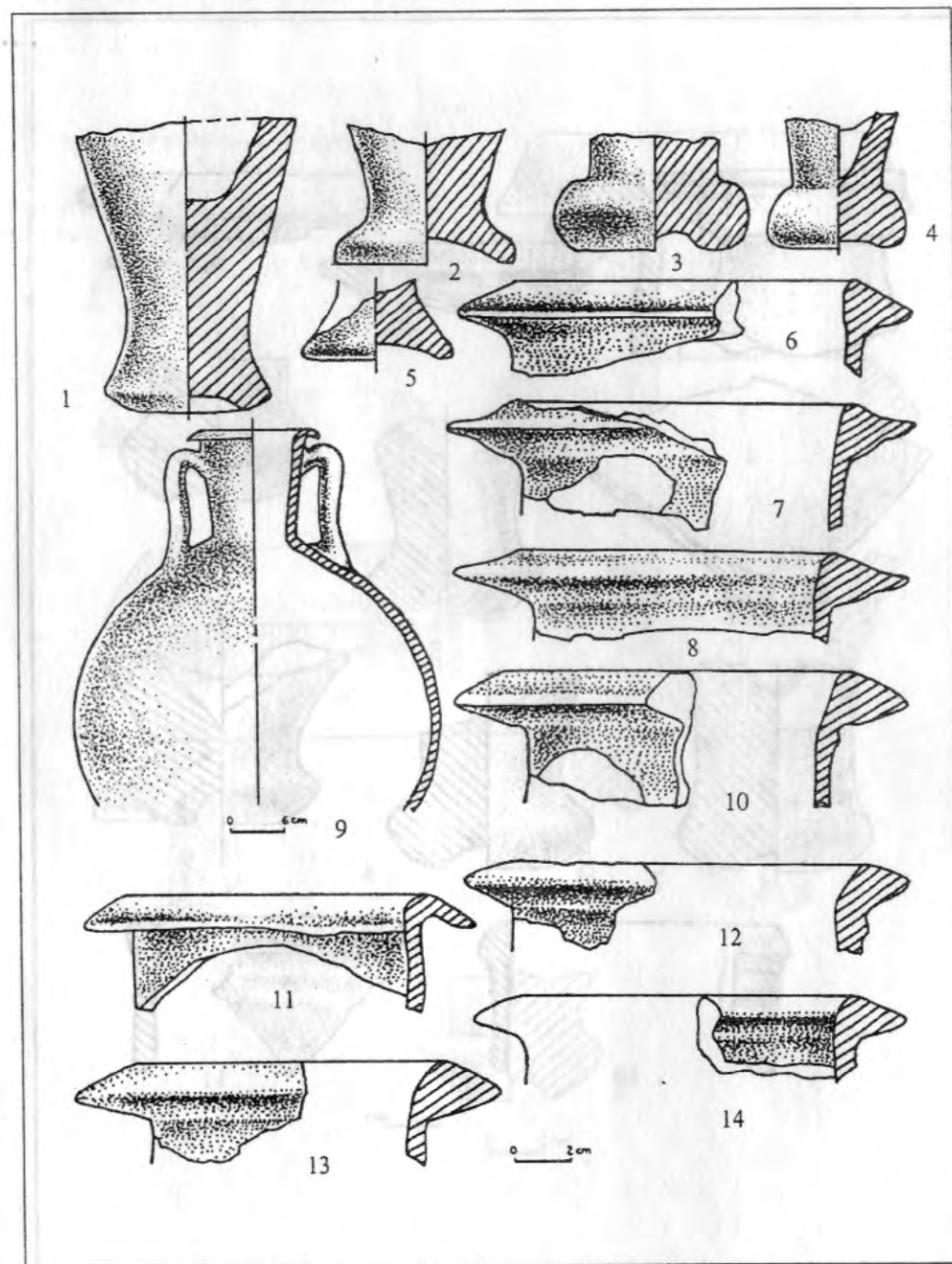

Fig. 111. Butuceni. Amfore și fragmente de amfore: 1-5 Chersones, 6-14 Soloha I.

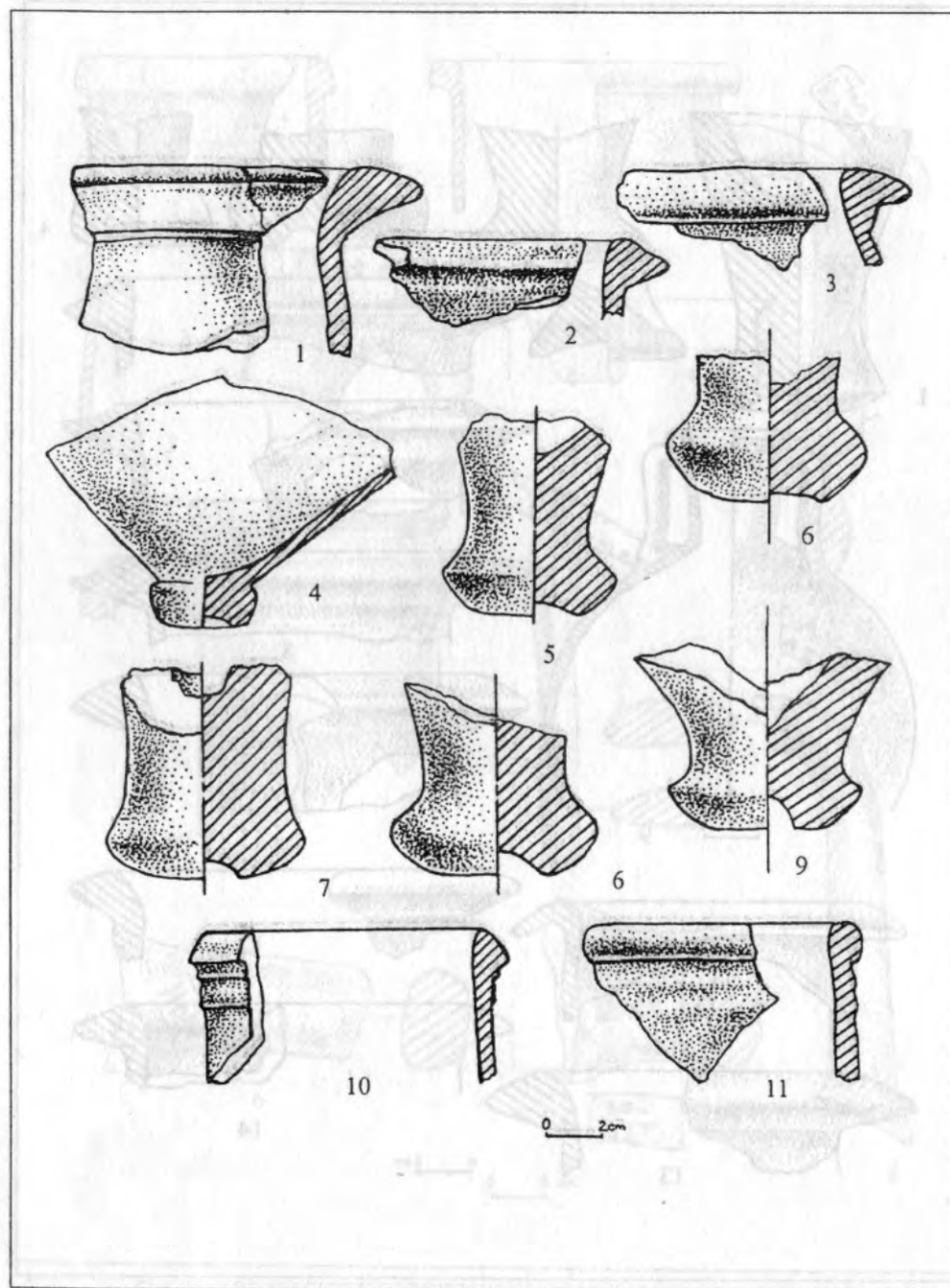

Fig. 112. Butuceni. Fragmente de amfore: 1-9 Soloha I, 10-11 Amastris.

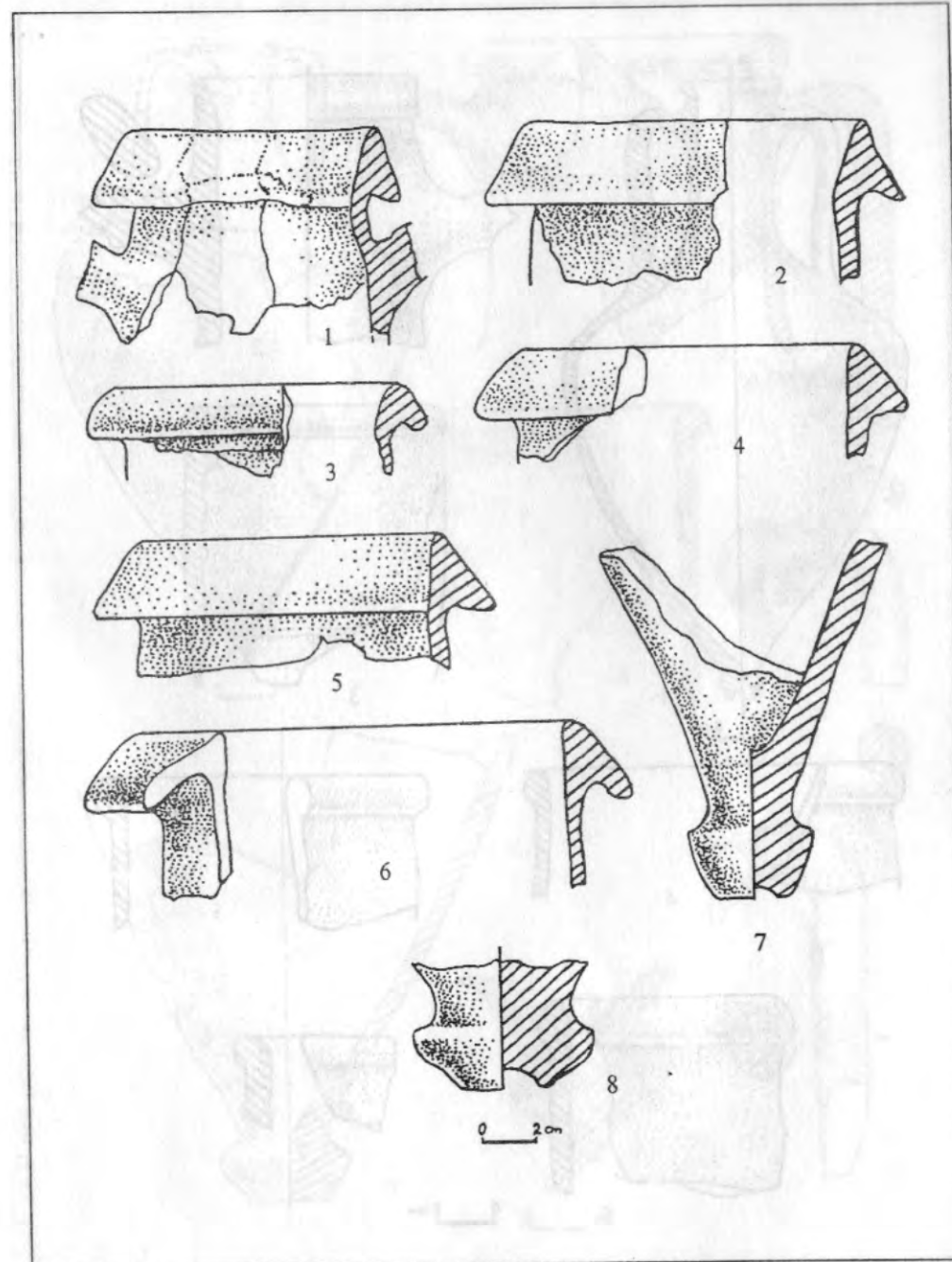

Fig. 113. Butuceni. Fragmente de amfore de tip Usti-Laba.

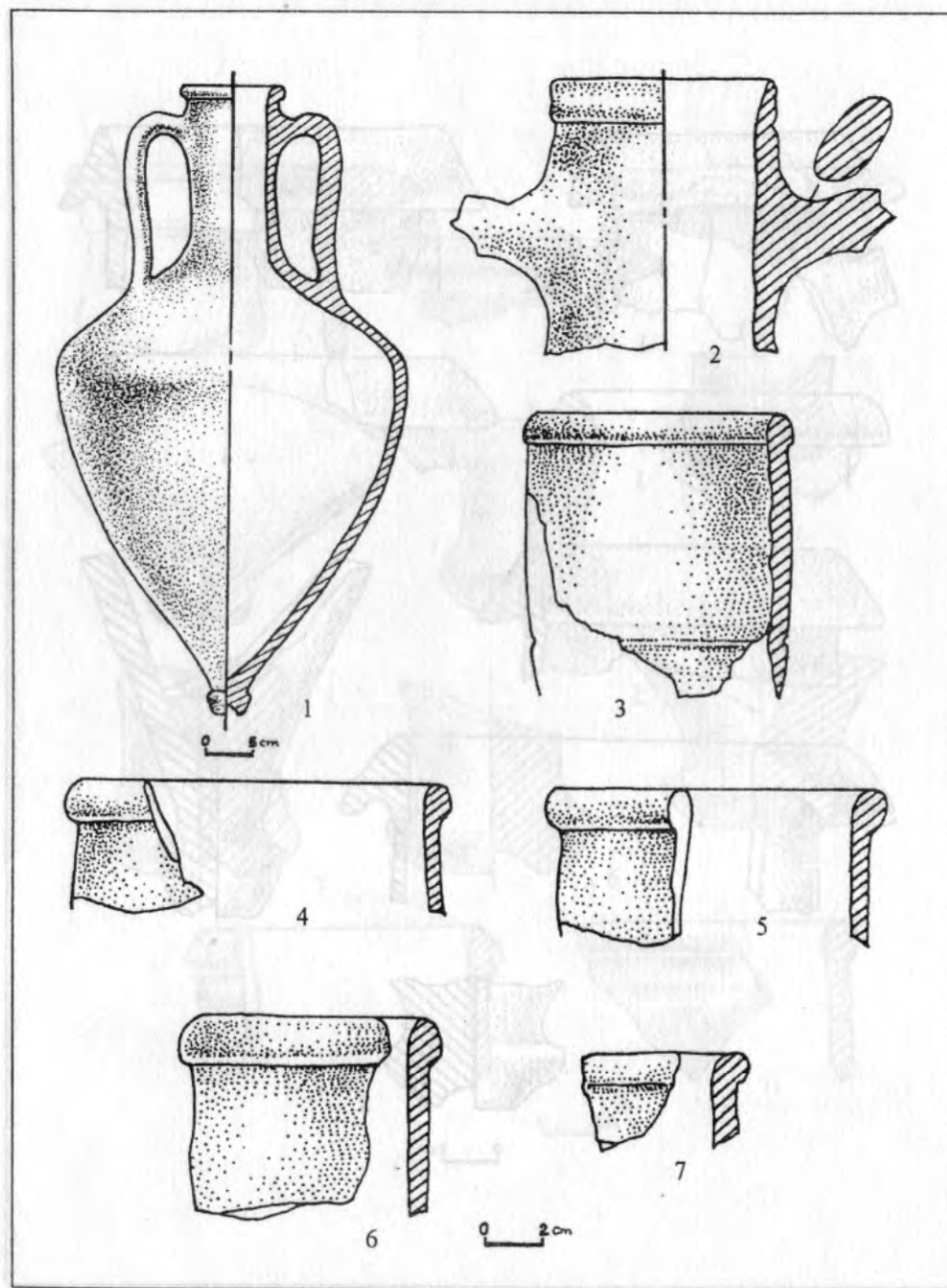

Fig. 114. Butuceni. Amfore și fragmente de amfore de Rhodos.

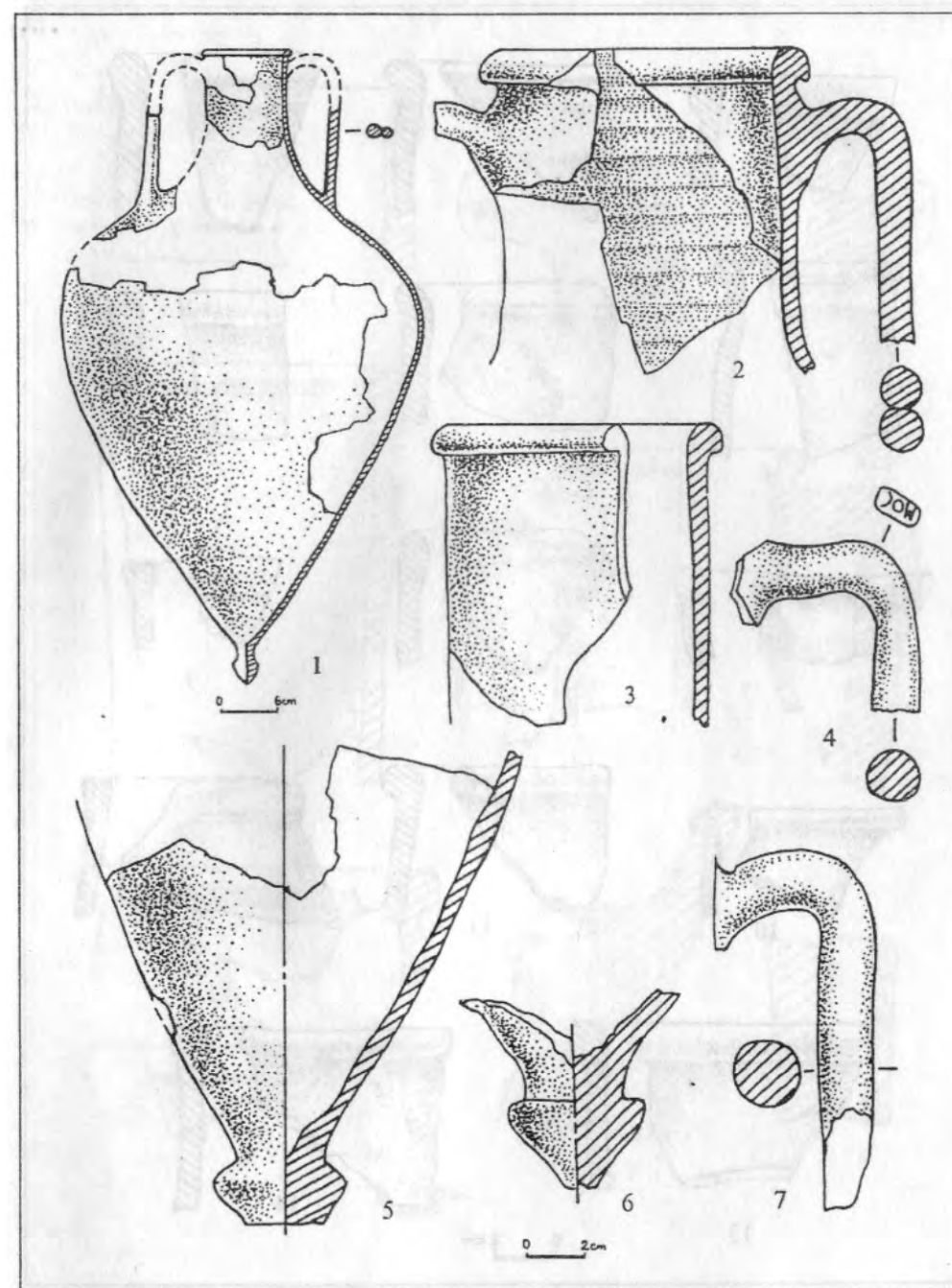

Fig. 115. Butuceni. Amfore și fragmente de amfore de Cos.

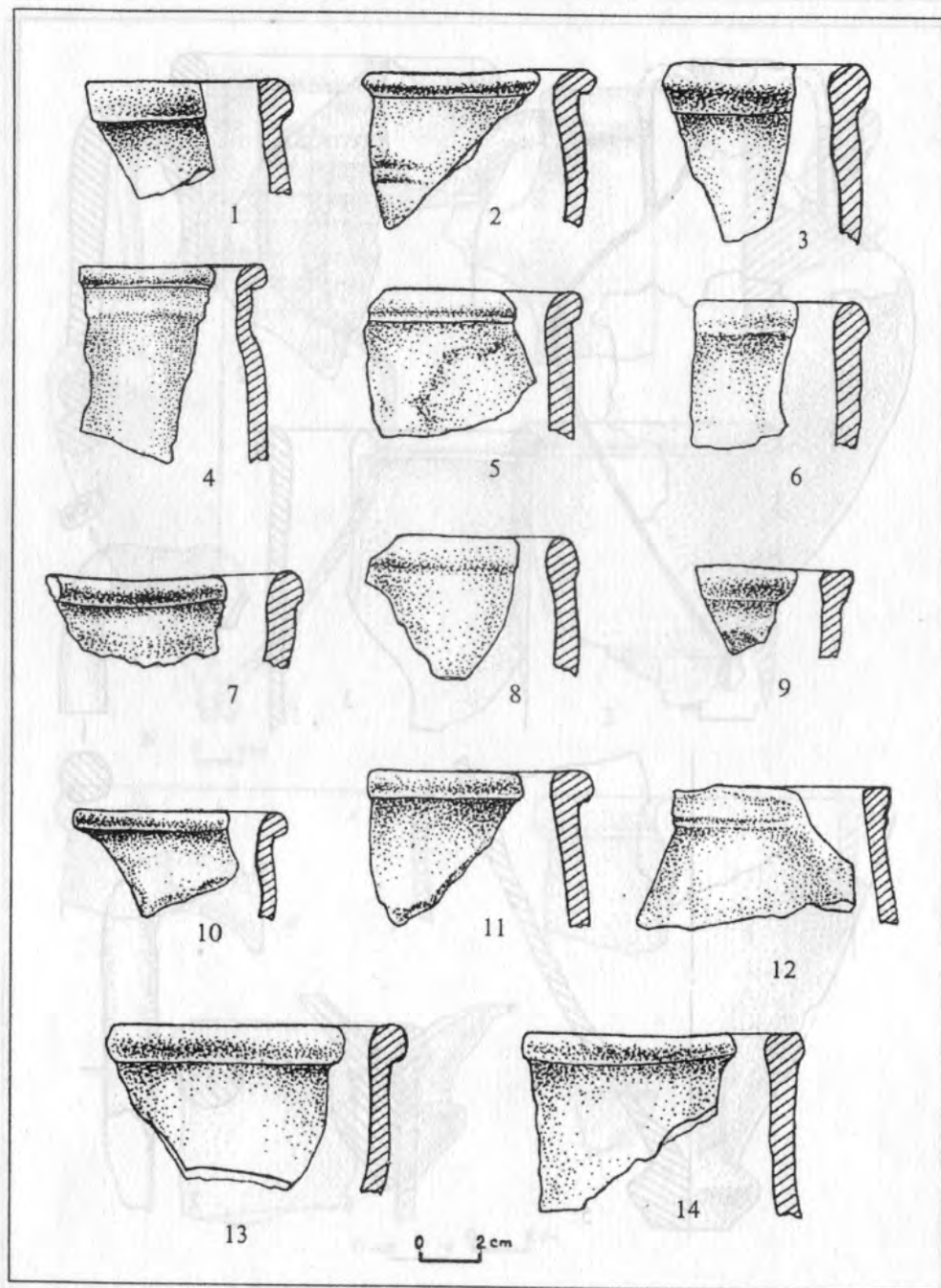

Fig. 116. Butuceni. Fragmente de amfore.

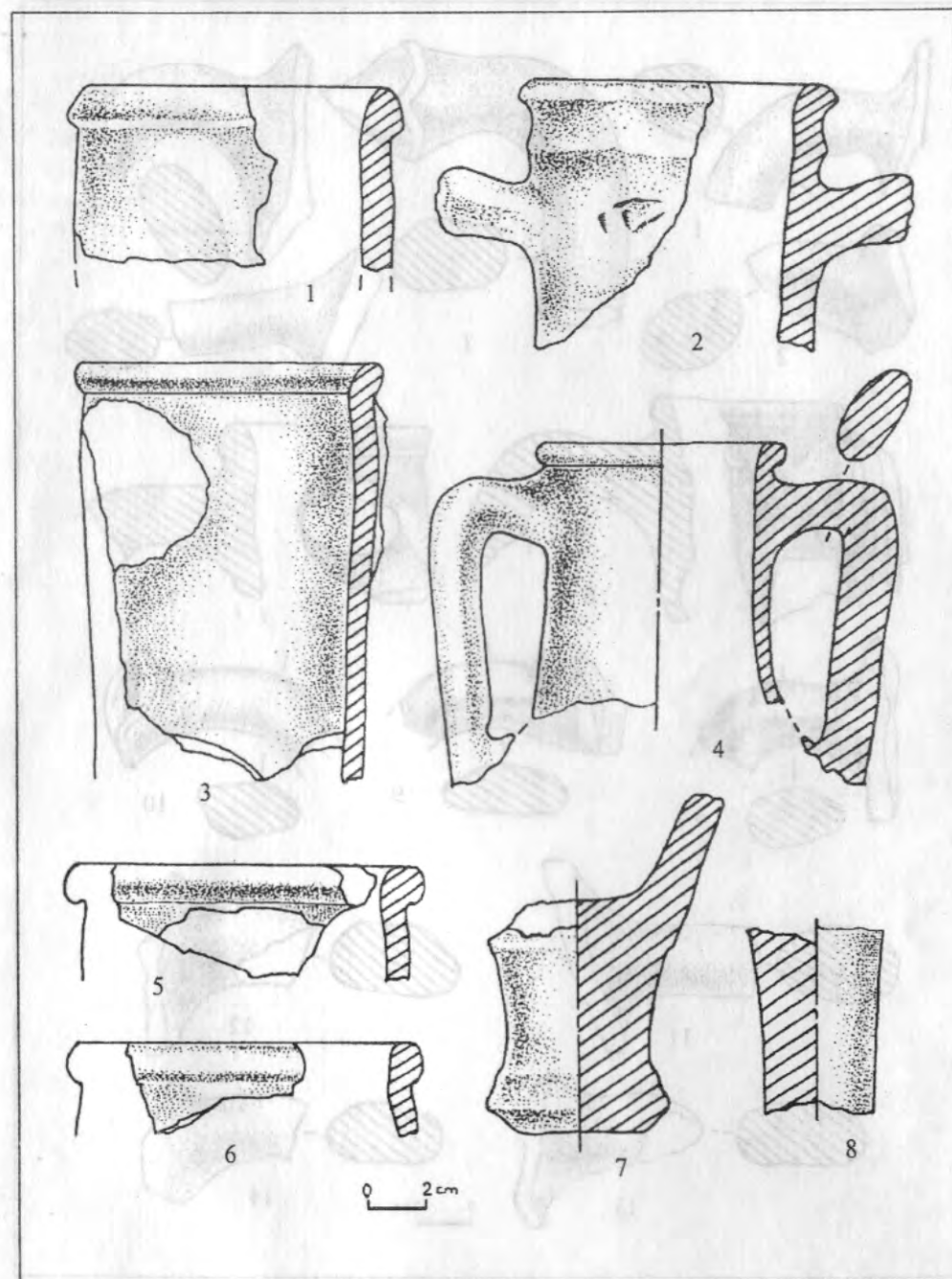

Fig. 117. Butuceni. Fragmente de amfore.

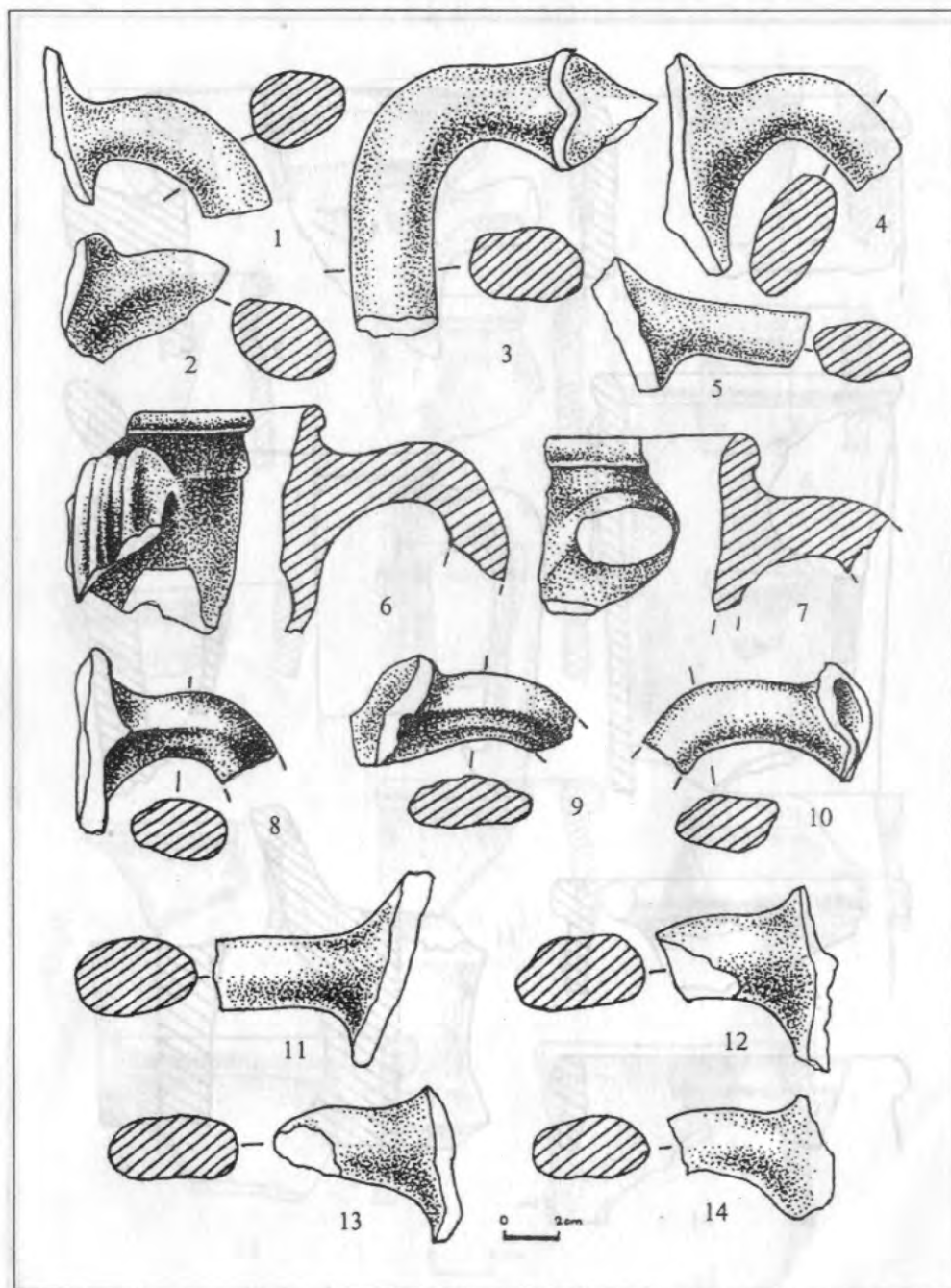

Fig. 118. Butuceni. Fragmente de amfore.

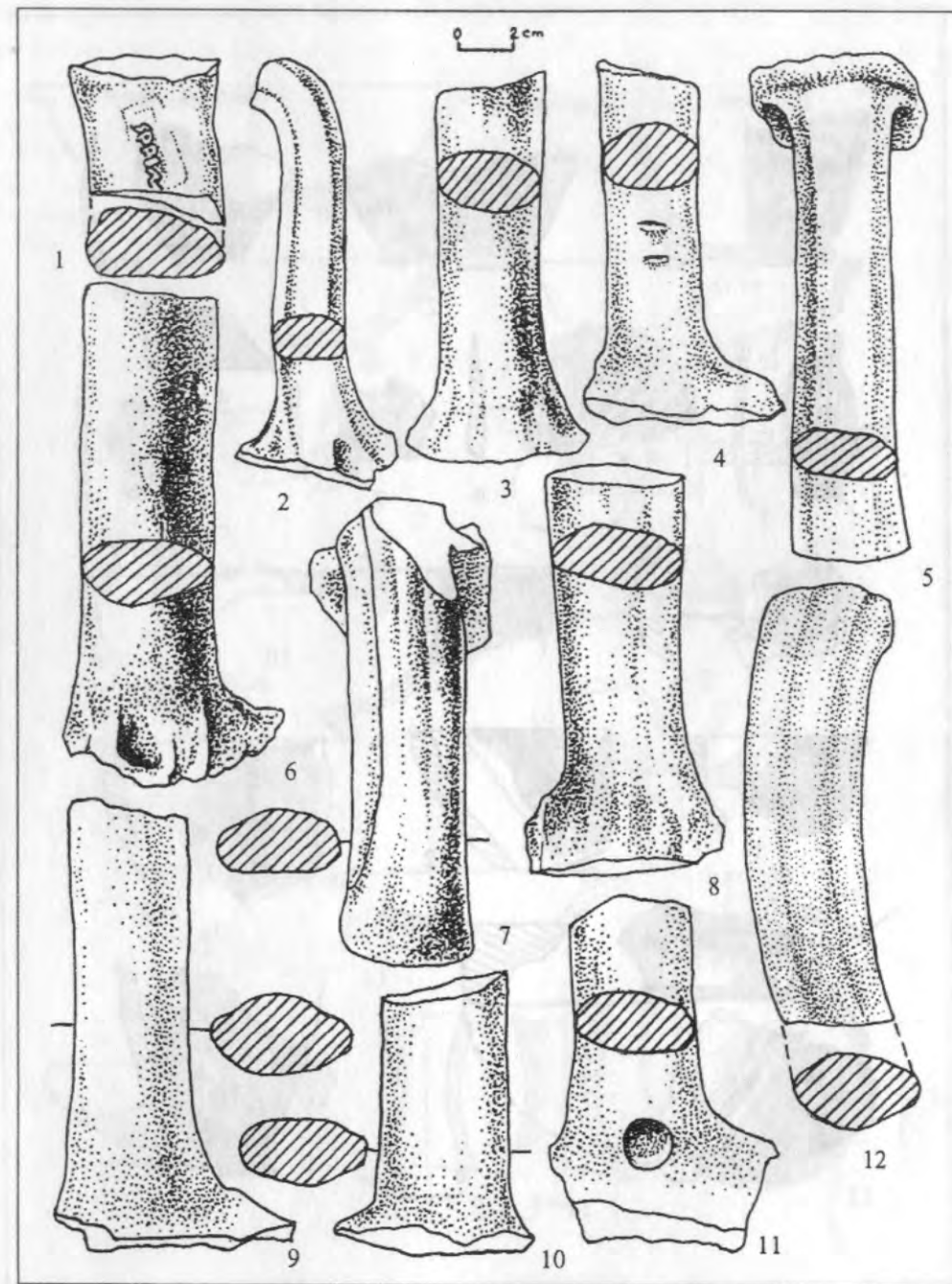

Fig. 119. Butuceni. Fragmente de amfore.

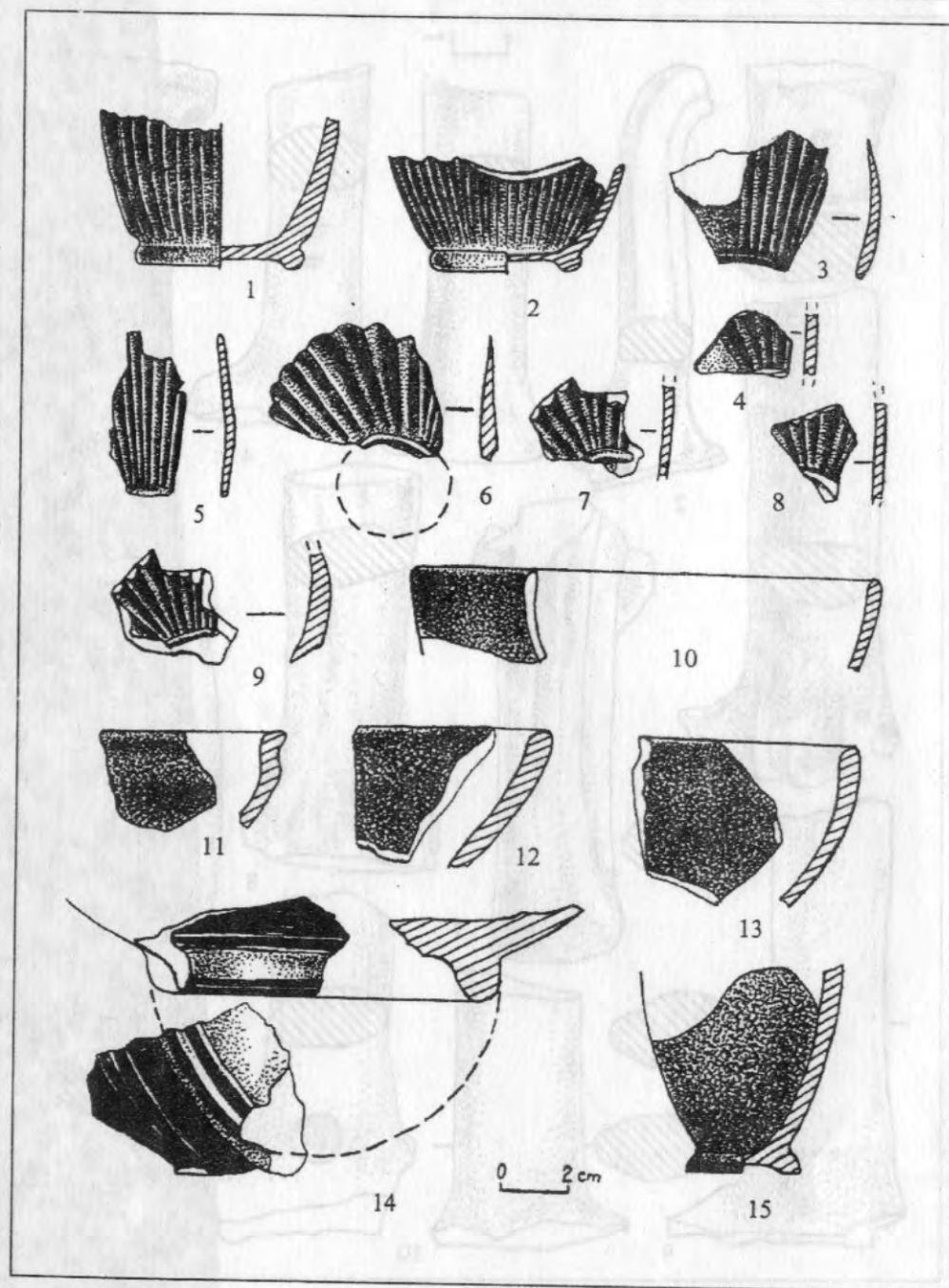

Fig. 120. Butuceni. Ceramică de lux.

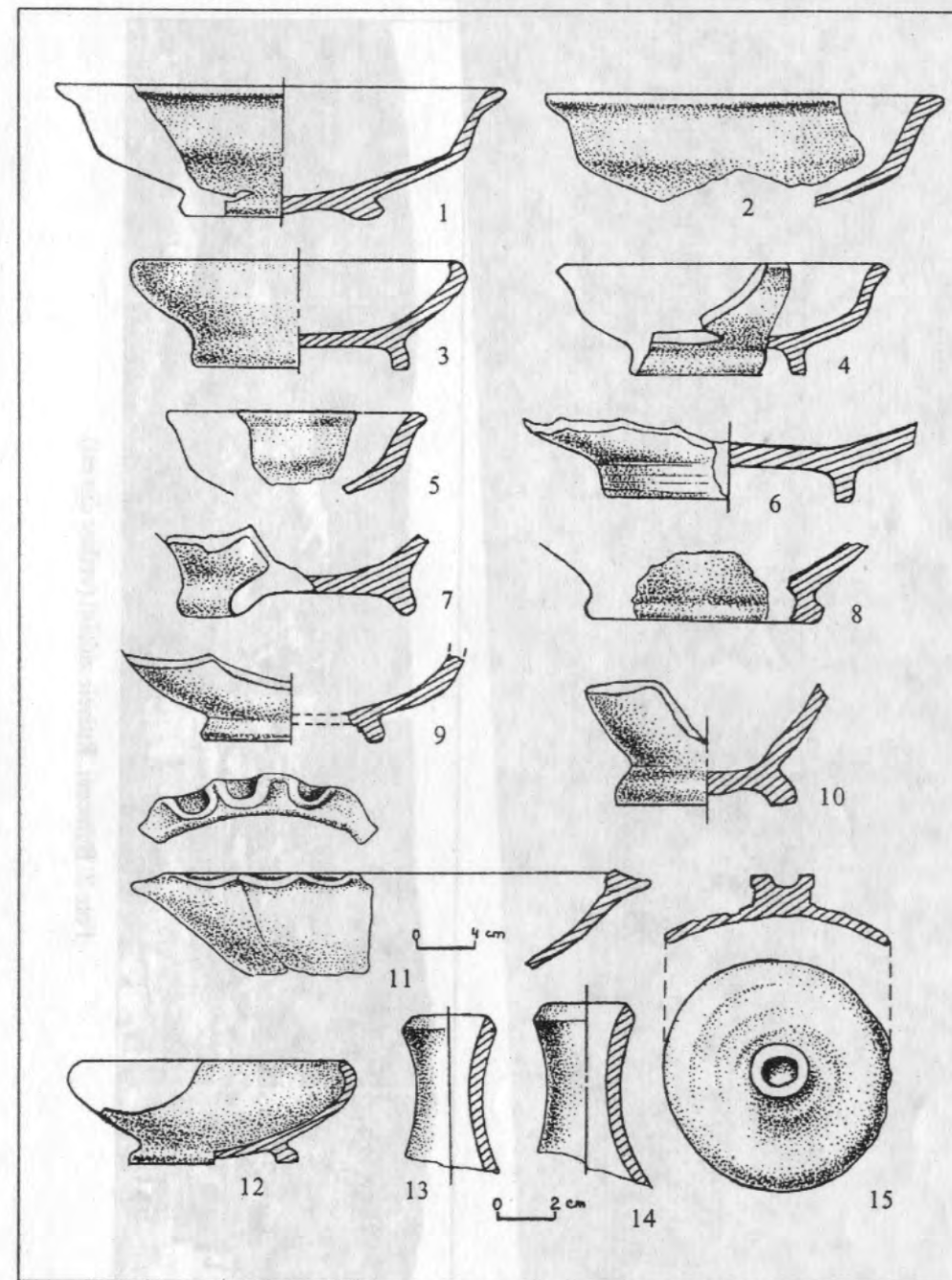

Fig. 121. Butuceni. Ceramică lucrată la roată.

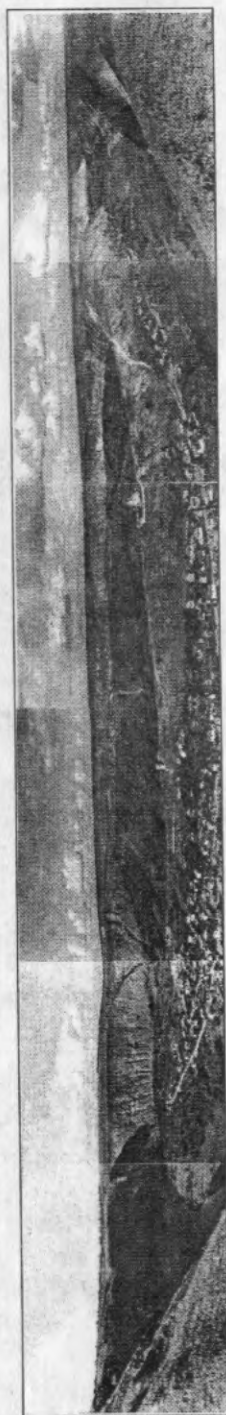

Foto 1. Microzona Butuceni.

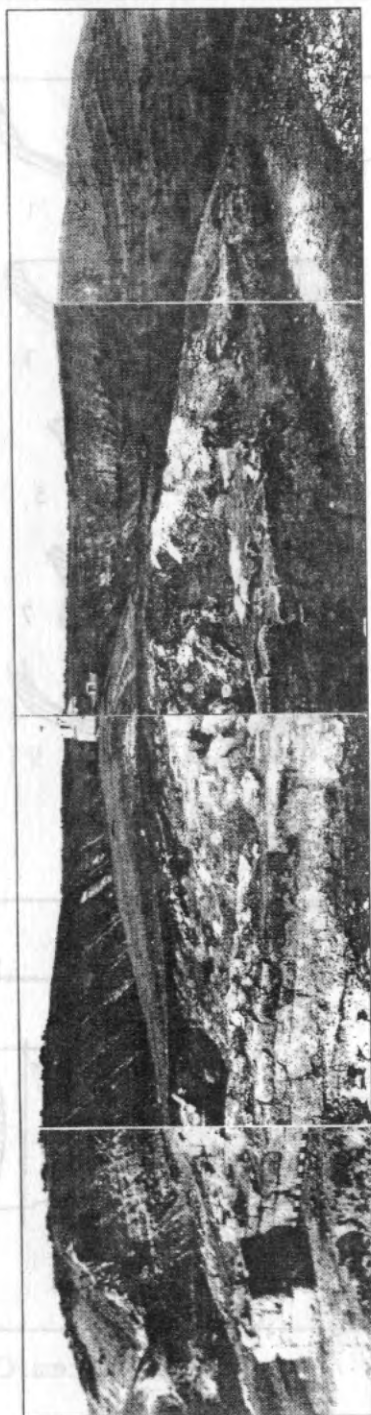

Foto 2. Butuceni. Ruinele zidului (vedere din est).

Foto 3. Butuceni. Segment de palisadă.